

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΟΙ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ (1941-1944):
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ “ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΤΑΙ ΒΟΡΕΙΟΥ
ΕΛΛΑΔΟΣ” – “ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ”**

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΡΗΣ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1110M036

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2012

Στην φωτογραφία του εξωφύλλου, μέλη της Π.Α.Ο. στην Καστοριά το 1945. Από το βιβλίο του Αθανάσιου Φροντιστή Φροντιστού Αθ., *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977

ΘΕΜΑ: ΟΙ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ (1941-1944): Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ “ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΤΑΙ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ” – “ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ”

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Θέμα προς εξέταση της παρούσας έρευνας, αποτελεί η καταρχήν σκιαγράφηση της ένοπλης αντιστασιακής δράσης οργανώσεων με δεξιές, εθνικιστικές και εντέλει αντι-ΕΑΜικές προσλαμβάνουσες, οι οποίες έδρασαν στον γεωγραφικό χώρο της Δυτικής Μακεδονίας στην περίοδο της κατοχής (1941-1944). Στόχο αποτελεί η καταγραφή των συνθηκών εμφάνισης αυτών των συγκροτημένων ομάδων, που επέλεξαν την ένοπλη εναντίωση στις κατοχικές δυνάμεις, η δράση τους, αλλά και η ιδεολογική τους συγκρότηση.

Στην πραγματικότητα, η κυριότερη από το σύνολο των οργανώσεων που έδρασαν στην Δυτική Μακεδονία αυτή την περίοδο είναι η οργάνωση “Υπερασπιστές Βορείου Ελλάδος”, η οποία μετονομάζεται σε “Πανελλήνια Απελευθερωτική οργάνωση”.

Θα διερευνηθούν οι σχέσεις της με την κυριότερη από πλευράς μαζικότητας και δράσης αντιστασιακή οργάνωση το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, με την δοσίλογη κυβέρνηση και τις κατά τόπους διοικήσεις, με την εγκατεστημένη στο εξωτερικό και αναγνωρισμένη από τις συμμαχικές δυνάμεις Ελληνική κυβέρνηση και τον Έλληνα μονάρχη, αλλά επίσης και η επίδραση που είχε η βρετανική εξωτερική πολιτική, όπως αυτή διαβιβάστηκε από το Foreign Office προς το Συμμαχικό στρατηγείο Μέσης Ανατολής και από εκεί προς την S.O.E., σύμφωνα με τα σχετικά αρχεία.

Επίσης, κομβικό σημείο θεωρείται το ζήτημα των μειονοτήτων και πως αυτές αντιμετωπίστηκαν από αυτήν την συνιστώσα της αντίστασης, αλλά και οι όποιες δοσίλογες ή συνεργατικές αποκλίσεις τμημάτων αυτών των σχηματισμών.

Το συγκεκριμένο θέμα επιλέγεται κυριότερα επειδή προτείνεται μία κριτική προσέγγιση και συνθετική τους χρήση, πρωτογενών πηγών και τεκμηρίων. Θα δοθεί έμφαση στα αρχεία του Foreign Office, της S.O.E., σε μία απόπειρα διερεύνησης των ισορροπιών –ή και ανισομερειών-εξουσίας, όπως έγινε προσπάθεια, να παγιωθούν από την Βρετανική εξωτερική πολιτική στην Ελλάδα. Ακόμα, θα συνεξεταστούν και αρχεία προερχόμενα από το Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., αλλά και μαρτυρίες ή απομνημονεύματα δρώντων της περιόδου.

Έτσι, η αξιοποίηση αυτών των τεκμηρίων συνδυαστικά με την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία και τις σχετικές επιστημονικές δημοσιεύσεις, θα δώσει την δυνατότητα, μίας χρήσιμης και πρωτότυπης ερευνητικής απόπειρας, η οποία θα φωτίσει πτυχές αυτής της ιστορικής περιόδου, οι οποίες παραμένουν σε σχετική αφάνεια.

Ακόμα, με δεδομένη την αναζωογόνηση του ενδιαφέροντος για την περίοδο και τις τοπικές διαστάσεις της κατοχής και της αντίστασης, αναφύονται ιστοριογραφικές προσεγγίσεις οι οποίες κινούνται σε αναθεωρητική κατεύθυνση, σε μία απόπειρα επαναπροσέγγισης των ζητημάτων, παρουσιάζοντας ιστοριογραφικές συνθέσεις οι οποίες θα συνεκτιμηθούν στο συνολικό πλαίσιο διαλόγου και ιστοριογραφικής προσέγγισης της συγκεκριμένης περιόδου.

Έτσι, στην παρούσα έρευνα θα επιχειρηθεί η επαναπροσέγγιση ζητημάτων εκείνης της περιόδου σε κριτική βάση και λαμβάνοντας υπόψη ορισμένους παράγοντες

μεθοδολογικού περιορισμού, οι οποίοι παρουσιάζονται πιο συγκεκριμένα και χρήζουν ειδικού ενδιαφέροντος. Καταρχάς, οι ιστορικές συνθήκες στις οποίες πραγματοποιείται η εκφορά λόγου και η διατύπωση των σημαινόμενων εντασσόμενα στο πλαίσιο της περιόδου, για παράδειγμα το σημαινόμενο του εθνικισμού και εν συνεχεία η αναδιαμόρφωση της εκφοράς ιστορικού λόγου υπό την επίδραση των συνθηκών της περιόδου στις οποίες αρθρώνεται σε κάθε περίπτωση, αλλά και πολύμορφων επιδράσεων που μεσολαβούν. Έτσι, διαπιστώνεται η διαφορά ανάμεσα στον λόγο που εκφέρεται την περίοδο, της κατοχής, του εμφυλίου, μετεμφυλιακά, αλλά ακόμα και στην δικτατορία ή σε χρόνο πολύ μεταγενέστερο από τα γεγονότα.

II. ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ

Η ανάπτυξη της παρούσας έρευνας θα πραγματοποιηθεί με βάση συγκεκριμένα χρονικά και γεωγραφικά όρια. Παράλληλα δεν επιχειρείται μία εξαντλητική προσέγγιση κάθε πτυχής του θέματος, αλλά η εστίαση στην διερεύνηση ορισμένων παραμέτρων.

Σχετικά με τους περιορισμούς που τίθενται στην έρευνα αναφέρεται, ότι ο χρονικός ορίζοντας της έρευνας εκτείνεται από την έναρξη της τριμερούς κατοχής έως την απελευθέρωση, δηλαδή από τον Απρίλιο του 1941 έως τον Νοέμβριο του 1944.

Σε σχέση με την γεωγραφική περιοχή εστιάζει στον γερμανικό τομέα κατοχής, δηλαδή στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, καθώς παρουσιάζονται στοιχεία ομοιογένειας, ως προς την σύνθεση του πληθυσμού και τις συμπεριλαμβανόμενες μειονότητες, την ύπαρξη διοικητικού μηχανισμού και δοσίλογων αρχών, την ανάπτυξη της αντίστασης, την στάση των αρχών κατοχής στην εν λόγω ζώνη.

Ακόμα, επιλέγεται ως σημαντικότερη περίπτωση στον συγκεκριμένο χώρο η οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με δεδομένο, ότι αποτέλεσε την κυριότερη οργάνωση εθνικόφρονος, δεξιάς ιδεολογίας στον χώρο της αντίστασης της συγκεκριμένης περιοχής.

Σχετικά με το περιεχόμενο της έρευνας αναφέρεται πιο συγκεκριμένα, ότι θα παρατεθεί σύντομο ιστορικό πλαίσιο, ως εισαγωγή στα γεγονότα (κεφάλαιο III).

Στην συνέχεια (κεφάλαιο IV), ακολουθεί η περιγραφή της συγκρότησης και δράσης της οργάνωσης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. Έτσι, θα διερευνηθεί οργανωτική δομή και λειτουργία του εν λόγω σχηματισμού από την ίδρυση έως την επίσημη ανακήρυξη της διάλυσης του, η πολιτική απεύθυνση, η προγραμματική στόχευση, η ιδεολογική συγκρότηση αλλά και οι πολιτικές συμμαχίες που συγκροτήθηκαν, βοηθώντας στον σχηματισμό της οργάνωσης, καθώς οι σχέσεις των μειονοτικών πληθυσμών με την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., η ένταξη τους, αλλά και οι σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων μειονοτήτων.

Σημαντικό παράγοντα στις εξελίξεις αποτέλεσε το ζήτημα της πληθυσμιακής σύνθεσης στον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας, με σημαντικότερους παράγοντες εκτός του γηγενή ελληνόφωνου πληθυσμού, τον γηγενή σλαβόφωνο πληθυσμό, αλλά και τον προσφυγικό ποντιακής προέλευσης πληθυσμό τόσο ελληνόφωνο όσο και τουρκόφωνο.

Όμως, με δεδομένη την συρροή δρώντων και την μεταξύ τους διαπλοκή στην διαφοροποιημένη χρονική συγκυρία της κατοχής, επιλέγεται η επιμέρους εξέταση τους ρόλου, της δράσης τους και των μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων σε αυτοτελείς ενότητες και χρονικό ορίζοντα από την εγκαθίδρυση της κατοχής, δηλαδή από την 23^η Απριλίου 1941 έως την 1^η Ιανουαρίου 1944, οπότε και πραγματοποιούνται και οι τυπικές διαδικασίες διάλυσης της οργάνωσης Π.Α.Ο. (διαδόχου της Υ.Β.Ε.). Η ακόλουθη περίοδος εκτείνεται από την 1^η Ιανουαρίου 1944 και έως την επαύριον της απελευθέρωσης και εγκαθίδρυσης της νόμιμης ελληνικής κυβέρνησης με έδρα την Αθήνα. Σε αυτή την περίοδο θα εξεταστούν συνθετικά οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων παραγόντων ώστε να ανιχνευθούν οι συνέχειες, ρήξεις και μεταβολές που προέκυψαν.

Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστεί η στάση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. προς τους δύο πόλους θεσμικής εξουσίας της Ελλάδας(κεφάλαιο V):

Αφενός, την Ελληνική Πολιτεία, δηλαδή την δοσίλογη κυβέρνηση και συνακόλουθα τον κατοχικό μηχανισμό και τις δοσίλογες διοικητικές αρχές, διερευνώντας την διασύνδεση υψηλόβαθμων στελεχών των συνεργατικών αρχών με την οργάνωση, αλλά και την στρατολόγηση, ένταξη και στήριξη από χαμηλόβαθμο προσωπικό. Ερώτημα

αποτελεί αν η διασύνδεση που υπήρξε, λειτούργησε απεμπλέκοντας τους στρατολογούμενους από την δοσίλογη δράση ή αν τελικά η ένταξη στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και ο δοσιλογισμός, υπήρξαν καταστάσεις παράλληλες για τα ίδια άτομα και διαβρωτικές για την ίδια την οργάνωση.

Αφετέρου, θα εξεταστούν οι σχέσεις της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με το εξόριστο ελληνικό πολιτικό προσωπικό, δηλαδή με την πολιτική ηγεσία της Ελλάδας που διέφυγε στο εξωτερικό συνεχίζοντας την λειτουργία της ως νόμιμης κυβέρνησης υπό την βρετανική προστασία. Σε αυτό το σημείο θα διερευνηθεί η απεύθυνση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. προς την εξόριστη κυβέρνηση, η αποστολή αντιπροσωπείας και ο βαθμός αναγνώρισης και ενίσχυσης της οργάνωσης από τις νόμιμες ελληνικές αρχές.

Στην συνέχεια (κεφάλαιο VI), θα εξεταστεί η στάση της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής και μετέπειτα Συμμαχικής, καθώς και του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής προς την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., ο βαθμός αναγνώρισης και ενίσχυσης, οι διαφοροποιήσεις ως προς την αντιμετώπιση της σε κομβικά γεγονότα, όπως και η διαφοροποίηση των μελών της Β.Σ.Α. προς την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ή η διαφορετική στάση του Foreign Office και γενικά των διπλωματών σε σχέση με τον στρατιωτικό τομέα και την S.O.E..

Επίσης, θα μελετηθεί η συνύπαρξη της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με τις κύριες οργανώσεις της αντίστασης (κεφάλαιο VII). Συγκεκριμένα οι σχέσεις της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., τον Ε.Δ.Ε.Σ., την Ε.Κ.Κ.Α., με τα επιμέρους τμήματα των οργανώσεων, αλλά και σχέσεις που ανέπτυξε η οργάνωση με κινήματα αντίστασης σε άλλα τμήματα της Βόρειας Ελλάδας. Έτσι, θα εξεταστούν οι συγκλίσεις, διενέξεις και σχέσεις συνύπαρξης μεταξύ της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και των υπολοίπων αντιστασιακών οργανώσεων.

Ακολούθως, θα μελετηθούν τα γεγονότα και οι ενέργειες, που οδήγησαν στην διάλυση της οργάνωσης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. (κεφάλαιο VIII). Ακόμα, θα εξεταστεί η διάδοχη κατάσταση που προέκυψε από την επίσημη διάλυση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και οι συνέπειες.

Ολοκληρώνοντας, θα εξεταστεί η διαδικασία επανεξέτασης της δράσης της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. από την αρμόδια επιτροπή του Γενικού Επιτελείου Στρατού, καθώς και η επιχειρηματολογία των στελεχών της οργάνωσης, η οποία και κατέληξε στην αναγνώριση της ως οργάνωση της Εθνικής Αντίστασης (κεφάλαιο IX). Μετά την ολοκλήρωση της μελέτης των διαθέσιμων πηγών με σκοπό την παρουσίαση των γεγονότων και των στοιχείων με βάση τις παραπάνω παραμέτρους, θα επιχειρηθεί η κριτική προσέγγιση της βιβλιογραφίας, τόσο της μεταπολεμικής περιόδου, όσο και των σύγχρονων ερευνητικού ή απομνημονευματικού χαρακτήρα έργων.

Καταλήγοντας (κεφάλαιο X), θα παρατεθούν συνοπτικά συμπεράσματα σχετικά με το μελετημένο ζήτημα, καθώς και ορισμένες προτάσεις για μελλοντικές ερευνητικές προσεγγίσεις, οι οποίες δεν ήταν δυνατό να καλυφθούν στην παρούσα έρευνα.

III. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Έχοντας ξεσπάσει ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος η Ελλάδα δέχτηκε την επίθεση της Ιταλίας, η οποία αναχαιτίστηκε και την διαδέχτηκε η προέλαση της Γερμανίας στα Βαλκάνια. Παρά την δυνατότητα επιτυχούς επιβράδυνσης και άμυνας απέναντι στα Γερμανικά στρατεύματα, μετά από ορισμένο χρονικό διάστημα και εν μέσω πολιτικής κρίσης, τμήμα της στρατιωτικής ηγεσίας αποφάσισε σχεδόν αυθαίρετα την αναδίπλωση των στρατευμάτων και στην ουσία την λήξη της αμυντικής προσπάθειας.

Η απόφαση συνοδεύτηκε από την φυγή του αστικού πολιτικού προσωπικού –κυριότερα της κυβέρνησης και του Έλληνα μονάρχη- από την Αθήνα με πρώτο σταθμό την Κρήτη. Παράλληλα, ενώ η δύναμη εισβολής της Γερμανίας προέλαυνε από την Μακεδονία προς τον Νότο και υπογράφηκε η παράδοση της Ελλάδας, ο στρατός βρέθηκε χωρίς προφανή αιτία σε κατάσταση απόλυτης και αιφνίδιας διάλυσης. Οι στρατευμένοι κληρωτοί και αξιωματικοί δεν κρατήθηκαν αιχμάλωτοι, αλλά αποστρατεύθηκαν και πολλοί κράτησαν και έκρυσαν μέρος του οπλισμού. Αντίθετα, δεν ίσχυαν οι ίδιοι όροι για τις Βρετανικές στρατιωτικές μονάδες στην Ελλάδα, οι οποίες ήταν σε διαρκή κίνδυνο και έγινε προσπάθεια να φυγαδευτούν, ώστε να μην συλληφθούν ως αιχμάλωτοι πολέμου.

Τελευταίος σταθμός για την κυβέρνηση, τον μονάρχη και τις λιγοστές συγκροτημένες στρατιωτικές μονάδες στην Ελλάδα και για τις προελαύνουσες δυνάμεις της Βέρμαχτ ήταν η Κρήτη, όπου και δόθηκε η τελευταία και ιδιαίτερα αιματηρή εκατέρωθεν μάχη, με μεγαλύτερο κόστος στις ειδικές μονάδες αλεξιπτωτιστών του Γερμανικού στρατού. Με την κατάληψη της Κρήτης το αστικό πολιτικό προσωπικό εγκαταλείπει την επικράτεια και εγκαθίσταται με συμμαχική αναγνώριση ως νόμιμη κυβέρνηση στην Αίγυπτο, καθώς και τμήματα του Ελληνικού στρατού, τα οποία μετεγκαταστάθηκαν στην Μέση Ανατολή, συγκροτώντας τον Βασιλικό Ελληνικό Στρατό Μέσης Ανατολής.

Τα γεγονότα αυτά διαδέχεται η έναρξη της περιόδου κυριαρχίας των δυνάμεων του άξονα και της τριμερούς κατοχής. Η Ελληνική επικράτεια διαιρέθηκε σε τρεις ζώνες ελέγχου: Ανατολική Μακεδονία και Θράκη στο Βουλγαρικό τομέα κατοχής, περιφέρεια Θεσσαλονίκης, Κρήτη και νήσοι Αιγαίου στον Γερμανικό τομέα κατοχής, Δυτικοί Ελλάδα και λοιπές περιφέρειες στον Ιταλικό τομέα κατοχής. Ο ορισμός των τομέων έγινε με βάση τα συμφέροντα των συμμάχων του άξονα και ζητήματα στρατηγικής, αν και κατά την διάρκεια της κατοχής δεν υπήρξαν στεγανά σε αυτούς τους τομείς κατοχικής διοίκησης, παρόλο που οι διαφοροποιήσεις ήταν σαφείς.

Ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια να διοριστεί κυβέρνηση Ελλήνων, οι οποίοι αν και δεν συνεργάστηκαν εκ των προτέρων ή προετοίμασαν το έδαφος για την εισβολή και την νίκη του άξονα, μετά τα τετελεσμένα γεγονότα, ήταν διακείμενοι θετικά στο ενδεχόμενο διατήρησης της διοίκησης σε Έλληνες αξιωματούχους, έστω και με δοτή εξουσία. Έτσι, συγκροτείται κυβέρνηση δοσιλόγων, η οποία αποτέλεσε εντολοδόχο της κατοχικής διοίκησης. Παράλληλα διορίστηκαν και περιφερειακές, νομαρχιακές και κατά τόπους διοικήσεις, ενώ επιτράπηκε η λειτουργία της χωροφυλακής και της αστυνομίας, ως επικουρικής προς τις στρατιωτικές δυνάμεις του άξονα δύναμης για την επιβολή της τάξης. Εξάιρεση αποτελεί ο Βουλγαρικός τομέας κατοχής, όπου σταδιακά έγινε προσπάθεια κατάργησης οποιουδήποτε Ελληνικού διοικητικού μηχανισμού, ακόμα και δοσίλογου.

Σε αυτή την φάση, δηλαδή τους πρώτους μήνες της κατοχής και ουσιαστικά έως το φθινόπωρο του 1941 δεν παρατηρείται κάποια σαφής και συγκροτημένη αντιστασιακή

δράση και ειδικά με ένοπλη μορφή. Όμως, τα περιστατικά αυθαιρεσιών από τις κατοχικές δυνάμεις και οι δυσχέρειες στην τροφοδοσία προετοιμάζουν το έδαφος για την εμφάνιση της ένοπλης αντιστασιακής δράσης. Πρώτο περιστατικό αποτελεί η αποτυχημένη εξέγερση της Δράμας ενάντια στην Βουλγαρική κατοχική δύναμη. Το περιστατικό δεν είχε συνέχεια, ιδίως λόγω των μαζικών αντιποίνων από τις κατοχικές δυνάμεις.

Περνώντας στην επόμενη φάση από πλευράς αντικειμενικών συνθηκών κατοχής για τον πληθυσμό και τις κατοχικές δυνάμεις, αλλά και πολιτικοποίησης ή αντικατοχικής κινητοποίησης, η οποία μέχρι αυτού του σημείου ήταν τουλάχιστον αόριστη, παρατηρούνται οι πρώτες απόπειρες συγκρότησης αντιστασιακών ομάδων ή οργανώσεων με διαφορετική στοχοθεσία, μέσα δράσης και ιδεολογικά ελατήρια. Αν γίνει μία προσπάθεια κατηγοριοποίησης, θα μπορούσαν να αναγνωριστούν τρία διαφορετικά ρεύματα:

Πρώτον, οργανώσεις που προήλθαν από τον αποδιοργανωμένο αστικό πολιτικό κόσμο και την προκατοχική υψηλόβαθμη στρατιωτική ηγεσία, οι οποίες στην ουσία αποτέλεσαν άμαζες ομάδες με διακηρύξεις αρχών και χωρίς ουσιαστική δράση.

Δεύτερον, οργανώσεις που προήλθαν από την μεσαία και χαμηλότερη βαθμίδα αξιωματικών του στρατού και κληρωτών, με συντηρητικό κατά κύριο λόγο πατριωτικό-εθνικιστικό και σε κάποιες περιπτώσεις αντικομμουνιστικά αστικό προσανατολισμό, οι οποίες προσπάθησαν να συγκροτηθούν συσπειρώνοντας τμήματα σκόρπιων στρατιωτικών δυνάμεων σε συμμαχία με φιλικές ή ουδέτερες τοπικές διοικητικές αρχές. Μια προσπάθεια που δεν είχε ως στόχο και κυρίως δεν πέτυχε την μαζική κινητοποίηση, ενώ παράλληλα αναλώθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα σε διακηρύξεις προθέσεων, διαβήματα συνεργασίας με άλλες δυνάμεις, εναργή άσκηση προπαγάνδας και λιγότερο ένοπλη δράση. Παράλληλα παρατηρήθηκε κατά κάποιο τρόπο αξιολογικός διαχωρισμός ανάμεσα στις δυνάμεις κατοχής. Πιο συγκεκριμένα, η Ιταλική δύναμη θεωρήθηκε ανάξια του ρόλου της λόγω ανεπάρκειας της στην αρχική φάση ανάπτυξης της επίθεσης του άξονα, η Βουλγαρική δύναμη θεωρήθηκε ως σημαντικότερος κίνδυνος για τον αφελληνισμό και την απόσπαση της Μακεδονίας-Θράκης (δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ιδιάζοντα ιδεολογικά συμπλέγματα και συμπεριφορές) και τέλος, η Γερμανική δύναμη που θεωρήθηκε ως η κυριότερη δύναμη κατοχής με ρόλο ρυθμιστή μεταξύ των μερών, ενώ δεν προκάλεσε σφοδρή εχθρότητα λόγω του περιορισμένου χρόνου πολεμικής εμπλοκής (τουλάχιστον σε μια πρώτη ανάγνωση). Περίπτωση αυτής της κατηγορίας είναι και η οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., η οποία παρουσιάζει και την ενδιαφέρουσα θέση της απόλυτης αποπολιτικοποίησης και αποχής από διακηρυγμένες πολιτικές θέσεις, εκτός του πατριωτισμού στα εθνικά θέματα.

Τρίτον, οργανώσεις ή πιο συγκεκριμένα η οργάνωση που προήλθε από την κινητοποίηση στελεχών του Κ.Κ.Ε., συγκροτήθηκε σε συμμαχία με προοδευτικές πολιτικές δυνάμεις και ανεξάρτητους και σταδιακά αποτέλεσε το μονοπλόκ του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και των λοιπών μετωπικών οργανώσεων (ΕΛΑΝ, ΕΠΟΝ, εργατικό ΕΑΜ, ΟΠΛΑ). Κινήθηκε χωρίς εμφανή ταύτιση με την επαναστατική πολιτική προοπτική του ΚΚΕ, στρατολογώντας μαζικά και κινούμενοι σε πολλαπλά επίπεδα δράσης, αντικατοχική προπαγάνδα, ένοπλη αντιστασιακή δράση, προγράμματα αλληλεγγύης την περίοδο όξυνσης της πείνας, εργατικές απεργιακές κινητοποιήσεις. Πρόγραμμα του αποτέλεσε η έξωση των κατοχικών στρατιωτικών δυνάμεων και η δημοκρατική προοδευτική αντιμοναρχική προοπτική για την Ελλάδα. Σε πολλές περιπτώσεις λόγω του

εύρους και της ισχύος του μετώπου απορρόφησε ή και διέλυσε άλλες ομάδες και οργανώσεις. Σε επίπεδο κινητοποίησης κατάφερε να συσπειρώσει ευρύτερα τμήματα της νεολαίας, των αγροτών, αξιωματικών και κληρωτών του στρατού και σε μικρότερο βαθμό της εργατικής τάξης στις πόλεις.

Βέβαια, στον γαλαξία των αντιστασιακών οργανώσεων, αντιπαραβλήθηκαν οι (κυριολεκτικά και ιδεολογικά) δυνάμεις της αντίδρασης. Ετερόκλητες συσπειρώσεις μοναρχικών, αντιδημοκρατικών, οπαδών της ‘νέας τάξης’, αντικομμουνιστών, τυχοδιωκτών. Αποτέλεσαν μικρές ομάδες ως οργανώσεις δορυφοριοποιημένες στις δυνάμεις κατοχής και με ιδιαίτερα ισχνή υποστήριξη από τον ευρύ πληθυσμό και γενικά κατέφευγαν στην τυφλή βία, την τρομοκρατία κατά των πολιτικών αντιπάλων και τα αντίποινα συνεργατικά με τις δυνάμεις κατοχής. Σημαντικότερη και γνωστότερη περίπτωση είναι η οργάνωση ‘Χ’ η οποία ήταν κυρίαρχα αντικομμουνιστική, δοσίλογη και τελικά μοναρχική, ενώ έδρασε κυρίως στην Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Στην Βόρεια Ελλάδα υπήρξαν σαφή παραδείγματα, όπως η Πανελλήνια Οργάνωση Εθνικιστικών Ταγμάτων και Εθνικός Ελληνικός Στρατός με κοινά χαρακτηριστικά και πρακτικές. Όμως, τομή αποτέλεσε η ανάπτυξη συγκροτημένων στρατιωτικών σχηματισμών επικουρικών των δυνάμεων κατοχής και επαρκώς εξοπλισμένων, τα οποία επιφορτίστηκαν με την ενίσχυση του αντι-αντάρτικου και κυρίως αντικομμουνιστικού αγώνα. Τα τάγματα ασφαλείας αύξησαν την πόλωση και διευκόλυναν την σύγκρουση μεταξύ εγχώριων δυνάμεων, εγκαθιδρύοντας μία νέα διαιρετική τομή: αντάρτικο-τάγματα ασφαλείας.

Ξεχωριστός και ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας στις εξελίξεις αποδείχθηκαν οι μειονοτικοί πληθυσμοί, κυρίως επιδρώντας και όχι τόσο καθορίζοντας τις εξελίξεις. Τραγικότερη περίπτωση αποτέλεσε η Εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, η οποία εξολοθρεύτηκε σχεδόν ολοκληρωτικά. Όμως, οι λοιπές μειονότητες δεν είχαν ανάλογης έκτασης και έντασης διώξεις. Σε κάποιες περιπτώσεις οι μειονοτικοί πληθυσμοί, έγιναν στόχος της κατοχικής προπαγάνδας. Για παράδειγμα η μειονότητα των Τσάμηδων και των Βλάχων έγινε προσπάθεια, να προσεταιριστεί από την Ιταλική προπαγάνδα, στοχεύοντας στην έμπνευση μιας επίπλαστης εθνικής συνείδησης. Στην περίπτωση των Τσάμηδων, εμφανίστηκαν Αλβανικής έμπνευσης σχέδια για αυτονομία και σύνδεση με το Αλβανικό προτεκτοράτο της αυτοαποκαλούμενης πλέον Ιταλικής Αυτοκρατορίας. Στην περίπτωση των Βλάχων, μειονότητα η οποία ομιλούσε γλωσσικό ιδίωμα λατινογενές συγγενές προς τα Ρουμανικά, υποκινήθηκε η σύσταση θνησιγενούς αυτόνομου ‘πριγκιπάτου της Πίνδου’, ο δοσίλογος αρχηγός του οποίου συγκρότησε και την ένοπλη μονάδα ‘Λεγεώνα’ σε συνδρομή των κατοχικών δυνάμεων. Άλλοι μειονοτικοί πληθυσμοί, όπως αυτοί των Πομάκων και των Σαρακατσάνων, ταυτίστηκαν περισσότερο ή λιγότερο ενεργά με την αντίσταση.

Όμως, οι πιο ενδιαφέρουσες και περίπλοκες περιπτώσεις είναι αυτές των γηγενών Σλαβόφωνων Μακεδόνων και των προσφύγων από την Μικρά Ασία, την Καπαδοκία και τον Πόντο, ειδικά των τουρκόφωνων χριστιανών. Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν μετά την οριστική αναγκαστική τους έξοδο στην Μακεδονία και Θράκη, οδηγώντας σε ορισμένες περιπτώσεις σε διενέξεις με τον γηγενή πληθυσμό.

Οι παραδοσιακές οικογενειακές πελατειακές και εγγενώς συντηρητικές δομές, οι οποίες οδήγησαν στην αυθόρμητη συγκρότηση ένοπλων σωμάτων, τα οποία συγκρούστηκαν κατά κύριο λόγο με τις Βουλγαρικές κατοχικές δυνάμεις, ήρθαν σε αντίθεση με την συγκεντρωτική αντίληψη και την γενικότερη προοπτική του μετώπου ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, το

οποίο σε ορισμένες περιπτώσεις προσπάθησε αδέξια και καταναγκαστικά να τους ενσωματώσει.

Οι Σλαβόφωνοι μακεδόνες αποτέλεσαν γηγενή πληθυσμό, ο οποίος διαμορφώθηκε ιδεολογικά, ως προς το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας, άλλοτε καταναγκαστικά και άλλοτε από ανάγκη λόγω των συνθηκών στα πλαίσια μίας μακράς περιόδου βαλκανικών ανταγωνισμών για τον γεωγραφικό χώρο της ευρύτερης Μακεδονίας. Σε αυτά τα πλαίσια και η εγκατάσταση ή εκτόπιση έγινε με απόλυτα διοικητικό τρόπο. Από την άλλη πλευρά το νεοϊδρυμένο ΚΚΕ, διατηρώντας μεταβαλλόμενη στάση αρχικά υποστήριξε την θέση της αυτονομίας των μειονοτήτων για την Μακεδονία και εν συνεχεία διατύπωσε την θέση για την ισοτιμία των μειονοτήτων στα πλαίσια του εθνικού κράτους, παλινδρόμηση που συνεχίστηκε με μεταλλάξεις στην αντίσταση και τον εμφύλιο.

Όμως, οι μειονοτικοί πληθυσμοί έγιναν αντικείμενο της προσπάθειας προσεταιρισμού και από τις κατοχικές δυνάμεις, Αφενός, η Βουλγαρική προπαγάνδα και η δράση τη “Όχράνα” που προσπαθούσε να προσεταιριστεί τους Σλαβόφωνους και αφετέρου η Ιταλική πλευρά με την κατευθυνόμενη συγκρότηση του “Κομιτάτου”.

Τέλος, από την πλευρά της αντίστασης, ο ΕΛΑΣ είχε την συντριπτική πολιτική και κοινωνική υπεροχή στους Σλαβόφωνους Μακεδόνες, έχοντας όμως κάποιες περιπλοκές από την πλευρά των Γιουγκοσλάβων παρτιζάνων και την στρατηγική τους για το Μακεδονικό, ειδικότερα μετά τον σχηματισμό του “SNOF”.

Όμως, κατά την διάρκεια της κατοχής ξέσπασαν κρίσεις, οι οποίες προκάλεσαν πόλωση και όξυνση. Πρώτα και κύρια η ιδιαίτερα προβληματική τροφοδοσία και η έλλειψη τροφίμων, οδηγώντας στον μαζικό θάνατο του πληθυσμού από ασιτία ιδιαίτερα στις πόλεις, αλλά και τα χωρίς αναλογικότητα αντίποινα των δυνάμεων κατοχής, τα οποία προκάλεσαν τα αισθήματα του πληθυσμού.

Στις γενικότερες εξελίξεις βέβαια δεν έμεινε αμέτοχος ο συμμαχικός παράγοντας, ο οποίος σε πολλές περιπτώσεις αποτέλεσε τον καταλύτη στις εξελίξεις παρεμβαίνοντας για την ενίσχυση και τον συντονισμό των αντάρτικων σωμάτων ή διαμεσολαβώντας μέσω της συμμαχικής στρατιωτικής αποστολής και του στρατηγείου Μέσης Ανατολής με τον εξόριστο Ελληνικό αστικό κόσμο και τον μονάρχη αφενός, την Βρετανική κυβέρνηση αφετέρου.

Η αναγνωρισμένη εξόριστη κυβέρνηση παρά τον αδρανή της ρόλο στα γεγονότα κατάφερε μέσω κατάλληλων χειρισμών και παρεμβάσεων με καθοδήγηση από την Βρετανική πλευρά, να έλθει σε επαφή και εντέλει να ενσωματώσει την εξουσία που αναπτύχθηκε στα ανταρτοκρατούμενα βουνά της ελεύθερης Ελλάδας, υπό την μορφή της Π.Ε.Ε.Α. (επονομαζόμενης και “κυβέρνησης του Βουνού”).

Έτσι, μετά από γύρο επαφών και διαβουλεύσεων συνήφθησαν οι συμφωνίες του Λιβάνου και της Καζέρτας. Η πρώτη αφορούσε το σκέλος της μεταπελευθερωτικής πολιτικής συγκρότησης και η δεύτερη το ζήτημα της μελλοντικής σύνθεσης του στρατού. Το πολιτειακό παρέμεινε διακύβευμα που έμελλε να κριθεί μελλοντικά δημοψήφισμα.

Στο μεταξύ δεν έλειψαν οι εντάσεις, ούτε στην πλευρά της αντίστασης, όπου επήλθαν σφοδρές και καθοριστικές συγκρούσεις, οι οποίες σχημάτισαν και διέλυσαν μπλοκ συμμαχιών μεταξύ των αντάρτικων δυνάμεων, καταλήγοντας εκ των υστέρων να θεωρείται, ότι πραγματοποιήθηκε ο “πρώτος γύρος” της κομμουνιστικής επίθεσης στα πλαίσια ενός σχεδόν διαρκούς εμφυλίου πολέμου. Η σύγκρουση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. με τον Ε.Δ.Ε.Σ., την Ε.Κ.Κ.Α. και την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ήταν ιδιαίτερα κρίσιμη για τις μετέπειτα εξελίξεις.

Όμοιες συγκρούσεις εκτυλίχθηκαν και στις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις, υπό συμμαχική διοίκηση στον Μέση Ανατολή μεταξύ μοναρχικών και δημοκρατικών στον τοπικό πληθυσμό, αλλά κυριότερα στον Βασιλικό Ελληνικό Στρατό Μέσης Ανατολής. Στον Β.Ε.Σ.Μ.Α. η διένεξη διαμεσολαβήθηκε από τις οργανώσεις των στρατιωτών και αξιωματικών, αφενός από την πλευρά των δημοκρατικών η Α.Σ.Ο. και αφετέρου από την πλευρά των μοναρχικών η Εθνική Νέμεσις και Ε.Ν.Α.. Η κατάληξη ήταν να εξουδετερωθούν πολιτικά και να περιθωριοποιηθούν οι δημοκρατικές δυνάμεις στο στράτευμα, καθιστώντας τα εν λόγω στρατεύματα κατ' ουσίαν σώμα πραιτωριανών του στέμματος. Τελικά, παρά το χτύπημα που καταφέρθηκε στα προοδευτικά τμήματα του Β.Ε.Σ.Μ.Α., η δυναμική των γεγονότων οδήγησε σε κυβερνητικές αλλαγές.

Όμως, παρά τις γενικές δυσκολίες στην κατεχόμενη Ελλάδα οι αντάρτικες δυνάμεις πέτυχαν σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες είτε άμεσα όπως επιτυχή σαμποτάζ, είτε από γενική άποψη όπως η καθήλωση μεγάλου όγκου αξονικών δυνάμεων, ενισχύοντας έτσι την ευρύτερη συμμαχική προσπάθεια. Παράλληλα, εγκαθιδρύθηκαν θεσμοί λαϊκής δικαιοσύνης, τοπικής αυτοδιοίκησης, αμεσοδημοκρατίας και συμμετοχής των γυναικών πρωτόγνωρες για τα Ελληνικά δεδομένα.

Ταυτόχρονα, πλησιάζοντας προς την απελευθέρωση καταγράφονται μεταβολές και στην πλευρά του άξονα, όπου η Ιταλία συνθηκολογεί και οι δυνάμεις της σε πολλές περιπτώσεις εξολοθρεύονται από τις δυνάμεις της Γερμανίας, παραδίδονται στους αντάρτες οι οποίοι εποφελούνται από τον εξοπλισμό των Ιταλικών μονάδων και επιφυλάσσουν δίκαιη και ανθρωπιστική μεταχείριση στους αιχμαλώτους. Από την άλλη πλευρά, με δεδομένη την γοργή προέλαση του Κόκκινου Στρατού και την ακόλουθη κατάρρευση του αξονικού καθεστώτος, οι δυνάμεις της Βουλγαρίας μεταστρέφονται με τρόπο αυτόματο σε συμμαχικές, δημιουργώντας ένα λογικό παράδοξο. Τέλος, οι Γερμανικές δυνάμεις όταν τελικά αποχωρούν αυτό γίνεται χωρίς σφοδρές συγκρούσεις και διακοπή της πορείας εξόδου τους.

Η απελευθέρωση έρχεται εν μέσω παλλαϊκών πανηγυρισμών σε φρενήρεις ρυθμούς με ιδιαίτερη θέρμη όχι μόνο για τις αντάρτικες δυνάμεις, αλλά και για τους συμμάχους, ιδίως τους Βρετανούς, χωρίς τίποτα τουλάχιστον καταφανώς να προδίδει τα όσα ακολούθησαν το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα.

IV. Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.

Σε αυτή την ενότητα θα εξεταστεί η οργανωτική δομή και λειτουργία της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. σε σχέση με ορισμένες παραμέτρους. Θα παρουσιαστούν τα κύρια στοιχεία, για την δομή και λειτουργία, την δράση και συγκρότηση, την πολιτική και ιδεολογική κατεύθυνση της οργάνωσης, με βάση τα τεκμήρια που προέρχονται από στελέχη της οργάνωσης, ώστε καταρχάς να ανιχνευθεί η ταυτότητα του εν λόγω υποκειμένου στο επίπεδο του αυτοπροσδιορισμού και συγκρότησης αυτοεικόνας. Η ανάλυση του εν λόγω ζητήματος βασίζεται σε πηγές οι οποίες επιτρέπουν την προσέγγιση της οργάνωσης, σύμφωνα με τις πηγές και την αντίληψή της για τον εαυτό της, αλλά και στοιχείων τα οποία διατέλεσαν φιλικά διακείμενα προς αυτήν και οι σχετικές καταγραφές αποτυπώνονται σε πηγές όπως το ψηφιακό και εκδοθέν αρχείο της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (Γ.Ε.Σ.), το εκδοθέν αρχείο της Χωροφυλακής, και τμήματα του φερόμενου ως αρχείου της οργάνωσης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., που αποτελείται από πρωτογενές υλικό της οργάνωσης, όπως προκηρύξεις, ημερήσιες διαταγές, εσωτερικά κείμενα και αποφάσεις, αλλά και ημερολογιακές μαρτυρίες και απομνημονευματικές καταγραφές και εντοπίζεται σε έργα πρωταγωνιστών της οργάνωσης όπως ο Ταγματάρχης Ιωάννη Παπαθανασίου και ο Ταγματάρχης Αθανάσιος Φροντιστής.

α) Σχηματισμός της Υ.Β.Ε. και μετάβαση στην σε Π.Α.Ο.

Μόλις λίγους μήνες μετά την εγκαθίδρυση της τριμερούς κατοχής στην Ελληνική επικράτεια, εμφανίζονται οι πρώτες κινήσεις αντίστασης και οι πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις. Περίπου την ίδια χρονική περίοδο με το ΕΑΜ, ιδρύεται και η εντελώς διαφορετικών καταβολών και δυναμικής οργάνωση Υπερασπιστές Βορείου Ελλάδος

Η ίδρυση της οργάνωσης Υπερασπιστές Βορείου Ελλάδος τοποθετείται χρονικά τον Ιούλιο του 1941, πληροφορία που προέρχεται από την πλευρά της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.¹ και ενώ την 17^η Οκτωβρίου 1941 αποστέλλει υπόμνημα στην Ελληνική κυβέρνηση εξορίας². Από την ΕΑΜική πλευρά σύμφωνα με τον αρχηγό της Ομάδας Μεραρχιών Μακεδονίας του ΕΛΑΣ Μάρκο Βαφειάδη³ τοποθετείται σχετικά ο χρόνος ίδρυσης από τις πρώτες μέρες της κατοχής, ενώ ο Δ. Κυριατζόπουλος (Φωτεινός) τοποθετεί την ίδρυση της Υ.Β.Ε. το φθινόπωρο του 1941⁴. Αντίθετα, ο συνταγματάρχης ιππικού και Επιθεωρητής Νομαρχιών Μακεδονίας Αθανάσιος Χρυσόχοου, τοποθετεί την ίδρυση της οργάνωσης το Φθινόπωρο του ίδιου έτους⁵. Η έδρα της οργάνωσης ορίστηκε σε κεντρικό σημείο της Θεσσαλονίκης⁶.

Περισσότερες πληροφορίες σχετικά παρέχονται από το αρχείο της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού και το εκδοθέν φερόμενο ως αρχειακό υλικό του ταγματάρχη Ιωάννη

1 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 20-21

2 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1

3 Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, τ.2, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 65

4 Δ. (Φωτεινός) Κυριατζόπουλος, *Δυτική Μακεδονία – Η Ελεύθερη Ελλάδα της κατοχής*, Θεσσαλονίκη, Κώδικας, 2004 σ. 253

5 Αθ. Χρυσόχοου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1949-1952, σ. 74

6 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 20

Παπαθανασίου, αλλά και την έρευνα του συνταγματάρχη Αθανάσιου Χρυσοχόου. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στις διαδικασίες σύστασης της οργάνωσης, η οποία σε πρώτη φάση αποτέλεσε το αποτέλεσμα συμφωνίας μεταξύ τεσσάρων χαμηλόβαθμων αξιωματικών του διαλυμένου σε εκείνη την φάση Ελληνικού στρατού και συγκεκριμένα, από τους Ι. Παπαθανασίου, Ε. Δόρτας, Θ. Μπάρμπας (βαθμός ταγματάρχη) και Α. Σακελλαρίδης⁷. Σε μικρό χρονικό διάστημα, όπως διευκρινίζεται ακολούθησε η διεύρυνση της οργάνωσης με “εταίρους”, όπως αποκαλούνταν, προερχόμενους από τον χώρο των επαγγελματιών⁸. Στην συνέχεια, φέρονται να εντάχθηκαν στην Υ.Β.Ε. η συντριπτική πλειοψηφία των μόνιμων αξιωματικών και αριθμός εφέδρων αξιωματικών του στρατού στην Μακεδονία και Θράκη⁹. Παράλληλα, συγκροτήθηκαν διοικητικά όργανα, δηλαδή η Κεντρική Επιτροπή και η Στρατιωτική Επιτροπή, οι οποίες μαζί με τον επιτελάρχη συγκροτούσαν την Ανωτάτη Επιτροπή Αγώνα¹⁰. Επιτελάρχης της οργάνωσης ανέλαβε ο συνταγματάρχης Ι. Μουστεράκης και ύστερα τον αντικατέστησε ο αντισυνταγματάρχης Αρχ. Αργυρόπουλος. Τα αίτια της αντικατάστασης δεν αναφέρονται σε πηγές της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., αλλά είναι σαφές ότι με δεδομένο την απουσία πρόβλεψης για ορισμένη θητεία των οργάνων, η αντικατάσταση γίνεται μετά τα γεγονότα, που διαδραματίστηκαν στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, με την καταρχήν σύλληψη και κράτηση του Ι. Μουστεράκη από τον Ε.Λ.Α.Σ. και την τελική του προσχώρηση, οπότε και η θέση του επιτελάρχη χήρεψε. Σε μία διαφορετική προσέγγιση ο ταγματάρχης Θ. Μπάρμπας δήλωνε, ότι “η Π.Α.Ο. δεν έχει αρχηγό”, αλλά διοικούταν από συλλογική ηγεσία¹¹. Όμοια και ο συνταγματάρχης Γούλας¹².

Όμως, σε μικρό χρονικό διάστημα από την σύσταση της Υ.Β.Ε. διαπιστώθηκε από την Διοικούσα Επιτροπή της Υ.Β.Ε. η ανάγκη για μετονομασία της. Η απόφαση έρχεται σύμφωνα με τον ταγματάρχη Παπαθανασίου, σε απάντηση δυσφημιστικών ενεργειών του Ε.Α.Μ. το οποίο φέρεται να διακήρυττε, ότι η ονομασία Υ.Β.Ε., αποτελούσε αυτονομιστικό σχηματισμό, ενώ ο Αθ. Χρυσοχόου αναφέρεται στην ανάγκη που προέκυψε από την μαζική διεύρυνση της οργάνωσης με στελέχη και αξιωματικούς μεγαλύτερου βαθμού ή διαφορετικής καταγωγής μελών¹³. Έτσι, η οργάνωση κατόπιν πρότασης του συνταγματάρχη Ι. Μουστεράκη μετονομάστηκε σε Π.Α.Ο. το καλοκαίρι του 1942¹⁴, αποτελώντας συνέχεια του προηγούμενου σχηματισμού και επαναβεβαιώνοντας τους σκοπούς και τους όρους συγκρότησής της.

Αντίθετα, ο συνταγματάρχης Χρυσοχόου τοποθετείται σχετικά λέγοντας, ότι αποτέλεσε αντιπερισπασμό στις υποψίες των γερμανικών αρχών κατοχής για την δράση της

7 Οπ. σ. 23// Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944)*, τ.5, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα, 1998, *Έκθεσις Άγγελου Αγαπητού* σ. 163-164

8 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ.23

9 Οπ. σ. 29

¹⁰ Οπ. σ. 29

¹¹ ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Δ

¹² ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

13 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 33 // Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ.22

¹⁴ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1+2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 33, 766

οργάνωσης και την εμπλοκή του ίδιου στο έργο της σε ηγετικό ρόλο¹⁵.

β) συγκρότηση, λειτουργία και βάση στρατολόγησης, μέλη και ηγεσία

Η δομή της Υ.Β.Ε. προσέλαβε στοιχειώδη μορφή με την συγκρότηση διοικούσας επιτροπής και την πρόβλεψη για ένταξη μελών, τα οποία αποκαλούνταν “εταίροι”, ενώ η συγκρότηση της οργάνωσης αποτέλεσε απόφαση της ολιγομελούς αρχικά διοικούσας επιτροπής¹⁶.

Αντίθετα, η μετονομασία της οργάνωσης σε Π.Α.Ο. συνοδεύεται από την απόπειρα να προσλάβει η οργάνωση συμπαγή οργανωτική μορφή, ανάγκη η οποία ρυθμίζεται στο “σχέδιο ενεργείας”, απόρρητο κείμενο που συντάχθηκε από την διοικούσα επιτροπή¹⁷.

Έτσι, παρουσιάζεται ο σχεδιασμός για συγκρότηση ενόπλων δυνάμεων και πολιτικού σκέλους της οργάνωσης. Πιο συγκεκριμένα, η οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων προέβλεπε την ανάπτυξη αντάρτικων ομάδων κατά γεωγραφικό διαμέρισμα, ενώ η ονοματοδοσία τους συνδεόταν με την αρίθμηση των προπολεμικών συνταγμάτων του τακτικού στρατού¹⁸. Την διοίκηση τους αναλάμβαναν τα κέντρα αντιστάσεως, δηλαδή μία μορφή τοπικού επιτελείου¹⁹, την οποία διαδέχονταν οι ανώτερες διοικήσεις και το τριμελές στρατηγείο ως κορυφαίο όργανο, με την συνδρομή του γενικού διευθυντή και του επιτελάρχη οι οποίοι αναλάμβαναν θέσεις υψηλής ευθύνης²⁰.

Παράλληλα προβλεπόταν η σύσταση πολυάριθμων διευθύνσεων κατά αρμοδιότητα σχετικά με την επιμελητεία, την στρατολόγηση και άλλες συναφείς λειτουργίες²¹.

Σχετικά με το ζήτημα της ένταξης και οργάνωσης της δράσης των πολιτών συστάθηκε πενταμελής Κεντρική Επιτροπή, ενώ σε χαμηλότερες βαθμίδες ακολουθούσαν νομαρχιακές επαρχιακές και κλαδικές επιτροπές²².

Ανώτατο ενοποιητικό όργανο του στρατιωτικού και πολιτικού σκέλους αποτέλεσε η Ανώτατη Επιτροπή Αγώνος, απαρτιζόμενη από την Κεντρική Επιτροπή, την Ανώτατη Στρατιωτική Επιτροπή και τον Επιτελάρχη (διαπιστώνεται σε αυτό το σημείο και τον σημαίνοντα ρόλο του στα τεκταινόμενα της οργάνωσης, ως κατά κάποιο τρόπο αρχηγού

15 Αθ. Χρυσόχοου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, ΕΜΣ, 1949, τ.1., σ. 74// Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944)*, τ.5, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αθ. Χρυσόχοου* σ. 105-148

16 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 21-23

17 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 37-38 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα* 18 Οπ.

19 Οπ.

20 Οπ.

21 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 37-38, 42-43// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

22 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 37-38, 42-43// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

της)²³.

Πρωτοβουλίες εμφανίζονται σχετικά και με την οργάνωση της νεολαίας με την σύσταση της Πανελλήνιας Απελευθερωτικής Οργάνωσης Νέων, αλλά και τον αγροτικό πληθυσμό με το σχήμα του Πατριωτικού Εθνικού Κομιτάτου²⁴. Αμφότερες αποτέλεσαν μετωπικές οργανώσεις οι οποίες δεν παρουσίασαν κάποια σημαντική δραστηριότητα και ανάπτυξη.

Ακόμα, λήφθηκε μέριμνα για την κυκλοφορία τύπου της οργάνωσης με κυριότερο έντυπο την "Εθνική Φωνή", ακολουθούμενη από την εφημερίδα της νεολαίας "Φοιτητική Φλόγα", χωρίς σε κάθε περίπτωση να υπάρχουν σαφή στοιχεία για την κυκλοφορία και διάδοση τους²⁵.

Τέλος, χρήσιμο είναι να αναφερθεί η έμφαση που δόθηκε στην μυστικότητα και την τήρηση των συνωμοτικών κανόνων από τα μέλη της οργάνωσης, με χρήση για αυτό τον λόγο ψευδωνύμων και πλαστών ταυτοτήτων, ταυτόχρονα με την θέσπιση κυρώσεων, που έφταναν έως την θανατική ποινή²⁶. Σε κάθε περίπτωση αυτή η βούληση για επιβολή πειθαρχίας είναι αμφίβολο αν έγινε πραγματικότητα σε περιπτώσεις διαπιστωμένων πειθαρχικών παραπτώματων.

Σχετικά με την βάση στρατολόγησης της οργάνωσης κατά γενική ομολογία, προέρχεται από τις τάξεις των μόνιμων και έφεδρων αξιωματικών της περιοχής, αλλά και από στελέχη τμημάτων της κατοχικής διοίκησης και συγκεκριμένα της Γενικής Διοίκησης Βορείου Ελλάδος, όπως για παράδειγμα ο Γενικός Γραμματέας της Αντισυνταγματάρχης Γ. Παπακωνσταντίνου²⁷.

Ακολουθώς, στρατολογούνται ορισμένοι υψηλόβαθμοι αξιωματικοί, όπως οι συνταγματάρχης Γ. Παπαγεωργίου (αρχηγός της οργάνωσης έως τα τέλη του 1943), οι αντισυνταγματάρχες Αρχ. Αργυρόπουλος (επιτελάρχης της οργάνωσης) και Β. Αβδελάς, ενώ σε μετέπειτα διεύρυνση προσχώρησαν οι συνταγματάρχες Σ. Δημάρατος, Ι. Μουστεράκης, ο Μ. Βίμπλης, ο αντισμήναρχος Γ. Θέμελης και άλλοι αξιωματικοί²⁸.

Ακόμα οργανώνονται επιφανείς πολίτες και επαγγελματίες, αγρότες ή σύμφωνα με άλλες μαρτυρίες παλαιοί μακεδονομάχοι, οπλαρχηγοί και περιορισμένα τμήματα του κλήρου, όπως ο Μητροπολίτης Εδέσσης Παντελεήμων²⁹.

Όμοια εικόνα δίνεται και από τον συνταγματάρχη Αθ. Χρυσόχοου, ο οποίος συμπληρώνει με έμφαση την διασύνδεση των αξιωματικών της Υ.Β.Ε. με την υπηρεσία της οποίας προΐστατο, δηλαδή την Γενική Επιθεώρηση Νομαρχιών Μακεδονίας³⁰.

23 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 40 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα

24 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 28, σ. 52

25 Οπ. σ. 52

26 Οπ. σ. 24-27, σ. 43

27 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 29, 38

28 Οπ. σ. 29, 38, 763, 767 // Φροντιστού Αθανάσιου, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977 σ. 23-24

29 Φροντιστού Αθανάσιου, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977 σ. 24// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 29, 38

30 Χρυσόχοου Αθανάσιος, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών,

Ακόμα, αναφέρεται στην ένταξη της Σοσιαλιστικής Ένωσης Βορείου Ελλάδος, οργάνωσης με προσανατολισμό θεωρούμενο ως αντικομμουνιστικό, ενώ ο ταγματάρχης Ι. Παπαθανασίου, αναφέρεται στην οργάνωση Σοσιαλιστική Ένωση Ελλάδος, ως οργάνωση που προέκυψε από την Δημοκρατική Ένωση και συμμετείχε στον απελευθερωτικό αγώνα με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και στελέχη της, όπως ο Χρ. Νάλτσας, ο Εμμ. Μάνος και ο Αντ. Οικονόμου αποτέλεσαν μέρος του ιδρυτικού πυρήνα της οργάνωσης³¹, ενώ σε ιστοριογραφική μελέτη εντοπίζεται αναφορά ακόμα και στην ύπαρξη αρχειομαρξιστικών πυρήνων³².

Καταλήγει επισημαίνοντας την τομή που σηματοδοτεί η είσοδος των Βουλγαρικών στρατευμάτων κατοχής στην γεωγραφική περιοχή μεταξύ Αξιού και Στρυμόνα, συνδέοντας το γεγονός με την αποχώρηση της χωροφυλακής από τις τακτικές υπηρεσίες και την ενίσχυση των αντάρτικων σχηματισμών της Π.Α.Ο. στην περιοχή³³. Όμοια, ο ταγματάρχης Αθ. Φροντιστής εκτιμούσε ως θεμελιώδη τον εκτιμώμενο ως πατριωτικό και ηρωικό ρόλο της χωροφυλακής, η οποία ενίσχυσε σημαντικά την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.³⁴.

Παράλληλα, σημειώνεται η κινητοποίηση των Μπαφραλήδων κατοίκων της περιοχής (δηλαδή των τουρκόφωνων ποντίων προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή με την ανταλλαγή πληθυσμών), οι οποίοι ενίσχυσαν ή σχημάτισαν ένοπλα τμήματα³⁵.

γ)στοχοθεσία και τρόπος δράσης, χρήση μέσων προπαγάνδας και ένοπλης βίας

Η ηγεσία της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. αξιολογώντας τις διαφορετικές προτεραιότητες και στοχεύσεις των κατοχικών δυνάμεων, οι οποίες συνδέονταν με το καθεστώς επί των κατεχόμενων ελληνικών εδαφών³⁶, έθεσε ως κύριο διακηρυγμένο στόχο την απελευθέρωση και ακεραιότητα της Ελληνικής επικράτειας³⁷.

Παράλληλα, στα σχετικά κείμενα τονίζει την συμπαράταξη της οργάνωσης με τον συμμαχικό αγώνα, ενώ εκδηλώνει ενδιαφέρον για την μεταπολεμική κατάσταση στην Ελλάδα, εστιάζοντας αφενός στην τήρηση της τάξης και αφετέρου στην ομαλή επάνοδο στον πολιτικό βίο, προτείνοντας σχετικά την συγκρότηση κυβέρνησης εθνικής

1949-1952, σ. 75// Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944)*, τ.5, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα, 1998, *Εκθεσεις συνταγματάρχη Αθ. Χρυσόχου* σ. 105-148

31 Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949-1952, σ. 75 // Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1+2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ.23, σ. 28, σ. 140, σ. 741-742

32Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα* τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1987, σ.120

33 οπ. σ.75

³⁴ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977 σ. 126-131

35 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 75

36 Οπ. σ. 31-32 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Εκθεσεις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Εκθεσεις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

37Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 34 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Εκθεσεις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Εκθεσεις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

ενότητας³⁸, την ανασυγκρότηση των ενόπλων δυνάμεων, την ευμενή για την ελληνική πλευρά αναθεώρηση των συνόρων στην αναμενόμενη συνθήκη ειρήνης³⁹. Ακόμα, δηλώνεται η απόλυτη αποχή από ζητήματα πολιτικής ή πολιτειακής φύσης ενόψει του εθνικού συμφέροντος⁴⁰.

Σχετικά με την ένοπλη αντίσταση, εκφράστηκε η θέση ότι αποτελούσε συνέχεια του οργανωμένου διακρατικού πολέμου, αλλά με διαφορετικά μέσα και τακτικές στο κατεχόμενο περιβάλλον⁴¹. Στο ζήτημα των μέσων δράσης προκρίθηκε γενική κατεύθυνση οργάνωσης του λαού, ώστε να εναντιωθεί στον κατακτητή με απώτερο στόχο την ένοπλη εξέγερση, υποστηρικτικά σε συμμαχικές πρωτοβουλίες⁴².

Συμπληρωματικά προς τα αναφερθέντα λειτουργεί η διάκριση σε επίπεδο αρχών, δύο επιπέδων αντίστασης: αφενός η παθητική αντίσταση, η οποία θεωρήθηκε ότι περιλαμβάνει την “περιφρόνηση κατακτητών και προδοτών”, συνδυασμένη με ιδεολογική δράση και προπαγάνδα και αφετέρου η ενεργητική αντίσταση, η οποία συνίστατο σε μία σειρά ενεργειών όπως κατασκοπεία, σύσταση δικτύου ασυρμάτων για πληροφοριοδότηση των συμμαχικών δυνάμεων, διενέργεια σαμποτάζ, πρόκληση επιθέσεων σε επιλεγμένους στόχους από τις συμμαχικές δυνάμεις, ενίσχυση των Ελληνικών ενόπλων δυνάμεων Μέσης Ανατολής⁴³ και συγκρότηση ενόπλων αντάρτικων ομάδων⁴⁴.

Ακόμα, προβλεπόταν η οργάνωση δικτύου φυγάδευσης Άγγλων στρατιωτικών προς την Μέση Ανατολή, η οποία εντοπιζόταν σε θέση μεταξύ των περιοχών Μεταγγιτίσιου και Αγίου Νικολάου, και αποκαλείτο συνθηματικά “Κλαδούπολη”⁴⁵. Από εκεί οι φυγάδες διαπεραιώνονταν με πλοiάρια προς την Σμύρνη και τελικά προς το συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής⁴⁶.

38Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 34 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*
39 Παπαθανασίου Παρμενίωνος, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 35 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

40 Οπ.

41 Οπ.

42 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 36 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

43 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 44- 45 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

44 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ. 37 // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 5α, 5β, *Έκθεσις συνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλου* // ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

45 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 50

46 Οπ .σ. 50

Μία άλλη δραστηριότητα, αυτή της αντιπροπαγάνδας παρουσιάζεται από στελέχη της οργάνωσης ως συνδεδεμένη αφενός με την υποστήριξη και ένταξη στην οργάνωση εξεχόντων προσωπικοτήτων από την διοίκηση⁴⁷ και την εκκλησία⁴⁸, τους επαγγελματίες⁴⁹ και στρεφόμενη κυρίως εναντίων της Βουλγαρικών και Ρουμανικών συμφερόντων προπαγάνδας. Όμως, με αδιευκρίνιστο τρόπο φέρεται ως δραστηριότητα αλληλένδετη η άσκηση αντιπροπαγάνδας και η ένοπλη αντάρτικη δράση κατά των ιδίων στοιχείων, χωρίς όμως να δίνονται σαφείς πληροφορίες⁵⁰. Αντίθετα παρατίθενται παραδείγματα περισσότερο συμβολικών μέσων δράσης στην κατεύθυνση άσκησης ‘‘εθνικής προπαγάνδας’’⁵¹. Σε αυτή την κατεύθυνση φέρεται να συνδέεται η δράση και συγκρότηση της εν λόγω οργάνωσης με την Γενική Διεύθυνσης Νομαρχιών Βορείου Ελλάδος και ειδικά με τον Γενικό Επιθεωρητή Νομαρχιών Βασιλειάδη, διαχωριζόμενη όμως από τον επόμενο αξιωματούχο της υπηρεσίας συνταγματάρχη Χρυσόχου⁵².

Στο ζήτημα της οργάνωσης ένοπλων ομάδων, αναφέρεται η εκπόνηση προσπάθειας για συγκέντρωση οπλισμού βασισμένη στις απόπειρες εντοπισμού και πειθούς κατόχων οπλισμού προερχόμενου από τα διαλυθέντα τμήματα του Ελληνικού Στρατού, διαδικασία που εκτείνεται σε όλο το εύρος της Μακεδονίας⁵³. Όμως, σύμφωνα με τους υπευθύνους της οργάνωσης το μέτρο δεν επαρκούσε και ήταν απαραίτητη η συγκέντρωση χρημάτων για την αγορά επαρκών ποσοτήτων οπλισμού⁵⁴, χωρίς όμως να φαίνεται, ότι υπήρχε κάποιο σαφές πλάνο δράσης.

Έτσι, με δεδομένη την αδυναμία της σε υλικά μέσα, η οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., τον Νοέμβριο του 1942 έλαβε υλική ενίσχυση από το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής και σε σύνδεση με την Ελληνική Υπηρεσία Πληροφοριών και συγκεκριμένα το ποσό των 5.000 χρυσών λιρών και 2 ασυρμάτους τα οποία μεταφέρθηκαν από αξιωματικό της οργάνωσης από την Μέση Ανατολή προς την Χαλκιδική⁵⁵.

Όμως, σε κάθε περίπτωση αν και οι αδυναμίες δεν κατέστη δυνατό να αντιμετωπιστούν πλήρως, καταγράφονται προσπάθειες υπέρβασης τους με δεδομένες τις απόπειρες συγκρότησης ένοπλων σωμάτων με προοπτική να λειτουργήσουν ως αντίβαρο στην εκπορευόμενη από ξένα κέντρα προπαγάνδα και να τονωθεί το φρόνημα του πληθυσμού. Ακόμα, θεωρήθηκε θεμιτό να χρησιμοποιηθούν ως μέσο πρόκλησης δυσχερειών στις κατοχικές δυνάμεις, με ενέργειες όπως η πρόκληση σαμποτάζ⁵⁶. Η προοπτική που

47 Οπ. σ. 91

48 Οπ. σ. 92

49 Οπ. σ. 93

50 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 102

51 Οπ. σ. 103

52 οπ.σ.103

53 οπ.σ.106-110

54 οπ.σ.106-110

55 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 15, *Έκθεσις ανυπόγραφη* (συμπίπτει με αναφορές Γ. Ιορδανίδη σε εκδοθέν αρχείο Ι. Παπαθανασίου σ. 776-777 και Αθ. Φροντιστής σ. 397)//Παπαθανασίου Παρμενίωνος, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1+2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 51, 776-777, 779

Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 397

56 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 111

καταγράφεται, ήταν η ανάπτυξη ισχυρότερης δύναμης με σκοπό την ανοιχτή σύγκρουση με τις κατοχικές δυνάμεις⁵⁷.

Η συγκρότηση ένοπλων τμημάτων τοποθετείται χρονικά τον Οκτώβριο του 1941 στις περιοχές του Κιλκίς, Πιερών, Βερμίου, Σερρών (Νιγρίτα και Παγγαίο), Χαλκιδικής, Δράμας, Ξάνθης, Κομοτηνής, Γρεβενών, Φλώρινας, Καστοριάς, Πάικου, Αρδέας, Θεσσαλονίκης με ολιγάριθμες δυνάμεις φερόμενης συνολικής δύναμης 356 μαχητών, ενώ ενίσχυση καταγράφεται τον Μάρτιο του 1943 με την έξοδο στην ένοπλη δράση ομάδας υπό την αρχηγεία του λοχαγού Γ. Γουλγουτζή⁵⁸.

Όμως, σύμφωνα με επιτελείς της οργάνωσης στην διαδικασία ανάπτυξης και συγκρότησης της οργάνωσης, καταλυτικό ήταν το γεγονός της εισόδου Βουλγαρικών στρατευμάτων στην Κεντρική Μακεδονία, το οποίο και αποτέλεσε κομβικό σημείο για την αριθμητική άνοδο των ενόπλων σωμάτων της Π.Α.Ο., καθώς καταγράφεται η έξοδος οργανωμένης ένοπλης ομάδας υπό τον λοχαγό Σαρρή, παράλληλα με την αλλαγή στάσης από μέρους της χωροφυλακής, άνδρες της οποίας αυθορμήτως κινούμενοι επάνδρωσαν ένοπλα τμήματα της Π.Α.Ο. εστιάζοντας χρονικά στον Ιούλιο του έτους 1943⁵⁹.

Σχετικά αναφέρεται η λήψη πρωτοβουλιών της Π.Α.Ο. για οργάνωση του πληθυσμού και οι επαφές της με την Υποδιοίκηση Χωροφυλακής Δοϊράνης διοικούμενη από τον υπομοίραρχο Κωνσταντίνο Μήτσου και την Διοίκηση Χωροφυλακής Κιλκίς διοικούμενη από τον υπομοίραρχο Αία Τζαμαλούκα, οι οποίοι μετά την είσοδο των βουλγαρικών στρατευμάτων στον τομέα μεταξύ Αξιού και Στρυμόνα, συγκρότησαν ένοπλες αντάρτικες ομάδες, βασισμένες στην συμμετοχή χωροφυλάκων και ντόπιων –με σημαίνοντα ρόλο στην δράση ποντιακής καταγωγής πρόσφυγες-⁶⁰.

Από την άλλη πλευρά, αρχειακές καταγραφές της χωροφυλακής παρουσιάζουν κινήσεις στην κατεύθυνση της αυτονόμησης τμημάτων χωροφυλακής από την διατεταγμένη υπηρεσία και την τροπή τους προς την άτακτη ένοπλη δράση από τον Μάρτιο του 1943 εξαιτίας του Ιταλικού αιτήματος για αφοπλισμό της χωροφυλακής⁶¹. Έτσι, η Υποδιεύθυνση Χωροφυλακής Κολίνδρου υπό τον διοικητή της Υπομοίραρχο Κ. Τσακάρα κατέφυγε στα βουνά, εντασσόμενη στην Π.Α.Ο. και επιδιδόμενη σε κάθε περίπτωση σε επιθέσεις εναντίον δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ.⁶².

Σε κάθε περίπτωση στην αφήγηση που σχηματίζεται από την πλευρά της Π.Α.Ο. η ανάπτυξη δυνάμεων συνεχίζεται, αν και χωρίς ανάληψη πρωτοβουλιών, καταλήγοντας στην αυθόρμητη συγκέντρωση δύναμης μεγέθους φερόμενου περί των 5.700 ανδρών, οι οποίοι λόγω έλλειψης πόρων, επέστρεψαν στις οικίες τους θεωρούμενοι από την οργάνωση ως “στατική εφεδρεία”, δηλαδή διαθέσιμη δύναμη στρατευσίμων εφόσον

57 Οπ. σ. 112

58 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 115-116, 207, 230, 263, 308, 327, 414, 441, 320// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα

59 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 218//, ψηφιακό αρχείο ΓΕΣ-ΔΙΣ, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, Έκθεσις συνταγματάρχη Παν. Γούλα

60 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ.216-218// Αθ. Χρυσοχόου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, 5τ., Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών 1949-1952, σ.75

61 Αρχηγείο Β. Χωροφυλακής-Διεύθυνση Οργανώσεως-Τμήμα Μελετών, *Δράσεις της Χωροφυλακής κατά την περίοδο 1941-1950*, Αθήνα, Τυπογραφείο Β. Χωροφυλακής, 1962, σ. 26

62 Οπ. σ. 26-27

άλλαζαν οι υλικοί όροι⁶³.

Παράλληλα, αναφέρονται πολύνεκρες συγκρούσεις στον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας χωρίς ιδιαίτερη σαφήνεια και προσδιορισμό τοποθεσιών στις αναφορές για μάχες προς τις κατοχικές δυνάμεις⁶⁴ και οι οποίες ανέρχονται στον αριθμό των δώδεκα ένοπλων συγκρούσεων⁶⁵. Αντίθετα, με μεγαλύτερη έμφαση στην αρχόμενη σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. με πρώτο σταθμό τις συγκρούσεις στην περιοχή των Κρουσιών⁶⁶, ενώ παρατηρείται η παράθεση εκτενών στοιχείων για τις συγκρούσεις με τον Ε.Λ.Α.Σ., δίνοντας σε ορισμένες περιπτώσεις ιδιαίτερη έμφαση στην απόδοση αρνητικών χαρακτηρισμών στον εμπλεκόμενο⁶⁷.

Όμως, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αποφασιστικού χαρακτήρα μάχη του Φαρδύκαμπου Σιατίστης την 3^η Μαρτίου 1943 και προβάλλεται με έμφαση ο ισχυρισμός για τον ηγετικό ρόλο της Π.Α.Ο. στην νικηφόρα διεξαγωγή της μάχης⁶⁸, μαζί με τις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ., χωρίς να παραλείπονται οι διενέξεις που ακολούθησαν μετά την μάχη⁶⁹ -σε κάθε περίπτωση οι ισχυρισμοί αμφισβητούνται από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ..

Παράλληλα παρατίθενται αναφορές σε επιθέσεις εναντίον χωριών μειονοτικών πληθυσμών σλαβοφώνων⁷⁰. Γενικό χαρακτηριστικό των αναφορών, αποτελεί η παράθεση πλήθους αναφορών εσώστρεφων και αυτόκεντρων ως προς το ζήτημα της διένεξης με τον Ε.Λ.Α.Σ.⁷¹, αν και σε κάθε περίπτωση στις παρατιθέμενες στρατιωτικού τύπου αναφορές για τα συμβάντα, κύριο χαρακτηριστικό είναι η υπερβολή δυνάμεων ως προς την πλευρά του εχθρού και η επίτευξη ιδιαίτερα επωφελών νικών από την πλευρά των αντιστασιακών δυνάμεων, οι οποίες αναλάμβαναν επιθετική πρωτοβουλία.

Το γενικότερο σχήμα αφήγησης ακολουθεί μία λογική κλιμάκωσης, η οποία σε γενικές γραμμές ανταποκρίνεται στα γεγονότα, τα οποία οδήγησαν στην σύγκρουση, διάλυση και αποσύνθεση της οργάνωσης Π.Α.Ο., με επακόλουθο την διαφυγή μελών και τμήματος της ηγεσίας στην Μέση Ανατολή ή στα βουνά της Ανατολικής Μακεδονίας, όπου και συνδέθηκε με τμήματα των Εθνικών Ομάδων Ανταρτών, δηλαδή τα ένοπλα εθνικιστικά τμήματα της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, τα οποία τελούσαν υπό την ηγεσία τουρκόφωνων οπλαρχηγών. Σε κάθε περίπτωση συντελείται μετασχηματισμός της δράσης των εκατέρωθεν τμημάτων που προέκυψαν από την τυπική διάλυση της οργάνωσης Π.Α.Ο., με ορίζοντα την απελευθέρωση και τα γεγονότα που επακολούθησαν.

63 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 243

64 Οπ. σ. 222

65 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 237-239, σ. 372-273

66 Οπ. σ. 226-235// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Εκθεσεις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

67 Οπ. σ. 226// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 16, *Εκθεσεις συνταγματάρχη Παν. Γούλα*

68 Οπ. σ. 276-186// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 10, 11, 12 *Εκθέσεις συνταγματάρχη Ι. Κοντονάση*

69 Οπ. σ.287-308// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 10, 11, 12 *Εκθέσεις συνταγματάρχη Ιωάννη Κοντονάση*

70 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 270

71 Οπ. σ. 237-239

δ) σημαίνοντα και σημαινόμενα στον ιδεολογικό λόγο της Υ.Β.Ε. – Π.Α.Ο.

Εξετάζοντας τον πολιτικό λόγο της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. εντοπίζονται ορισμένα κύρια στοιχεία όπως ο πατριωτισμός, ο εθνικισμός, η αποφυγή έκφρασης πολιτικών θέσεων σύμφωνα σχετικά με τα πολιτικά ζητήματα της περιόδου, η αποφυγή συσχετισμού των θέσεων της με αυτές των πολιτικών κομμάτων, η άρνηση απάντησης του ερωτήματος μοναρχία ή δημοκρατία, η διαπίστωση εθνικών κινδύνων από την ύπαρξη μειονοτήτων εντός της ελληνικής επικράτειας, αισθήματα έντονης απέχθειας για τον κομμουνισμό και η διαβάθμιση με διάφορα κριτήρια του ρόλου των δυνάμεων κατοχής. Τα παραπάνω στοιχεία εντοπίζονται στον λόγο της Π.Α.Ο, τόσο σε επίπεδο διακηρύξεων και αρχών, όσο και στην δημόσια εκφορά λόγου και άσκηση προπαγάνδας.

Καταρχάς, ο πατριωτισμός ως έννοια που εκφράζει το έντονο ενδιαφέρον και την διάθεση αυτοθυσίας για την Ελλάδα⁷². Σε αυτή την έννοια έρχεται να προστεθεί η διακηρυγμένη άρνηση πολιτικής τοποθέτησης ή κομματικής προτίμησης, θέτοντας εθνικιστικά προτάγματα, σχετιζόμενα με την εδαφική διεύρυνση της Ελληνικής επικράτειας⁷³. Το εν λόγω πρόταγμα εντάσσεται στα δεδομένα της περιόδου, όπου ήταν σαφής η απειλή απόσπασης τμημάτων της Ελληνικής επικράτειας, οπότε θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι αποτελεί κατά ορισμένο τρόπο αντίδραση στην διαπιστωθείσα απειλή.

Ακόμα, η αποπολιτικοποίηση ως κεντρική επιλογή της οργάνωσης, προβάλλεται ως παράγοντας προαγωγής της εθνικής ενότητας ενόψει των αυξημένων εθνικών κινδύνων⁷⁴. Σχετικά με το ζήτημα του πολιτεύματος προσλαμβάνεται ως θέμα που μπορεί να απαντηθεί από την λαϊκή βούληση, η οποία θα καθίστατο δυνατό να εκδηλωθεί εν καιρώ⁷⁵. Ενδιαφέρον είναι, ότι το περιεχόμενο του ζητήματος, δηλαδή το ερώτημα σχετικά με την επιλογή μεταξύ μοναρχίας ή δημοκρατίας, αποσιωπάται εντελώς, συμπεριλαμβανόμενο υπαινικτικά υπό τον τίτλο ‘‘πολιτειακά ζητήματα’’⁷⁶.

Σε τόνο διακηρυκτικό διασαφηνίζονται οι ιδιαίτερα εχθρικές απόψεις της οργάνωσης σε σχέση την Βουλγαρία, απέναντι στην οποία καταλογίζονται ιστορικές ευθύνες και η παρούσα επιθετική πολιτικής της χώρας⁷⁷. Όμως, αν η θέση αυτή συνδυαστεί με την δεδομένη εχθρότητα προς τους μειονοτικούς σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας καταλήγει σε καταφανώς αντισλαβικές θέσεις⁷⁸.

Σε συνέχεια των παραπάνω θέσεων έρχεται η διατύπωση θέσεων επιθετικότητας και επεκτατικού εθνικισμού εδραζόμενων στα θεωρούμενα ως ‘‘Ελληνικά ιστορικά δίκαια’’⁷⁹, εναποθέτοντας τις ανάλογες αναθεωρητικές για το εδαφικό καθεστώς ελπίδες στις εικαζόμενες μεταπολεμικές συνθήκες ειρήνης⁸⁰.

Στην επόμενη μέρα της απελευθέρωσης στράφηκε η προσοχή της οργάνωσης από τις πρώτες μέρες της κατοχής, οπότε σε κείμενα της διαπιστωνόταν ως σημαντικό ζήτημα

72 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988σ. 21-22

73 Οπ. σ. 34-35

74 Οπ. σ. 34-35

75 Οπ. σ. 35

76 οπ.π.σ.35

77 Οπ. σ.35

78 Οπ. σ.70

79 Οπ. σ 34

80 Οπ. σ.35

την τήρηση του νόμου και της τάξης κατά την απελευθέρωση και με την έννοια της εγγύησης της λαϊκής θέλησης και προς αποτροπή αποπειρών βίαιης κατάληψης της εξουσίας⁸¹.

Έτσι, από τα παραπάνω συνάγεται η βεβαιότητα της οργάνωσης για την ταχεία συμμαχική νίκη στον διεξαγόμενο παγκόσμιο πόλεμο, οπότε η Ελλάδα θα διευθετούσε τις εκκρεμότητες της στα πλαίσια της αναδιάταξης του χάρτη με πρωτοβουλία του συμμαχικού συνασπισμού δυνάμεων μεταπολεμικά. Με αυτό τον τρόπο η κατοχή προσελήφθη ως γεγονός πρόσκαιρο, ενώ αντίθετα η επιβουλή εις βάρος των εδαφών της Ελλάδας, ως διαχρονικό και δυσεπίλυτο πρόβλημα, οπότε κύριο ζήτημα ήταν η διασφάλιση και διεύρυνση των εδαφών της.

Το καθεστώς της κατοχής, αντιμετωπίζεται ως κατάσταση ‘‘πλήρους αναρχίας και τρομοκρατίας’’ περιγράφοντας γενικές λεηλασίες και βιαιοπραγίες των δυνάμεων κατοχής⁸². Παράλληλα, αναπτύχθηκε εθνικού ενδιαφέροντος προπαγάνδα από ξένες δυνάμεις⁸³, συνοδευόμενη με προσπάθειες χειραγώγησης με πειθώ και βία των μειονοτικών πληθυσμών⁸⁴.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται με τρόπο ιδιαίτερα emphaticό και η αξιολόγηση της Βουλγαρικής προπαγάνδας ως εξαιρετικά επικίνδυνης, καθώς αναγνωριζόταν οργανικός ρόλος στην στόχευση της, δηλαδή την άσκηση επιρροής στους πληθυσμούς Σλαβοφώνων⁸⁵. Ακόμα, αναγνωρίζεται η διαπλοκή των σλαβοφώνων πληθυσμών, των βουλγαρόφιλων τμημάτων της Ελληνικής κοινωνίας και των κομμουνιστών, οι οποίοι αναφέρονται και υπαινικτικά ως ‘‘επικίνδυνοι εκτοπισμένοι’’⁸⁶, προσδίδοντας έτσι την αίσθηση διένεξης στο επίπεδο διασάλευσης του νόμου και της τάξης και όχι σε αυτό την κοσμοθεωρίας.

Ο κίνδυνος που ανιχνεύεται σε αυτό το σύμπλεγμα δρώντων αναφέρεται σ’ ένα εκτεταμένο πλάνο των εχθρικών δυνάμεων, το οποίο περιλάμβανε απόσπαση τμημάτων εδαφών, εκβουλγαρισμό του ελληνικού πληθυσμού που διέμενε στην ζώνη που θα προσηρτάτο ή θα εξακολουθούσε υπό κατοχή, αλλά και μία προσπάθεια στην κατεύθυνση αντιστροφής των φιλελληνικών αισθημάτων των Γερμανών εγγενώς⁸⁷.

Ταυτόχρονα, ανιχνευόταν μία ακόμα εστία εχθρικής προπαγάνδας η οποία απέρρεε από τα Ρουμανικά συμφέροντα με στόχο την επιρροή στους Βλαχόφωνους πληθυσμούς της Πίνδου και του Βερμίου, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως ‘‘Ρουμανίζοντες’’⁸⁸.

Όμοια και σε αυτή την περίπτωση αναγνωρίζεται ως μέθοδος προσεταιρισμού η εξαγορά⁸⁹ με σκοπό ασκώντας επιρροή να επιτύχουν την αυτονόμηση τομέων του ελληνικού εδάφους, όπως στην περίπτωση της Πίνδου, ή την προσάρτηση τμημάτων της Βορειοδυτικής Ελλάδας από την Ιταλία⁹⁰, θεωρούμενης προστάτιδας δύναμης των Ρουμανικών συμφερόντων. Κατά αυτό τον τρόπο, οι μειονοτικοί πληθυσμοί που

81 Οπ. σ. 34-35// Χ. Καλινικίδης, *Ελληνική Εθνική Αντίσταση : αίμα-δάκρυ-νίκη*, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 55

82 Χ. Καλινικίδης, *Ελληνική Εθνική Αντίσταση : αίμα-δάκρυ-νίκη*, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 55

83 Οπ. σ. 53

84 Οπ. σ. 53-54

85 Οπ. σ. 61

86 Οπ. σ. 61

87 Οπ. σ. 63

88Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988,, σ.83

89 Οπ. σ.86-87

90 Οπ. σ.83

προσδιορίζονταν βάσει της γλωσσικής διαφοροποίησης θεωρούνταν εχθρός του εθνικού σώματος και στοχοποιούνταν.

Ακόμα, αναγνωρίζονται διαφοροποιήσεις στις κατοχικές δυνάμεις και τις υποστηρικτικές προς αυτές δυνάμεις.

Συγκεκριμένα, οι Γερμανοί περιγράφονται ως ‘ψυχροί, σοβαροί, αποφασιστικοί είχαν περισσότερη πεποίθησι στον εαυτό τους και την δυναμίν τους, λιγώτερη στην προπαγάνδα τους και στα οργανά των (προδότες) εκ του ελληνικού λαού [...] οι Ιταλοί, ηττοπαθείς και θρασύδειλοι, αλλά πονηροί και ύπουλοι δεν είχαν καμία αυτοπεποίθησι ούτε στον εαυτό τους σαν στρατιώται, ούτε στην δύναμιν τους σαν στρατιωτικής δύναμις’⁹¹. Έτσι, αντιμετωπίζονται οι Γερμανικές δυνάμεις με σεβασμό ανάλογο προς τον εμπόλεμο αντίπαλο και οι Ιταλικές με χλευασμό. Σε αυτό το πλαίσιο αναγνωρίζονται δύο κύριες κατοχικές δυνάμεις με διαβαθμισμένο ρόλο, ισχύ και αξιοπιστία, αλλά και δύο δορυφορικές δυνάμεις, οι οποίες αντλούσαν την εξουσία τους από τις κύριες.

Πιο συγκεκριμένα οι Βουλγαρικές δυνάμεις κατοχής σε σύνδεση με τις Γερμανικές και τα Ρουμανικά συμφέροντα σε σύνδεση με τις Ιταλικές δυνάμεις κατοχής⁹².

Όμως, στο εγγώριο πεδίο εντοπίζονται εχθροί και εκτός των μειονοτικών πληθυσμών και συγκεκριμένα αναγνωρίζονται στους κομμουνιστές, δομώντας με σαφήνεια τις αντικομμουνιστικές προσλήψεις, που χαρακτήρισαν την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο..

Αρχίζοντας η σκιαγράφηση της εικόνας του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., παρουσιάζεται από την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. η φερόμενη ως διαρκής και ασίγαστη εχθρότητα του μετώπου του Ε.Α.Μ., παρά τις προτάσεις φιλίας και συμμαχίας της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.⁹³. Στην συνέχεια παρατίθεται πλήθος χαρακτηριστικών, που εντοπίζονται από επιτελείς της οργάνωσης στο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., όπως η συνάφεια με βουλγαρόφιλους κύκλους, η χρήση ανυπόληπτων πρακτικών, η έμπρακτη αθέτηση συμπεφωνημένων όρων, η αρχομανία, η τάση για μονοπώληση της αντίστασης, η σύμπλευση με ανυπόληπτα στοιχεία⁹⁴.

Ακόμα, καταγγέλλεται ως αντεθνική στάση, η θεωρούμενη αδράνεια των κομμουνιστών κατά την αρχική περίοδο της κατοχής και γενικά του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έως την συμμετοχή της Ε.Σ.Σ.Δ. στον πόλεμο, καταλήγοντας στο συμπέρασμα, ότι η συμμετοχή στην αντίσταση έγινε για την εξυπηρέτηση όχι εθνικών σκοπών, αλλά αυτών του διεθνούς κομμουνισμού⁹⁵.

Συνεχίζοντας, κλιμακώνονται οι κατηγορίες εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. φτάνοντας έως την καταγγελία προδοσιών στους Γερμανούς και την κατάδειξη στενών σχέσεων με Βουλγαρόφιλους κύκλους στην βόρεια Ελλάδα⁹⁶.

Η καταγγελία του Ε.Α.Μ. εντοπίζεται ως κεντρικό διακύβευμα και στον δημόσιο λόγο της οργάνωσης στις περιορισμένες προκηρύξεις που κυκλοφόρησαν από την Π.Α.Ο. και μετωπικές οργανώσεις της, όπως η Π.Α.Ο.Ν. ειδικά το 1943 οπότε έχει οξυνθεί η διένεξη. Μεταξύ άλλων καταγγέλλεται η διεθνιστική στάση του Ε.Α.Μ., η πρωτοκαθεδρία του πολιτικού επιτρόπου έναντι των αξιωματικών στον Ε.Λ.Α.Σ., η μεθόδευση επιβολής δικτατορίας, ο παραμερισμός των ελληνικών παραδόσεων, η

91 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988., σ.83
σ. 267-268

92 Οπ. σ.269

93 Οπ. σ.119

94 Οπ.σ.120

95 Οπ. σ.122-123

96 Οπ. σ.130-131

χειραγώγηση των μετωπικών οργανώσεων, η κατασυκοφάντηση της Π.Α.Ο. με ψευδή στοιχεία, αλλά και η ροπή προς την φυγοδικία και την διάπραξη⁹⁷. Σε κάθε περίπτωση οι πλήθος κατηγοριών εκτοξεύεται εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., θεωρούμενων σε πολλές περιπτώσεις ως αυτονόητων, ώστε οι αφηγήσεις της Π.Α.Ο., δεν επιχειρούν ή δεν καταφέρνουν να αποδείξουν τους ισχυρισμούς τους σε βάρος του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.

Ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της οργάνωσης αποτελεί και η τοπικιστική της φύση, καθώς τόσο η ονομασία της, η στοχοθεσία και δράση της, αλλά και τα λιγοστά κείμενα προκηρύξεων –προκήρυξη ύστερη του 1942 με τίτλο “Έκκλησις προς του Δυτικομακεδόνας”⁹⁸ προσδιορίζουν τον ορίζοντα δράσης της, ο οποίος τοποθετείται κυρίως στην Δυτική Μακεδονία ή με μια διασταλτική προσέγγιση σε όλη την Βόρεια Ελλάδα.

Τέλος, εντοπίζεται η ιδιαιτερότητα της Π.Α.Ο. σε επίπεδο δομής και πολιτικής ιδιοσυγκρασίας, η οποία καταλήγει να μετατρέπεται σε άρρητο στοιχείο του ιδεολογικού της. Εξετάζοντας, την προέλευση των μελών και των στελεχών της διαπιστώνεται πολυμορφία και πολυσυλλεκτικότητα, ενώ ως προς τον τρόπο διοίκησης και λειτουργίας, η εφαρμογή της δαιδαλώδους και λεπτομερούς στρατιωτικού τύπου δομής καταλήγει να μορφοποιείται –με δεδομένες και τις ιδιάζουσες συνθήκες της κατοχής- σε μία οιονεί ομοσπονδιακή οργάνωση με χαλαρούς δεσμούς κέντρου-περιφέρειας και ηγεσίας-βάσης, επιτρέπονταν πολλαπλές αναγνώσεις στις κατευθυντήριες γραμμές και την εφαρμογή τους. Σε κάθε περίπτωση αυτά τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά αποτέλεσαν συμπτώματα της προβληματικής της λειτουργίας, τα οποία τελικά καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό και την κατάληξη της και όχι συνειδητές πρωτοβουλίες στην κατεύθυνση οικοδόμησης ενός ορισμένου επιλεγμένου μοντέλου οργάνωσης, ζήτημα, στο οποίο υπήρξε βαθύτατη ανεπάρκεια από το επιτελείο της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο..

Πιο συγκεκριμένα, εκτός των άλλων, επισημαίνεται η συμμετοχή πολιτικού σχήματος στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., και συγκεκριμένα σύμφωνα με τον συνταγματάρχη Χρυσόχου, της νεολαία της “Σοσιαλιστικής Ένωσης”, η οποία αναφέρεται και ως αντικομμουνιστική, ενώ τα μέλη της συμμετείχαν και στο Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος⁹⁹. Όμως, αντίθετα σύμφωνα με τον συνταγματάρχη Γ. Παπαγεωργίου, ο οποίος την αντιμετώπιζε με καχυποψία, την χαρακτήριζε σοσιαλίζουσα και διασπαστική¹⁰⁰. Παράλληλα, ενδιαφέρον προκαλεί η σύσταση μετωπικών οργανώσεων, όπως η Π.Α.Ο.Ν. ή το Π.Ε.Κ. χωρίς να υφίσταται η οργανωτική ανάγκη ή υποστηρικτική ικανότητα για τέτοιου τύπου μηχανισμούς παράλληλους προς την κεντρική οργάνωση¹⁰¹. Όμως, η περίπτωση του Π.Ε.Κ. δεν είναι σαφής, καθώς σε πηγές προερχόμενες από την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., το Π.Ε.Κ. προσδιορίζεται σαφώς ως αυτοτελής συνεργαζόμενη οργάνωση, διάφορη από τα

97Χ. Καλινικίδης, *Ελληνική Εθνική Αντίσταση : αίμα-δάκρυ-νίκη*, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 56-63

98 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 185-186

99 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 140// Χρυσόχου Αθανάσιος, *Κατοχή εν Μακεδονία*, 5τ, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1949-1952, σ. 75

100 Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 12

101 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 52

μετωπικά σχήματα¹⁰². Το επίπεδο λειτουργίας αυτών των οργανώσεων, θεωρείται ότι ήταν εξαρχής υποτυπώδες χωρίς σημαντική περαιτέρω ανάπτυξη, αποτελώντας τμήμα μίας βολонταριστικής πρωτοβουλίας της ηγεσίας της οργάνωσης και όχι τόσο το αποτέλεσμα πραγματικών κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών.

Η περίπτωση της οργάνωσης Εθνική Κοινωνική Άμυνα παραμένει αθέατη, τουλάχιστον από τις πηγές, οι οποίες προέρχονται από την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., αλλά στο ζήτημα αναφέρονται εκτενώς αφηγήσεις από την πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., σύμφωνα με τις οποίες η εν λόγω οργάνωση παρουσίαζε τοπικής εμβέλειας δράση με έδρα τον νομό Κοζάνης, απαρτιζόμενοι από εθνικιστές αξιωματικούς του φρουραρχείου Κοζάνης, οι οποίοι κατά προέκταση τελούσαν υπό τις διαταγές του συνταγματάρχη Αθ. Χρυσόχου¹⁰³. Η οργάνωση εμφανίζεται την ίδια περίοδο με την Υ.Β.Ε. και τελικά το ανθρώπινο δυναμικό της ενσωματώνεται στην διάδοχη της Υ.Β.Ε. οργάνωση Π.Α.Ο.¹⁰⁴.

Έτσι, αναπτύσσεται ένα είδος πολυμορφίας, με συμμετοχή ατόμων διαφορετικής ιδεολογίας, από τον σοσιαλιστικό χώρο έως αντικομμουνιστικά στοιχεία, από πρόσφυγες οπλαρχηγούς έως αξιωματικούς του στρατού και της χωροφυλακής. Δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο μία οργάνωση ανομοιογενή και με δυσκολίες προσδιορισμού και ελέγχου της από την ηγεσία και τα θεσμικά όργανα της, ώστε σε ένα ορισμένο βαθμό η ηγεσία και οι συγκροτημένες ανώτερες βαθμίδες της, να υφίστανται αυτόνομα ως προς τις κατευθύνσεις και λειτουργίες της πολύμορφης βάσης.

Ένα στοιχείο σχετικά είναι το ζήτημα του τύπου της οργάνωσης, καθώς πραγματοποιούνται διαφορετικές καταγραφές από επιτελικά στελέχη της οργάνωσης, στις οποίες επιχειρείται η ακριβής καταγραφή του συνόλου των κυκλοφορησάντων εντύπων, που αναφέρονταν στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ή στις μετωπικές της οργανώσεις, αλλά αναφέρονται από κοινού τα έντυπα *Εθνική Φωνή* και *Φοιτητική Φλόγα*, παραπέμποντας με γενικό τρόπο στην Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών και στα αρχεία της οργάνωσης¹⁰⁵. Προκρίνεται λοιπόν μία ελαστική προσέγγιση στην προέλευση των τεκμηρίων, ώστε οι φερόμενες ως συνδεδεμένες με την Π.Α.Ο. αντιστασιακές ομάδες και εφημερίδες, να θεωρούνται αυτοδικαίως ως πράγματι ευρισκόμενες σε οργανική σχέση με αυτό τον σχηματισμό.

Σε συνέπεια των παραπάνω, εντοπίζεται η καταγραφή συνολικά δέκα εντύπων, τα οποία φέρονται να εκδίδονται από την Π.Α.Ο. ή από τμήματα και μετωπικές οργανώσεις ή συνεργαζόμενες ομάδες. Πιο συγκεκριμένα εκτός των προαναφερθεισών *Εθνική Φωνή* και *Φοιτητική Φλόγα*, εντοπίζονται οι εξής παρακάτω εφημερίδες :

Ελεύθεροι Σκλάβοι, όργανο του Π.Ε.Κ., το οποίο εδώ αναφέρεται ως αυτοτελής οργάνωση που τελικά συγχωνεύτηκε με την Π.Α.Ο.¹⁰⁶.

¹⁰² Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ 104

¹⁰³ Β. (Χείμαρρος) Γκανάτσιος , *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου 1998, σ. 174

Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, τ.2, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 97-98

Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ*, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944, , Αθήνα 1978, 120-121

¹⁰⁴ Οπ. σ.120-121

¹⁰⁵ Οπ. σ. 52

¹⁰⁶ Μ. Κανδυλάκης, *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, , Θεσσαλονίκη, University Studio Press / Έκφραση, 2006, σ.35-36

Ε.Μ.Ε. – Ελευθέρα Μεγάλη Ελλάς, εφημερίδα φερόμενη ως όργανο της Π.Α.Ο.¹⁰⁷.

Εργατική Φωνή, εφημερίδα φερόμενη ως όργανο της συνδικαλιστικής παρατάξεως της Π.Α.Ο.¹⁰⁸.

Ιερολοχίτης, εφημερίδα φερόμενη ως όργανο παρατάξεως της Π.Α.Ο.Ν.¹⁰⁹.

Νέα Ελλάς, εφημερίδα φερόμενη ως όργανο της ομάδας Εργαζόμενος Λαός, η οποία θεωρήθηκε ως συνεργαζόμενη με την Π.Α.Ο.¹¹⁰.

Νικηφόρος της Κρούσης, εφημερίδα φερόμενη ως όργανο της ένοπλης ομάδας του Κυριάκου Παπαδόπουλου από το Κιλκίς¹¹¹.

Σοσιαλιστική Ηχώ, εφημερίδα φερόμενη ως όργανο η οποία αντιπροσώπευε σοσιαλιστική ομάδα εντός της Π.Α.Ο.¹¹².

Σουλιώτισσα, εφημερίδα φερόμενη ως όργανο της γυναικείας οργανώσεως της Π.Α.Ο.¹¹³.

Τέλος, εκτός των παραπάνω, αναφέρεται και η κυκλοφορία σε καθημερινή βάση στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης *Δελτίου Πληροφοριών*, το οποίο εξέδιδε η οργάνωση και το διένεμαι ή το τοιχοκολλούσε¹¹⁴.

Όμως, αυτή η πληθώρα εντύπων, τα οποία κυκλοφόρησαν στην πλειοψηφία τους για μοναδιαίο ή ελάχιστο αριθμό φύλλων και με δεδομένη την οργανωτική αδυναμία και αστάθεια της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., προκαλεί αμφιβολίες για τον ρόλο αυτών των εφημερίδων. Δηλαδή εάν όντως κυκλοφόρησαν ως όργανα ενημέρωσης από εκπροσωπούντα τμήματα της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και σύμμαχων οργανώσεων. Από την άλλη πλευρά προβάλλει το ενδεχόμενο, να αποτελούν μέρος μίας απόπειρας να παρουσιαστεί στους πολλαπλούς αποδέκτες η εικόνα μίας οργάνωσης ισχυρής με εκτενές δίκτυο μετωπικών οργανώσεων και τύπου, ή και να αποτελεί αποτέλεσμα αδυναμίας κεντρικής διεύθυνσης των επιμέρους τμημάτων της οργάνωσης και αυτόνομης άσκησης προπαγάνδας και εκδοτικής δράσης ορισμένων τμημάτων. Σε κάθε περίπτωση διαγιγνώσκεται το ενδεχόμενο συνδυασμού παραγόντων, αλλά και το λογικό συμπέρασμα ότι δεν αντικατοπτρίζεται η πραγματική τακτική οργανωτική ισχύς της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. σε αυτό το άθροισμα εντύπων.

107Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 83// Μ. Κανδυλάκης, *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press / Έκφραση, 2006, σ.36-37

108Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 83// Μ. Κανδυλάκης, *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press / Έκφραση, 2006, σ.39

109Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 40, σ. 83// Μ. Κανδυλάκης, *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press / Έκφραση, 2006, σ. 42-43

110Μ. Κανδυλάκης, *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press / Έκφραση, 2006, σ. 57

111 Οπ. σ. 59

112 112 Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ.83 Μ. Κανδυλάκης, *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press / Έκφραση, 2006, σ. 61

113 Οπ. Μ. Κανδυλάκης, *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press / Έκφραση, 2006, σ.36-37, σ. 63

114 Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ.83

ε) Οι μειονοτικοί πληθυσμοί στην Μακεδονία και οι σχέσεις τους με την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.

Η στάση των μειονοτικών πληθυσμών της Μακεδονίας κατά την διάρκεια της κατοχής αποτέλεσε σαφώς συνέχεια των προπολεμικών συνθηκών, οι οποίες επικρατούσαν στην περιοχή. Έτσι, θεωρείται αναγκαίο, να γίνει παρουσίαση της κατάστασης πριν τον πόλεμο, ώστε να τοποθετηθούν σε ορισμένο πλαίσιο και να συνδεθούν οι μετέπειτα εξελίξεις. Θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση των συνθηκών, οι οποίες επικρατούσαν στην Μακεδονία πριν και κατά την κατοχή, ο ρόλος των μειονοτήτων, η μεταξύ τους διάδραση και η πολιτική τους ένταξη, ώστε να γίνει κατανοητή η εκδήλωση επιμέρους συμπεριφορών, οι οποίες εκδηλώθηκαν κατά την κατοχή. Με δεδομένο, ότι το ζήτημα δεν αποτελεί το κεντρικό θέμα της παρούσας μελέτης, η παρουσίαση του υπόβαθρου της κρίσης στην Μακεδονία, όσον αφορά τους μειονοτικούς πληθυσμούς, βασίζεται σε βιβλιογραφική έρευνα και μελέτες, οι οποίες επιχειρούν με τρόπο τεκμηριωμένο την ερμηνεία του φαινομένου. Στο ζήτημα αναφέρονται ενδεικτικά ορισμένες από τις σημαντικότερες μελέτες για το θέμα: Ο Γ. Μαυρογορδάτος προσεγγίζει το ζήτημα στα πλαίσια της προβληματικής της Β' Ελληνικής δημοκρατίας¹¹⁵. Ο Μ. Λυμπεράτος εστιάζει στο ζήτημα των μειονοτικών πληθυσμών της Ελλάδας και ιδιαίτερα των Σλαβόφωνων, ως συμβολή στην μελέτη για την σχέση την οποία ανέπτυξαν με δυνάμεις αντίστασης και ειδικότερα με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και το Κ.Κ.Ε.¹¹⁶ και ο Ρ. Αλβανός αναφέρεται στο παράδειγμα των σχέσεων μεταξύ των σλαβόφωνων μακεδόνων γηγενών και τουρκόφωνων ποντίων προσφύγων μειονοτικών πληθυσμών, μελετώντας την περίπτωση της Καστοριάς¹¹⁷. Γενικότερα στο ζήτημα του σλαβόφωνου πληθυσμού της Μακεδονίας αναφέρεται και ο Δ. Λιθοξόου τονίζοντας την διάσταση της διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας με τρόπο κατασταλτικό για τη πολιτισμική και εθνοτική ταυτότητα των γηγενών πληθυσμών¹¹⁸. Αντίστοιχα την περίπτωση των τουρκόφωνων ποντίων προσφύγων προσεγγίζει ο Ν. Μαρατζίδης δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις ατομικές ιστορίες ποντίων οπλαρχηγών, τις τοπικές ιστορίες χωριών και κοινοτήτων και επιχειρεί την συνάθροιση στοιχείων σχετικά με την διένεξη μεταξύ του μετώπου Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και τουρκόφωνων οπλαρχηγών υπό την μορφή απολογισμού βασισμένου σε στατιστικά στοιχεία¹¹⁹.

Σε διαφορετική προσέγγιση προβαίνει η Ε. Κοντογιώργη μελετώντας τόσο τις επικρατούσες συνθήκες στην Μακεδονία, όσο και τον πολιτικό, κοινωνικό και εθνοτικό αντίκτυπο της ανταλλαγής πληθυσμών στην Μακεδονία¹²⁰. Στην εν λόγω μελέτη αναγνωρίζεται καταρχάς η ιδιάζουσα εθνοτική και κοινωνική κατάσταση στην περιοχή με ευρύ φάσμα μειονοτικών πληθυσμών, ενώ προσεγγίζονται οι προβληματικές

¹¹⁵ G. Th. Maurogordatos, *Stillborn Republic*, University of California Press, Berkeley, 1983

¹¹⁶ Μ. Λυμπεράτος, «ΚΚΕ και Σλαβομακεδονική μειονότητα στην Δ. Μακεδονία 1941-1944», «Μνήμων» τ. 20, Εταιρεία Μελέτης Ν. Ελληνισμού, 1998

Ρ. Αλβανός, *Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες: η μνήμη και η εμπειρία της δεκαετίας του 40 σε δύο χωριά της περιοχής Καστοριάς*, περιοδικό «Ιστορικά», τ. 33 (Δεκ. 2000)

¹¹⁷ Ρ. Αλβανός, *Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες: η μνήμη και η εμπειρία της δεκαετίας του 40 σε δύο χωριά της περιοχής Καστοριάς*, περιοδικό «Ιστορικά», τ. 33 (Δεκ. 2000)

¹¹⁸ Δ. Λιθοξόου, *Μειονοτικά ζητήματα και εθνική συνείδηση στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1991

¹¹⁹ Μαρατζίδης Ν., *Γιασασίν Μιλλέτ-Ζήτω το Έθνος*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2009

¹²⁰ Ε. Kontogiorgi, *Population Exchange in Greece, The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, Oxford, Oxford Historical Monographs, 2006

συνθήκες, οι οποίες επικρατούσαν στο ζήτημα της χρήσης γης¹²¹. Η ισορροπία μεταβλήθηκε δραματικά με την ανταλλαγή πληθυσμών, η οποία οδήγησε στην έξοδο πολυάριθμους μουσουλμάνους της Ελλάδας και ορθόδοξους χριστιανούς της Τουρκίας, με γεωγραφικό επίκεντρο των μεταβολών την Μακεδονία, καθώς σε μεγάλο βαθμό τόσο οι αποχωρούντες είχαν αφετηρία και οι προσερχόμενοι προορισμό την Μακεδονία¹²².

Η άφιξη των προσφύγων, από τους οποίους πολλοί είχαν ποντιακή καταγωγή και ήταν τουρκόφωνοι χριστιανοί ορθόδοξοι μετέβαλλε την πληθυσμιακή ισορροπία, την εθνοτική σύνθεση, το πολιτικό κέντρο βάρους και τους κοινωνικούς συσχετισμούς¹²³. Η επιλογή του ελληνικού κράτους και ειδικότερα του Ε. Βενιζέλου, να τους τοποθετήσει στην Μακεδονία, βασίστηκε στην εκτίμηση, ότι έπρεπε να ενισχυθεί πληθυσμιακά η εν λόγω περιφέρεια, μετά την αποχώρηση και των μουσουλμάνων κατοίκων, αποκαθιστώντας πληθυσμιακά την περιοχή, αλλά κυρίως, αντιστρέφοντας τα εθνοτικά δεδομένα διεμβολίζοντας το σλαβόφωνο γηγενές στοιχείο με τους νεοφερμένους τουρκόφωνους πρόσφυγες, ενώ παράλληλα επιχειρούνταν η οικονομική ανόρθωση της Μακεδονίας και η καταπολέμηση της ύφεσης με κριτήριο την πρόληψη ανατρεπτικών τάσεων ή κομμουνιστικής επιρροής¹²⁴. Έτσι, το γεγονός καθεαυτό δημιουργεί συνθήκες όξυνσης, με δεδομένο, ότι θεσμικές προσεγγίσεις του ελληνικού κράτους εμφανίζονταν καχύποπτες ή και εχθρικές για τον θεωρούμενο ως αβέβαιο σε σχέση με την συνειδητοποίηση της εθνικής του ταυτότητας σλαβόφωνο πληθυσμό του ελληνικού τμήματος της Μακεδονίας, ενώ οι τουρκόφωνοι τοποθετήθηκαν ως αντίβαρο. Έτσι, οι δύο πληθυσμοί με τα διαφοροποιημένα γλωσσικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά σταδιακά ήρθαν σε διάσταση. Το αποτέλεσμα δεν ήταν νομοτελειακό, αλλά αντίθετα ήταν απότοκο των επιλογών του ελληνικού κράτους

Παράλληλα, οι παραδοσιακές δομές διακατείχαν τον αγροτικό κόσμο της Μακεδονίας, επιτείνονταν την αντίφαση μεταξύ της επικρατούσας τότε κατάστασης και της κατεύθυνσης για ραγδαία οικονομική άνοδο και αύξηση της παραγωγής και του ενεργού πληθυσμού¹²⁵. Το αποτέλεσμα ήταν η εφαρμογή αγροτικής μεταρρύθμισης η οποία προέβλεπε ευρεία αναδιανομή και απόδοση γης σε ακτήμονες, ιδιαίτερα πρόσφυγες¹²⁶.

Εκτός των πρακτικών ζητημάτων, τα οποία συσσωρεύονταν από την βίαιη μεταβολή, που προκλήθηκε, εξαναγκάζοντας στην ενσωμάτωση πληθυσμούς με κοινά χαρακτηριστικά, αλλά διαφοροποιημένες εκδηλώσεις, να συμβιώσουν χωρίς οποιαδήποτε άλλη πρόνοια, προέκυψαν νέες περιπλοκές σχετικά με την εθνική ταυτότητα, την πολιτική και εκλογική προτίμηση, την κοινωνική ένταξη, ακόμα και την καθημερινή επικοινωνία λόγω της γλωσσικής διαφοράς¹²⁷. Σύντομα έγινα έκδηλες οι εκφράσεις εχθρότητας από τον γηγενή πληθυσμό προς του πρόσφυγες τους οποίους όχι μόνο απέρριπτε, αλλά και αμφισβητούσε την εθνική τους ταυτότητα, την οποία οι ίδιοι προσδιόριζαν emphatically ως ελληνική¹²⁸. Όμως, η αμφισβήτηση της ταυτότητας των προσφύγων, η άρνηση ακόμα και της αναγνώρισης τους ως πολιτών, απέρρεε από την

¹²¹ Οπ. σ. 37-40

¹²² Οπ. σ. 46- 70

¹²³ Οπ. σ. 99-105

¹²⁴ E. Kontogiorgi, *Population Exchange in Greece, The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, Oxford, Oxford Historical Monographs, 2006, σ. 106-108

¹²⁵ Οπ. σ. 116-121

¹²⁶ Οπ. σ. 121-126

¹²⁷ Οπ. σ. 16-167

¹²⁸ Οπ. σ. 172

οικονομική δυσπραγία και τις προσδοκίες για διανομή των γαιών προς ίδιον όφελος εξαιρώντας τους νεοφερμένους πρόσφυγες¹²⁹.

Η πόλωση, η οποία προσέλαβε και βίαιες εκδηλώσεις, βρήκε έκφραση στην διαίρεση του πολιτικού σκηνικού σε βενιζελισμό (κόμμα φιλελευθέρων) και αντι-βενιζελισμό (Λαϊκό κόμμα), μία διαίρεση η οποία συμπαρέσυρε και τους μειονοτικούς πληθυσμούς, οι οποίοι τάχθηκαν σε αντιστοιχία με τα αναγνωριζόμενα ως συμφέροντα τους¹³⁰. Έτσι, οι τουρκόφωνοι πρόσφυγες τόσο λόγω των ιστορικών γεγονότων και της πολιτικής πορείας του Ε. Βενιζέλου, αλλά και αναγνωρίζοντας έναν πόλο υπεράσπισης των συμφερόντων τους τάχθηκαν με το κόμμα των φιλελευθέρων¹³¹. Αντίθετα, οι σλαβόφωνοι ταυτίστηκαν κατά κύριο λόγο με το Λαϊκό κόμμα, σε μία απόπειρα διεκδίκησης μεγαλύτερου μεριδίου καλλιεργήσιμης γης¹³².

Παράλληλα, το Κ.Κ.Ε. δεν κατάφερε ή δεν επιχείρησε να διεμβολίσει το παγιωμένο σκηνικό καθώς, η υιοθέτηση της γραμμής της Γ' Διεθνούς για το αποκαλούμενο ως 'Μακεδονικό', υποστηρίζοντας την λύση του ζητήματος στην βάση της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών, υπονοώντας τον αυτοπροσδιορισμό και αυτοκυβέρνηση της Μακεδονίας και του λαού της, μάλλον το απομόνωσε κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου¹³³. Έτσι, οι τουρκόφωνοι ταυτίστηκαν σε ένα ακόμα σημείο με τον βενιζελισμό, την αντικομμουνιστική στρατηγική, καθώς αναγνωριζόταν ως νέα πρόκληση σε βάρος της στάθεροτητας της νέας εγκατάστασης τους, η ανακίνηση του μακεδονικού ζητήματος και η προοπτική νέων εδαφικών και εθνοτικών μεταβολών¹³⁴.

Η ρηξικέλευθη αυτή οπτική, εκτός των αντιδράσεων τις οποίες προκάλεσε στον αστικό κόσμο της Β' ελληνικής δημοκρατίας, μακροπρόθεσμα επηρέασε ευρεία τμήματα του σλαβόφωνου γηγενούς πληθυσμού, επανεγγράφοντας τον προσανατολισμό του σε νέα κατεύθυνση με δεδομένη όχι μόνο την θελκτικότητα της παρουσιαζόμενης προοπτικής, αλλά και τις διώξεις τις οποίες υπέστησαν από το ελληνικό κράτος, με στόχο την αποτροπή εκδήλωσης εκφάνσεων της πολιτιστικής ταυτότητας του.

Με αυτό τον τρόπο, οι δύο κοινότητες ετεροπροσδιορίζονταν δυναμικά και με τρόπο μεταβαλλόμενο με τους τουρκόφωνους ως θεματοφύλακες της απατηλά θεωρούμενης ως απειλούμενης εθνικής εδαφικής ακεραιότητας και τους σλαβόφωνους στον ρόλο του φορέα της αίρεσης στο εθνικό δόγμα, όχι μόνο πλέον λόγω της αντικειμενικής πολιτιστικής και εθνοτικής διαφοροποίησης, αλλά και λόγω της θεωρούμενης συνάφειας με το εγχώριο και διεθνές κομμουνιστικό κίνημα και τις γείτονες σλαβόφωνες κρατικές οντότητες. Η δεδομένη κατάσταση, όχι μόνο όχι μόνο παγιώθηκε, αλλά επιδεινώθηκε στην πορεία προς το ξέσπασμα του πολέμου και την κατοχή, διερχόμενη από την συντριπτική καταπίεση της δικτατορίας Μεταξά και την πρωτόγνωρη καταστολή που επιβλήθηκε.

Έτσι, οι διαφορετικών προελεύσεων πληθυσμοί, οι οποίοι μιλούσαν διαφορετικά γλωσσικά ιδιώματα από την επίσημη γλώσσα, τα οποία και απορρίπτονταν από το ελληνικό κράτος, όχι μόνο δεν ανέπτυξαν οριζόντιες κοινωνικές σχέσεις, αλλά μάλιστα περιχαράκώθηκαν στα όρια των επιμέρους όμορων κοινοτήτων, διαιρεμένοι και από τον

¹²⁹ Οπ. σ. 182-184, 187

¹³⁰ Οπ. σ. 168-171

¹³¹ E. Kontogiorgi, *Population Exchange in Greece, The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, Oxford, Oxford Historical Monographs, 2006, σ. 186-188

¹³² Οπ. σ. 182-184

¹³³ Οπ. σ. 188-189

¹³⁴ Οπ. σ. 188-189

παράγοντα της πολιτικής ταυτότητας. Την επαύριον του πολέμου, οι δύο κοινότητες συνέχισαν να ζουν όπως και πριν από τον πόλεμο, περιχαρακωμένες και με αμοιβαία καχυποψία.

Αφενός οι σλαβόφωνοι ήρθαν αντιμέτωποι με τις απόπειρες προσεταιρισμού φιλοαξονικών δυνάμεων και αφετέρου με την επιλογή της στράτευσης στην πλευρά της αντίστασης κύρια στα πλαίσια του Ε.Λ.Α.Σ., ενώ προσεγγίζονταν και από το γιουγκοσλάβικο παρτιζάνικο κίνημα. Η διελκυστίνδα αυτή αντιμετωπίστηκε από την δοσίλογη διοίκηση, τα εθνικιστικά τμήματα, τις συντηρητικού προσανατολισμού οργανώσεις αντίστασης και τον τουρκόφωνο πληθυσμό, με αντιδράσεις, οι οποίες κυμαίνονταν από την καχυποψία έως την εχθρότητα συνολικά για τον σλαβόφωνο πληθυσμό της Μακεδονίας, προσάπτοντας του το στίγμα της αντεθνικής συμπεριφοράς, του φιλοβουλγαρισμού και φιλοσλαβισμού γενικότερα, αλλά τελικά στοχοποιήθηκε η ενισχυμένη στήριξη τους στο μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Έτσι, δεν υπήρχε σχεδόν καμία επιλογή, καθώς, τόσο ο δοσιλογισμός, όσο και η αντίσταση στιγματίζονταν εξίσου ως προδοσία από την “άλλη” πλευρά, η οποία περιχαρακωνόταν και φαινόταν στραμμένη να διεξάγει έναν πόλεμο μέσα στον πόλεμο. Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές τουρκόφωνων ποντίων οπλαρχηγών, οι οποίοι αναβάπτιζαν το εθνικό τους φρόνημα στα προσφερόμενα ως “εθνικά” ιδεολογήματα του αντικομμουνισμού και αντισλαβισμού¹³⁵. Έτσι, αναφέρονται στους σλαβόφωνους με όρους όπως “βούλγαροι” και “κομμουνιστές” ως αλληλοσυνδεόμενες και τελικά συνώνυμες ενός αρχετυπικού εθνικού εχθρού¹³⁶.

Έχοντας οι ίδιοι αποτελέσει αντικείμενο περιθωριοποίησης, αμφισβήτησης της εθνικής τους ταυτότητας και τελικά ετεροπροσδιορισμού, κατευθύνθηκαν αρχικά στην “απέναντι” πλευρά του αντιστασιακού κινήματος.

Είναι ενδιαφέρον, ότι τα εκατέρωθεν ελληνόφωνα πολιτικά μπλοκ, αντιμετώπιζαν τους τουρκόφωνους στην βάση αυτού του ετεροπροσδιορισμού. Οι αναμνήσεις των αγωνιστών του Ε.Α.Μ. το μαρτυρούν, καθώς αναφέρονται στον τουρκόφωνο πληθυσμό αναγνωρίζοντας του συντηρητικά, θρησκόληπτα και παραδοσιακά εν γένει χαρακτηριστικά, ως σε κάθε περίπτωση να υποβαλλόταν με αυτό τον τρόπο η αυτονόητη πολιτική και οργανωτική τους ένταξη στην πλευρά της “αντίδρασης”¹³⁷. Οι “εθνικές” δυνάμεις από την άλλη πλευρά φαίνεται, ότι ταύτιζαν την εθνοτική ταυτότητα με το εθνικό φρόνημα, ως αυτονόητη αιτία για την προτίμηση της πολιτικής τους ένταξης, ενώ σε κάθε περίπτωση τονιζόταν το ζήτημα της εθνοτικής προέλευσης αντιπαραθετικά με τους άλλους μειονοτικούς πληθυσμούς, στους οποίους αποδιδόταν το στίγμα της μειοδοσίας στην καλύτερη περίπτωση¹³⁸. Όμως, δεν προκαλούσε εντύπωση στους

¹³⁵ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Δ, τεκμήριο 1, έκθεση Κ. Παπαδόπουλου// Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Δ, τεκμήριο υπ. Αρ. 7, υπόμνημα Τσακίρογλου Αλ.// Ι. Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων: Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία 1941-1944*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, , 1995, σ. 269-322

¹³⁶ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Δ, τεκμήριο 1, έκθεση Κ. Παπαδόπουλου// Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Δ, τεκμήριο υπ. Αρ. 7, υπόμνημα Τσακίρογλου Αλ.// Ι. Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων: Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία 1941-1944*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, , 1995, σ. 269-322

¹³⁷ Βαφειάδη Μ., *Απομνημονεύματα*, τ. 5, , Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 227//

Μητσόπουλος Θ. *το 3ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα. Οδυσσεάς, 1987, σ. 76-77, 183-186

¹³⁸ Παπαθανασίου Ι. Π., *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1+2, Αθήνα Παπαζήσης, 1988, 60-86, 207-213, 347-

σύγχρονους τους, ότι τα ίδια χαρακτηριστικά παρουσίαζαν και οι σλαβόφωνοι, οι οποίοι ακολούθησαν διαφοροποιημένο προσανατολισμό. Με αυτό τον τρόπο και οι δύο πλευρές αντιμετώπιζαν με τρόπο διακατεχόμενο από προκαταλήψεις τους μειονοτικούς πληθυσμούς, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η γλωσσική και εθνοτική ιδιαιτερότητα κατέληγε αντικείμενο πολιτικής εργαλειοποίησης.

Σε αυτό το στερεοτυπικό πλαίσιο διαμορφώθηκαν οι σχέσεις εχθρότητας και συμμαχίας της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με τις μειονότητες της Μακεδονίας, αποκηρύσσοντας στην πράξη το σλαβόφωνο στοιχείο ως συνώνυμο τουλάχιστον της εθνικής μειοδοσίας και προσεταιριζόμενο σχεδόν μονομερώς και αναγκαστικά τους τουρκόφωνους πρόσφυγες. Με αυτό εννοείται η κατά περίπτωση υστερόχρονη οικειοποίηση της ένοπλης δράσης τουρκόφωνων οπλαρχηγών από τμήματα της ηγεσίας της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., χωρίς όμως να υφίστατο σαφής οργανωτική σύνδεση μεταξύ των δύο χώρων.

Οι τουρκόφωνοι κυρίως ακολουθήσαν αυτοτελή πορεία, η οποία διαφοροποιήθηκε από την περιοχή στην οποία βρίσκονταν, παρουσιάζοντας τα ανάλογα προτάγματα. Στην ανατολική Μακεδονία και Θράκη, ο εθνικισμός και αντικομμουνισμός απέρρεαν στην ένοπλη δράση εναντίον των αρχών κατοχής. Αντίθετα, στην κεντρική και δυτική Μακεδονία, η προβληματική συνύπαρξη με τον γηγενή πληθυσμό και η άρνηση προς την ισχυρή παρουσία του Ε.Λ.Α.Σ. τους οδήγησε εν μέρει στην λύση της ένταξης στην Π.Α.Ο. και τελικά ορισμένο μέρος τους στην συνεργασία και τον δοσιλογισμό με αντικομμουνιστικά ελατήρια ή και από ατεκμηρίωτους φόβους για την ατομική και συλλογική ασφάλεια τους. Έτσι, συστάδες χωριών ή ολόκληρες περιοχές σχημάτιζαν ένοπλα αντικομμουνιστικά μπλοκ εξοπλισμένα από τις γερμανικές κατοχικές αρχές¹³⁹.

Παράλληλα, θεωρείτο ότι η ενέργεια τους αυτή, όχι μόνο δεν αναιρούσε το εθνικιστικό φρόνημα τους, αλλά αντίθετα ήταν μία έμπρακτη απόδειξη του, καθώς αντιστέκονταν όχι στον πρόσκαιρο και χωρίς εδαφικές επιδιώξεις σε ελληνικό έδαφος γερμανικό εχθρό, αλλά ενάντια στον εγγώριο και διεθνή κομμουνισμό και ενάντια στον θεωρούμενο ως σύμμαχο του, εγγώριο και διεθνή σλαβισμό. Σε κάθε περίπτωση αυτά τα νοήματα δεν διαχωρίζονταν. Για παράδειγμα, η φασιστική Βουλγαρία, το παρτιζάνικο κίνημα της Γιουγκοσλαβίας και οι γηγενείς σλαβόφωνοι συναθροίζονταν στην ίδια κατηγορία.

Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκαν οι σχέσεις των μειονοτικών πληθυσμών με τις οργανώσεις αντίστασης και ειδικότερα με την εθνικιστική Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., ενώ οι επιμέρους συνέπειες αυτής της περιπλοκής θα παρουσιαστούν στις ακόλουθες ενότητες, ως τμήμα της γενικότερης προσέγγισης για την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο..

378, 595, 609-621

Φροντιστού Αθ., Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, 89-96, 119

Χρυσοχόου Αθ., *Κατοχή εν Μακεδονία*, 5τ, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949-1952, 83-86

¹³⁹Hammond N.G.L., *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1990, σ. 210-223

V. Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΤΤΗ ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ : ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Μετά την κατάληψη της Ελληνικής Πρωτεύουσας από τις Γερμανικές δυνάμεις εισβολής, η έδρα της νόμιμης κυβέρνησης μεταφέρεται στην Κρήτη¹⁴⁰ και τελικά στο Κάιρο¹⁴¹, ενώ στην Αθήνα συστάθηκε ένα διοικητικό μόρφωμα αποσκοπώντας στην διευκόλυνση της κατοχικής διοίκησης, η Ελληνική Πολιτεία.

Με αυτό τον τρόπο, προκύπτουν δύο θεσμοποιημένες κυβερνήσεις για την ίδια κρατική οντότητα, αντλώντας νομιμοποίηση από διαφορετικές πηγές. Αφενός, η Ελληνική Πολιτεία συστήνεται από τις κατοχικές αρχές και με δική τους νομιμοποίηση, ως διοικητική αρχή της κατεχόμενης Ελληνικής επικράτειας, ενώ συγχρόνως διορίζεται και η κυβέρνηση, υπό τον στρατηγό Γ. Τσολάκογλου¹⁴². Αφετέρου, η νόμιμη κυβέρνηση του Βασιλείου της Ελλάδος, η οποία αποτέλεσε συνέχεια της προηγούμενης Ελληνικής κυβέρνησης με νομιμοποίηση προερχόμενη από το σύνταγμα και τον βασιλιά Γεώργιο Β', ενώ υποστηριζόταν από την Μ. Βρετανία¹⁴³. Η εγκατάσταση της πραγματοποιείται εκτός συνόρων, υπό καθεστώς εξορίας όπως ονομάστηκαν οι ιδιότυπες πολιτειακές συνθήκες που γεννήθηκαν με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και αποτέλεσε την θεσμική έκφραση της προκατοχικής συνταγματικής και πολιτικής τάξης, η οποία μετεγκαταστάθηκε αρχικά στον Κάιρο, ενώ ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' και ο Πρωθυπουργός Τσουδερός μεταγκαταστάθηκαν για ορισμένο διάστημα στην Νότια Αφρική και στο Λονδίνο¹⁴⁴. Έτσι, αναγνωρίζεται ως νόμιμη αρχή από την συμμαχική πλευρά και σε πολλές περιπτώσεις αποκαλείται Ελευθέρα Ελληνική Κυβέρνηση, Κυβέρνηση Εξορίας ή Κυβέρνηση Κάιρου, ενώ κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της αποτέλεσε η ευθεία σύνδεση της με τις προθέσεις της Μ. Βρετανίας και η αδυναμία επίτευξης ακόμα και στοιχειωδών εκτελεστικών λειτουργιών μίας κυβέρνησης¹⁴⁵.

Σε κάθε περίπτωση και οι δύο θεσμικές υποστάσεις που αναφέρονταν στην διοίκηση του Ελληνικού κράτους και του πληθυσμού του, ανέπτυξαν τους δικούς τους μηχανισμούς διοίκησης, τις ανάλογες σχέσεις με τις εξωτερικές δυνάμεις που τις υποστήριζαν, τα αναγκαία δίκτυα επικοινωνίας και διαμεσολάβησης. Όμως, οι δύο θεσμικοί σχηματισμοί, παρά τον αντιπαραθετικό μεταξύ τους χαρακτήρα και τα εντελώς διαφορετικά γνωρίσματα και στόχευση τους, είχαν ως κοινό γνώρισμα την πλήρη απόσταση από την λαϊκή νομιμοποίηση.

140 J. L. Hondros, *Occupation and Resistance, The Greek Agony 1941-1944*, Νέα Υόρκη, Pella, 1983, σ. 52// P. Papastratis, *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 1-2

141 P. Papastratis, *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 6

142 J. L. Hondros, *Occupation and Resistance, The Greek Agony 1941-1944*, Νέα Υόρκη, Pella, 1983, σ. 53, 78// P. Papastratis, *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 1

143 143 J. L. Hondros, *Occupation and Resistance, The Greek Agony 1941-1944*, Νέα Υόρκη, Pella, 1983, 1983, σ. 53

144 P. Papastratis, *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 8-11

145 Λ. Διβάνη, *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941-1944*, Αθήνα/Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1992, σ. 46, 48-50

α) Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΤΟΝ ΚΑΤΟΧΙΚΟ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΟΣΙΛΟΓΕΣ Η΄ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Με την λήξη την κατοχής και την απελευθέρωση της Ελλάδας, ανέκυψε το ζήτημα της δράσης των δοσιλόγων, ως τμήματος του κατεχόμενου διοικητικού μηχανισμού που λειτούργησε στην υπηρεσία των δυνάμεων κατοχής. Σε αυτό το πλαίσιο ανακινήθηκε και η συζήτηση για την δράση του συνταγματάρχη ιππικού Αθ. Χρυσοχόου και την αμφιλεγόμενη σχέση του με την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. την περίοδο της κατοχής. Παρουσιάζοντας τις θέσεις των δύο πλευρών θα επιχειρηθεί η προσέγγιση του θέματος, αλλά και η σύνδεση του με την συνολική μελέτη της δράσης της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.

Η δοσίλογη κυβέρνηση του στρατηγού Τσολάκογλου συγκρότησε τον αυτοτελή διοικητικά οργανισμό της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας με πρώτο Γενικό Διοικητή τον στρατηγό Ραγκαβή, ενώ σε υφιστάμενες υπηρεσίες διετέλεσαν υπηρεσία ως γενικός γραμματέας της υπηρεσίας διετέλεσε ο αντισυνταγματάρχης εν αποστρατεία Γ. Παπακωνσταντίνου και ως Γενικός Επιθεωρητής Νομαρχιών ο αντισυνταγματάρχης εν αποστρατεία Γ. Βασιλειάδης¹⁴⁶. Τον Ιούλιο του 1941 την Γενική Επιθεώρηση Νομαρχιών ανέλαβε ο συνταγματάρχης Αθ. Χρυσοχόου και σε ορισμένο διάστημα ανέλαβε την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας ο Β. Σιμωνίδης¹⁴⁷.

Ο Γενικός Επιθεωρητής Νομαρχιών ήταν υφιστάμενος του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, όπως και οι υπηρεσίες τελούσαν στην ίδια υπαγωγή¹⁴⁸.

Καθόκοντα της Γενικής Επιθεώρησης Νομαρχιών και του αρμόδιου επιθεωρητή, ορίστηκε κατά τα οικεία νομοθετικά διατάγματα, η διαπίστωση της γενικής καταστάσεως στην περιοχή αλλά και η παρακολούθηση της προπαγάνδας εναντίον του κράτους, των αρχών κατοχής, της εθνικής ενότητας, δίνοντας έμφαση στην ξενοκίνητη προπαγάνδα¹⁴⁹. Ακόμα, στις αρμοδιότητες του ήταν η γνωμοδότηση σε ζητήματα τοπικής αυτοδιοίκησης, η επιθεώρηση των υπηρεσιών που υπάγονταν στην Γενική Διοίκηση, παράλληλα με την δυνατότητα διατύπωση αιτημάτων που άπτονταν της γενικής ή ειδικής ασφάλειας προς τον αρμόδιο εισαγγελέα¹⁵⁰. Μία άλλη δέσμη αρμοδιοτήτων, απτόταν ζητημάτων που ορίστηκαν ως “λαϊκή διαφώτιση” με σκοπό την ενίσχυση “της κοινωνικής τάξεως, της Κρατικής πειθαρχίας και του Εθνικού φρονήματος”, όπως χαρακτηριστικά τονίζεται¹⁵¹.

Έτσι, κύρια δράση της Γενικής Επιθεώρησης Νομαρχιών καθορίζεται από την διοίκηση του συνταγματάρχη Χρυσοχόου, ο οποίος και συνέτασσε τακτικά αναφορές σχετικά με

¹⁴⁶ Λ. Διβάνη, *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941-1944*, Αθήνα/Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1992, σ.46, 48-50

¹⁴⁷ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 735-737 (σχετικά με τον διορισμό Χρυσοχόου ως χρόνος ανάληψης καθηκόντων αναφέρεται το φθινόπωρο του ίδιου έτους, αντίθετα με τις διαβεβαιώσεις του ίδιου του συνταγματάρχη Χρυσοχόου)// Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίσταση 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται από τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 250

¹⁴⁸ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944)*, τ.5, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998, σ. 106

¹⁴⁹ Οπ. σ. 106-107

¹⁵⁰ Οπ. σ. 107

¹⁵¹ Οπ. σ.107

θεωρούμενες απειλές, για ζητήματα από την δράση του Κ.Κ.Ε. και της Βουλγαρικής προπαγάνδας έως για προβλήματα σχετιζόμενα με την εξαθλίωση, η πείνα και η δυσλειτουργία θεσμών όπως τα σχολεία ή οι εκκλησίες, τα οποία τελικά σταθμίζονταν ως εξίσου σημαντικά¹⁵².

Όμως, ο συνταγματάρχης Χρυσόχου μετά την κατοχή προέβαλε σαφείς ισχυρισμούς για την σχέση της Γενικής Επιθεώρησης Νομαρχιών και του ίδιου με την οργάνωση Υ.Β.Ε.. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στην ίδρυση της οργάνωσης Υ.Β.Ε. στα πλαίσια της Γ.Ε.Ν. με σκοπό τον συντονισμό και την εκδήλωση δράσης σε τοπικό επίπεδο, στοχεύοντας ενάντια στην ξενική προπαγάνδα¹⁵³. Σχετικά με την πορεία της Υ.Β.Ε. εμφανίζεται ενήμερος για την ενίσχυση της από το εξωτερικό, την οποία τοποθετεί τον Μάρτιο του 1943 –σε αντίθεση με πηγές την Π.Α.Ο. που την τοποθετούν τον Νοέμβριο του 1942-¹⁵⁴, αλλά απερίσκεπτες απόπειρες στρατολόγησης και συγκέντρωσης οπλισμού στην περιοχή Πολυκάστρου, επισημαίνει, ότι προκάλεσαν την αποκάλυψη της δράσης της στις Γερμανικές αρχές¹⁵⁵. Το γεγονός επιβεβαιώνεται από την σύλληψη στελεχών της Υ.Β.Ε., όπως ο συνταγματάρχης Γ. Παπαγεωργίου¹⁵⁶.

Συνέπεια της αποκάλυψης αυτής ήταν ο ορατός κίνδυνος για τα στελέχη της Υ.Β.Ε., τα οποία διέσωσε σύμφωνα με ισχυρισμούς του ο συνταγματάρχης Χρυσόχου, αναλαμβάνοντας την ευθύνη για την δράση της οργάνωσης ως φερόμενης στα πλαίσια της επίσημης νόμιμης διοικητικής αρχής και αποσκοπούσα στην εξουδετέρωση της αντεθνικής προπαγάνδας¹⁵⁷. Απαντώντας με αυτό τον τρόπο στην ανακριτική διαδικασία από τους Γερμανούς, θεώρησε ότι απέτρεψε την επαπειλούμενη καταστροφή, ενώ παράλληλα είχε διατάξει τους αξιωματικούς να μην διαφύγουν στο εξωτερικό, αλλά να παραμείνουν στις θέσεις τους¹⁵⁸.

Ακόμα, διαψεύδοντας κατηγορηματικά τις φήμες για πού τον εμφάνιζαν ως αρχηγό της οργάνωσης, αναφέρεται στις περιπλοκές που δημιούργησε η δημόσια αρνητική στάση στελεχών της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. προς το πρόσωπο του, προκαλώντας νέες περιπλοκές με τις γερμανικές αρχές κατοχής¹⁵⁹.

Στην συνέχεια προέβαλλε ως αναγκαστική τη μετονομασία της οργάνωσης από Υ.Β.Ε. σε Π.Α.Ο., αλλά και την απομάκρυνση από την εν λόγω υπηρεσία των στελεχών της

152 Οπ. σ.125-129,130-132, 135-136,136-137,138-140, 140-142, 143-144, 144-145, 145-148

153Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1 Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ.74

154 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 15, *Έκθεσις ανυπόγραφη* (συμπίπτει με αναφορές Γ. Ιορδανίδη σε εκδοθέν αρχείο Ι. Παπαθανασίου σ. 776-777 και Αθ. Φροντιστής σ. 397)// Παπαθανασίου Παρμενίωνος, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944*,

αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 51, 776-777, 779// Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 397

155 Οπ. 74// Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίστασις 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται απο τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 249

156 Δ. Γ.Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ.31-35

157 Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1 Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949,, σ.74 // Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίστασις 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται απο τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 249

158 Οπ. σ. 249

159 Οπ. σ. 249

οργάνωσης¹⁶⁰. Στην Π.Α.Ο. εντάχθηκε η πλειοψηφία των αξιωματικών του στρατού στην Μακεδονία, ενώ σκοπός της ήταν να αναπτυχθεί η δυνατότητα αντάρτικης μελλοντικά¹⁶¹. Έτσι, η Π.Α.Ο. γίνεται αντιληπτή ως ένα οργανωτικό σχήμα που προετοίμαζε την μελλοντική δράση, αλλά ταυτόχρονα ήταν κρίσιμο, να εμφανιστεί ένα αντίβαρο στην δράση του Ε.Α.Μ. στην Μακεδονία, το οποίο χαρακτηρίζεται ως “ανεπιθύμητο” από τον τοπικό πληθυσμό, εξαιτίας του κομμουνιστικού και φερόμενου ως φιλοβουλγαρικού προσανατολισμού του¹⁶². Όμως, προκύπτει ο προβληματισμός, σχετικά με το δεδομένο, ότι η Υ.Β.Ε. αρχικά και η Π.Α.Ο. στην συνέχεια ως ένας σχηματισμός, ο οποίος λειτούργησε σε ορισμένο βαθμό με την κάλυψη δοσίλογων κυβερνητικών υπηρεσιών και δεν διέρρηξε τους δεσμούς της με την κατοχική νομιμότητα, καθώς δεν ανέπτυξε σημαίνουσα δράση, η οποία επαφιόταν για το μέλλον. Έτσι, η ένταξη της πλειοψηφίας του σώματος των αξιόμαχων αξιωματικών του στρατού, οι οποίοι παρέμεναν αδρανείς όχι τόσο ενταγμένη σε μία οργάνωση, όσο εγγεγραμμένοι μόνο, ίσως να λειτούργησε ως μέτρο ελέγχου, περιορισμού και αποτροπής τους από την ενεργό δράση και συντήρησης του σε καθεστώς καταστολή, εξυπηρετώντας έτσι τους σχεδιασμούς των δοσίλογων αρχών και των κατοχικών δυνάμεων, ακόμα και ως μη συνειδητό αποτέλεσμα. Βέβαια, σε αυτή την περίπτωση η συμβολή της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., θεωρείται αμφίβολη, ακόμα και στην περίπτωση κατά την οποία υπέπεσε “θύμα” μίας τέτοιας χειραγώγησης.

Ακόμα, ο συνταγματάρχης Χρυσόχοου αναφέρεται στην αντίθεση του προς την εκδήλωση ένοπλης δράσης αναφέρεται καταρχάς στην τοποθετούμενη το καλοκαίρι του 1942 διαπραγμάτευση με τον δοσίλογο υπουργό της Γιουγκοσλαβίας Μιχαήλοβιτς για ενίσχυση της προγραμματιζόμενης να εκδηλωθεί μελλοντικά αντάρτικης δράσης στην Ελλάδα με οπλισμό, αλλά οικονομικά από υπηρεσίες της Γ.Δ.Μ., σενάριο το οποίο τελικά δεν τελεσφόρησε¹⁶³.

Παράλληλα, φέρεται να διεξήγαγε διαπραγματεύσεις με εγχώριες δυνάμεις. Καταρχάς με τον στρατηγό Δημάρατο, για την ανάληψη της ηγεσίας του σχεδιαζόμενου μελλοντικού ένοπλου αγώνα¹⁶⁴. Εν συνεχεία με το Ε.Α.Μ. με αντικείμενο την διοίκηση του αγώνα στην Μακεδονία από αξιωματικούς του στρατού, αποκλείοντας πολιτικές παρεμβάσεις, χωρίς όμως, να καθορίζεται σε ποια συγκυρία αναφέρεται αυτός ο σχεδιασμός, αλλά λογικά η αναφορά γίνεται στο μελλοντικά σχεδιαζόμενο ένοπλο κίνημα¹⁶⁵.

Τέλος, αναφέρεται η ενίσχυση του Ε.Δ.Ε.Σ., χωρίς να προσδιορίζονται τα μέσα αυτής της στήριξης, αλλά και χωρίς οποιαδήποτε διάψευση ή αναφορά από την πλευρά του Ε.Δ.Ε.Σ. στο θέμα¹⁶⁶.

Ακόμα, ενδιαφέρον προκαλεί, ότι ο συνταγματάρχης Χρυσόχοου εμφανίζεται να έχει πλήρη γνώση των κινήσεων και πρωτοβουλιών των ανώτατων στελεχών της Π.Α.Ο., ενώ οι ίδιοι τελούσαν σε συνθήκες παρανομίας. Έτσι, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον

160 Οπ. Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίσταση 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται από τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 249

161 Οπ.

162 Αθ. Χρυσόχοου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1 Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σ.74

163 Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίσταση 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται από τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 250

164 Οπ. σ. 250

165 Οπ. σ. 250

166 Οπ. σ. 250

αντισυνταγματάρχη Αρχ. Αργυρόπουλο¹⁶⁷ – του επιτελάρχη της Π.Α.Ο, από πηγές της ίδιας οργάνωσης-, η δράση του οποίου περιγράφεται από τον συνταγματάρχη Χρυσόχου ως μία πορεία διαφυγής από την Γερμανικές αρχές τον Ιούλιο του 1943¹⁶⁸. Η διαδρομή αυτή διέρχεται μέσω των ελεγχόμενων από το Ε.Α.Μ. περιοχών με σκοπό την εξασφάλιση βρετανικής υποστήριξης, παραμένει στο Γενικό Στρατηγείο του Ε.Λ.Α.Σ. και τελικά διαφεύγει στην Μέση Ανατολή¹⁶⁹. Με αυτό τον τρόπο εμφανίζεται ενήμερος για όλες τις κινήσεις του κορυφαίου στελέχους της Π.Α.Ο., ενώ προσθέτει σχετικά, ότι την αναχώρηση του αντισυνταγματάρχη Αργυρόπουλου, ακολούθησε η υποβολή αιτήματος προς τον ίδιο από το στέλεχος της στρατηγό Λιούμπα για την οικονομική ενίσχυση της Π.Α.Ο. προς κάλυψη τρεχουσών αναγκών¹⁷⁰.

Εκτός των άλλων, ο συνταγματάρχης Χρυσόχου εμφανίζεται πρόθυμος, να παρουσιάσει το έργο του κατά την περίοδο άσκησης των καθηκόντων του, αλλά και τις ανησυχίες του εκείνη την περίοδο. Αναφέρεται λοιπόν στην ιδιαίτερη επικινδυνότητα της Βουλγαρικής προπαγάνδας και την παρότρυνση της από την Γερμανική πλευρά, καθώς και στην επιτυχή εξουδετέρωση της υποστηριζόμενης από την Ιταλία, ρουμανικής προπαγάνδας για την αυτονόμηση των βλάχων της Πίνδου, ενώ εκτός των άλλων μερίμνησε, όπως ο ίδιος διατείνεται για την ανάσχεση της κομμουνιστικής επιρροής, που θεωρούσε ότι ασκούσε το Ε.Α.Μ.¹⁷¹.

Ακόμα, σε μια απόπειρα δικαίωσης των επιλογών του, κάνει απολογισμό του έργου του από το καλοκαίρι του 1943 έως την απελευθέρωση και μεταξύ άλλων αναφέρεται στην αναγνώριση του από το συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής ως ιδιαίτερα σημαντικό συνεργάτη στον τομέα των πληροφοριών – ‘‘συνεργάτης υπ’ αριθμόν 3’’-, υποστηρίζοντας ότι είχε ζωτικό ρόλο στην κάλυψη μίας βρετανικής και δύο αμερικανικών ομάδων πληροφοριών¹⁷².

Τις θέσεις του συνταγματάρχη Χρυσόχου για την δράση του την περίοδο της κατοχής και ειδικά την σχέση του με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., επιχειρούν να αποκρούσουν στέλεχη της οργάνωσης.

Από την πλευρά του Ι. Παπαθανασίου η εξιστόρηση ξεκινά με την αναφορά στην κρίσιμη συγκυρία που διαμορφώθηκε κατά την κατοχή με το ζήτημα του επισιτισμού και την εκμετάλλευση του από την Βουλγαρική και Ρουμανική Προπαγάνδα¹⁷³, ενώ σε αυτό το πλαίσιο, δηλαδή σε μία προσπάθεια ανάσχεσης αυτής της προπαγάνδας εντάσσει και την σύσταση της Γενικής Διοίκησης Νομαρχιών υπό τον Ραγκαβή με υφιστάμενο τον Γ. Παπαγεωργίου και την Γενικής Επιθεώρησης Νομαρχιών υπό τον Γ. Βασιλειάδη, στους οποίους αποδίδεται η αναγνώριση σημαντικού έργου σε αντίθεση με την διάδοχη διοίκηση¹⁷⁴. Η διοίκηση της Γ.Δ.Ν. από τον Σιμωνίδη και της Γ.Ε.Ν. από τον Χρυσόχου

167 Παπαθανασίου Παρμενίωνος, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ.763

168 Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίσταση 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται από τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 250

169 Οπ. σ. 250

170 Οπ. σ. 250

171 Οπ.σ.251

172 Οπ.σ.251

173 Παπαθανασίου Παρμενίωνος, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 103

174 Παπαθανασίου Παρμενίωνος, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944*,

και εν συνεχεία η ανάληψη και της Γ.Δ.Ν. από τον Χρυσοχόου, σκιαγραφείται στα πλαίσια μίας σχέσης υπαλληλίας στον δοσίλογο μηχανισμό της κυβέρνησης Τσολάκογλου, αλλά και εκ του ασφαλούς άσκησης αντιπροπαγάνδας μόνο εναντίων των Βαλκάνιων ανταγωνιστών και όχι εναντίων της Γερμανικής κατοχικής διοίκησης¹⁷⁵.

Ακόμα, διευκρινίζεται ότι δεν αποτέλεσε μέλος της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., παρά κάποιες κινήσεις της οργάνωσης σε αυτή την κατεύθυνση¹⁷⁶, πολύ περισσότερο αποκρούεται η φήμη περί αρχηγείας του στην εν λόγω οργάνωση, αποδίδοντας τις εντυπώσεις στις θεωρούμενες ως συκοφαντίες από την πλευρά του Ε.Α.Μ.¹⁷⁷.

Στην συνέχεια, επισημαίνονται και πτυχές αρνητικής δράσης του απέναντι στην Π.Α.Ο., ειδικά αποτρέποντας την ενίσχυση της από οικονομικούς κύκλους της Βορείου Ελλάδος, αποδίδοντας το γεγονός σε αισθήματα αντεκδίκησης για την αυτονόμηση υφιστάμενων αξιωματικών του στην κατεύθυνση ανάληψης ενεργού αντικατοχικής δράσης¹⁷⁸.

Τέλος, καταγγέλλεται συμβάν σύμφωνα με το οποίο, ο συνταγματάρχης Χρυσοχόου διέσπειρε ψεύδη περί ριζοσπαστικής σοσιαλιστικής προοπτικής του φερόμενου ως μετριοπαθούς πολιτικού σχήματος “Σοσιαλιστική Ένωση Ελλάδος”, με σαφή στόχευση στην διάσπαση της Π.Α.Ο.¹⁷⁹. Έτσι, σε κάθε περίπτωση η εικόνα που προκύπτει είναι ιδιαίτερα αρνητική, ενώ βρίθκει πολιτικών χαρακτηρισμών και συγκρίσεων ακόμα και με κορυφαία στελέχη των Ναζί¹⁸⁰.

Σε κάθε περίπτωση παρά την παραδοχή του στενού συσχετισμού των διαδικασιών συγκρότησης της Υ.Β.Ε. με την Γ.Δ.Ν., την υφιστάμενη υπηρεσία της Γ.Ε.Ν. και τμήματα της όπως, το Κέντρο Πληροφοριών, απορρίπτεται κάθε εμπλοκή της μετέπειτα διοικητικής αρχής, η οποία αποκηρύσσεται ως ολοκληρωτικά δοσίλογη¹⁸¹.

Από την πλευρά του Αθ. Φροντιστή διατυπώνεται η σαφής αποστασιοποίηση από τον συνταγματάρχη Χρυσοχόου, όμως με τρόπο μετριασμένο και αναγνωρίζοντας θετικά σημεία στην δράση του.

Συγκεκριμένα, αναφέρεται, ότι κύρια στόχευση της υπηρεσίας και δράσης του Χρυσοχόου ήταν στραμμένη στην κατεύθυνση της αντιπροπαγάνδας και γενικά της ξένης επιβουλής, ενώ ταυτόχρονα σημειώνεται η παροχή κρίσιμων πληροφοριών στις συμμαχικές υπηρεσίες πληροφοριών¹⁸².

Σχετικά με την σχέση του συνταγματάρχη με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. επισημαίνεται, η στελέχωση των υπηρεσιών των οποίων προϊστάτο με στελέχη προερχόμενα από το Γ’ σώμα στρατού, οι οποίοι στην συντριπτική του πλειοψηφία αποτέλεσαν μέλη της Υ.Β.Ε., συνδυάζοντας την κάλυψη της νομιμοφανούς αρχής με την αντιστασιακή δράση, χωρίς όμως, σε οποιαδήποτε περίπτωση ο συνταγματάρχης Χρυσοχόου να αποτέλεσε στέλεχος

αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 103, σ.737

175 Παπαθανασίου Παρμενίωνος, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 103, σ. 737, σ. 738, σ. 740

176 Οπ. σ. 739

177 Οπ. σ. 385

178 Οπ. σ. 104

179 Οπ. σ. 741-742

180 Οπ.σ.740

181 Οπ.σ.735-736

182Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 20

της Υ.Β.Ε.¹⁸³.

Κατά τους πρώτους μήνες του 1942 αποφασίζεται η πλήρης απομάκρυνση των στρατιωτικών στελεχών της Υ.Β.Ε., που υπηρετούσαν στην Γ.Δ.Μ. και Γ.Ε.Ν., αν και παρέμειναν σύνδεσμοι της οργάνωσης από το πολιτικό προσωπικό και παράλληλα διατηρήθηκαν μυστικές διασυνδέσεις με άλλες δημόσιες υπηρεσίες¹⁸⁴.

Ακόμα, σχολιάζεται η σύσταση επιτροπής “Εθνικό Κέντρο” από τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιο με κύρια ενδιαφέροντα ζητήματα επισιτισμού και μεσολάβησης σε περιπτώσεις αντιποίνων από τις κατοχικές αρχές¹⁸⁵.

Κατά αυτό τον τρόπο αναγνωρίζεται η συμβολή της Γ.Δ.Μ., αλλά και του “Εθνικού Κέντρου”, παρά τις διαφορές προσανατολισμού με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.¹⁸⁶.

Σε κάθε περίπτωση, από τους επιτελείς της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ομολογείτε η στενή σύνδεση της οργάνωσης με ζωτικά διοικητικά κέντρα του δοσίλογου μηχανισμού, εντάσσοντας αυτή την λειτουργία στα πλαίσια της λογικής της αποσάρθρωσης αυτού του μηχανισμού και εκμετάλλευσης του σε αγωνιστική κατεύθυνση.

Έτσι, ο Αθ. Φροντιστής αναγνωρίζει την συμβολή των εν λόγω αρχών, αλλά και την χρηστικότητα τους, καθώς στελεχώθηκαν σε ορισμένες φάσεις από μέλη της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., ενώ όμοια κινείται και ο Ι. Παπαθανασίου, όπου εκτός των προαναφερθεισών διασυνδέσεων δοσίλογες υπηρεσίες και αρχές, καταγράφεται ο προσεταιρισμός διορισμένων Νομαρχών. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στον Νομάρχη Φλωρίνης Κ. Μπόνη και στον Νομάρχη Πέλλης Γ. Θέμελη, δημιουργώντας έτσι ένα δίκτυο το οποίο ξεκινούσε από την Γ.Δ.Ν. και τις υπηρεσίες της εκτεινόμενο στην τοπική αυτοδιοίκηση και επιμέρους υπηρεσίες¹⁸⁷.

Έτσι, εκτός των άλλων παρουσιάζεται η διασύνδεση της οργάνωσης της οργάνωσης με την Διεύθυνση Επισιτισμού, ένας οργανισμός κρίσιμο με δεδομένη την έλλειψη τροφίμων κατά την κατοχή, ο οποίος λειτούργησε από τον Δεκέμβριο του 1941¹⁸⁸. Σε αυτό τον οργανισμό τοποθετήθηκαν ως υποδιευθυντές τα στελέχη της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. Χρ. Τέντζιος και Δ. Χατζόπουλος¹⁸⁹, ενώ στην συνέχεια ανέλαβε για σύντομο χρονικό διάστημα το στέλεχος της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. Γ. Θέμελης, μετά την παραίτηση του οποίου ανέλαβε κατόπιν ενεργειών της οργάνωσης το στέλεχος του Αγροτικού Κόμματος Β. Βογιατζής¹⁹⁰. Το κυριότερο έργο της υπηρεσίας ήταν η προσπάθεια αντιμετώπισης της αποθησαύρισης μέσω του εμπορίου τροφίμων, αλλά και η στοχευμένη αντιμετώπισης της ξένης επιρροής σε ορισμένους πληθυσμούς της Μακεδονίας με την χρήση της τροφοδοσίας αυτών των περιοχών με τρόπο θετικά μεροληπτικό προς αυτούς και εις βάρος των αμέτοχων πληθυσμών¹⁹¹.

Σαφή διαφοροποίηση παρουσιάζουν οι θέσεις του συνταγματάρχη Γ. Παπαγεωργίου, ο οποίος αφενός φέρεται συγκαταβατικός προς την στάση που τήρησε ο συνταγματάρχης

183 Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ.20

184 Οπ. σ.20-21

185 Οπ. σ.21

186 Οπ. σ.21

187 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 19

188 Οπ. σ.101

189 Οπ. σ.101

190 Οπ. σ.102

191 Οπ. σ. 101-102

Αθ. Χρυσόχου ως εμπλεκόμενος στις διοικητικές υπηρεσίες της Μακεδονίας, και αντίθετα για το ζήτημα που είχε ανακύψει με την “Σοσιαλιστική Ένωση”, επέρριπτε την ευθύνη στην φερόμενη ως “σοσιαλίζουσα” οργάνωση¹⁹².

Ακόμα, η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. είχε αναπτύξει σχέσεις με τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιο¹⁹³, ο οποίος αν και γενικά θεωρείτο δοσίλογη προσωπικότητα¹⁹⁴, δεν καταγράφεται ως τέτοια από την Π.Α.Ο.

β) Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕ ΤΟ ΕΞΟΡΙΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Από το πρώτο ξεκίνημα της η οργάνωση Υ.Β.Ε. αναζήτησε την επαφή και αναγνώριση από την εξόριστη Ελληνική κυβέρνηση, προσδοκώντας και στην υλική ενίσχυση. Σε αυτή την λογική αποστέλλεται και καταγράφεται ως καταστατική διάταξη η εθελούσια επιδίωξη υπαγωγής της Υ.Β.Ε. υπό τις διαταγές της “Ελευθέρας Ελληνικής Κυβέρνησης” και του συμμαχικού “Στρατηγείου Μέσης Ανατολής”¹⁹⁵, υπόμνημα τον Οκτώβριο του 1941, στο οποίο διασαφηνίζεται οι προθέσεις της οργάνωσης, η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως απελευθερωτική και φερόταν να χρησιμοποιεί προπαγάνδα και ένοπλα μέσα¹⁹⁶. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση η διακήρυξη περί ένοπλου αγώνα προκαλεί ενδιαφέρον, με δεδομένη την πλήρη απουσία τέτοιων εκδηλώσεων σε αυτή την χρονική φάση.

Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκαν τα δίκτυα φυγάδευσης και επικοινωνίας με την Μ. Ανατολή¹⁹⁷, από τα οποία προήλθε η πρώτη και τελευταία ενίσχυση της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης προς την Υ.Β.Ε., η οποία παρασχέθηκε με μεσολάβηση της Ε.Υ.Π. και του αξιωματικού Γ. Ιορδανίδη στον υπολοχαγό Δ. Παλαμίδα¹⁹⁸. Η αποστολή περιλάμβανε το ποσό των 5.000 χρυσών λιρών, 500 λιρών Αιγύπτου και 2 ασυρμάτων, τα οποία οριζόταν να παραλάβει επιτροπή της Υ.Β.Ε. με σκοπό την οργάνωση της αντίστασης, αλλά και την προώθηση ενιαίας αντιστασιακής οργάνωσης¹⁹⁹. Η στάση στήριξης, αλλά και οι προτροπές για συγκρότηση και δράση εκ μέρους της Ε.Υ.Π. και

192Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 11-12

193 Οπ. σ. 32// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 316

194Μ. Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, τ.2, σ. 65-67

195 Οπ. σ. 45

196 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Γ

197 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 49-51

198 Οπ. σ. 49-51// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 15, *Εκθεσις ανυπόγραφη* (συμπίπτει με αναφορές Γ. Ιορδανίδη σε εκδοθέν αρχείο Ι. Παπαθανασίου σ. 776-777 και Αθ. Φροντιστής σ. 397)// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1+2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 51, 776-777, Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 397

199 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 49-51, ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 15, *Εκθεσις ανυπόγραφη*

κατά προέκταση της ελληνικής κυβέρνησης, συνεχίζονται και στην νέα φάση της οργάνωσης, κατά την οποία μετονομάζεται σε Π.Α.Ο., όπου με επιστολή του ίδιου αξιωματικού δίνονται κατευθύνσεις για την επιθυμούμενη ανάληψη δράσης²⁰⁰. Ακόμα ενδιαφέρον προκαλεί, ότι τονιζόταν η αναγκαιότητα, να προσλάβει η οργάνωση λαϊκό χαρακτήρα και να μην παραμείνει αποκλειστικά στελεχωμένη από αξιωματικούς και να αποκλειστούν στοιχεία ύποπτα για φασίζουσα, δοσίλογη ή μαυραγορίτικη δράση²⁰¹, συστάσεις, οι οποίες διατυπώνονταν ενδεχομένως λόγω ανησυχητικών στοιχείων.

Από την ίδια την οργάνωση η στήριξη αυτή, αφενός ενέχει χαρακτήρα επίσημης και μόνιμης αναγνώρισης ως αντιστασιακής οργάνωσης και συνομιλητή της εξόριστης κυβέρνησης, αφετέρου αυτή η ιδιότητα πυροδοτούσε τον φθόνο των ανταγωνιστικών αντάρτικων σχηματισμών, όπως του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.²⁰². Όμως, στην μεταξύ τους σχέση επήλθε κλιμάκωση, η οποία εξελίχθηκε σε κατά μέτωπο σύγκρουση τον Μάρτιο του 1943 στην περιφέρεια Κοζάνης και την υπόλοιπη κεντρική Μακεδονία²⁰³. Σε αυτή την συγκυρία πρόβαλλε διαρκώς από τους επιτελείς της οργάνωσης το ζήτημα της ανεπαρκούς στήριξης και ανεφοδιασμού της οργάνωσης με χρήματα και πολεμοφόδια από την εξόριστη κυβέρνηση και το συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, αν και ο αγώνας που διεξήγαγε, ήταν κυριότατα για την επιβίωση της ίδιας της οργάνωσης και την κατίσχυση του Ε.Λ.Α.Σ., ενώ έλειπε η συντονισμένη αντικατοχική ένοπλη δράση²⁰⁴.

Η στάση της εξόριστης κυβέρνησης προς την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. αξιολογούταν διαφορετικά με βάση τους κυβερνητικούς συσχετισμούς εντός της ελληνικής κυβέρνησης εξορίας. Έτσι, η σύντομη περίοδος άσκησης καθηκόντων από τον Π. Κανελλόπουλο ως αντιπροέδρου και υπουργού εθνικής αμύνης, συνδυάζεται με την συντονισμένη ενίσχυση της οργάνωσης, καθώς αποτελεί περίοδο κατά την οποία ελήφθη το πακέτο οικονομικής και τεχνικής ενίσχυσης²⁰⁵. Παράλληλα ο ίδιος ο Π. Κανελλόπουλος μνημόνευε την σημασία και τις προοπτικές που ως στέλεχος της κυβέρνησης αναγνώριζε στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. στο βιβλίο του "Ένας απολογισμός: 1935- 1945", γεγονός που δεν διέφυγε της προσοχής των επιτελών της οργάνωσης²⁰⁶. Διαπιστώνεται λοιπόν, η αμοιβαία εκτίμηση των εν λόγω εμπλεκόμενων παραγόντων. Αντίθετα, υποτιμητικά και απαξιωτικά σχόλια διατυπώνονται για τον Ε. Τσουδερό, ο οποίος μεταξύ των άλλων κατηγορείτο, ότι εκδήλωνε στάση συμπάθειας προς το Ε.Α.Μ. και τους κομμουνιστές, ενώ στηλιτευόταν

200 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 15// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 777- 779

Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν*, 1941-1945, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 397-398

201 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 777- 779

Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν*, 1941-1945, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 777- 779

202 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 144-145

203 Οπ. σ. 287-289, 332-334

204 Οπ. σ. 448

205 Οπ. σ. 448, 560

206 Οπ. σ. 339// Π. Κανελλόπουλος, *Ένας απολογισμός : 1935-1945*, Αθήνα, 1945, σ. 34, 49

και η στάση της Β.Σ.Α. για όμοιους λόγους²⁰⁷.

Ακόμα, διαπιστώνεται η ανεπάρκεια των δικτύων επικοινωνίας της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., καθώς ήταν δυνατή η αποστολή μηνυμάτων για ενημέρωση αποδεκτών προς το εξωτερικό μέσω διαφυγόντων προσώπων και με αποστολή εκθέσεων μέσω δικτύων διαμεσολαβούμενων από τις συμμαχικές δυνάμεις, αλλά η ενημέρωση της ίδιας της οργάνωσης γινόταν κυρίως μέσω των εκπομπών του ραδιοφώνου και του τύπου²⁰⁸.

Έτσι, αναδείχθηκε η κρισιμότητα του ρόλου προσωπικοτήτων, που διέφευγαν από την κατεχόμενη Ελλάδα προς την ελεγχόμενη από τις συμμαχικές δυνάμεις Μ. Ανατολή, όπου κόμιζαν μηνύματα, εκθέσεις, ενημέρωση γενικότερα προς τις ελληνικές και συμμαχικές αρχές ή ακόμα σημαντικότερα, συνεργάζονταν με αυτές. Τέτοιες ήταν οι περιπτώσεις του Α. Αγαπητού αρχικά, των Γ. Θέμελη, Π. Γούλα, Θ. Μπάρμπα, Δ. Σάρρη και Αρχ. Αργυρόπουλου στην συνέχεια. Ο Α. Αγαπητός διέφυγε στην Μ. Ανατολή για να αποφύγει τις διώξεις των κατοχικών δυνάμεων τον Σεπτέμβριο του 1943²⁰⁹. Οι Γ. Θέμελης και Π. Γούλας απεστάλησαν μετά από αποδοχή αιτήματος της Π.Α.Ο. προς την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση στην Μ. Ανατολή ως αντιπρόσωποι της οργάνωσης τον Νοέμβριο του 1943 χωρίς να κατορθώσουν να παράγουν αποτελέσματα ή να επικοινωνήσουν ξανά με την ηγεσία της οργάνωσης²¹⁰. Ο Θ. Μπάρμπα αναχώρησε αυτοβούλως υπό τον φόβο σύλληψης του²¹¹. Ο Αρχ. Αργυρόπουλος ακολούθησε το ρεύμα φυγής των διαλυμένων τμημάτων της Π.Α.Ο. από την Χαλκιδική προς την Μ. Ανατολή, μετά από την επίσημη διάλυση της Π.Α.Ο.²¹². Όμοια εκτιμάται η περίπτωση του λοχαγού Δ. Σάρρη²¹³. Τα παραπάνω στελέχη με εκθέσεις απευθύνθηκαν στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση και τις αρμόδιες υπηρεσίες της, όπως η επιτροπή συντονισμού του αγώνα²¹⁴.

Οι εκθέσεις αφορούσαν διαφορετικά ζητήματα και προσεγγίσεις. Στην περίπτωση του Αγγ. Αγαπητού, η έκθεση απευθυνόταν στην Επιτροπή Συντονισμού Αγώνα και συνυπογραφόταν από τον Π. Α. Αργυρόπουλο από την πλευρά του Ε.Δ.Ε.Σ. και τον Β. Νεφελούδη από την πλευρά του Κ.Κ.Ε. και συνάγεται, ότι συντάχθηκε τους πρώτους μήνες του 1942. Το αίτημα της επιστολής ήταν η επαφή μεταξύ των οργάνωσης

207 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1+2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ., 178, 407, 437, 449, 477, 560-562

208 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1+2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 469-470, 515-522, 583, 722

209 Οπ. σ. 424-425

210 Οπ. σ. 533-534// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

211 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 721-722

212 οπ. π. σ. 763, 804// Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν*, 1941-1945, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 416-424, 427-428

213 Γ.Ε.Σ.-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 14 [το τεκμήριο φέρει υπογραφή "Αρχηγός των ομάδων Ε.Σ. Πιερίων – Βερμίου Δ. ΧΑΡΗΣ Λοχαγός Πεζικού αρχηγός" και πρόκειται προφανώς για τυπογραφικό λάθος, εννοώντας το πρόσωπο Δ. Σαρρής]

214 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 4, 5α, 5β, 14,16// Φοριαμός 909, Φάκελος Δ, τεκμήριο 8// Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944)*, τ.5, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998, σ. 163-166// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988// Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν*, 1941-1945, Θεσσαλονίκη 1977, σ 409 – 410, 450-454

αντίστασης στο εσωτερικό της Ελλάδας με την ελληνική κυβέρνηση στο εξωτερικό.. Τελικά, η αποστολή των αντιπροσώπων του Ε.Α.Μ., του Ε.Δ.Ε.Σ. και της Ε.Κ.Κ.Α πραγματοποιείται με την βοήθεια του βρετανού ταξίαρχου Myers E.C.W. και φτάνουν στο Κάιρο την 10^η Αυγούστου 1943²¹⁵. Την διαμαρτυρία του για το γεγονός, ότι δεν μετείχαν στις επαφές όλες οι “εθνικές οργανώσεις”, οι οποίες το επιθυμούσαν, όπως η Εθνική Δράση και η οργάνωση “Χ”, και κυριότερα η Π.Α.Ο., η οποία διέθετε αντιπροσώπους στην έδρα της ελληνικής κυβέρνησης στο Κάιρο, εξαπολύοντας παράλληλα μύδρους εναντίον του Ε.Α.Μ., εξέφρασε ο συνταγματάρχης Π. Γούλας²¹⁶.

Ο συνταγματάρχης Γούλας απευθύνθηκε εκ νέου στην εξόριστη κυβέρνηση την 23^η Δεκεμβρίου 1943 αιτούμενος την αναγνώριση και την παροχή ενίσχυσης προς την Π.Α.Ο. εξιστορώντας την σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. σύμφωνα με την δική του οπτική²¹⁷. Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και ο λοχαγός Δ. Σάρρης, ο οποίος σε έκθεση του με ίδιο αποδέκτη την 24^η Δεκεμβρίου 1943 αφηγούταν την προσωπική του εμπειρία από την έξοδο με ένοπλο τμήμα στο Βέρμιο, καθώς και την περιπλοκή γύρω από το ζήτημα του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών, η οποία κατέληξε στην κλιμάκωση της σύγκρουσης με τον Ε.Λ.Α.Σ.²¹⁸.

Όμοια, ο ταγματάρχης Θ. Μπάρμπας με έκθεση του την 20^η Οκτωβρίου προς την ελληνική κυβέρνηση και προς τις βρετανικές αρχές επιχειρεί την παρουσίαση των αρχών, της δομής και δράσης της Π.Α.Ο., αλλά και της διένεξης μεταξύ της Π.Α.Ο. και του Ε.Α.Μ. στην Μακεδονία, τονίζοντας σε κάθε περίπτωση τον φερόμενο ως εγκληματικό χαρακτήρα του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.²¹⁹.

Όμως, καταγράφεται ο αντιφατικός ισχυρισμός, ότι ενώ η οργάνωση δεν υφίστατο πλέον με οποιαδήποτε λειτουργικότητα, προέβη στον ορισμό αντιπροσώπων επιλέγοντας μεταξύ στελεχών ήδη ευρισκόμενων στον Κάιρο, για επαφές με την εξόριστη κυβέρνηση, αλλά με ασαφή στόχευση, ενώ παράλληλα συνεχίζεται η αποστολή υπομνημάτων από το εναπομείναν πολιτικό σκέλος της οργάνωσης²²⁰. Εκτιμάται, ότι στην πραγματικότητα, ο φερόμενος ως ορισμός αντιπροσώπων αποτέλεσε μία κίνηση προσέγγισης και απόπειρας πολιτικής επιβίωσης την επόμενη μέρα της απελευθέρωσης, καθώς σε κάθε περίπτωση, δεν υπήρχε αντικείμενο διαπραγμάτευσης με δεδομένη την κατάσταση ανυπαρξίας πλέον της Π.Α.Ο. ακόμα και θεσμικά, αλλά και το γεγονός, ότι οι απεσταλμένοι μετέβησαν στο Κάιρο με σκοπό την επιβίωση τους από την σύγκρουση και όχι κατόπιν ανάλογης πρόσκλησης από την κυβέρνηση ή το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής.

Παράλληλα, η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου προέβη στον διορισμό στρατιωτικών διοικητών κρίσιμων περιφερειών και αστικών κέντρων, επιλέγοντας στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης τον Γ. Παπαγεωργίου²²¹, ο οποίος είχε διαφύγει στην Αθήνα λόγω

215 E.C.W. Myers, *Η Ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, 1975 [α' αγγλική έκδ. 1955], σ. 238-242

216 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 4

217 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

218 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 14

219 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Δ, τεκμήριο

220 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 805- 812

221 Οπ. σ. 782-783 // Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 339

γερμανικών διώξεων²²², έχοντας όμως περάσει πλέον σε μία εντελώς διαφορετική χρονική συγκυρία, δηλαδή στον σχεδιασμό για την επόμενη μέρα της απελευθέρωσης.

222Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 31-35

VI. Η ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΜΕ ΤΙΣ ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ, ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Η ευρύτερη περιφέρεια της Βόρειας Ελλάδας χαρακτηριζόταν από την συγκέντρωση πλήθους αντιμαχόμενων και ανταγωνιζόμενων δυνάμεων, τόσο από την πλευρά των κατοχικών δυνάμεων και των συνεργατών τους, όσο και από τις δυνάμεις τις αντίστασης.

Σε κάθε περίπτωση η κύρια από πλευράς ισχύος, μεγέθους και αποτελεσματικότητας συνιστώσα ήταν το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., ακολουθώντας ο Ε.Δ.Ε.Σ. με γεωγραφικό περιορισμό στην Ήπειρο²²³, και ακολούθως η Ε.Κ.Κ.Α. με ορίζοντα δράσης εκτός της Βόρειας Ελλάδος²²⁴, αλλά σε επαφή με όλους τους δρώντες και οι αυτόνομες εθνικιστικές αντικομμουνιστικές αντάρτικες ομάδες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, οι οποίες ενοποιήθηκαν τελικά υπό την ηγεσία του Αντώνη Φωστερίδη (ή Τσαούς Αντών)²²⁵, αλλά παράλληλα υπήρχαν πολυάριθμες ‘μυστικές οργανώσεις αντίστασης και κατασκοπίας.

Σύμφωνα με ισχυρισμούς στελέχους της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., η οργάνωση ήρθε σε επαφή με την ‘Ελευθερία’²²⁶, την Ε.Κ.Κ.Α.²²⁷, τον Ε.Δ.Ε.Σ.²²⁸ το Ε.Α.Μ.²²⁹, τις αυτόνομες εθνικιστικές ομάδες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη²³⁰, αλλά και με τις οργανώσεις ‘Ρ.Α.Ν.’, ‘Εθνική Δράση’, ‘Ιεραρχία’, ‘Θέρος’, ‘Επιτελείον’²³¹ και ‘Ζεύς’²³².

Όμως, καταγεγραμμένες πληροφορίες εντοπίζονται για τις επαφές της οργάνωσης με τις οργανώσεις Ελευθερία, Ε.Κ.Κ.Α και Ε.Α.Μ. και συνοπτικά στοιχεία για τις ολιγομελείς οργανώσεις αντίστασης, τα οποία θα εξεταστούν στο σύνολο τους με χρονικό ορίζοντα έως τον Ιανουάριο 1944, οπότε και προκύπτουν διαφορετικές συνθήκες υπό τις οποίες και διαλύεται η οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο..

α) η επαφή της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με τις ελάσσονες και περιφερειακές οργανώσεις αντίστασης

Κατά τις απαρχές της αντίστασης στην Ελλάδα εμφανίστηκαν μεταβατικά σχήματα οργανώσεων, όπως η ‘Ελευθερία’, η οποία συγκροτήθηκε από προσωπικότητες, αξιωματικούς και την συμβολή του Κ.Κ.Ε.²³³. Η οργάνωση συγκροτήθηκε το καλοκαίρι του 1941 με την συμμετοχή στελεχών του Κ.Κ.Ε., ανεξάρτητων και αξιωματικών του στρατού, όπως ο Συνταγματάρχης Δ. Ψαρρός, ενώ τον Ιούνιο του 1942 οι συζητήσεις επαναλήφθηκαν με την συμμετοχή πλέον του Ε.Α.Μ. και των συνιστωσών του²³⁴.

223 Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα*, τ.1., Αθήνα, Παπαζήσης, 1987 σ.254-260

224 Οπ. 394-396

225 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ.619-620, 638

226 Οπ. σ. 118-120

227 Οπ. σ.170

228 Οπ. σ.163-166

229 Οπ. σ.171-176

230 Οπ. σ. 596-597

231 Οπ. σ. 170

232 Οπ. σ. 853

233 Οπ. σ. 118

234 Οπ. σ. 118-119// Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, τ.2, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1985 σ. 65-67

Σε κάθε περίπτωση η οργάνωση ‘‘Ελευθερία’’ δεν ήρθε σε άμεση διαπραγματεύση με κάποιον εκπρόσωπο της οργάνωσης, αλλά στέλεχος της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., ισχυρίζεται, ότι το πρώτο έτος της ύπαρξης της, οι επαφές έγιναν μόνο με τον συνταγματάρχη Δ. Ψαρρό σε θετικό κλίμα²³⁵. Στην συνέχεια, το επόμενο έτος υπήρξαν επαφές με το Κ.Κ.Ε. και το Ε.Α.Μ., χωρίς να υπάρξουν αποτελέσματα²³⁶, αφού ούτως ή άλλως η κάθε συνιστώσα της οργάνωσης ‘‘Ελευθερία’’ συνέχισε αυτοτελή πορεία, λειτουργώντας ως χωριστή οργάνωση το Ε.Α.Μ. και η νεοσυσταθείσα Ε.Κ.Κ.Α.²³⁷. Οι επαφές συνεχίστηκαν και με τις δύο οργανώσεις το επόμενο διάστημα στοχεύοντας στην ενοποίηση, η οποία εννοείτο διαφορετικά από την κάθε πλευρά.

Σχετικά με την Ε.Κ.Κ.Α. αναφέρεται η ύπαρξη επαναλαμβανόμενων επαφών με στελέχη της οργάνωσης²³⁸, χωρίς όμως οι αναφορές που γίνονται από την πλευρά της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., να διασταυρώνονται με στοιχεία από την πλευρά της Ε.Κ.Κ.Α..

Σύμφωνα με πηγές της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., στις διαπραγματεύσεις στελεχών των δύο οργανώσεων, στα πλαίσια της επιδιωκόμενης γενικής ενοποίησης των αντιστασιακών δυνάμεων στην Ελλάδα της Π.Α.Ο. και της Ε.Κ.Κ.Α. κατέληξαν σε συμφωνία για την ενοποίηση των δύο οργανώσεων και των στρατιωτικών σκελών τους, υπό την αρχηγεία του στρατηγού Ευ. Μπακιρτζή, κατόπιν και σύστασης του βρετανού συνταγματάρχου και πράκτορα της Σ.Ο.Ε. C. Woodhouse, η οποία θα ετίθετο υπό τις διαταγές του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών και του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής²³⁹. Στις διαπραγματεύσεις παραβρέθηκαν σύμφωνα με τις ίδιες πηγές οι Αλ. Κωστόπουλος και Γ. Καρτάλης από την πλευρά της Ε.Κ.Κ.Α., αν και δεν προσδιορίζεται με σαφήνεια ο ακριβής χρόνος, συνάγονταν, ότι πραγματοποιήθηκε πριν τον Οκτώβριο του 1943²⁴⁰.

Τις διαπραγματεύσεις ακολούθησε η απόφαση έγκρισης από την Κ.Ε. της Π.Α.Ο.²⁴¹, αν και ήταν ομόφωνη, ο Γ. Παπαγεωργίου φέρεται να διατύπωνε αργότερα διαφωνίες διαφωνίες²⁴². Ακολούθησαν μηνύματα της Π.Α.Ο. προς τον Δ. Ψαρρό και τον Ευ. Μπακιρτζή, στα οποία προτεινόταν αφενός η συνέχιση της προσπάθειας προσέγγισης με το Ε.Α.Μ., αλλά ταυτόχρονα, και η στήριξη του κέντρου βάρους των δύο οργανώσεων στην Μακεδονία, παρά το γεγονός, ότι μαίνονταν συγκρούσεις με τον Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή, χωρίς να καταγράφεται οποιαδήποτε απάντηση²⁴³. Ο χρόνος έναρξης των διαπραγματεύσεων και επαφών δεν προσδιορίζεται επακριβώς, αλλά βάσει της αφήγησης εντοπίζεται στις αρχές του 1943 και διαρκούν με διαλλείματα απροσδιόριστης διάρκειας έως σχεδόν τον Νοέμβριο του 1943²⁴⁴. Σε κάθε περίπτωση ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός, ότι συζητείται η ενοποίηση δύο οργανώσεων, οι οποίες ήταν στα όρια της διάλυσης στην εν λόγω συγκυρία και το κοινό χαρακτηριστικό τους, ήταν η

235 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ.118-119

236 Οπ. σ.118-119

237 Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, τ.2, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985 σ. 65-67

238 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 163 - 170

239 Οπ. σ. 163 - 170

240 Οπ. σ. 163 - 170

241 Οπ. 165-166// Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 25-26

242 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 166-170

243 Οπ. σ. 166-170

244 Οπ. σ. 118-119, 163-170

διαφοροποίηση από το Ε.Α.Μ..

Σχετικά με τον Ε.Δ.Ε.Σ. αναφέρεται η ύπαρξη επαφών, στην κατεύθυνση της ενοποίησης των αντιστασιακών οργανώσεων, με αξιωματικούς, που κινούνταν για την συγκρότηση του στις αρχές Φεβρουαρίου 1942, χωρίς σαφή αποτελέσματα²⁴⁵. Επαφές υπήρξαν και σχετικά με το ζήτημα της εισδοχής της Π.Α.Ο. στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών. Ακόμα, η εξέταση του ενδεχόμενου ενοποίησης των δύο οργανώσεων, όταν κατέστη αδύνατη για την Π.Α.Ο. η αυτοτελής ύπαρξη κάτι το οποίο δεν έγινε τελικά²⁴⁶, αν και καταγράφεται η προσχώρηση ενόπλων της Π.Α.Ο. στον Ε.Δ.Ε.Σ. μετά την διάλυση των τμημάτων τους, χωρίς να αποτέλεσαν αυτές οι περιπτώσεις προσπάθειες ενοποίησης των οργανώσεων²⁴⁷.

Ακόμα, εντοπίζονται αναφορές από την πλευρά της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., στις οποίες γίνεται λόγος για συνεργασία σε γενικά πλαίσια αντιμετώπισης της αντεθνικής ξενοκίνητης προπαγάνδας με την πρωτοπορία της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και των μετώπων της με τις οργανώσεις Ε.Δ.Ε.Σ. και Ε.Κ.Κ.Α.²⁴⁸.

Ταυτόχρονα, εκφράστηκε στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και άποψη, η οποία υποτιμούσε την πλειοψηφία των μικρών και πολυάριθμων αυτών οργανώσεων, θεωρώντας, ότι κατακερματίζουν την αντίσταση χωρίς να προσφέρουν σημαντική υπηρεσία εκτός των φιλοδοξιών τους²⁴⁹. Παρά την απορριπτική [ενδεχομένως εκ των υστέρων διατυπωμένη] στάση η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. προσέγγισε τις κατασκοπευτικές οργανώσεις με σκοπό την συνεργασία τις οργανώσεις “Θέρος” με φερόμενο αρχηγό τον συνταγματάρχη Σ. Κιτριλάκη, “Εθνική Δράση” με φερόμενο αρχηγό τον συνταγματάρχη Μ. Αντωνόπουλο και διασυνδέσεις με τον ταγματάρχη Ι. Τσιγάντε²⁵⁰. Ακόμα, συσκέψεις έγιναν με την οργάνωση “Ρίλος - Αυλών - Νήσοι” υπό την αρχηγεία του συνταγματάρχη Κ. Βεντήρη, την “Ιεραρχία” και το “Επιτελείον”, πολλές από τις οποίες, κατηγορήθηκαν από την Π.Α.Ο. για συμπεριφορά κατωτέρα των περιστάσεων και εγωκεντρισμό, οδηγώντας σε αδιέξοδο²⁵¹. Τέλος, αναπτύχθηκε σταθερή συνεργασία με την οργάνωση κατασκοπείας “Ζεύς”, η οποία βρισκόταν σε συνεργασία με το συμμαχικό στρατηγείο Μ. Ανατολής²⁵². Ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά στελέχους της Π.Α.Ο. για τις θετικές προοπτικές σύμπραξης με την οργάνωση “Ε.Δ.Ε.Μ.” [Εθνική Δημοκρατική Ένωση Μακεδονίας], όταν η οργάνωση όδευε προς την διάλυση, αν και τελικά δεν έγινε κάποιο τέτοιο βήμα²⁵³.

Τέλος, υπάρχουν αναφορές για τις οργανώσεις Πατριωτικό Ελληνικό Κομιτάτο και Εθνική Κοινωνική Απελευθέρωση, οι οποίες τελικά ενσωματώθηκαν ως οργανώσεις ή ως στελεχικό δυναμικό στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., και ως αυτοτελείς οργανώσεις, με τις οποίες

245 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 124-125

²⁴⁶ Οπ. σ. 514

247 Οπ. σ. 150

248 Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 104

²⁴⁹ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 161-163

250 Οπ. σ. 125-127

251 Οπ. σ. 170

252 Οπ. σ. 726, 734

²⁵³ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β

ανέπτυξε συνεργασία η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.²⁵⁴.

Σε γενικές γραμμές, οι πλειοψηφία αυτών των οργανώσεων αποτέλεσαν, αδρανείς σχηματισμούς, οι οποίοι δεν συγκροτήθηκαν περαιτέρω, δεν ανέλαβαν δράση περιοριζόμενες στην τέλεση της πράξης του σχηματισμού οργανώσεων – σφραγίδα. Όμως, είναι ενδιαφέρον, το γεγονός, ότι μία οργάνωση μικρή και αδρανής δείχνει αλαζονεία και έλλειψη σεβασμού, πόσο μάλλον σε μία εκ των υστέρων εκτίμηση και απόπειρα αυτοδικαίωσης. Ακόμα, δεν υπάρχει σαφής δυνατότητα να διερευνηθούν σε βάθος οι προθέσεις, τα κίνητρα και ο βαθμός στον οποίο πράγματι διαπεραιώθηκαν αυτές οι επαφές ή τα αποτελέσματα τους.

β) η συνύπαρξη της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.

Στην διαπάλη μεταξύ των δύο οργανώσεων και συνολικά στα ζητήματα των μεταξύ τους σχέσεων, αναγνωρίζονται δύο αντιλήψεις σχετικά με συμβάντα, τα οποία εν πολλοίς αναγνωρίζονται, αλλά με τρόπο διαφοροποιημένο και αντιπαραθετικό. Αυτό το γεγονός αποκτά οξύμενα χαρακτηριστικά, όταν οι αφηγήσεις προσεγγίζουν το μείζον ζήτημα της σύγκρουσης μεταξύ των δύο οργανώσεων, το οποίο παρουσιάζει γραμμική εξέλιξη. Παράλληλα, με δεδομένες τις διαδικασίες διαμεσολάβησης, που υφίστανται οι ιστορικές αφηγήσεις, αλλά και κυριότερα την διαφορετική θέση, την οποία κατείχαν στο εσωτερικό των διαμορφωθέντων μπλοκ, εντοπίζονται διαφορετικές αποχρώσεις και εμφάσεις στην κάθε επιμέρους αφήγηση. Έτσι, προκύπτει ως αναγκαίος όρος, η διακριτή αποτύπωση των απόψεων των δύο πλευρών, οι οποίες εντέλει θα συσχετιστούν μεταξύ τους.

Η αμοιβαία καχυποψία

Η προσέγγιση μεταξύ των της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., αν και επιχειρήθηκε από τις απαρχές των προσπαθειών συγκρότησης αντιστασιακών σχημάτων, οδήγησε σε κάθε περίπτωση σε ισχνά αποτελέσματα. Θεωρούνται δεδομένες οι αντικομμουνιστικές σε ορισμένο βαθμό ιδεολογικές αποκλίσεις του ανθρώπινου δυναμικού της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και συνακόλουθα η καχυποψία του Ε.Α.Μ. για μία οργάνωση, η οποία αυτοπροσδιοριζόταν ως διατεθειμένη για σύμπραξη με άλλα αντιστασιακά σχήματα, αλλά ταυτόχρονα εγκόλπωνε σε ορισμένες περιπτώσεις αντιδραστική στοιχία.

Σφόδρα επικριτικά εμφανίζονται στελέχη και λοιποί εμπλεκόμενοι με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. προς το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ..

Ο συνταγματάρχης Αθ. Χρυσόχου ταυτίζει το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. με την εθνική προδοσία, την φιλική πρόθεση προς τις βουλγαρικές δυνάμεις κατοχής και τις σλαβόφωνες αποσχιστικές δυνάμεις, την ανηθικότητα, την συμφορά για τον ελληνικό λαό με τα εγκλήματα ή την άφρονα αντικατοχική του δράση και την εγκληματική δράση εναντίον των εθνικοφρόνων δυνάμεων, εκφράζοντας το ανάθεμα εναντίον αυτής της οργάνωσης αντίστασης²⁵⁵.

Τον προβληματισμό φαίνεται, να συμμερίζεται και ο Ι. Παπαθανασίου, ο οποίος

²⁵⁴ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 104

²⁵⁵ Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, , Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1949-1952, σ. 35-39, 42-45, 55-60, 61-63, 65-69,

διατυπώνει εν πολλοίς το ίδιο κατηγορητήριο σε βάρος του Ε.Α.Μ., εμπλουτίζοντας το με περιστατικά φερόμενα ως προδοσίες και καταδόσεις από την πλευρά του Ε.Α.Μ. στις κατοχικές δυνάμεις, αλλά και αθέτηση συμπεφωνημένων όρων συνεργασίας και συμμαχίας²⁵⁶, παράλληλα με την γενική διαπίστωση, ότι το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. επιχειρούσε την μονοπώληση της αντίστασης στοχεύοντας στην κατάκτηση της εξουσίας²⁵⁷. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός, ότι ο Ι. Παπαθανασίου, διαχωρίζει αξιακά τον κομμουνισμό, τους υποστηρικτές του και τους φορείς του από τις έννοιες της ηθικής, της ανδρείας και της ικανότητας, με από παράδειγμα την αναφορά του στο στέλεχος του Ε.Α.Μ. Α. Σβώλο, για τον οποίο εξέφραζε την εκτίμηση του με δεδομένο το γεγονός, ότι παρά την συμμετοχή του στο Ε.Α.Μ., δεν ήταν μέλος του Κ.Κ.Ε.²⁵⁸. Όμοια και στην περίπτωση του Γ. Θέμελη, ο οποίος μνημόνευε τον μαχητή του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και πρώην μέλος της Π.Α.Ο. ανθυπολοχαγό Κατωπόδη, για τον οποίο αναφέρεται "[...] ήταν ένα πραγματικό παλικάρι, επειδή δεν ήταν κομμουνιστής, τον εσκότωσαν αργότερα, δήθεν από παρεξήγησι", συνοψίζοντας με αυτό τον τρόπο τις αρνητικές κρίσεις και την στερεότυπη προσέγγιση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.²⁵⁹

Στην ίδια λογική κινείται και ο Αθ. Φροντιστής εκφραζόμενος σε οριακά ηπιότερους τόνους²⁶⁰.

Αντίθετα με την ρητορική των Ι. Παπαθανασίου και Αθ. Φροντιστή, οι οποίοι εμφανίζουν την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ως θετική στην συνεργασία με κάθε ιδεολογικής προέλευσης σχήματα και αγωνιστές, εμφανίζεται ο Γ. Παπαγεωργίου, ο οποίος φέρεται, ότι δήλωνε αντίθετος τόσο στην συνεργασία με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. το οποίο αναγνώριζε ως κομμουνιστικό μόρφωμα, όσο και καχύποπτος ή αυστηρός στην κριτική και την θέση του σε πρόσωπα που σχετίζονταν με το εν λόγω μέτωπο όπως στην περίπτωση του στρατηγού Σ. Δημάρατου ή του στρατηγού Ευρ. Μπακιρτζή²⁶¹.

Στην πρώτη περίπτωση, ο στρατηγός Σ. Δημάρατος φέρεται να πρότεινε την ένταξη του συνόλου των αξιωματικών της Π.Α.Ο. στο Ε.Α.Μ., ενώ η δεύτερη περίπτωση αφορούσε τις διεργασίες σύστασης του Κοινού Γενικού αρχηγείου ανταρτών²⁶².

Την αμφιβολία τους ή την σαφή τους καταδίκη για την οργάνωση διατυπώνουν όσα στελέχη του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. αναφέρονταν στην εμφάνιση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. υστερόχρονα, τονίζοντας σε πολλές περιπτώσεις τον θεωρούμενο ως αντιδραστικό και δοσίλογο χαρακτήρα της οργάνωσης, όχι ως αποτέλεσμα διάβρωσης και διάλυσης, αλλά ως στοιχείο σύμφυτο με την υπόσταση της από τα πρώτα της βήματα.

Ο στρατιωτικός αρχηγός του Ε.Λ.Α.Σ. στρατηγός Στ. Σαφάρης αναφέρεται στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ως μία οργάνωση η οποία καθοδηγούνταν από τον δοσίλογο συνταγματάρχη Αθ. Χρυσόχου, είχε επαφές και πολλά μέλη της στενούς δεσμούς με τις δυνάμεις κατοχής και την Gestapo, παρουσίαζε εγκληματική δράση με φόνους και

²⁵⁶ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 119-120, 122-123, 130-131, 185-186

²⁵⁷ Οπ. σ. 176

²⁵⁸ Οπ. σ. 171

²⁵⁹ Οπ. σ. 157

²⁶⁰ Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 104-108, 110, 113-116

²⁶¹ Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 15, 26

²⁶² Οπ. σ. 15, 26

πλιάτσικο, ήταν ανοιχτά αντικομμουνιστική και δρούσε ανασταλτικά σε κάθε ένοπλη πρωτοβουλία των δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον των αρχών κατοχής²⁶³.

Ο διοικητής της Ομάδας Μεραρχιών Μακεδονίας του Ε.Λ.Α.Σ. Μ. Βαφειάδης, αναφέρεται στον ίδιο τόνο για την δράση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., δίνοντας έμφαση στην θεωρούμενη ως κοινή θέληση τόσο των κατοχικών δυνάμεων και του δοσιλογισμού αφενός, που συμπεριλάμβανε προσωπικότητες όπως ο Αθ. Χρυσόχοου και ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος, όσο και των βρετανικών δυνάμεων αφετέρου, να ανασχέσουν την δυναμική του Ε.Α.Μ.²⁶⁴. Τελικά, κάνει λόγο για “τρισυπόστατη ένοπλη αντίδραση στην Μακεδονία”, αναφερόμενος στην κατοχή, τις βρετανικές δυνάμεις και τον εμφανή ή συγκαλυμμένο δοσιλογισμό ως μία οντότητα²⁶⁵.

Στην δράση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., η οποία φέρεται, να συνέπραττε με δοσιλόγους και εγκληματικά στοιχεία ακόμα και σε πρώιμο στάδιο, εστίαζε ο διοικητής της Χης μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ.²⁶⁶. Ακόμα, αναφερόταν τόσο στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., όσο και σε παράλληλα σχήματα, τα οποία τελικά ενσωματώθηκαν όπως η Ε.Κ.Α., ερμηνεύοντας τα ως ενιαίο σχέδιο των κάθε προέλευσης αντιδραστικών δυνάμεων σε βάρος του Ε.Α.Μ.²⁶⁷.

Κοινή παραδοχή αποτελούν οι παραπάνω ισχυρισμοί και για τον καπετάνιο του 30^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. Θ. Μητσόπουλο, ο οποίος εμφανίζεται, να συμμερίζεται πλήρως αυτή την οπτική σχετικά με τον ρόλο της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.²⁶⁸.

Ο Δ. Κυριατζόπουλος αναφέρει την άποψη, που σχημάτισε για την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. από την αρχηγεία του 3^{ου} τάγματος του 53 συντάγματος της ΙΧ^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ., δίνοντας την διάσταση μίας κεντρικά διευθυνόμενης αντικομμουνιστικής αντιδραστικής εκστρατείας με κέντρα λήψης αποφάσεων, τα οποία ξεκινούσαν από την δοσίλογη κυβέρνηση των Αθηνών, εκτείνονταν στην δοσίλογη διοίκηση της Μακεδονίας με εκφραστές τους επιθεωρητές νομαρχιών Γ. Θέμελη και Αθ. Χρυσόχοου και κατέληγαν στις επαρχίες και χωριά με την δράση προσκείμενων στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. αξιωματικών, όπως οι ταγματάρχες Λαλόπουλος, Χατζής, Μπάρμπας και ο λοχαγός Σάββας, οι οποίοι φέρονται ως ενορχηστρωτές αντιδραστικών κινήσεων σε τοπικό επίπεδο²⁶⁹.

Ακόμα, ο Β. Γκανάτσιος (Χείμαρρος), καπετάνιος του 27^{ου} Συντάγματος της 9^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ., αναγνώριζε την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και τους εξαρτώμενους σχηματισμούς, ως μία μορφή τάγματος ασφαλείας προσαρμοσμένη στις τοπικές συνθήκες της Μακεδονίας, αλλά σε κάθε περίπτωση σε στενή σύνδεση με την δοσίλογη κυβέρνηση, τις δοσίλογες τοπικές διοικήσεις και στην υπηρεσία των δυνάμεων κατοχής, οι οποίες το εξόπλιζαν.²⁷⁰

Όμοια, ο Στράτος Κέντρος (Βαγγέλης) αναφέρεται στην εμφάνιση της Υ.Β.Ε. το φθινόπωρο του 1942, την οποία αναγνώριζε ως αντιδραστική, προβοκατόρικη, αντικομμουνιστική, ενώ σε κάθε περίπτωση αναγνωριζόταν, ότι τελούσαν υπό τις

²⁶³ Στ. Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1999 (α' έκδοση 1946), σ. 159-160

²⁶⁴ Μ. Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, τ.2, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 65-67

²⁶⁵ Οπ. σ. 97-98

²⁶⁶ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα, *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, επιμέλεια Ν. Μάργαρη, Αθήνα 1978, σ. 74-81, 89-90

²⁶⁷ Οπ. σ. 120-121

²⁶⁸ Θ. Μητσόπουλος, *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1987, σ. 42-43

²⁶⁹ Δ. (Φωτεινός) Κυριατζόπουλος, *Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλονίκη, Κώδικας*, 2004, σ. 253-357

²⁷⁰ Β. (Χείμαρρος) Γκανάτσιος, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου, 1998, σ. 169-171

διαταγές του Χρυσοχόου²⁷¹. Με καχυποψία αντιμετωπίστηκε και η συγκρότηση της Ε.Κ.Α. στην Κοζάνη, η οποία σύμφωνα με τον αφηγητή στόχευε στην κινητοποίηση συντηρητικών δυνάμεων σε τοπικό επίπεδο από το καλοκαίρι του 1942, ενώ περιέλαβε και την ομάδα του φερόμενου ως αντιδραστικού Τζιανακάκη, με αποτέλεσμα την κινητοποίηση του Ε.Α.Μ. για την διάλυση του σχηματισμού²⁷².

Τέλος, ο Φ. Γρηγοριάδης στο έργο του για το αντάρτικο, αναφέρεται στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. σε τόνο αποκαλυπτικό, τονίζοντας, ότι αν και αρχικά συστάθηκε με “αγνές πατριωτικές προθέσεις”, αν και σε κάθε περίπτωση εκπορευόμενη από την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, σταδιακά εξετράπη προς τον αντικομμουνισμό και τον δοσιλογισμό, υπηρετώντας αντιδραστικά σχέδια, τόσο της βρετανικής Intelligence Service, όσο και της Gestapo²⁷³.

Η μάχη του Φαρδύκαμπου

Όμως, σε κάθε περίπτωση η αμφιλεγόμενη ταυτότητα, οι θολές ιδεολογικές διακηρύξεις και η έλλειψη δράσης δεν εμπόδισαν κάθε προσέγγιση και προσπάθεια κοινής δράσης, σε πρώτη τουλάχιστον ανάγνωση. Έτσι, αναπτύχθηκαν επαφές μεταξύ των δύο οργανώσεων, κυρίως σε επίπεδο περιφέρειας, τουλάχιστον αρχικά. Δηλαδή, οι απόπειρες σύμπραξης έγιναν στην βάση της κοινής δράσης και συντονισμού σε περιπτώσεις περιοχών, που συνυπήρχαν ένοπλα τμήματα των δύο οργανώσεων.

Συγκεκριμένα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναγνωρίζεται στην περίπτωση της μάχης που διεξήχθη στην περιοχή του Φαρδύκαμπου Σιάτιστας της επαρχίας Βοίου του Νομού Κοζάνης την 4^η Μαρτίου 1943, όπου κατά της περιόδου δράσης της οργάνωσης ως Π.Α.Ο., πραγματοποιείται προσέγγιση μεταξύ του τοπικού τμήματος της οργάνωσης Ε.Κ.Α. και του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., της ίδιας περιφέρειας. Οι αξιωματικοί της Π.Α.Ο., που προέρχονταν από αυτό το τμήμα συμμετείχαν στην ένοπλη πρωτοβουλία εναντίον των ιταλικών κατοχικών δυνάμεων, μαζί με τις δυνάμεις του Ε.Α.Μ., η οποία κατέληξε στην αναφερόμενη ως “μάχη του Φαρδύκαμπου”, ένα γεγονός το οποίο οι αφηγήσεις των δύο πλευρών είναι εκ διαμέτρου αντίθετες. Η μάχη αποτέλεσε το αποκορύφωμα μίας περιόδου ανάληψης επιθετικών πρωτοβουλιών από την πλευρά των ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ., έχοντας αρχικά επιτεθεί κατά τον Φεβρουάριο του 1943 στις Ιταλικές κατοχικές δυνάμεις που φρουρούσαν την επαρχία Γρεβενών και Βοίου, εκδιώκοντας τους από μεγάλο μέρος των εν λόγω επαρχιών. Ακολούθησε η επίθεση και διάλυση των δυνάμεων της χωροφυλακής του χωριού Σιάτιστα. Η ίδια η μάχη υπήρξε καθοριστικής σημασίας, καθώς κατέληξε στην ήττα και αιχμαλωσία πολυάριθμων και καλά οπλισμένων ιταλικών δυνάμεων, την απελευθέρωση πόλεων της ευρύτερης περιοχής²⁷⁴, αλλά και στην καταστροφή του χωριού Σέρβια σε αντίποινα για την αντάρτικη δράση, γεγονός το οποίο οδήγησε σε ρήξη τον εφήμερο συνασπισμό δυνάμεων Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και Π.Α.Ο.

Η “εθνικόφρων” οπτική για τα γεγονότα της μάχης

Τα πρόσωπα τα οποία σχετίστηκαν με την δράση της Υ.Β.Ε.- Π.Α.Ο., παρά τις οποίες

²⁷¹ Στρ. (Βασίλης) Κέντρος, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία, Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου, Θεσσαλονίκη 1998*, σ. 303

²⁷² Οπ. σ. 303-304

²⁷³ Φ. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*, τ.7, Αθήνα, Νεόκοσμος, 1974, σ. 65

²⁷⁴ Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα* τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1987, τ. Α', σ. 356

αλληλοδιαγνεύσεις και διαφωνίες, παρουσιάζουν μία κοινή συνισταμένη στις αφηγήσεις τους, η οποία εντοπίζεται στην επιβουλή του Ε.Α.Μ. και την θέληση του, να μονοπωλήσει την εθνική αντίσταση, με θεωρούμενο ως σημείο καμπής τα γεγονότα της μάχης του Φαρδύκαμπου.

Στα γεγονότα αναφέρεται ο συνταγματάρχης πεζικού Δ. Ζαφειρόπουλος, ο οποίος αφενός κατηγορούσε το Ε.Α.Μ. για την φερόμενη ως αντεθνική του δράση και αφετέρου για τον θεωρούμενο ως διχασμό που επέβαλε η χαρακτηριζόμενη ως κομμουνιστική επιβουλή μεταξύ γενικά των ελλήνων αξιωματικών του στρατού και ειδικά των εθnikοφρόνων της επαρχίας Βοίου Κοζάνης, κατά την περίοδο των γεγονότων του Φαρδύκαμπου. Όμως, δεν γίνεται συσχετισμός μεταξύ αφενός, του γεγονότος της διένεξης κομμουνιστών και εθnikοφρόνων αξιωματικών και αφετέρου, του μη αναφερόμενου γεγονότος της μάχης και των επακόλουθών της, παραμένοντας η αφήγηση εκκρεμής και ελλιπής²⁷⁵.

Στα γεγονότα αναφέρεται και ο συνταγματάρχης Αθ. Χρυσοχόου, ο οποίος γίνεται πιο συγκεκριμένος, αναγνωρίζονταν καταρχάς ως μέρος του προβλήματος την επέκταση της κομμουνιστικής επιρροής στην περιοχή του Βοίου, διαδικασία κατά την οποία συνέδεσε ο αφηγητής με την απώλεια του ελέγχου επί της περιοχής από τις δυνάμεις κατοχής προς όφελος της φερόμενης ως τρομοκρατίας του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., η οποία πυροδοτούσε τα αντίποινα από μέρους των ιταλικών δυνάμεων σε βάρος του ντόπιου πληθυσμού²⁷⁶.

Στην συνέχεια αναφέρεται στην ενσωμάτωση των φερόμενων ως εθnikοφρόνων αξιωματικών Λαλόπουλου, Μάντζιο, Παπαβασιλείου, Χατζή, Πόρτη, Μαρωνίδη, Κοντονάση και Παναγιωτίδη στον Ε.Λ.Α.Σ., επανδρώνοντας διοικητικά πόστα σε όλο τον νομό Κοζάνης με τον πρώτο να φέρεται ως αναγνωρισμένος αρχηγός του Ε.Λ.Α.Σ. δυτικής Μακεδονίας²⁷⁷. Η στελέχωση του Ε.Λ.Α.Σ. με τους χαρακτηριζόμενους ως εθnikόφρονες αξιωματικούς, φέρεται να απέδωσε αποτελέσματα με την νικηφόρα μάχη του Φαρδύκαμπου Σιάτιστας, η οποία όμως σύμφωνα με τον συνταγματάρχη Χρυσοχόου, προκάλεσε τον φθόνο και την αντίδραση των κομμουνιστών²⁷⁸. Το φερόμενο ως αποτέλεσμα σύμφωνα με τον αφηγητή ήταν η εξύφανση συνομοσίας εναντίον των εθnikοφρόνων αξιωματικών στους οποίους και οφειλόταν η νίκη, καταλήγοντας στην εξόντωση πολλών από αυτούς²⁷⁹.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Ι. Παπαθανασίου, ο οποίος αναφέρεται στα γεγονότα της μάχης, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην κατά την άποψη του σημαίνουσα δράση των αξιωματικών της Π.Α.Ο., η οποία οδήγησε στην νίκη²⁸⁰. Όμως, σχετικά με το σημείο τριβής μεταξύ των δύο πλευρών, δηλαδή την υπεράσπιση του χωριού Σέρβια απέναντι στην ιταλική αντεπίθεση, έκρινε ότι η άμυνα κατέστη αδύνατη λόγω της έλλειψης δυνάμεων και πυρομαχικών και απέρριπτε την αντίθετη γνώμη του Ε.Α.Μ.²⁸¹. Έτσι, καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η καταστροφή των Σερβίων από τις ιταλικές

275 Δ. Ζαφειρόπουλου, *Το ΚΚΕ και η Μακεδονία*, Αθήνα, 1948, σ. 23-30, 37-39

276 Αθ. Χρυσοχόου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 50-51

277 Οπ. σ. 52

278 Οπ. σ. 52-55

279 Οπ. σ. 55- 60

280 Ι. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 276-287

281 Οπ. σ. 287-288

κατοχικές δυνάμεις, έγινε εξαιτίας των χειρισμών του Ε.Α.Μ²⁸². Ακόμα, υποστηρίζει, ότι τα μέτρα τιμωρίας και οι επιβληθείσες θανατικές καταδικές στους αξιωματικούς Πόρτη, Μάντζιο, Μπουλογιάννη και Αγγελόπουλο, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την άμυνα της περιοχής και προερχόμενταν από την Π.Α.Ο., ήταν άδικες, εκδικητικές και χωρίς να υφίσταται ενοχή τους, αναγνωρίζοντας ταπεινά ελατήρια²⁸³.

Στα γεγονότα αναφέρεται με εκτενείς εκθέσεις του προς την αρμόδια υπηρεσία της Γ.Ε.Σ. μεταγενέστερα, ο εκ των πρωταγωνιστών της μάχης αξιωματικός Ι. Κοντονάσης, ο οποίος σε τόνο δραματικό επιχειρεί την παραστατική περιγραφή της μάχης και όσων ακολούθησαν, διατυπώνοντας σε κάθε περίπτωση σαφείς κατηγορίες εις βάρος του μετώπου Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.²⁸⁴. Σε κάθε περίπτωση η μαρτυρία του είναι η μοναδική από την πλευρά των φερόμενων ως εθνικοφρόνων αξιωματικών, που συμμετείχαν στα γεγονότα, οπότε ενδεχομένως αποτέλεσε πηγή πληροφόρησης των αφηγήσεων των μη άμεσα εμπλεκομένων με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., οι οποίοι ακολουθούν μία μετριοπαθέστερη ανασκευή της.

Σε αυτή την έκθεση περιγράφονται τα δεινά της ιταλικής κατοχής και η προσλαμβανόμενη ως κακουργία του Ε.Α.Μ. το οποίο φέρεται να θέλησε να εκμεταλλευτεί τις συνθήκες²⁸⁵. Οι επιτυχείς επιθετικές πρωτοβουλίες των ανταρτών εναντίον των ιταλικών δυνάμεων κατοχής θεωρούνται δείγματα της ‘‘σατανικής του εκδήλωσης’’ του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. ως τμήμα της ομάδας των ‘‘τεσσάρων κατακτητών’’, ενώ οι ενέργειες του μόνο βάσανα προκαλούσαν στον άμαχο πληθυσμό της Σιάτιστας²⁸⁶. Έτσι, υπό το βάρος των συνθηκών αναγκάστηκαν, να στηρίξουν την διαμορφωθείσα πρωτοβουλία, με ενδιαφέρον στοιχείο, ότι η συμμετοχή των εθνικιστών μετέβαλε την κακουργία σε ‘‘έπος’’²⁸⁷.

Έτσι, περιγραφόταν η κλιμάκωση με τον βομβαρδισμό της πόλης και την προέλαση ιταλικών στρατευμάτων με τους κατοίκους να φέρονται ότι αναζητούσαν την σωτηρία τους στην Π.Α.Ο., οπότε ο αφηγητής θεωρεί, ότι ετέθη επικεφαλής της προσπάθειας και συνέβαλλε στην επιστράτευση 35 αξιωματικών και 900 οπλιτών²⁸⁸. Όμως, σε κάθε περίπτωση οι όροι διεξαγωγής της μάχης ήταν άνισοι, επιβάλλοντας έτσι την εφαρμογή τεχνάσματος σε βάρος του εχθρού, οδηγώντας τελικά στην νίκη²⁸⁹. Σχετικά με τα γεγονότα, τα οποία ακολούθησαν την μάχη, ο αφηγητής σχεδόν προσπερνά την καταστροφή των Σερβίων από την ιταλική δύναμη αποδίδοντας την σε αντίποινα για ανατίναξη γέφυρας ως μέρος αμυντικού σχεδίου²⁹⁰.

Σε κάθε περίπτωση, ο στόχος ήταν η Κοζάνη, την οποία και φέρονται να υπερασπίστηκαν επιτυχώς οργανωμένες ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες κατευθύνθηκαν μεταξύ Σιατίστης και Βοίου, παρά τις διχογνωμίες από τους ‘‘κομμουνιστές’’ όπως

282 Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ.288 - 289

283 Οπ. σ. 289 - 290

284 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 10α// Οπ. Φοριαμός 909, φάκελος Δ, 11α, 11β,

²⁸⁵ Οπ.

²⁸⁶ Οπ.

²⁸⁷ Οπ.

²⁸⁸ Οπ.

²⁸⁹ Οπ.

²⁹⁰ Οπ.

αναφέρονται και όχι Ε.Α.Μ. ή Ε.Λ.Α.Σ.²⁹¹. Παράλληλα, δυνάμεις υπό την αρχηγεία Κοντονάση, συγκεντρώθηκαν στο Τσοτύλι, όπου ο αφηγητής υποστηρίζει, ότι πραγματοποιώντας μικρής κλίμακας επιθέσεις, εξουθένωσαν τον αντίπαλο και τον απέτρεψαν από την δυνατότητα να εξαπολύσει επίθεση. Έτσι, θεώρησε αναγκαία την σύμπτυξη του τμήματος μετά την επιτυχία²⁹². Όμως, ο ταγματάρχης Κοντονάσης αναγνώριζε την προσπάθεια «να κηλιδωθεί από τους Εαμοσλάβους κομμουνιστάς» το μεγαλείο της νίκης, στην οποία υποστηρίζει, ότι συνέφεραν ελάχιστα, καθώς όπως αναφέρει απέφευγαν την μάχη και εγκατέλειψαν τις θέσεις τους²⁹³. Ο αφηγητής στην συνέχεια επιχειρεί να αποκρούσει τις κατηγορίες του Ε.Α.Μ. με ύβρεις, υπερβολές και τραγελαφικές αφηγήσεις, όπως το κατά λάθος ράβδισμα ευυπόληπτου πολίτη του Τσοτυλίου στην προσπάθεια του, να τιμωρήσει στέλεχος του Ε.Λ.Α.Σ. από το αρχηγείο Πίνδου, το οποίο εμπρός στην ισχύ και την πυγμή φέρεται να αναφωνούσε «ήμαρτον»²⁹⁴. Τις παραληρηματικές διηγήσεις ακολουθεί η εξίσου ενδιαφέρουσα περιγραφή της προσπάθειας διαπραγμάτευσης με το Ε.Α.Μ., κατά την οποία απαίτησε την πειθαρχία και υπακοή τους, ζητήματα για τα οποία δεσμεύτηκαν υπό τον φόβο της ισχύος των πολυάριθμων αξιωματικών²⁹⁵. Ακολούθως, σημειώνεται η διάθεση ανταπόκρισης των αξιωματικών της Π.Α.Ο. στις προτάσεις συνεργασίας του Ε.Α.Μ.²⁹⁶. Για τα γεγονότα, τα οποία ακολούθησαν ισχυρίζεται, ότι στον Αυγερινό οι εθνικιστές αξιωματικοί προετοίμαζαν γλέντι για να υποδεχτούν όλους τους αξιωματικούς που επέστρεφαν από την μάχη, εθνικιστές και κομμουνιστές²⁹⁷. Όμως, οι κομμουνιστές τελικά φέρονται να δολοφόνησαν τον αξιωματικό Σιδηρόπουλο, να επιτέθηκαν σε κοιμώμενους μαχητές σε σχολείο του Αυγερινού, να συνέλαβαν και τελικά να εκτέλεσαν τους αξιωματικούς Πόρτη, Μπουλογιάννη, Μάντζιο, Αγγελόπουλο μετά από βασανιστήρια²⁹⁸. Ο ίδιος φέρεται να σώθηκε μυστηριωδώς λόγω αφενός του σεβασμού του ως τραυματία πολέμου και αφετέρου λόγω της απaráμιλλης στρατιωτικής του ικανότητας, ζητήματα τα οποία σεβάστηκαν οι φερόμενοι ως αδίστακτοι εγκληματίες που τον περιέβαλαν²⁹⁹.

Είναι σαφές ότι η υπέρμετρη συναισθηματική φόρτιση και το αίσθημα αυτοεξύψωσης, παράλληλα με την προσπάθεια ισοπέδωσης του θεωρούμενου ανταγωνιστή παρεμβάλλονται εμφαιτικά στην αφήγηση του ταγματάρχη Κοντονάση για τα γεγονότα.

Όμως, από την πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. οι απόψεις, οι οποίες διατυπώνονται, διαμορφώνουν την εκ διαμέτρου αντίθετη γενική περιγραφή των γεγονότων της μάχης και όσων ακολούθησαν. Διαμορφώνεται λοιπόν, μία κοινή εικόνα για τα συμβάντα, αλλά σε κάθε περίπτωση εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις για την αιτιότητα των γεγονότων. Έτσι, η νίκη καταλογίζεται στην ευθυκρισία και ικανότητα των αξιωματικών και μαχητών του Ε.Λ.Α.Σ., ενώ ο ρόλος των αξιωματικών της Π.Α.Ο., παραλείπεται ή αναφέρεται ως ανασταλτικός παράγοντας, ο οποίος τελικά οδήγησε και στην αδυναμία

²⁹¹ 291 ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 10α// Οπ. Φοριαμός 909, φάκελος Δ, 11α, 11β,

²⁹² Οπ.

²⁹³ Οπ.

²⁹⁴ Οπ.

²⁹⁵ Οπ.

²⁹⁶ Οπ.

²⁹⁷ Οπ.

²⁹⁸ Οπ.

²⁹⁹ Οπ.

αποφυγής αντιποίνων.

Συνοπτικά αναφέρεται στα γεγονότα και ο ταγματάρχης Φροντιστής³⁰⁰.

Η οπτική του μετώπου Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. για τα γεγονότα της μάχης

Από την πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. στα γεγονότα αναφέρεται ο Μ. Βαφειάδης με δεδομένη την ιδιότητα του ως διοικητής της Ομάδας Μεραρχιών Μακεδονίας του Ε.Λ.Α.Σ.. Ο Μ. Βαφειάδης στα γεγονότα που σχετίζονταν με την μάχη του Φαρδύκαμπου, αναγνώριζε ένα ακόμα επεισόδιο στην δράση της ‘‘τρισυπόστατης αντίδρασης’’, όπως χαρακτήριζε τις γερμανικές κατοχικές δυνάμεις, την Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή και τους εθνικιστές στην Μακεδονία³⁰¹. Σε αυτό το πλαίσιο αναγνώριζε την εμφάνιση της οργάνωσης Ε.Κ.Α. στην Κοζάνη και της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. στην Θεσσαλονίκη³⁰².

Όμως, τα συμπεράσματα του αφηγητή αποτελούν υστερόχρονες κρίσεις, καθώς το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. διεξήγαγε διαπραγματεύσεις με την Ε.Κ.Α., οι οποίες κατέληξαν στην ένταξη στον Ε.Λ.Α.Σ. 70 αξιωματικών³⁰³. Το ιδεολογικό πρόταγμα της Ε.Κ.Α. φέρεται να συνοψιζόταν στην αντικατοχική και αντιφασιστική δράση, παράλληλα με την προοδευτική στόχευση στο ζήτημα του πολιτειακού, δηλαδή την διεξαγωγή δημοψηφίσματος μετά την απελευθέρωση³⁰⁴. Ως όρος για την ένταξη τους πρόβαλε, να ληφθεί υπόψη ο βαθμός των αξιωματικών³⁰⁵.

Τελικά, η συνολική στάση αξιωματικών προερχόμενων από την Ε.Κ.Α. στα πλαίσια δράσης του Ε.Λ.Α.Σ. στην μάχη του Φαρδύκαμπου, αλλά και στην αδύναμη άμυνα, φέρεται, να κατέστησε εφικτή την επιβολή των ισοπεδωτικών αντιποίνων των Ιταλών³⁰⁶.

Ενδιαφέρον προκαλούν οι ισχυρισμοί του Σαραντή Πρωτόπαππα (Κικίτσα), ο οποίος ως καπετάνιος της Χ^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ., φέρεται να έλαβε γνώση για την πολιτική ταυτότητα και δράση των περισσότερων εκ των προαναφερθέντων φερόμενων ως εθνικοφρόνων αξιωματικών της Π.Α.Ο., οι οποίοι ενεπλάκησαν στην μάχη του Φαρδύκαμπου. Αναφέρεται, λοιπόν, η συμμετοχής τους στην οργάνωση – παράρτημα της Υ.Β.Ε. – Π.Α.Ο. στον νομό Κοζάνης ‘‘Εθνική Κοινωνική Άμυνα’’ – Ε.Κ.Α., ταυτόχρονα με την υπηρεσία τους στο φρουραρχείο Κοζάνης τελώντας υπό τις διαταγές των κατοχικών αρχών. Ο αφηγητής κατέληγε στο συμπέρασμα, ότι συνολικά η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. αποτελούσε σχήμα αντίδρασης των κατοχικών δυνάμεων σε βάρος του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.³⁰⁷.

Έμμεση αναφορά στα γεγονότα πραγματοποιεί το στέλεχος του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. Θωμάς Μιχαλόπουλος από το νομό Καστοριάς, σύμφωνα με την οποία οι επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. στις ιταλικές δυνάμεις κατοχής στα Γρεβενά και η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. στην χωροφυλακή Σιάτιστας αποτελούσε πράξη ρήξης στην συνέχεια που διαμορφωνόταν από την δικτατορία Μεταξά έως και την κατοχή, χωρίς όμως να γίνεται αναφορά στην μάχη

³⁰⁰ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 177

³⁰¹ Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, τ.2, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 97-98

³⁰² Οπ. σ. 97-98

³⁰³ Οπ. σ. 97-98

³⁰⁴ Οπ. σ. 97-98

³⁰⁵ Οπ. σ. 97-98

³⁰⁶ Οπ. σ. 97-98

³⁰⁷ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 119 - 121

του Φαρδύκαμπου³⁰⁸. Έτσι, καταγράφεται ως αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι παρά την γενική γνώση των γεγονότων της ευρύτερης περιφέρειας, ο αφηγητής δεν αναφέρεται σε ένα ιδιαίτερα κρίσιμο και κομβικό γεγονός, δηλαδή στην μάχη που ακολούθησε λίγες μέρες αργότερα.

Όμως, στα γεγονότα αναφέρεται εκτενώς ο διοικητής του 3^{ου} τάγματος του 53^{ου} συντάγματος της 9^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ., Δημήτρης Κυριατζόπουλος (Φωτεινός). Στην αφήγηση του αναγνωρίζει την ύπαρξη συνολικού σχεδίου υπονόμευσης της αντίστασης, υποκινούμενο από τον θεωρούμενο ως αρχηγό της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. Αθ. Χρυσοχόου για την υπονόμευση της αντίστασης³⁰⁹. Έτσι, αναφέρεται στην ένταξη των αξιωματικών Ι. Κοντονάση, Πόρτη, Μπουλόπουλο, οι οποίοι προέρχονταν από την Υ.Β.Ε.- Π.Α.Ο. και συμμετείχαν τελικά οργανικά στον Ε.Λ.Α.Σ, εντοπίζοντας ιδιοτελή κίνητρα, καθώς όπως αναφέρεται, εντάχθηκαν μετά τις εντυπωσιακές επιτυχίες του ένοπλου κινήματος³¹⁰. Ακόμα, οι ενέργειες φέρονται να έγιναν επί της ουσίας με στόχευση τυχοδιωκτική αποσκοπώντας στον έλεγχο μηχανισμού του Ε.Λ.Α.Σ. και την ανάληψη διοικητικών θέσεων, χωρίς καμία θέληση για δράση³¹¹.

Το αναγνωριζόμενο αποτέλεσμα ήταν η αποδυνάμωση και η διάβρωση των εμπλεκόμενων τοπικών αρχηγείων του Ε.Λ.Α.Σ. στην ευρύτερη περιοχή³¹². Ακόμα, αναφορά γίνεται στην σύναψη συμφωνίας με το φρουραρχείο Κοζάνης, σύμφωνα με την οποία προσχωρούσαν στον Ε.Λ.Α.Σ. εννέα αξιωματικοί, οι οποίοι υπηρετούσαν υπό τις διαταγές του Α. Λαλόπουλου, εντοπίζοντας και σε αυτή την περίπτωση εκτός ορισμένων εξαιρέσεων τυχοδιωκτικές και αντιδραστικές τάσεις³¹³. Τέλος, ευθύνες επιρρίπτονται στον ταγματάρχη Κοντονάση, Πόρτη και Μάντζιο για ηττοπαθή στάση, η οποία οδήγησε σε σειρά από ήττες από τις ιταλικές δυνάμεις, ενώ τονίζεται και η αποσκίρτιση τους, όταν προέκυψε διαφωνία στην βάση των προτάσεων τους.³¹⁴

Των γεγονότων αυτών είχε προηγηθεί η νικηφόρα μάχη του Φαρδύκαμπου, η οποία καταγράφεται με κάθε λεπτομέρεια και μάλιστα αναφέρεται από τον αφηγητή η συμβολή αξιωματικών, οι οποίοι προέρχονταν από την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και είχαν ενταχθεί στον Ε.Λ.Α.Σ., ονομαστικά οι υπολοχαγοί Πόρτης και Μπουλογιάννης³¹⁵. Σε κάθε περίπτωση δεν γίνεται αναφορά στην Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., καθώς η συμμετοχή τους δεν έγινε στα πλαίσια σύμπραξης δύο αυτοτελών οργανώσεων, αλλά με την οργανική ένταξη τους στον Ε.Λ.Α.Σ. και σε αυτά τα πλαίσια έγινε και η απόδοση ευθυνών για την στάση που τηρήθηκε σε άλλες περιστάσεις.

Με διαφορετικές εμφάσεις και εστίαση αναφέρονται στα γεγονότα άλλα στελέχη του Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ., όπως ο Αλέξης Ρόσιος (Υψηλάντης), ο οποίος υπήρξε από τους πρωταγωνιστές της μάχης του Φαρδύκαμπου και αναφέρεται εκτενώς στα γεγονότα, αλλά περιορίζεται να σημειώσει με νόημα την πρωτοκαθεδρία στην νίκη του Ε.Α.Μ.-

308Θ. Μιχαλόπουλος, *το Αντάρτικο στην Μακεδονία όπως το έζησα*, Αθήνα, Προσκήνιο, 2003, σ. 51-53

309Δ. (Φωτεινός) Κυριατζόπουλος, *Δυτική Μακεδονία*, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 253

310 Οπ. σ. 361 - 375

311 Οπ. σ. 361 - 375

312 Οπ. σ. 361 - 375

313 Οπ. σ. 315-318

314 Οπ. σ. 315-318, 334

315 Οπ. σ. 343

Ε.Λ.Α.Σ. και τους εξεγερμένους λαό που το στήριζε³¹⁶.

Μια διαφορετική οπτική φωτίζεται από το στέλεχος του Ε.Α.Μ. στον νομό Κοζάνης Αλέκο Σάκκαλη (Πετρόμπεη), όπου αναφέρεται ιδιαίτερα στην διένεξη μεταξύ στελεχών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. με τον ταγματάρχη Λαλόπουλο, ο οποίος φέρεται να αξίωνε την καθ' ολοκληρίαν ανάληψη της διοίκησης των τμημάτων του Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή σε αντάλλαγμα κατά κάποιο τρόπο για την διοργάνωση κοινών επιχειρήσεων με την συμμετοχή του ίδιου και των αξιωματικών, που τελούσαν υπό τις διαταγές του³¹⁷.

Ακόμα, ο Β. Γκανάτσιος (Χείμαρρος) εστιάζει στα ισοπεδωτικά αντίποινα των κατοχικών δυνάμεων, που προκάλεσαν την καταστροφή των χωριών Σέρβια και Τσοτύλι και αναφέρεται στις διεργασίες που ακολούθησαν για την σύσταση κοινών τοπικών αρχηγείων ανταρτών με την συμμετοχή των προερχόμενων από την Ε.Κ.Α. αξιωματικών Πόρτη, Μπουλογιάννη, Σιδηρόπουλο και Νικολαΐδη³¹⁸. Οι εν λόγω αξιωματικοί φέρονται, να απαιτούσαν με ιδιαίτερη επιμονή την ανάληψη της διοίκησης των ενόπλων τμημάτων του Ε.Λ.Α.Σ. για την διεξαγωγή κοινών επιχειρήσεων³¹⁹. Η απαίτηση αυτή ικανοποιήθηκε από τα στελέχη του Ε.Α.Μ.- Ε.Λ.Α.Σ.³²⁰, χωρίς όμως αυτό να αποτρέψει τελικά την ρήξη και την σύγκρουση η οποία ακολούθησε το επόμενο διάστημα τόσο σε τοπικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο³²¹. Η σύγκρουση επήλθε σύμφωνα με τον αφηγητή, όταν οι αξιωματικοί Πόρτης και Σιδηρόπουλος, ανακάλεσαν αυθαίρετα το τμήμα που τελούσε υπό τις διαταγές του αξιωματικού Σιδηρόπουλου και εν συνεχεία φέρονται να συγκέντρωσαν με δόλο δύναμη 360 ενόπλων στο χωριό Αυγερινός με το πρόσχημα της δράσης ενάντια στους κομιτατζήδες³²². Όμως, ο Ε.Λ.Α.Σ. αποφάσισε να δράσει με τον φόβο εκτρόπων σε βάρος του Ε.Α.Μ.³²³. Έτσι αναφέρεται, ότι με πρωτοβουλία του Αρριανού ως αρχηγού τμήματος, την 4^η Απριλίου 1943 απεστάλη ως αγγελιοφόρος, να καλέσει σε διαπραγμάτευση τον αξιωματικό Σιδηρόπουλο, ο μαχητής Γ. Γκαβανάς, ο οποίος φέρεται να δολοφονήθηκε βάνανσα από τον αξιωματικό και στην ανταπόδοση των πυρών ο Σιδηρόπουλος, ενώ υπήρξαν και άλλοι τραυματισμοί³²⁴. Η αυτοσυγκράτηση του Ε.Λ.Α.Σ. φέρεται, να απέτρεψε την ανοιχτή σύγκρουση³²⁵. Στην συνέχεια, καταδικάστηκαν από ανταρτοδικείο σε θάνατο οι αξιωματικοί Μάντζιος, Μπουλογιάννης και Σιδηρόπουλος ως υπεύθυνοι για τα συμβάντα της ελλειπούς άμυνας των τμημάτων Μπουρίνου και Μπουγαζίου³²⁶. Ακόμα, αναφορά γίνεται σε φερόμενη ως πλεκτάνη του συνταγματάρχη Χρυσόχρου, την οποία έθεσε σε εφαρμογή ο συνταγματάρχης Χατζής και ενέπλεκε εν αγνοία του τον ταγματάρχη Κοντονάση, ενώ η αποκάλυψη της αποσόβησε δυσάρεστες συνέπειες³²⁷.

³¹⁶ Α. (Υψηλάντης) Ρόσιος, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου, 1998, σ. 113-123, 122

³¹⁷ Αλ. (Πετρόμπεη) Σάκκαλης, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου, 1998, σ. 189

³¹⁸ Β. (Χείμαρρος) Γκανάτσιος, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου, 1998, σ. 174

³¹⁹ Οπ. σ. 174

³²⁰ Οπ. σ. 174 - 175

³²¹ Οπ. σ. 177 - 180

³²² Οπ. σ. 176-177

³²³ Οπ. σ. 177

³²⁴ Οπ. σ. 177-178

³²⁵ Οπ. σ. 178

³²⁶ Οπ. σ. 179

³²⁷ Οπ. σ. 179-180

Τέλος, ο Στρ. Κέντρος αναφέρεται στην ένταση της αντάρτικης δράσης στον νομό Γρεβενών και στην επαρχία Βοΐου εναντίον των ιταλικών κατοχικών δυνάμεων και στην εντυπωσιακή νίκη της μάχης του Φαρδύκαμπου Σιάτιστας³²⁸. Στα ιταλικά αντίποινα ο Ε.Λ.Α.Σ. αντέταξε σθεναρή άμυνα, με την συνδρομή και των στελεχών του Μακεδονικού Γραφείου του Ε.Α.Μ. Σ. Κερασίδα και Τερπόφσκυ³²⁹. Στην συνέχεια απευθύνθηκε κάλεσμα συμμετοχής προς τους αξιωματικούς της χωροφυλακής και του στρατού της Φλώρινας να συμμετέχουν στον Ε.Λ.Α.Σ. της Σιάτιστας και σχηματίστηκε μεικτή διοίκηση του νεοσύστατου αρχηγείου Βαρνούντος, στο οποίο μεταξύ άλλων συμμετείχαν στην διοίκηση οι ταγματάρχες Σουλιώτης και Παπαβασιλείου, καθώς και ο αφηγητής³³⁰. Ως άμεσο καθήκον πρόβαλε η απόκρουση της ισχυρής ιταλικής δύναμης, που ερχόταν από την Κοζάνη³³¹.

Σε αυτό το σημείο εντοπίζει ο αφηγητής την φερόμενη ως προδοσία των αξιωματικών της Ε.Κ.Α., οι οποίοι κατόπιν διαταγών του Λαλόπουλου προς τον Σουλιώτη, να αποσυρθούν από τις ορισμένες θέσεις άμυνας εντελώς αντίθετα με τα συμφωνηθέντα³³². Η άρνηση του Ε.Λ.Α.Σ. να επικυρώσει την διαταγή και η έκδοση αντι-διαταγής, που φερόταν να αποκάλυπτε τον ρόλο των συγκεκριμένων αξιωματικών οδήγησε στην ρήξη και την αποστασία των τμημάτων τα οποία έλεγχαν οι εν λόγω αξιωματικοί³³³. Ακόμα, η άμυνα ήταν δυσχερής λόγω της γνώσης του σχεδίου άμυνας κατόπιν φερόμενης προδοσίας του προς τις ιταλικές δυνάμεις³³⁴. Ταυτόχρονα, επισημαίνονταν εσωτερικές κινήσεις αποστασίας στα τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ. Με τον οπλαρχηγό Κολλάρα να επιτίθεται στο τμήμα του Ε.Λ.Α.Σ. στο Σινιάτσικο, τον ανθυπολοχαγό Γρηγορίου στο τμήμα του Ε.Λ.Α.Σ. Πτολεμαΐδας, στο Βόιο με την αποστασία του τμήματος Σιδηρόπουλου καταλήγοντας στα γεγονότα του Αυγερινού, στο Νεστόρι η ομάδα Σκοτίδα και όμοια στην Καστορία³³⁵.

Η κατάληξη ήταν η επικράτηση του Ε.Λ.Α.Σ. και η συντριβή των αποστατών, από τους οποίους συνελήφθησαν, δικάστηκαν και εκτελέστηκαν, ο νομάρχης Καστοριάς, ο ταγματάρχης Πόρτης και ο ταγματάρχης Σουλιώτης, ενώ διέφυγε ο φερόμενος ως ιθύνων νους της συννομωσία ταγματάρχης Παπαβασιλείου, για την ενοχή του οποίου αναφέρεται ύπαρξη τεκμηρίων από τον αφηγητή³³⁶.

Η προβληματική συνύπαρξη και η σύγκρουση σύμφωνα με την Π.Α.Ο.

Η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

Από την πλευρά της Π.Α.Ο. αναγνωρίζεται η αφετηρία για την όξυνση της σύγκρουσης στην επαύριον της μάχης του Φαρδύκαμπου. Έτσι, ο συνταγματάρχης Αθ. Χρυσόχου, κατηγορεί τον Ε.Λ.Α.Σ. για την επιθετικότητα που ανέπτυξε εναντίον των Ιταλικών

³²⁸ Στρ. (Βασίλης) Κέντρος, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μελετών Ανω Βοΐου, 1998, σ. 304-305

³²⁹ Οπ. σ. 305-306

³³⁰ Οπ. σ. 306

³³¹ Οπ. σ. 306

³³² Οπ. σ. 306

³³³ Οπ. σ. 306-307

³³⁴ Οπ. σ. 308

³³⁵ Οπ. σ. 308

³³⁶ Οπ. σ. 308-309

δυνάμεων³³⁷, η οποία φέρεται να προκάλεσε τα αντίποινα των κατοχικών δυνάμεων, στοχοποιώντας παράλληλα το στέλεχος του Ε.Α.Μ. και του Μακεδονικού Γραφείου του Κ.Κ.Ε. Τερπόφσκι³³⁸, τόσο για τους χειρισμούς στην τακτική των ανταρτών στην περιοχή, αλλά και για την μετέπειτα κλιμάκωση με την σύλληψη των αξιωματικών Πόρτη και Μάντζιο³³⁹. Η εξέλιξη φέρεται, να οδήγησε σε κλιμάκωση, με την συσπείρωση εθνικιστικών δυνάμεων στο χωριό Αυγερινός, οι οποίες υπέστησαν ήττα μετά από επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. και διαλύθηκαν³⁴⁰, ενώ όμοια επεισόδια καταγράφονται στο Σινιάτσικο και Μελάνθιο³⁴¹. Παράλληλα, οι συλληφθέντες αξιωματικοί Πόρτης, Μπουλογιάννης, Μάντζιος και Αγγελόπουλος εκτελούνται ως υπαίτιοι για την αποτυχημένη άμυνα στην ιταλική αντεπίθεση, η οποία κατέληξε στην καταστροφή των Σερβίων και Τοτσυλίου, αλλά και για την θεωρούμενη ως συνωμοσία για την επιβολή της ηγεσίας τους στις τοπικές δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ.³⁴².

Στην συνέχεια, ο συνταγματάρχης Χρυσόχου αναφέρεται στις επαφές που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ του Ε.Α.Μ. και των εθνικιστικών δυνάμεων, εννοώντας την Π.Α.Ο. σε αυτό το σημείο, στην Θεσσαλονίκη, με κύρια πρόταση του Ε.Α.Μ. την ένταξη της Π.Α.Ο. στο Ε.Α.Μ.³⁴³, ενώ ακολουθεί η κριτική για τις επιθέσεις του Ε.Α.Μ. εναντίον της χωροφυλακής, η οποία φέρεται να οδήγησε στην εντολή αφοπλισμού της από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής και την συνακόλουθη απόφαση εισόδου των βουλγαρικών δυνάμεων κατοχής στον τομέα της Μακεδονίας μεταξύ Αξιού και Στρυμώνα³⁴⁴. Παράλληλα, σημειώνεται η έξοδος στο αντάρτικο των αξιωματικών Τσακάρα και Γουλγουτζή, οι οποίοι και συνέπραξαν με τον πόντιο οπλαρχηγό από τον Κούκο Πιερίων Κυριάκο Παπαδόπουλο (Κισά Μπατζάκ)³⁴⁵. Το γεγονός θεωρήθηκε, ότι προκάλεσε την δυσφορία του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., το οποίο πραγματοποίησε επιθέσεις στις αρχές Απριλίου 1943 στα χωριά Πολυδένδρι, Ριζώματα, Μοσχοπόταμος, Ρυάκια, Παληονέλληνη με τις εθνικιστικές δυνάμεις, να αποσύρονται με κατεύθυνση την Μονή Αγ. Πάντων Βουλτίστης κοντά στην Βεργίνα Ημαθίας, όπου και διαλύθηκαν μετά από την σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ.³⁴⁶. Ομοίως κινούνται και οι αξιωματικοί της χωροφυλακής Μήτσου και Τζαμαλούκας, οι οποίοι σχηματίζουν ένοπλες ομάδες στα όρη Κρούσια του Κικλίου και ήρθαν σε επαφή με τους τουρκόφωνους πόντιους οπλαρχηγούς στον Στρυμώνα, αλλά όπως και τα τμήματα της Π.Α.Ο. στην Βίλσατσια, το Πάϊκο και την Χαλκιδική αντιμετώπιζαν σοβαρές ελλείψεις σε πυρομαχικά³⁴⁷.

Σε μία άλλη εξέλιξη, τον Αύγουστο του 1943 τονίζεται για μία ακόμα φορά η θεωρούμενη ως κακουργία και παρασπονδία του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., που κατηγορείται ότι πραγματοποίησε επιθέσεις εναντίον της Π.Α.Ο. εν μέσω διαπραγματεύσεων, συνέλαβε τον απεσταλμένο για την διαπραγμάτευση αξιωματικό της Π.Α.Ο. και διέλυσε τα

³³⁷ Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 57-58

³³⁸ Οπ. σ. 55, 58

³³⁹ Οπ. σ. 59

³⁴⁰ Οπ. σ. 59

³⁴¹ Οπ. σ.59

³⁴² Οπ. σ. 60

³⁴³ Οπ. σ. 61-64

³⁴⁴ Οπ. σ. 64

³⁴⁵ Οπ. σ. 64

³⁴⁶ Οπ. σ. 64

³⁴⁷ Οπ. σ. 75-76

τμήματα της Π.Α.Ο. στο όρος Πάικο³⁴⁸. Από τα στοιχεία συνάγεται, ότι ο αφηγητής αναφέρεται στα γεγονότα, που εκτυλίχθηκαν με επίκεντρο την διαπραγμάτευση για την εισδοχή της Π.Α.Ο. στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, χωρίς όμως, να προσδίδει ιδιαίτερη έμφαση ή να παρατίθενται περαιτέρω στοιχεία, ενδεχομένως, λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος για το γεγονός. Σε συνέχεια των παρουσιαζόμενων ως επιθετικών πρωτοβουλιών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., πραγματοποιούνται επιθέσεις εναντίον των τμημάτων της Π.Α.Ο. στο Βέρμιο, τα οποία τελούσαν υπό την αρχηγεία του λοχαγού Σαρρή και ακολουθεί η σύμπτυξη στην περιοχή Ημαθίας-Πιερίας με τις δυνάμεις των Γουλγουτζή και Τσακάρ³⁴⁹, ενώ ταυτόχρονα τα τμήματα των Κρουσίων υφίσταντο επιθέσεις, αλλά και την φερόμενη ως Ε.Α.Μ.ική τρομοκρατία³⁵⁰.

Οι δυνάμεις της Π.Α.Ο. ανασυντάχθηκαν υπό την πίεση νέων επιθέσεων του Ε.Λ.Α.Σ. τον Σεπτέμβριο 1943 στον Αγ. Νικόλαο Βεργίνας, οδηγώντας στην απόσυρση αρχικά προς την περιοχή Νησελίου, όπου δέχεται νέες επιθέσεις στα τέλη του ίδιου μήνα, αλλά και στην περιοχή των Κρουσίων με ενισχύσεις από τις δυνάμεις του αξιωματικού Παπαβασιλείου και του εθνικιστή τουρκόφωνου πόντιου οπλαρχηγού Φρ. Κολλάρα από την επαρχία Εορδαίας, καθώς και του αξιωματικού Σπυρίδη με τις δυνάμεις της Π.Α.Ο. από την περιοχή Στρυμώνα³⁵¹.

Νέες συγκρούσεις καταγράφονται με τον Ε.Λ.Α.Σ. τον Οκτώβριο και Νοέμβριο 1943 με προέλευση από τις περιοχές του Πανοράματος, Ανατολής και Θεοδόροβου³⁵².

Όμως, οι δυνάμεις της Π.Α.Ο. υποχρεώθηκαν, να αναδιπλωθούν λόγω έλλειψης πυρομαχικών. Έτσι, παρέμειναν τμήματα της Π.Α.Ο. στην περιοχή του Χειμάρρου, ενώ τα τμήματα των Κρουσίων κινήθηκαν προς την Θεσσαλονίκη με πορεία διερχόμενη από την περιοχή Χορτιάτη, όπου τελικά συγκρούστηκε με γερμανικές και βουλγαρικές δυνάμεις κοντά στην λίμνη του Λαγκαδά³⁵³. Παράλληλα, αναδιπλώνονται οι δυνάμεις των Γουλγουτζή και Τσακάρ ευρισκόμενες στην Βέροια και τα Πιέρια και συμπύκνωσης με το τμήμα του Λοχαγού Σκόρδα στην βόρεια Χαλκιδική³⁵⁴. Τελικά, την 4^η Νοεμβρίου 1943 υφίστανται νέες επιθέσεις από τον Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή Βραστά Χαλκιδικής, όπου παρά την φερόμενη πρόκληση σημαντικών απωλειών για τον Ε.Λ.Α.Σ., η Π.Α.Ο. εξαναγκάζεται σε απόσυρση λόγω έλλειψης πυρομαχικών και φυγή μέρους των ενόπλων της προς την Μέση Ανατολή με ενδιάμεσο σταθμό την Τουρκία³⁵⁵.

Στην αφήγηση των γεγονότων από τον συνταγματάρχη Χρυσόχου, διαπιστώνεται η αποφυγή εμβάθυνσης στα αίτια της σύγκρουσης, αρκούμενου στον τονισμό της φερόμενης ως κακουργίας του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., αλλά και της διαρκώς δυσχερούς θέσης των δυνάμεων της Π.Α.Ο., η οποία πολεμούσε γενναία παρά τις ελλείψεις σε πυρομαχικά, αν και σε κάθε περίπτωση μόνο αμυνόμενη ή εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και όχι των δυνάμεων κατοχής. Η συγκεκριμένη οπτική είναι κοινή στις αφηγήσεις που προέρχονται από στελέχη της Π.Α.Ο.. Παράλληλα, ο Χρυσόχου εμφανίζεται ακριβής στην εξιστόρηση των γεγονότων, συγκλίνοντας με τις αφηγήσεις των Παπαθανασίου και Φροντιστή, αν και εμφανίζεται αδιάφορος για την ενότητα των

³⁴⁸ Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 76

³⁴⁹ Οπ. σ. 76

³⁵⁰ Οπ. σ. 76

³⁵¹ Οπ. σ. 76-77

³⁵² Οπ. σ. 77

³⁵³ Οπ. σ. 77

³⁵⁴ Οπ. σ. 77

³⁵⁵ Οπ. π. 77-78

δυνάμεων της αντίστασης, την αποτελεσματικότητα της Π.Α.Ο. και την αντίκρουση των κατηγοριών του Ε.Α.Μ. σε βάρος της Π.Α.Ο. για δοσιλογισμό, αντίθετα εξηγεί, ότι οι εξοπλισθέντες από τις γερμανικές δυνάμεις, οδηγήθηκαν σε αυτή την επιλογή από απελπισία λόγω της ασκούμενης από το Ε.Α.Μ. τρομοκρατίας³⁵⁶. Σε κάθε περίπτωση ο λόγος του εκφράζει συμπάθεια προς τις κάθε προέλευσης εθνικιστικές δυνάμεις, είτε αυτοπροσδιορίζονταν ως φιλικές ή εχθρικές προς τις δυνάμεις κατοχής, καθώς η διαιρετική τομή εντοπιζόταν στην φιλική ή εχθρική διάθεση προς τις κομμουνιστικές δυνάμεις.

Τα στελέχη της οργάνωσης

Ο ταγματάρχης Αθ. Φροντιστής καλύπτει σε γενικές γραμμές τα ίδια γεγονότα, αλλά με διαφορετικές εμφάσεις στις πληροφορίες για τις επιμέρους δυνάμεις.

Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στα γεγονότα του Αυγερινού στους συλληφθέντες και τελικά εκτελεσθέντες από τον Ε.Λ.Α.Σ. υπολοχαγό Μπουλογιάννη, ο ανθυπολοχαγός Σιδηρόπουλο, και ταγματάρχες Πόρτη και Μάντζιο, σε αντίθεση με την αναφορά Χρυσοχόου σε ανθυπολοχαγό Αγγελόπουλο, εννοώντας τον Σιδηρόπουλο³⁵⁷.

Ακολουθούν οι συγκρούσεις του Ε.Λ.Α.Σ. με το τμήμα Γουλγουτζή στην περιοχή Ρυακιών και Καστανιών Πιερίων την 23^η Μαρτίου 1943 και η οχύρωση των δυνάμεων του εν λόγω τμήματος, που είχαν αποσυρθεί στην μονή Αγ. Πάντων Βουλτίστης, όπου και δέχονται νέα επίθεση την 4^η Απριλίου 1943 των “συμμοριτών” όπως χαρακτηρίζει ο Φροντιστής τους αντάρτες του Ε.Λ.Α.Σ. σε κάθε περίπτωση δεν λείπουν κάθε είδους υποτιμητικά σχόλια για το ήθος και την ικανότητα των μαχητών του Ε.Λ.Α.Σ. και χαρακτηρισμοί, όπως “χαφιές”³⁵⁸. Ακολουθεί νέα απόσυρση των δυνάμεων της Π.Α.Ο. προς τον Κούκο Πιερίων, ενώ την διάλυση των δυνάμεων της Π.Α.Ο. στην περιοχή, ακολούθησε τρομοκρατία και καταδόσεις στις γερμανικές δυνάμεις από την πλευρά του Ε.Α.Μ. σε βάρος των εθνικιστικών δυνάμεων, σύμφωνα με τον αφηγητή³⁵⁹.

Παράλληλα, αναφέρεται, ότι οι προσπάθειες συνεννόησης με το μέτωπο Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ. συνεχίστηκαν έως τον Ιούλιο του 1943 στην βάση φερόμενης συμφωνίας μεταξύ του αρχηγού της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής στην Ελλάδα Chris M. Woodhouse και των αρχηγών του Ε.Λ.Α.Σ. Στ. Σαράφη και Σαμαρινιώτη³⁶⁰, όπου ο αφηγητής θεωρούσε, ότι αναγνωριζόταν ρητά η Π.Α.Ο. ως οργάνωση της αντίστασης. Σε αυτό το πνεύμα, έρχεται η σύσκεψη στην Θεσσαλονίκη με συμμετοχή στελεχών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., της Π.Α.Ο. και του αποκαλούμενου από Έγκς (N.G.L. Hammond), όπου και σύμφωνα με τον Φροντιστή υπεγράφη προσωρινό συμφωνητικό με τους εκπροσώπους των τριών μερών: Ι. Μουστεράκης (Κλέος) για την Π.Α.Ο., Γ. Πρωτόπαπας (Κικίτσας) για τον Ε.Λ.Α.Σ. και Hammond από την βρετανική πλευρά. Όμοια, προηγουμένως είχε υπογραφεί αυτοτελής συμφωνία τοπικής εμβέλειας μεταξύ του λοχαγού Σαρρή (Πλαπούτας ή Κολοκοτρώνης) από την Π.Α.Ο. και του καπετάνιου Κατσώνη από τον Ε.Λ.Α.Σ. με μεσολάβηση του βρετανού αξιωματικού Ίντερ στην μεταμόρφωση Βερμίου. Στο εν λόγω συμφωνητικό ο αφηγητής ισχυρίζεται, ότι

³⁵⁶ Αθ. Χρυσοχόου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 83-86

³⁵⁷ Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 179-180

³⁵⁸ Οπ. 225

³⁵⁹ Οπ. 220-224

³⁶⁰ Οπ. 225

προβλεπόταν η εγκαθίδρυση κοινής έδρας των τμημάτων των δύο οργανώσεων στην Κουτσαφλιάνη.³⁶¹

Όμως, η συμφωνία δεν αποσόβησε την κρίση, καθώς το τμήμα του Σαρρή με δύναμη 30 ενόπλων ενεπλάκη σε διενέξεις με το αντίστοιχο του Ε.Λ.Α.Σ. για παραβίαση των ορίων στα οποία προβλεπόταν, να κινείται³⁶². Τελικά, φέρεται να αποσύρεται, ώστε να αποφευχθεί η σύγκρουση και κατευθύνθηκε στα Πιέρια, όπου και ανασυγκροτήθηκε με την συμμετοχή της δύναμης του οπλαρχηγού Κισά-Μπατζάκ³⁶³. Το ενιαίο αυτό τμήμα, ισχυρίζεται ο αφηγητής, ότι προετοίμαζε επίθεση εναντίον των γερμανικών δυνάμεων και απετρέπη μετά από τελεσίγραφο του διοικητή της Χης μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. Κικίτσα να αποσυρθεί³⁶⁴. Έτσι, ο Φροντιστής σημείωνε την απειλή εις βάρος της Π.Α.Ο. από τις δυνάμεις κατοχής, όσο και από τον Ε.Λ.Α.Σ., παράλληλα με την φερόμενη ως αδιάφορη και ενδοτική προς τον Ε.Λ.Α.Σ. στάση του λοχαγού Ίντερ³⁶⁵.

Με στόχο την επίτευξη γενικής συμφωνίας, εκλήθη ο συνταγματάρχης Ι. Μουστεράκης και ο ταγματάρχης Χονδρόπουλος, να μεταβούν στην έδρα του αρχηγείου του Ε.Λ.Α.Σ. στην Ελαφίνα, όπου την 22 Αυγούστου 1943 υπεγράφη συμφωνητικό μεταξύ των Κικίτσα, Μουστεράκη και Hammond, ενώ ο Ι. Μουστεράκης πορεύτηκε στην συνέχεια προς την έδρα του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών³⁶⁶. Ταυτόχρονα κοινοποιήθηκαν εκατέρωθεν οι όροι το συμφωνητικού, οι οποίοι εστίαζαν στην φιλία, συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη μεταξύ των τοπικών τμημάτων των δύο οργανώσεων σε περίπτωση επίθεσης από τις δυνάμεις κατοχής³⁶⁷. Σε κάθε περίπτωση ακόμα και οι όροι μαρτυρούν, ότι το εν λόγω συμφωνητικό αποτέλεσε προσωρινή συμφωνία βασιζόμενη στην καλή θέληση των δύο πλευρών και στην μεσολάβηση των βρετανών, ενώ σε καμία περίπτωση δεν προδίκασε την τελική έκβαση της διαπραγματεύσεως για το μέλλον της Π.Α.Ο..

Στην Ελαφίνα τα στελέχη της Π.Α.Ο. Χονδρόπουλος, Αργυρόπουλος, Γερογιαννόπουλος επιχειρούν την 26^η Αυγούστου 1943 την απόσπαση συμφωνίας με τον Κικίτσα για τα όρια δράσης της Π.Α.Ο., με την φερόμενη ως υποστηρικτική στάση του βρετανού αξιωματικού Hammond³⁶⁸. Όμως, ερωτηματικά προκαλεί, γιατί επιχειρείται η βεβιασμένη δημιουργία τετελεσμένων, ασκώντας πίεση σε άτομα και όργανα αναρμόδια, να λάβουν αποφάσεις. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η αντιπροσωπεία της Π.Α.Ο. προσπαθεί, να αποσπάσει την συγκατάθεση για ένα γενικό ζήτημα, δηλαδή την αναγνώριση της Π.Α.Ο. ως οργάνωσης αντίστασης και τους όρους συνύπαρξης της με τον Ε.Λ.Α.Σ. από ένα στέλεχος τους Ε.Λ.Α.Σ. υπεύθυνο μόνο για μία γεωγραφική ενότητα και μάλιστα στην έδρα ενός αναρμόδιου οργάνου, δηλαδή την έδρα του Ε.Λ.Α.Σ. και όχι του Κοινού Γενικού Στρατηγείου. Για τον σκοπό αυτό ασκείται πίεση από τον Hammond, ο οποίος φέρεται να απειλεί με διακοπή του ανεφοδιασμού του

³⁶¹ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 227

³⁶² Οπ. σ. 227

³⁶³ Οπ. σ. 228

³⁶⁴ Οπ. σ. 229-233

³⁶⁵ Οπ. σ. 234

³⁶⁶ Οπ. 235-236

³⁶⁷ Οπ. σ. 237

³⁶⁸ Οπ. σ. 237

Ε.Λ.Α.Σ., αν δεν την τηρήσει την υποτιθέμενη συμφωνία³⁶⁹. Μία συμφωνία, η οποία σύμφωνα ακόμα και με την παράθεση του ίδιου του αφηγητή, σε κάθε περίπτωση δεν επεκτεινόταν σε αυτή τα ζητήματα³⁷⁰.

Ακόμα, επισημαίνεται η σύναψη φερόμενης ως γενική συμφωνία του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών για την Π.Α.Ο. προέβλεπε την οργάνωση κοινών αρχηγείων στο Βορειοδυτικό Βέρμιο και Καϊμακτσαλάν, στο υπόλοιπο Βέρμιο και τον Αλιάκμονα, στα Πιέρια και το Παϊκο, τον ορισμό ζώνη δράση για την Π.Α.Ο., αλλά και την αμοιβαία συνδρομή και βοήθεια σε περίπτωση επίθεσης από τις δυνάμεις κατοχής³⁷¹. Δηλαδή σε ολόκληρη την Δυτική και μέρος της Κεντρικής Μακεδονίας, ακόμα και σε περιοχές, στις οποίες η Π.Α.Ο. δεν είχε συγκροτημένη παρουσία. Όμως, αν και το συμφωνητικό θεωρούνταν γεγονός, από την πλευρά της Π.Α.Ο., ενώ δεν είχε εγκριθεί από το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., απαιτώντας τον σεβασμό μίας συμφωνίας μη συναφθείσας στην βάση της έγκρισης της από τις αποκαλούμενες “εθνικές οργανώσεις”, δηλαδή τον Ε.Δ.Ε.Σ. και την Ε.Κ.Κ.Α.³⁷². Παράλληλα, γίνονται υποτιμητικές αναφορές στην στρατιωτική καριέρα των συνομιλητών της άλλης πλευράς, κάνοντας λόγω για “απότακτο του 1935” και “αρχιλοχία” αναφερόμενος χωρίς να τον κατονομάζει στον στρατηγό Στ. Σαράφη του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος ήταν εκ των βασικών συνομιλητών από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. και τον αντιπαραθέτει με το επίπεδο των συνομιλητών από την πλευρά του Ε.Δ.Ε.Σ. και της Ε.Κ.Κ.Α., αλλά και της ίδιας της Π.Α.Ο.³⁷³

Την άρνηση του Ε.Λ.Α.Σ. να αποδεχθεί τα μη συμφωνηθέντα, τα οποία απαιτούσε εμφατικά η Π.Α.Ο., ακολουθούν οι καταγγελίες, αλλά και η ανοιχτή επιθετικότητα των τμημάτων των αξιωματικών της Π.Α.Ο. Γουλγουτζή και Μυτίληνάκη, οι οποίοι με διάφορες αφορμές επιχειρούν την αναδιάταξη των δυνάμεων τους³⁷⁴ και εμπλέκονται σε μάχη με τον Ε.Λ.Α.Σ. κλιμακώνοντας την ένταση³⁷⁵ και οδηγώντας και καταλήγοντας στην επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. υπό την αρχηγεία του Κικίτσα στην μονή Αγίων Πάντων Βουλτίστης την 1^η Σεπτεμβρίου 1943, όπου είχαν οχυρωθεί οι δυνάμεις του Σαρρή³⁷⁶. Η μάχη διήρκεσε έως τις 3 Σεπτεμβρίου, οπότε και οι δυνάμεις της Π.Α.Ο. υποχώρησαν με κατεύθυνση προς τον Κούκο Πιερίων και προς την Νισελίου³⁷⁷.

Στην συνέχεια, ο Hammond φέρεται, να δήλωσε, ότι το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής αναγνώριζε πλήρως την Π.Α.Ο. και να επιχειρεί να συναντηθεί με τον αξιωματικό της Π.Α.Ο. Χονδρόπουλο στον Κούκο Πιερίων, κάτι το οποίο αρνήθηκε το Ε.Α.Μ.³⁷⁸. Ταυτόχρονα φέρεται, να προετοιμαζόταν για την εξαπόλυση νέων επιθέσεων εναντίον της Π.Α.Ο.³⁷⁹.

Το επόμενο διάστημα οι συγκρούσεις επεκτάθηκαν στην Βίλσατσια, όπου και βρισκόταν το τμήμα του Μήτσου με την συνδρομή τοπικών οπλαρχηγών και ενεπλάκη σε μάχες με

³⁶⁹ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945, Θεσσαλονίκη 1977,

³⁷⁰ Οπ. σ. 237

³⁷¹ Οπ. σ. 122, 226

³⁷² Οπ. σ. 122, 225-226

³⁷³ Οπ. σ. 225-226

³⁷⁴ Οπ. σ. 237

³⁷⁵ Οπ. σ. 238

³⁷⁶ Οπ. σ. 239

³⁷⁷ Οπ. σ. 240

³⁷⁸ Οπ. σ. 241

³⁷⁹ Οπ. σ. 241

τον Ε.Λ.Α.Σ. την 22^α Σεπτεμβρίου 1943 και εν συνεχεία την 3^η Οκτωβρίου και την 4^η Οκτωβρίου με αποτελέσματα φερόμενα ως καταστροφικά για τον Ε.Λ.Α.Σ.³⁸⁰. Ακολούθως, το τμήμα του Παπαβασιλείου μετακινείται προς τα Πηγαδούλια, όπου ο Ε.Λ.Α.Σ. επιτέθηκε την 19 Οκτωβρίου 1943 με ισχυρές δυνάμεις διαλύοντας τις δυνάμεις της Π.Α.Ο. στην περιοχή, αν και ο ίδιος ο Ε.Λ.Α.Σ. φέρεται, να υπέστη βαριές απώλειες³⁸¹. Ακόμα, ο Ε.Λ.Α.Σ. πραγματοποίησε επίθεση και στην Ανατολή, όπου κατέλαβε την περιοχή και φέρεται να βασάνισε μέχρι θανάτου τον οπλαρχηγό Ισαάκ Πεχλιβανίδη³⁸².

Τελικά η κεντρική επιτροπή της Π.Α.Ο. αποφάσισε την απόσυρση των ένοπλων τμημάτων και ανασύνταξη των δυνάμεων της στην Χαλκιδική³⁸³. Ακολούθησε η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. την 3^η Νοεμβρίου εκδηλώνεται η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον τμημάτων της Π.Α.Ο. στα Βραστά Χαλκιδικής, η οποία καταλήγει στην διάλυση του τμήματος της Π.Α.Ο. που τελούσε υπό τις διαταγές του λοχαγού Σκόρδα και την φυγή των μαχητών του, μετά από σκληρή μάχη με φερόμενες ως υπέρτερες δυνάμεις και εξάντληση των πολεμοφοδίων³⁸⁴, οι οποίοι διαπεραιώθηκαν στην Τουρκία και τελικά στην Μέση Ανατολή³⁸⁵.

Οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν με επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. στα τμήματα των Μήτσου και Τζαμαλούκα στις περιοχές γύρω από το Κιλκίς, οι οποίες ξεκίνησαν την 14^η Νοεμβρίου 1943 και οι μάχες συνεχίστηκαν έως την 16^η Νοεμβρίου στην περιοχή της Αναβρύτου³⁸⁶. Τελικά, οι δυνάμεις της Π.Α.Ο. αποσύρονται με προορισμό την Θεσσαλονίκη μέσω Χορτιάτη, όπου αρχικά κυκλώθηκαν και εν συνεχεία τους απευθύνθηκε πρόταση των Γερμανικών δυνάμεων, να εξοπλιστούν και να επιβιώσουν στην μάχη τους εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ.³⁸⁷. Η πρόταση απορρίφθηκε άμεσα και ακολούθησαν αψιμαχίες με γερμανικές και βουλγαρικές δυνάμεις κατοχής³⁸⁸. Συγκρούσεις με τον Ε.Λ.Α.Σ. ακολούθησαν την 17^η Δεκεμβρίου 1943 στα Ριζανά και την 24^η του ίδιου μήνα στην Αγία Τριάδα, όπου σε κάθε περίπτωση οι δυνάμεις εναπομείνουσες δυνάμεις της Π.Α.Ο. ήταν ισχνές³⁸⁹.

Η αφήγηση του Αθ. Φροντιστή για την Π.Α.Ο. εστίασε αφενός στην προσπάθεια της Π.Α.Ο., να γίνει αποδεκτή ως ισότιμη οργάνωση αντίστασης τόσο από τις άλλες συνιστώσες της αντίστασης, όσο και από τις συμμαχικές δυνάμεις και την εξόριστη κυβέρνηση. Αφετέρου, στις τοπικές διαστάσεις και αφηγήσεις εμπλεκόμενων προσώπων, οι οποίοι μετέφεραν τις εμπειρίες τους σε δραματικό τόνο. Ακόμα, ενδιαφέρον προκαλεί η διασταλτική ερμηνεία συμβάντων, που συνεπάγονταν τυπικές υποχρεώσεις για τους εμπλεκόμενους, όπως η σύναψη και η κύρωση ή μη μίας συμφωνίας, όπου σε πολλές περιπτώσεις καταγράφεται ηθελημένη παρανόηση. Τέλος, η αφήγηση βρίθει χαρακτηρισμών όχι μόνο για τις πράξεις, αλλά και για το ήθος ή την ικανότητα της άλλης πλευράς. Ακόμα και σε περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν υφίσταντο υπόνοια

³⁸⁰ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 301-307

³⁸¹ Οπ. σ. 307-309

³⁸² Οπ. σ. 310-311

³⁸³ Οπ. σ. 242-243

³⁸⁴ Οπ. σ. 244

³⁸⁵ Οπ. σ. 244-245

³⁸⁶ Οπ. σ. 315-316

³⁸⁷ Οπ. σ. 316-317

³⁸⁸ Οπ. σ. 316-317

³⁸⁹ Οπ. σ. 321

τέλεσης πράξεων φερόμενων ως εγκληματικών, αλλά δεν υπήρχε η στοιχειώδης εκτίμηση προς τους συνομιλητές της άλλης πλευράς λόγω της πολιτικής τους ταυτότητας, της επαγγελματικής τους ιδιότητας ή του βαθμού τους στον στρατό καταλήγοντας σε ελιτίστικη προσέγγιση των θεωρούμενων όχι ως συνομιλητών, αλλά ακόμα και στην περίπτωση των διαπραγματεύσεων αντιπάλων.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η απόπειρα του Ι. Παπαθανασίου για την συνολική αφήγηση των γεγονότων, με κυριότερη διαφοροποίηση, ότι είχε στην διάθεση του σημαντικό αρχειακό υλικό προερχόμενο από την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., εμπλουτίζοντας την αφήγηση με πρωτογενή στοιχεία, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις υφίσταντο ερμηνεία.

Ο Ι. Παπαθανασίου εντοπίζει ως σημείο καμπής τα γεγονότα, που ακολούθησαν την μάχη του Φαρδύκαμπου και ειδικά τα γεγονότα του Αυγερινού, οπότε και αναφέρεται στην καταδίκη των αξιωματικών της Π.Α.Ο. σε θάνατο από το στρατοδικείο του Ε.Λ.Α.Σ., το οποίο χαρακτήριζε ‘‘προδοτικό στρατοδικείο αλητών’’³⁹⁰.

Ακόμα, παρατίθεται η έκθεση του στελέχους της Π.Α.Ο. Μυτιληνάκη, όπου αναφέρεται στην εκτέλεση των αιχμαλώτων, που συνέλαβε το Ε.Α.Μ. μετά την μάχη στην μονή Αγίων Πάντων Βουλτίστης³⁹¹, αλλά και στο ήθος του Ε.Α.Μ., που φέρεται να διέσπειρε ψευδείς ειδήσεις³⁹², να φθονεί τις νίκες της Π.Α.Ο.³⁹³, ενώ σχετικά παρατίθεται και καταφανώς χαλκευμένο εσωτερικό έγγραφο του Ε.Λ.Α.Σ.³⁹⁴. Έτσι, φέρεται να «λασπολογεί» εναντίον αγωνιστών της οργάνωσης, οι οποίοι μάλιστα φέρονται, να είχαν δείξει έμπρακτη αλληλεγγύη στις δυνάμεις της αντίστασης και το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., όπως στην περίπτωση του αξιωματικού Γουλγουτζή³⁹⁵.

Επίσης, τονίζεται ότι σε κάθε περίπτωση η θέληση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. για συνεργασία με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και αναφέρεται σε επαφές του στελέχους της οργάνωσης Γ. Θέμελη με το Ε.Α.Μ. στο νομό Πέλλας τον Μάιο του 1943, αντιμετωπίζοντας όμως, την φερόμενη ως ‘‘κακουργία’’ του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος αναφέρεται, ότι προσπάθησε, να αιχμαλωτίσει αξιωματικούς, που αναλάμβαναν ένοπλη δράση με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.³⁹⁶.

Ακόμα, παρέχονται πληροφορίες για τις επαφές της οργάνωσης με το Ε.Α.Μ. στην Θεσσαλονίκη με την μεσολάβηση του Hammond και την συμμετοχή του ταγματάρχη Αθ. Φροντιστή, το οποίο κατέληξε στην υπογραφή προσωρινού συμφωνητικού την 13^η Ιουλίου 1943, με φερόμενους ως όρους της συμφωνίας την απαγόρευση της κατασυκοφάντησης των οργανώσεων αντίστασης μεταξύ τους, την κινητικότητα των μελών, τα οποία φέρονται, να ήταν πλέον ελεύθερα, να επιλέγουν την μετάβαση σε άλλη οργάνωση από αυτή στην οποία συμμετείχαν αρχικά, την συνεργασία σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής, την εγκαθίδρυση κοινών τοπικών διοικήσεων και την προοπτική άμεσης σύναψης τελικής συμφωνίας, ενώ τονιζόταν ότι η συμφωνία συνάφθηκε μεταξύ στρατιωτικών και αξιωματικών³⁹⁷, όχι πολιτικών οργανώσεων σε μία προσπάθεια παραγκωνισμού του Ε.Α.Μ. και των πολιτικών επιτρόπων στις τάξεις του Ε.Λ.Α.Σ...

³⁹⁰ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ.289

³⁹¹ Οπ. σ. 238

³⁹² Οπ. σ. 332

³⁹³ Οπ. σ. 336

³⁹⁴ Οπ. 359

³⁹⁵ Οπ. σ. 337

³⁹⁶ Οπ. σ. 150

³⁹⁷ Οπ. σ. 340 -344

Όμως σε κάθε περίπτωση η υπογραφή δεν συνεπαγόταν την κύρωση της συμφωνίας, ούτε ήταν δυνατό να ρυθμίζει τον τελικό διακανονισμό, ο οποίος θα προέκυπτε μετά από σύσκεψη στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών στο Περτούλι Αγράφων³⁹⁸. Σε κάθε περίπτωση εμφανίζονται διαφοροποιήσεις με τους όρους της συμφωνίας, όπως παρατίθενται από τον φερόμενο ως παρόντα στην διαπραγμάτευση Αθ. Φροντιστή, ο οποίος δεν αναφερόταν στην δυνατότητα κινητικότητας των μελών των οργανώσεων. Εξάλλου, αποτελεί λογικό άλμα μία προσωρινή συμφωνία σε επίπεδο περιφερειακών αντιπροσώπων, μη εξουσιοδοτημένων για οριστική συνολική συμφωνία, να επιχειρεί να ρυθμίσει κάθε πτυχή των σχέσεων μεταξύ των οργανώσεων και μάλιστα, όχι στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο, αλλά σε μία σύσκεψη κατά ορισμένο τρόπο μη θεσμική, αφορούσα επιμέρους διμερή ζητήματα για την προσωρινή συνεργασία Ε.Α.Μ.-Π.Α.Ο. σε τοπικό επίπεδο και μάλιστα πριν ακόμα το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. ή το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών προβεί στην επίσημη αναγνώριση της Π.Α.Ο. ως οργάνωσης αντίστασης. Οπότε, οποιαδήποτε προσπάθεια γενίκευσης των όρων μίας επιμέρους συμφωνίας λογικά θεωρείται, απόπειρα δόλιας παγίδευσης ενός εκ των δύο συμβαλλόμενων μερών.

Σχετικά με το επεισόδιο που προκλήθηκε από την παρουσία του λοχαγού Σαρρή στην Κουτσαφλιανή, τα γεγονότα παρατίθενται δραματοποιημένα, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η ερμηνεία και η απόδοση εξηγήσεων συμμειγνύεται με τα συμβάντα. Σύμφωνα με την παράθεση των γεγονότων, κατά τα τέλη Αυγούστου 1943 ο Ε.Λ.Α.Σ. έδωσε τελεσίγραφο στον εν λόγω αξιωματικό, η παρουσία του οποίου σε αυτή την περιοχή δράσης του Ε.Λ.Α.Σ. δεν αιτιολογείται, ενώ ο ίδιος φέρεται να προσποιείται, καλή θέληση και διάθεση για διαπραγμάτευση, ενώ στην πραγματικότητα προπαρασκευαζόταν για αντεπίθεση στις επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ.³⁹⁹. Σε τόνο θριαμβευτικό αναφέρει ο αφηγητής την ανασύνταξη των τμημάτων της Π.Α.Ο. και την επιτυχή εξάρθρωση του Ε.Λ.Α.Σ. από τα Πιέρια και το Βέρμιο⁴⁰⁰. Στην συνέχεια, καταγγέλλεται, ότι η προπαγάνδα του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον της Π.Α.Ο. στον νομό Πιερίας και ειδικότερα στην επαρχία Κατερίνης και στο χωριό Κούκος, ήταν ψευδής, συκοφαντική και παραβίαζε τους όρους της προσωρινής συμφωνίας⁴⁰¹.

Σχετικά με τον Κούκο αναφέρεται η ένταξη του Κυριάκου Παπαδόπουλου (Κισά-Μπατζάκ) στην Π.Α.Ο. μετά από πρόσκληση του λοχαγού Μυτιληνάκη από το τμήμα των Πιερίων την 31^η Ιουλίου 1943⁴⁰². Στην δράση του Κισά-Μπατζάκ καταγράφεται και η υποκίνηση αποστασιών στον Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁰³. Η έλλειψη εμπιστοσύνης στις προθέσεις του πόντιου οπλαρχηγού από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. γίνεται εμφανής, όταν ο βρετανός σύνδεσμος Hammond εξέφρασε την θέληση του, να μεταβεί στον Κούκο για συνομιλίες με την Π.Α.Ο., οπότε ο Κικίτσας από την διοίκηση της Χ^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. τον απέτρεψε για την προσωπική του ασφάλεια⁴⁰⁴. Είχε προηγηθεί άλλωστε η επίθεση σε βάρος του βρετανού συνδέσμου λοχαγού Ίντερ και η κλοπή των προσωπικών αντικειμένων από το τμήμα του λοχαγού Σαρρή, ενώ λύση στην διένεξη είχε επιχειρήσει, να δώσει ο Κικίτσας κατά την διάρκεια των γενικά άκαρπων διαπραγματεύσεων του με

³⁹⁸ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 340 -344

³⁹⁹ Οπ. σ. 362-365

⁴⁰⁰ Οπ. σ. 366-368

⁴⁰¹ Οπ. σ. 385-287

⁴⁰² Οπ. σ. 347-350

⁴⁰³ Οπ. σ. 350

⁴⁰⁴ Οπ. σ. 391-392

το τμήμα Σαρρή⁴⁰⁵.

Όμως, ενδιαφέρον προκαλεί η αντίληψη του αφηγητή για το θεωρούμενο ως θέσφατο της αναγνώρισης της Π.Α.Ο. ως οργάνωσης της αντίστασης, επισημαίνοντας ότι είχε ήδη συντελεστεί η αναγνώριση της, καθώς το σχετικό συμφωνητικό υπογράφηκε στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών την 19^η Σεπτεμβρίου, από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη εκτός του Ε.Α.Μ., δηλαδή από τον Chris Woodhouse και τους αντιπροσώπους του Ε.Δ.Ε.Σ. και της Ε.Κ.Κ.Α., παραβλέποντας το γεγονός, ότι ήταν απαραίτητη για την λήψη αποφάσεων η ομόφωνη γνώμη όλων των συμβαλλόμενων μερών και όχι απλά η πλειοψηφία τους⁴⁰⁶. Το γεγονός έσπευσε να κοινοποιήσει η ηγεσία της οργάνωσης σε όλο τον μηχανισμό με διαβίβαση εσωτερικών μηνυμάτων⁴⁰⁷.

Η διένεξη με τον Ε.Λ.Α.Σ. δεν κατέληξε σε επίλυση και η ένοπλη σύγκρουση κλιμακώθηκε, ενώ η Π.Α.Ο. βρέθηκε σε προφανή αδυναμία τόσο οργανωτικής ανασύνταξης, ελέγχου των τμημάτων της ή επεξεργασίας και εφαρμογής βιώσιμου σχεδίου, όσο και πολιτικής διαχείρισης της κρίσης. Έτσι, εξετάζοντας αφενός τα εσωτερικά κείμενα της οργάνωσης και αφετέρου τα κείμενα, τα οποία απευθύνονταν προς την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση και το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, διαπιστώνεται ο αποπροσανατολισμός και η έλλειψη εστίασης από την πλευρά της ηγεσίας της Π.Α.Ο.. Στο συγκεκριμένο πρόβλημα ενδεχομένως, να συνέβαλε, το γεγονός, ότι ο επιτελάρχης της οργάνωσης, ο Ι. Μουστεράκης κρατείτο από τον Ε.Λ.Α.Σ. και τελικά προσχώρησε σε αυτόν. Τον Ι. Μουστεράκη αντικατέστησε ο Αρχ. Αργυρόπουλος με de facto διαδικασίες, χωρίς όμως, σε κάποιο από τα κείμενα των στελεχών της οργάνωσης, να διασαφηνίζεται, το γεγονός, ότι ο επιτελάρχης της οργάνωσης εντάχθηκε στον Ε.Λ.Α.Σ., αλλά και η διαδικασία μέσω της οποίας αναλήφθηκε η αρχηγεία από τον Αρχ. Αργυρόπουλο, ενώ σε καμία δεν αποκαλούνται ως αρχηγοί παρά τον εξέχοντα ρόλο τους. Το γεγονός είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση του Ι. Μουστεράκη, ο οποίος κατευθυνόμενος για διαπραγμάτευση στην έδρα του Ε.Λ.Α.Σ. και το Κοινό Στρατηγείο Ανταρτών, δεν τονίζεται ο αρχηγικός τους ρόλος από τους επιτελείς της οργάνωσης, παρά αρκούνται στην αναγνώριση του, ως αντιπροσώπου της Π.Α.Ο..

Ακόμα, είναι αξιοσημείωτο, ότι επιζητείται αναγνώριση ως εθνική οργάνωση αντίστασης, ανεφοδιασμός και κάθε είδους στήριξη, αν και σε κάθε περίπτωση το ενδιαφέρον είναι στραμμένο στην κατίσχυση σε βάρος του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και όχι σε βάρος των κατοχικών δυνάμεων. Έτσι, προκαλούνται οι αμφιβολίες της βρετανικής αποστολής για την στόχευση της Π.Α.Ο., αλλά και για την στάση που πραγματικά τηρούσε σε αυτή την σύγκρουση μεταξύ των οργανώσεων αντίστασης. Σε αυτή την λογική, οι εκθέσεις του συνταγματάρχη Αργυρόπουλου που απευθύνονταν προς την ηγεσία της Π.Α.Ο., την εξόριστη κυβέρνηση και την Βρετανική Στρατιωτική αποστολή αποτύπωναν αυτή την κατάσταση, ακόμα και στην περίπτωση, κατά την οποία αναγνωρίστηκε ως ενδεχόμενο αποδοχής των διατυπωθέντων προτάσεων για την συγκρότηση μετώπου των “εθνικών” οργανώσεων Ε.Δ.Ε.Σ.-Ε.Κ.Κ.Α.-Π.Α.Ο. υπό την αρχηγεία του Ευ. Μπακιρτζή⁴⁰⁸. Χωρίς και σε αυτή την δυνητική λύση για το αδιέξοδο

⁴⁰⁵ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 368-369

⁴⁰⁶ Οπ. σ. 387-388

⁴⁰⁷ Οπ. σ. 388

⁴⁰⁸ Οπ. σ. 514

της Π.Α.Ο., να λείπουν οι διαφωνίες, τις οποίες διατύπωσε τελικά ο Γ. Παπαγεωργίου, θεωρώντας, ότι ο Μπακιρτζής ήταν ακατάλληλος λόγο της συνεργασίας του με το Ε.Λ.Α.Σ.-Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁰⁹.

Ακόμα, ο Αρχ. Αργυρόπουλος διατύπωνε ως έσχατη λύση σε ενδεχόμενη αδυναμία της Π.Α.Ο., να λειτουργήσει αυτοτελώς την διαπραγμάτευση και συντεταγμένη είσοδο των δυνάμεων της Π.Α.Ο. στον Ε.Δ.Ε.Σ.⁴¹⁰, ένα ζήτημα στο οποίο επανήλθε και η βρετανική πλευρά με σαφείς προτάσεις.

Σε κάθε περίπτωση το εσωτερικό της Π.Α.Ο. εκτιμάται, ότι βρισκόταν σε πολυδιάσπαση με τάσεις φυγόκεντρες, έτσι σημειώνονταν αποχωρήσεις στελεχών, όπως στην περίπτωση αδρανοποίησης του συνταγματάρχη Μπάρμπα⁴¹¹, αλλά και προς τον Ε.Λ.Α.Σ. στην περίπτωση του συνταγματάρχη Σ. Δημάρατος και υπό εξαιρετικές συνθήκες του Ι. Μουστεράκη. Ο Σ. Δημάρατος είχε προτείνει στις αρχές του 1943 την προσχώρηση του συνόλου της Π.Α.Ο. στον Ε.Λ.Α.Σ. με σκοπό την ενοποίηση του αγώνα αντιστάσεως, μία πρόταση η οποία δεν έγινε αποδεκτή, ενώ μάλιστα προτάθηκαν έκτακτα περιοριστικά μέτρα σε βάρος του από την ηγεσία της Π.Α.Ο., τα οποία τελικά δεν εφαρμόστηκαν, επιτρέπονταν την αυτομόληση του στον Ε.Λ.Α.Σ.⁴¹².

Παράλληλα, μελετώντας τα τμήματα αρχείου της οργάνωσης, στα οποία παρατίθεται η επικοινωνία μεταξύ των μελών και της ηγεσίας και κυριότερα της ηγεσίας με πολλαπλούς αποδέκτες, όπως η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση, η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή και τις οργανώσεις αντίστασης και ειδικότερα το τμήμα εκείνο στο οποίο παρατίθεται η επικοινωνία του συνταγματάρχη Αργυρόπουλου ως νέου επιτελάρχη της οργάνωσης⁴¹³ και δευτερευόντως από τις αναφορές των λοιπών μελών και στελεχών για εκείνη την περίοδο⁴¹⁴, διαπιστώνεται, ότι στην πραγματικότητα η ηγεσία της οργάνωσης είναι αυτονομημένη από τις συνθήκες, οι οποίες επικρατούν στην βάση. Καθώς οι συγκρούσεις μαίνονται και η Π.Α.Ο. αποδιαρθρώνεται, αυξάνονται οι φυγόκεντρες τάσεις, αλλά και η αδυναμία ελέγχου και επιβολής ενιαίας γραμμής προς τα στελέχη των ενόπλων τμημάτων και τα επιμέρους μέλη της οργάνωσης. Από παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της διαπραγμάτευσης για το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, όπου το τμήμα του λοχαγού Σαρρή εμπλεκόταν σε αψιμαχίες με τον Ε.Λ.Α.Σ. και πυροδοτούσε την ένταση, ενώ η ηγεσία της οργάνωσης διαπραγματευόταν την εισδοχή της σε ένα θεσμό με προσδοκία την ενοποίηση των δυνάμεων της αντίστασης.

Αυτή η εικόνα, που γενικεύεται τους επόμενους μήνες όπως έχει γίνει ήδη ορατό με την παράθεση των γεγονότων, εκτυλίσσονταν παράλληλα μάχες με τον Ε.Λ.Α.Σ. και διαπραγματεύσεις εντός και εκτός της Π.Α.Ο. για την αναγνώριση της οργάνωσης, την επίλυση της σύγκρουσης με τον Ε.Λ.Α.Σ., τον ανεφοδιασμό της οργάνωσης, την ανασύνταξη των ένοπλων τμημάτων, την απόκρουση του κομμουνιστικού κινδύνου, την

⁴⁰⁹ Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 26

⁴¹⁰ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 514

⁴¹¹ Οπ. 721-722

⁴¹² Οπ. 718-719//Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 15

⁴¹³ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 514

⁴¹³ Οπ.σ. 477-522

⁴¹⁴ Οπ. σ. 523-569

ενότητα των δυνάμεων αντίστασης, την διατήρηση της αυτοτέλειας της οργάνωσης ή τα εναλλακτικά σχέδια.

Με αυτό τον τρόπο διαμορφωνόταν ένα χαοτικό και δίχως προσανατολισμό τοπίο στο οποίο, παροξύνοντας την ένταση, με δεδομένη την ασάφεια πλέον των προθέσεων και την ρευστότητα του ιδεολογικού αμαλγάματος, που αντιπροσώπευε η Π.Α.Ο.. Σε αυτή την λογική κλιμακώθηκαν οι συγκρούσεις και η αποδιάρθρωση, με την ηγεσία να αναζητά προσανατολισμό χωρίς πυξίδα και την βάση, να επιλέγει πρωτοβουλιακά την κατεύθυνση που θα ακολουθούσε, με δεδομένο το επερχόμενο οργανωτικό τέλος της οργάνωσης.

Ακόμα, διαπιστώνεται με βάση τα παραπάνω, ότι η ηγεσία της Π.Α.Ο. διατηρούσε τον θεσμικό της ρόλο, αλλά σε επίπεδο συμβολικό. Χωρίς πραγματικό οργανωτικό αντίκρισμα, οι διαταγές και οι κατευθύνσεις της οργάνωσης ήταν απλώς διατύπωση επιθυμιών. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών, όταν ο Στ. Σαράφης ή κυριότερα ο Μ. Βαφειάδης ισχυρίζονταν, ότι υπήρχαν αντιδραστικά στοιχεία στην Π.Α.Ο. και διατύπωναν σαφείς ισχυρισμούς, οι οποίοι δεν ήταν απλά οι πάγιες προκαταλήψεις του Ε.Α.Μ. για την Π.Α.Ο., αλλά αφορούσαν ζητήματα, όπως η δράση τοπικών τμημάτων άμεσα εξαρτώμενα ή αυτόνομα από την Π.Α.Ο., η άρνηση αυτών των ισχυρισμών και η απόκρουση τους δεν μπορούσε παρά να κινείται στο επίπεδο των διακηρύξεων αρχών. Οπότε διακρίνονται δύο επίπεδα δομών και δράσης στην Π.Α.Ο.. Αφενός, η ηγεσία με τον παραδεκτό θεσμικό της ρόλο και την περιορισμένη οργανωτική ισχύ της. Αφετέρου οι τοπικές οργανώσεις, τα ένοπλα τμήματα, τα οποία σχημάτιζαν ένα δίκτυο δράσης, το οποίο συνδεόταν με χαλαρούς δεσμούς με το κέντρο της οργάνωσης ή και καθόλου, διαμορφώνονταν κατά την κρίση τους πολιτική και στρατηγική, ενώ σε καμία περίπτωση δεν ήταν δυνατή η επαλήθευση των άδηλων προθέσεων τους από το φερόμενο ως οργανωτικό κέντρο της οργάνωσης.

Όμως, σημαντικό είναι να αναφερθεί, ότι η παράθεση των γεγονότων από τους αφηγητές δεν μεταβάλλεται σημαντικά και δεν παρατηρούνται αποσιωπήσεις κρίσιμων γεγονότων ή ιδιαίτερα διαφορετική καταγραφή τους, διαμορφώνοντας έτσι ένα κοινό τόπο στις αφηγήσεις των αφηγητών, οι οποίοι σχετίζονταν με την Π.Α.Ο.. Για αυτό τον λόγο και δεν παρατίθενται η πλήρης καταγραφή του Ι. Παπαθανασίου για τα συμβάντα. Αντίθετα, το σημαντικότερο στην προσέγγιση του ταγματάρχη Παπαθανασίου, είναι η απόπειρα, να συνθέσει με αιτιώδη τρόπο τα συμβάντα και στην πραγματικότητα, να εφεύρει την οργανική σχέση, που δεν υφίστατο μεταξύ ηγεσίας και βάσης της Π.Α.Ο.. Χαρακτηριστική είναι η δραματική αφήγηση του για την πορεία των σχεδόν διαλυμένων τμημάτων της οργάνωσης, τα οποία ανασυντάχθηκαν με πολλαπλές στάσεις από την δυτική Μακεδονία προς την Χαλκιδική. Εισαγωγικά αναφέρεται η φερόμενη ως τρομοκρατική και προδοτική δράση του Ε.Α.Μ. στην περιοχή, καθώς και τα δεινά της οργάνωσης με μορφή συνολικού απολογισμού ή επιλόγου. Στην συνέχεια παρατίθεται η αφήγηση, σύμφωνα με την οποία, στα τέλη Νοεμβρίου 1943 τα αφιχθέντα τμήματα πληροφορούνται την εξάρθρωση της Π.Α.Ο. στην Χαλκιδική από το Ε.Α.Μ., ενώ ταυτόχρονα η ηγεσία αποφασίζει την ανακατάληψη της Χαλκιδικής με την ισχύ των διαλυμένων και χωρίς πυρομαχικά ένοπλων τμημάτων της οργάνωσης⁴¹⁵. Τελικά, η ηγεσία αναγκάζεται μοιραία, να αποφασίσει την διάλυση το ενός τμήματος από τα δύο τμήματα, ενώ το τμήμα του αξιωματικού Μήτσου αποφάσισε την σύμπτυξη του σε άλλη

⁴¹⁵ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 557

τοποθεσία⁴¹⁶. Όμως, πάλι προέκυψε αδιέξοδο λόγο έλλειψης χρημάτων και πυρομαχικών και τονίζεται χαρακτηριστικά ‘‘Πού να βρεθούν όμως ; Ο Τσουδερός και η Κυβέρνησις του σιωπούν ή απαντούν αόριστα ή ΕΑΜίζουν’’⁴¹⁷. Σε αυτή την αφήγηση αναγνωρίζεται η προσπάθεια του ταγματάρχη Παπαθανασίου, να αναγνωρίσει ή να δημιουργήσει την εικόνα μίας οργάνωσης, η οποία ενιαία αποφάσιζε και εξέδιδε διαταγές, οι οποίες εφαρμόζονταν με αποτελεσματικότητα, αν και στο τέλος ανατρέπονταν ολοκληρωτικά, μόνο όμως εξαιτίας των υλικών ελλείψεων, οι οποίες οφείλονταν στην επιβουλή ή ανικανότητα άλλων δρώντων.

Ως συνέχεια αυτή της αφήγησης έρχεται η δραματική και επική περιγραφή της δράσης του εν λόγω εναπομείναντος τμήματος υπό την ηγεσία του Μήτσου, το οποίο φέρεται, να απέρριψε γερμανική πρόταση εξοπλισμού εναντίον του Ε.Α.Μ., ενεπλάκη σε πολλαπλές μάχες με υπέρτερες και άρτια εξοπλισμένες δυνάμεις των γερμανικών και βουλγαρικών στρατευμάτων, υπέστη την πολλαπλή προδοσία του Ε.Α.Μ. προς τους Βούλγαρους, αντιμετώπισε τις λυσσαλέες επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ., καταλήγοντας σε κάθε περίπτωση σε νικηφόρο αποτέλεσμα για την Π.Α.Ο. και οικτρή ήττα με βαριές απώλειες για τους εχθρούς της⁴¹⁸. Όμως, η ίδια η οργάνωση βρισκόταν σε δεινή θέση χωρίς πυρομαχικά και ‘‘δεν ήσαν παρά νικηταί ηττημένοι’’ σε υποχώρηση ως την απόφαση οριστικής αυτοδιάλυσης του τμήματος μετά από μία πορεία που ξεκίνησε την 9^η Ιανουαρίου 1944 στην περιοχή του Χορτιάτη Χαλκιδικής και έληξε μετά από την μάχη του τελευταίου τμήματος της Π.Α.Ο. με τις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ. μεταξύ Αγίας Τριάδας και Χειμάρρου⁴¹⁹.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία η παραπάνω αφήγηση προκαλεί ερωτήματα, καθώς είναι αντιφατική ως προς την ουσία της, δηλαδή η ταυτόχρονη συνύπαρξη της νίκης και της ήττας, ως συστατικό στοιχείο της δράσης της οργάνωσης, το οποίο οδηγεί στην διάλυση της, δεν εξηγεί επαρκώς τα αίτια της αποδιάρθρωσης της Π.Α.Ο..

Οι διαφυγόντες στην Μέσης Ανατολή αξιωματικοί

Όμως, στο ζήτημα αναφέρθηκαν σχετικά και διαφυγόντες αξιωματικοί της οργάνωσης στο Κάιρο με εκθέσεις τους προς την Ελεύθερη Ελληνική Κυβέρνηση, η οποία είχε εγκρίνει την αποστολή δύο αντιπροσώπων της οργάνωσης στο Κάιρο, τους αξιωματικούς Π. Γούλα και Γ. Θέμελη⁴²⁰. Στις εκθέσεις τους οι αξιωματικοί, οι οποίοι σε διαφορετικό χρόνο μεταξύ τους είχαν διαφύγει στο εξωτερικό ενημέρωναν για τα πεπραγμένα τους, την οργάνωση Π.Α.Ο. και την κατάσταση στην Ελλάδα, σύμφωνα με την οπτική τους⁴²¹.

Έτσι, ο ταγματάρχης Θ. Μπάρμπας έχοντας διαφύγει αυτοβούλως στην Μέση ανατολή από τα μέσα φθινοπώρου του 1943, απευθύνθηκε στην εξόριστη κυβέρνηση με σειρά εκθέσεων τις οποίες υπέβαλλε από την 22^α έως την 28^η Οκτωβρίου 1943⁴²². Το κεντρικό ζήτημα, το οποίο προβάλλει είναι η σύγκρουση μεταξύ Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και Π.Α.Ο.. ο αφηγητής εδράζει τον συλλογισμό του στο παράδειγμα των γεγονότων του Φαρδύκαμπου, το οποίο θεωρούσε από παράδειγμα για το ήθος και την στρατηγική του

⁴¹⁶ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 558-559

⁴¹⁷ Οπ. σ. 560

⁴¹⁸ Οπ. σ. 565-567

⁴¹⁹ Οπ. σ. 568

⁴²⁰ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

⁴²¹ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

⁴²² Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β

Ε.Α.Μ. και παρέθετε, την ιδιάζουσα εκδοχή του για τον τρόπο θανάτου των φερόμενων ως εθνικιστών αξιωματικών, οι οποίοι κατέληξαν στον θάνατο είτε σε μάχη, είτε εκτελέστηκαν μετά από δίκη από το Ε.Α.Μ. στην υπόθεση του Φαρδύκαμπου και Αυγερινού, παραθέτοντας λεπτομέρειες οι οποίες δεν διασταυρώνονται από καμία άλλη πηγή, όπως η υποβολή των συλληφθέντων σε βασανιστήρια μέχρι θανάτου ή ο θάνατος δια λιθοβολισμού, ενώ την λογική ακολουθία των γεγονότων ανίχνευε στην όξυνση της σύγκρουσης μεταξύ Ε.Α.Μ. και Π.Α.Ο. κατά την περίοδο διαπραγμάτευσης για την αναγνώριση της Π.Α.Ο. και εισόδου της στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών⁴²³.

Υπερβάλλοντας εαυτόν στην διατύπωση του αναθέματος του εναντίον του Ε.Α.Μ., σχεδόν το οικτρίζει για την διενέργεια πράξεων αντίστασης εναντίον των δυνάμεων κατοχής, καθώς αναγνωρίζει όχι μόνο ανευθυνότητα, αλλά και σκοπιμότητα στην πρόκληση αντιποίνων, ώστε μέσα από τις στάχτες, την απελπισία και την οργή να αναγκάσει τον λαό να ταχθεί στον σκοπό του⁴²⁴. Ο οποίος συνοψιζόταν στην κατάκτηση της εξουσίας, τον διεθνισμό, τον κομμουνισμό και την χρήση κάθε μέσου, όπως τόνιζε, διερχόμενο την βία την τρομοκρατία και την πρόκληση εμφυλίου⁴²⁵. Παράλληλα, ο λόγος του εκτός του άκρατου αντικομμουνισμού, παρουσίαζε στοιχεία ηττοπάθειας και μοιρολατρίας καθώς καταδίκασε, οποιαδήποτε μορφή ένοπλης αντίστασης στην κατοχή, ως προκαλούσα συντριπτικά αντίποινα⁴²⁶. Τέλος, διαφαίνεται, ότι ο μόνος λόγος διατύπωσης αυτού του αφορισμού εναντίον του Ε.Α.Μ. και του κομμουνισμού, ήταν να προκληθεί το ενδιαφέρον της εξόριστης κυβέρνησης και να στηρίξει την Π.Α.Ο. ως δύναμη σωφροσύνης, σταθερότητας και εγγύηση ανάσχεσης του κομμουνισμού⁴²⁷. Έτσι, το πρόβλημα εκ πραγμάτων δεν φαινόταν ότι ήταν τόσο το καθεστώς της κατοχής, το οποίο αντιμετωπίζονταν σχεδόν σαν εποχική επιδημία που θα παρερχόταν, αλλά η αναρχία που ξεπήδησε από την ασυλλόγιστη και εντέλει αντεθνική αντίσταση⁴²⁸.

Από την πλευρά του, ο συνταγματάρχης Π. Γούλας ως αντιπρόσωπος της Π.Α.Ο. προς την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση, καταρχάς σε έκθεση του την 23^η Δεκεμβρίου 1943 αναφέρεται στην σύσταση της οργάνωσης, τις βασικές αρχές της και την στοχοθεσία της, ενώ αναφέρεται στην έξοδο των πρώτων ένοπλων τμημάτων στην Μακεδονία τον Μάρτιο του 1942, τα οποία εξαπλώθηκαν στην δυτική Μακεδονία στα μέσα του 1943 με την είσοδο την επέκταση των βουλγαρικών στρατευμάτων, ενώ παρατίθεται και η συνάντηση της Π.Α.Ο., του Ε.Α.Μ. και του ‘Έγκς’ στην Θεσσαλονίκη το 1943 και την σύναψη προσωρινού συμφωνητικού⁴²⁹. Στην συνέχεια περιγράφονται οι επαφές σχετικά με το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών και την υπογραφή προσωρινού συμφωνητικού μεταξύ των Κικίτσα από τον Ε.Λ.Α.Σ. και Μουστεράκη από την Π.Α.Ο., το οποίο ο συνταγματάρχης Γούλας επισημαίνει, ότι παραβιαζόταν από την επιθετικότητα του Ε.Λ.Α.Σ., που κατέληξε σύμφωνα με τον ίδιο στην σύγκρουση με το τμήμα του λοχαγού Σαρρή στο Βέρμιο⁴³⁰. Η αντίδραση της Π.Α.Ο. φέρεται να ήταν προσανατολισμένη στην αποφυγή της σύγκρουσης, έτσι ανασύνταξε τις δυνάμεις της με την μετακίνηση αφενός του τμήματος Σαρρή προς την Χαλκιδική και του τμήματος Παπαβασιλείου προς το

⁴²³ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β

⁴²⁴ Οπ.

⁴²⁵ Οπ.

⁴²⁶ Οπ.

⁴²⁷ Οπ.

⁴²⁸ Οπ.

⁴²⁹ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

⁴³⁰ Οπ.

Κιλκίς⁴³¹.

Στην συνέχεια αναφέρεται στην άρνηση του Ε.Α.Μ. να υπογράψει την συμφωνία εισόδου της Π.Α.Ο. στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών και την αναγνώριση της, ενώ επιχειρεί να αποκρούσει τις κατηγορίες⁴³². Αφενός για το επεισόδιο με τον Λοχαγό Ίντερ αναφέρεται, ότι κινείτο ομάδα δύο ατόμων άγνωστης ταυτότητας σε περιοχή την οποία έλεγχε ο Ελληνικός Στρατός [το ένοπλο τμήμα της Π.Α.Ο.] και στην διαταγή να σταματήσουν πυροβόλησαν και τράπηκαν σε φυγή χωρίς να εντοπιστούν⁴³³. Τους ισχυρισμούς του Ε.Λ.Α.Σ. για την σκοπιμότητα της εμπλοκής και κλοπή προσωπικών αντικειμένων, θεωρεί δόλιους και προσανατολισμένους στην απόσπαση της βρετανικής εύνοιας⁴³⁴. Σχετικά με τις κατηγορίες, ότι τμήματα της Π.Α.Ο. μετά από εμπλοκές κατέφευγαν στην έδρα της Υποδιεύθυνση Χωροφυλακής Κολύνδρου, όπου υπήρχε γερμανική προστασία, απαντά ότι ουδέποτε συνέβη τέτοιο γεγονός, ενώ επικαλείται την λογική αναφέροντας τις κακουχίες και τις στερήσεις τις οποίες υφίστανται οι ένοπλοι της Π.Α.Ο. με την ζωή τους στην ένοπλη αντίσταση⁴³⁵. Όμως, επισημαίνεται και η εξαφάνιση των αξιωματικών Μουστεράκη, Αργυρόπουλο και Γερογιάννη, οι οποίοι είχαν αναλάβει την διαπραγμάτευση με τον Ε.Λ.Α.Σ.⁴³⁶. Η ασάφεια και το αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει η κατάσταση φέρεται, να οδηγεί την Π.Α.Ο. στην επικοινωνία με την εξόριστη Ελληνική κυβέρνηση με το αίτημα της αποστολής αντιπροσώπων⁴³⁷. Έτσι, κατόπιν της αποδοχής του αιτήματος απεστάλησαν οι Π. Γούλας και Γ. Θέμελης⁴³⁸.

Με περιορισμένη εμβέλεια κινήσεων πλέον η Π.Α.Ο., λαμβάνει το αίτημα του υπίλαρχου Στεφανίδη, ο οποίος φέρεται ως συνεργάτης σε διατήρηση συγκροτήματος ασυρμάτου με την Βρετανική Συμμαχική Αποστολή, να απευθύνει αίτημα προς την Π.Α.Ο. για την παροχή κάλυψης από τον Ε.Λ.Α.Σ. με ένοπλο τμήμα, το οποίο θα απέστελλε η οργάνωση στην Χαλκιδική, όπου και η έδρα του ασυρμάτου⁴³⁹. Έτσι, η Π.Α.Ο. απέστειλε ένοπλο τμήμα τριάντα ατόμων υπό τον λοχαγό Σκόδρα και φέρεται να αντιμετώπισε τις επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος στόχευε στην διάλυση της Π.Α.Ο. πριν την θεωρούμενη ως επικείμενη αναγνώριση της⁴⁴⁰.

Στην συνέχεια ο συνταγματάρχης Γούλας αναφέρεται με υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς στο ήθος και την χρησιμότητα του Ε.Α.Μ., το οποίο τελικά αντιπαράβάλλεται με την Π.Α.Ο. και καταλήγει στην ανάγκη άμεση αναγνώρισης της οργάνωσης και παροχής ηθικής και υλικής στήριξης, ώστε να ανακαταληφθούν, οι περιοχές από τις οποίες το Ε.Α.Μ. εκδίωξε την Π.Α.Ο., παράλληλα με την κοινή ρύθμιση των εκκρεμοτήτων από κοινό Ελληνοβρετανικό επιτελείο αξιωματικών στο Κάιρο⁴⁴¹.

Έτσι, ο Π. Γούλας, διαπιστώνεται, ότι επιχειρεί την συνολική αφήγηση των γεγονότων, στα οποία ενεπλάκη η οργάνωση, έχοντας όμως ως κατακλείδα και ουσιαστικό πρόταγμα, να πεισθούν οι αποδέκτες του για την αναγκαιότητα, αλλά και το δίκαιο του

⁴³¹ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

⁴³² Οπ.

⁴³³ Οπ.

⁴³⁴ Οπ.

⁴³⁵ Οπ.

⁴³⁶ Οπ.

⁴³⁷ Οπ.

⁴³⁸ Οπ.

⁴³⁹ Οπ.

⁴⁴⁰ Οπ.

⁴⁴¹ Οπ.

αιτήματος για ενίσχυση της Π.Α.Ο.. Η ενίσχυση αυτή είναι σαφές από τον τρόπο που διατυπώνεται το αίτημα, ότι δεν θα είχε χαρακτήρα ανάληψης επιθετικών πρωτοβουλιών εναντίον των δυνάμεων κατοχής, αλλά σε αυτή την δυνητική κατάσταση, τουλάχιστον στην φάση ανάπτυξης και ανακατάληψης των περιοχών που έλεγχε ή θεωρούσε ότι έλεγχε ή επιθυμούσε να ελέγξει η Π.Α.Ο., η διαπάλη θα ήταν με στόχο να ανασχεθεί η ισχύς του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁴².

Μία διαφορετική προσέγγιση επιχειρεί, ο λοχαγός Δ. Σαρρής, ο οποίος έχοντας διαφύγει στην Μέση Ανατολή εξιστορεί σε υπόμνημα του προς την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση την 24^η Δεκεμβρίου αναφέρεται στην διένεξη με τον Ε.Λ.Α.Σ. και κυριότερα στην περιοχή την οποία έλεγχε το τμήμα του⁴⁴³. Έτσι, ο αφηγητής αναφέρεται στην συγκρότηση ένοπλου τμήματος στο Βέρμιο την 10^η Ιουνίου του 1943 κατόπιν εντολής της κεντρικής επιτροπής της Π.Α.Ο. και σε κάθε περίπτωση συνεργαζόμενο με τον Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον των δυνάμεων κατοχής⁴⁴⁴. Παράλληλα, αναφέρεται η διεξαγωγή επαναλαμβανόμενων διαπραγματεύσεων με στελέχη του Ε.Λ.Α.Σ. στην Βέροια και τελικά την υπογραφή συμφωνητικού με τον καπετάνιο Κατσώνη του Ε.Λ.Α.Σ. με κυριότερους όρους την ανεξαρτησία των τμημάτων και την σύμπραξη τους εναντίον των δυνάμεων κατοχής, όταν θεωρείτο απαραίτητο⁴⁴⁵.

Ο λοχαγός Σαρρής φέρεται, να κινείτο για την προπαρασκευή του τμήματος του, όταν από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. εκδηλώνεται επιθετική δραστηριότητα, με μήνυμα στο οποίο τονιζόταν, ότι η ανάπτυξη των τμημάτων του Ελληνικού Στρατού θα παρακολουθείτο από τον Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁴⁶. Η εφαρμογή της νέας αυτής κατευθυντήριας γραμμής σύμφωνα με τον αφηγητή ήταν η σύλληψη ή εξαφάνιση των αυξημένου αριθμού στρατολογηθέντων και απεσταλμένων της οργάνωσης, οι οποίοι έσπευδαν σε ενίσχυση της οργάνωσης στο Βέρμιο από την Θεσσαλονίκη, Έδεσσα και στα χωριά Σκύδρα, Κάμος, Άνω Κόπανος⁴⁴⁷. Την 22^α Ιουλίου το τμήμα του Σαρρή εβρισκόμενο στην θέση μεταξύ Νταρζινόβου και Αγίου Παύλου έλαβε τηλεσίγραφο άμεσης διάλυσης από το Ε.Α.Μ. Θεσσαλονίκης, ο εκπρόσωπος του οποίου φέρεται να μην αναγνώριζε την δικαιοδοσία του συμβαλλόμενου στην προηγηθείσα συμφωνία από την πλευρά του Ε.Α.Μ., καθώς απέρριπτε και την ουσία της συμφωνίας⁴⁴⁸. Ο Σαρρής κατόπιν εντολών της ηγεσίας και προς αποφυγή της εμφύλιας σύγκρουσης, όπως τονίζεται μετακινείται στην περιοχή μεταξύ Φιτίας και Κουτσοχωρίου, οπότε και σημειώνει την εξαπόλυση διώξεων με λεηλασίες, συλλήψεις, εκτελέσεις σε βάρος του Ελληνικού Στρατού (Ε.Σ.), ενώ η τύχη των συλληφθέντων παρέμενε ανεξακρίβωτη⁴⁴⁹.

Υπό το βάρος των συνθηκών η ηγεσία της Π.Α.Ο. φέρεται, να διέταξε την μετακίνηση του τμήματος από το Βέρμιο προς τα Πιέρρια συμπτυσσόμενο με το τμήμα Γουλγουτζή στην περιοχή της μονής Αγίων Πάντων Βουλτίστης, αναμένοντας μεσολάβηση για αποφυγή κλιμάκωσης της σύγκρουσης με τον Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁵⁰. Μετά από σύντομο χρονικό διάστημα και αναμένονταν ενίσχυση σε όπλα με ρίψεις από την βρετανική πλευρά, το

⁴⁴² Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β

⁴⁴³ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 14

⁴⁴⁴ Οπ.

⁴⁴⁵ Οπ.

⁴⁴⁶ Οπ.

⁴⁴⁷ Οπ.

⁴⁴⁸ Οπ.

⁴⁴⁹ Οπ.

⁴⁵⁰ Οπ.

τμήμα φέρεται να σχεδίαζε την κίνηση του προς τα χωριά Καστανιές, Παλιονεσπάνη, Μικρή Μηλιά, Κούκος και Καλύβια Μπρατινίστας με σκοπό την προπαγάνδισή και την συλλογή οπλισμού⁴⁵¹. Όμως, κατά τις βραδυνές ώρες, φέρεται να σημειώθηκε επεισόδιο, στο οποίο φρουρά του Ε.Σ. αντιλήφθηκε την κίνηση δύο ατόμων, τα οποία στο κάλεσμα, να σταματήσουν πυροβόλησαν και τράπηκα σε φυγή, χωρίς να εντοπιστούν τελικά⁴⁵². Από την πλευρά του ο Σαρρής επισημαίνει, ότι αργότερα το Ε.Α.Μ. ισχυριζόταν σχετικά με το επεισόδιο, ότι επρόκειτο για τον βρετανό αξιωματικό Ίντερ, ο οποίος έχασε το χιτώνιο του⁴⁵³. Ο αφηγητής διατηρούσε αμφιβολίες και επεσήμαινε, ότι η ευθύνη βάραινε τους υπόπτως διερχόμενους και σημείωνε ότι πλήθος συνδέσμων είχαν συλληφθεί και αφεθεί ελεύθεροι μετά την εξακρίβωση της ταυτότητάς τους, δηλαδή αφού πιστοποιήθηκε, ότι δεν επρόκειτο για γερμανούς πράκτορες⁴⁵⁴.

Παράλληλα, αναφέρονται γεγονότα, τα οποία φέρονται να ενέτειναν την σύγχυση και την ένταση⁴⁵⁵. Πιο συγκεκριμένα, κάτοικοι των γύρω χωριών και του χωριού Κούκος κινήθηκαν οπλισμένοι αυτοβούλως προς την θέση του τμήματος στην Μονή Αγίων Πάντων, ώστε να καταταγούν στον Ε.Σ.⁴⁵⁶. Ακόμα, η διέλευση του τμήματος Σαρρή από το χωριό Καλύβια Μπρατινίστας έγινε αντιληπτή από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής, οι οποίες φέρονται να κινήθηκαν προς καταδίωξη των ενόπλων με την ενίσχυση μονάδας της χωροφυλακής, αναγκάζοντας τους σε υποχώρηση στην θέση μεταξύ Ρυκίων και Συκιάς⁴⁵⁷. Όταν το τμήμα αφίχθηκε στην Συκιά απεστάλη μήνυμα προς τον καπετάνιο της Χ^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. Κικίτσα [στην έκθεση του λοχαγού Σαρρή αναφέρεται ως ‘‘ αρχηγός του Ε.Λ.Α.Σ.], στο οποίο τονίζονταν οι φιλικές προθέσεις του τμήματος του Ε.Σ. και η πρόσκληση για κοινή δράση εναντίον των γερμανικών δυνάμεων σε περίπτωση προέλασης τους προς Συκιά ή Ελαφίνα [όπου και το αρχηγείο του Ε.Λ.Α.Σ.]⁴⁵⁸.

Ο Κικίτσας φέρεται, να απάντησε με τελεσίγραφο στο οποίο έδινε τετράωρη προθεσμία στο τμήμα του Ε.Σ. να αποχωρήσει στην πρότερη θέση του, στην μονή Αγίων Πάντων Βουλτίστης, όπου θα γινόταν διαπραγμάτευση με μεσολάβηση των βρετανών συνδέσμων⁴⁵⁹. Ο Σαρρής από την πλευρά του σημείωνε, ότι η κίνηση αναστροφής ήταν αδύνατη με δεδομένη την ανάπτυξη των γερμανικών δυνάμεων στην περιοχή⁴⁶⁰. Έτσι, επιχείρησε να επικοινωνήσει με τους βρετανούς συνδέσμους ‘‘Εγξ’’ [Hammond] και Ίντερ, οι οποίοι βρίσκονταν στο αρχηγείο του Ε.Λ.Α.Σ. στην Ελαφίνα, αλλά τελικά δεν επιτράπη στους απεσταλμένους του Ε.Σ. η επικοινωνία, αναγκάζοντας το τμήμα του Ε.Σ. σε υποχώρηση στην πρότερη θέση του στο Βέρμιο, με δεδομένη την διπλή απειλή εναντίον του από τον Ε.Λ.Α.Σ. και τις γερμανικές δυνάμεις⁴⁶¹. Στην συνέχεια η Π.Α.Ο. φέρεται να απέστειλε τους αξιωματικούς Μουστεράκη, Αργυρόπουλο, Γερογιαννόπουλο, Χονδρόπουλο, Μέστον, Θεοδωράκη και άλλους προς την έδρα του Γενικού Στρατηγείου

⁴⁵¹ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 14

⁴⁵² Οπ.

⁴⁵³ Οπ.

⁴⁵⁴ Οπ.

⁴⁵⁵ Οπ.

⁴⁵⁶ Οπ.

⁴⁵⁷ Οπ.

⁴⁵⁸ Οπ.

⁴⁵⁹ Οπ.

⁴⁶⁰ Οπ.

⁴⁶¹ Οπ.

του Ε.Λ.Α.Σ. με σκοπό την επικοινωνία με την βρετανική πλευρά και την διαπραγμάτευση⁴⁶². Από την πλευρά του ο Σαρρής απέστειλε αντιπρόσωπο στην Ελαφίνα, ώστε να ενημερωθεί για τις αποφάσεις της διαπραγμάτευσης, οι οποίες συνοψίζονταν στο προσωρινό συμφωνητικό το οποίο υπογράφηκε από τους Κικίτσα για τον Ε.Λ.Α.Σ., Μουστεράκη για την Π.Α.Ο. και Hammond για την Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή και εστίαζε στην εγκαθίδρυση φιλικών σχέσεων μεταξύ των δύο τμημάτων⁴⁶³. Το τελικό καθεστώς θα ρυθμιζόταν με την υπογραφή της τελικής συμφωνίας στο ‘Στρατηγείο Εντυ’ [Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών] με την συμμετοχή του αντιπροσώπου της Π.Α.Ο. Μουστεράκη⁴⁶⁴. Αντίθετα με τα συμφωνηθέντα ο λοχαγός Σαρρής τόνιζε, ότι ο συμβαλλόμενος από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. Κικίτσας, δεν κοινοποίησε την συμφωνία στα τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ. και τις οργανώσεις του Ε.Α.Μ. και επιπροσθέτως μετά από λίγες μέρες φέρεται, να παρασπώνδησε καταγγέλλοντας το συμφωνητικό και εξαπολύοντας κύμα τρομοκρατίας κατά της Π.Α.Ο. και του Ε.Σ.⁴⁶⁵. Έτσι, συλλαμβάνονται στελέχη στα χωριά Παλατίτσα και Νεόκαστρο και αναφέρονται δολοφονίες στα χωριά Τόχωβη, Νησέλι, Νεοχώριο και περιοχές της υπαίθρου με συνολικό αριθμό φερόμενων ως διαπιστωμένων φονευθέντων πέντε, μεταξύ των οποίων ο σύνδεσμος του Ε.Σ. Σκωτίδας, ο οποίος δηλώνεται, ότι δολοφονήθηκε λόγω της άρνησής του, να παύσει την δράση του στον Ε.Σ.⁴⁶⁶.

Ταυτόχρονα, κατά τον χρόνο διαπραγμάτευσης του τμήματος Σαρρή προς το Βέρμιο και ενώ ίσχυε το προσωρινό συμφωνητικό, με εντολή του Κικίτσα, φέρονται να κινήθηκαν τρία πολυάριθμα τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ. προς τα όρη Βέρμιο και Καϊμακτσαλάν και επιτέθηκαν κατά την πορεία τους σε τμήματα του Ε.Σ.⁴⁶⁷.

Στις εντεινόμενες επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ., ο αφηγητής φέρεται να μην ανταπέδιδε τα πυρά και να ενημέρωνε τους επιτιθέμενους για την ισχύ της προσωρινής συμφωνίας, χωρίς όμως αποτελέσματα⁴⁶⁸. Κατά τον χρόνο αυτό, καθώς ο αντιπρόσωπος της Π.Α.Ο. στην πορεία του προς το Κοινό Γενικό Στρατηγείο αναφέρεται, ότι διέταξε την υποχώρηση του τμήματος στην μονή Αγίων Πάντων προς αποφυγή της σύγκρουσης με τον Ε.Λ.Α.Σ., πρόταση την οποία προσυπέγραφε και ο βρετανός σύνδεσμος Hammond⁴⁶⁹.

Όμως, το τμήμα αντιμετώπισε την σφοδρή επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. από δύναμη 400-500 ενόπλων, αναγκάζοντας το σε υποχώρηση λόγω και της καταγραφόμενης έλλειψης σε πυρομαχικά⁴⁷⁰. Έτσι, κατευθύνθηκαν προς τον Κούκο Πιερρίων αναμένοντας νέες εντολές από τον συνταγματάρχη Μουστεράκη, ο οποίος όμως, ήταν εξαφανισμένος σύμφωνα με τον Σαρρή⁴⁷¹. Ο αφηγητής τονίζει τον προσωρινό χαρακτήρα της παραμονής και το γεγονός, ότι ο κίνδυνος αποκάλυψης του τμήματος από τις γερμανικές δυνάμεις επέβαλε την διασπορά σε μικρότερες ομάδες, οι οποίες αρχικά εξαπλώθηκαν

⁴⁶² Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 14

⁴⁶³ Οπ.

⁴⁶⁴ Οπ.

⁴⁶⁵ Οπ.

⁴⁶⁶ Οπ.

⁴⁶⁷ Οπ.

⁴⁶⁸ Οπ.

⁴⁶⁹ Οπ.

⁴⁷⁰ Οπ.

⁴⁷¹ Οπ.

κατά μήκος των πλευρών του ποταμού Αλιάκμονα⁴⁷². Στην συνέχεια δέχτηκαν τις επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. στις περιοχές Σταυρός και Σέλλι και τελικά κατόπιν εντολών της ηγεσίας της Π.Α.Ο. για αποφυγή της αιματοχυσίας διαπεραιώθηκαν στην Χαλκιδική, όπου και ενώθηκαν με το τμήμα των αξιωματικών Στεφανίδη και Ασλανίδη, οι οποίοι τελούσαν υπό βρετανικές διαταγές⁴⁷³.

Έχοντας συνδεθεί με το τμήμα της βρετανικής υπηρεσίας και κατά την διάρκεια της ανασυγκρότησης του, το τμήμα φέρεται να δέχτηκε την επίθεση ισχυρής δύναμης του Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή των Βραστών⁴⁷⁴. Η κατάληξη ήταν η διάλυση και αναγκάζοντας τους χωρίς πυρομαχικά ενόπλους σε φυγή, ενώ σε αυτή την κίνηση τους βοήθησε η βρετανική υπηρεσία, οπότε τελικά με καΐκια διέφυγαν στην Μέση Ανατολή⁴⁷⁵, .

Στην αφήγηση του Σαρρή για τα γεγονότα στα οποία ήταν ο ίδιος πρωταγωνιστής, προκαλεί ενδιαφέρον, ότι διαρκώς τονίζονταν ο αμυντικός χαρακτήρας των κινήσεων του και η προσήλωση του στο πρόταγμα του αντικατοχικού αγώνα, εκδηλώνοντας το όχι με τρόπο διακηρυκτικό, αλλά συνυφασμένο με την παράθεση των γεγονότων. Σε σχέση με το Ε.Α.Μ. καταδεικνύεται, η σύμφωνα με την αφήγηση κακουργία του, αλλά και σε αυτή την περίπτωση προκύπτει ως συμπέρασμα από τα γεγονότα, ενώ υπογραμμίζεται μόνο η απόπειρά του να καταλάβει την εξουσία και να εγκαθιδρύσει κομμουνιστικό καθεστώς, ασκώντας τρομοκρατία και μονοπωλώντας την αντίσταση⁴⁷⁶.

Η προβληματική συνύπαρξη και η σύγκρουση σύμφωνα με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.

Από την πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. οι αφηγήσεις παρουσιάζουν διαφορετικές αποχρώσεις και εμφάνσεις εξαρτώμενες από τον βαθμό επαφής με την Π.Α.Ο. και την υφή αυτής. Έτσι φωτίζονται διαφορετικές πλευρές του ζητήματος και σχετικά με την συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Η ανώτατη ηγεσία του Ε.Λ.Α.Σ.

Ο στρατηγός Στ. Σαράφης εστιάζει στο ζήτημα της αναγνώρισης της Π.Α.Ο. ως οργάνωσης αντίστασης και επομένως και της εισδοχής της στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών , ενώ εμφανίζεται πεπεισμένος για την δοσίλογη, προδοτική και εγκληματική ταυτότητα της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., ενώ έδινε έμφαση στο συμβάν εναντίον του βρετανού λοχαγού Ίντερ⁴⁷⁷. Σχετικά με το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, αναφέρεται στην στάση του Ι. Μουστεράκη, ο οποίος ήταν πρόθυμος για διαπραγμάτευση με τον Ε.Λ.Α.Σ., αν και από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. ετίθετο ως προϋπόθεση η εκκαθάριση του μηχανισμού της Π.Α.Ο. από δοσίλογα και εγκληματικά στοιχεία, ώστε να γίνει αποδεκτή και να υπογραφεί συμφωνία μελλοντικά⁴⁷⁸. Όσον αφορά την κράτηση του συνταγματάρχη Μουστεράκη στην Δεσκάτη, αναφέρει, ότι έγινε μετά από συνάντηση του Μουστεράκη με τον Ζέρβα στην Ήπειρο, διήλθε από το Περούλι και κατευθυνόμενος ξανά προς Θεσσαλονίκη συνελήφθη μετά από διαταγές των

⁴⁷² Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 14

⁴⁷³ Οπ.

⁴⁷⁴ Οπ.

⁴⁷⁵ Οπ.

⁴⁷⁶ Οπ.

⁴⁷⁷ Στ. Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1999 (α' έκδοση 1946), σ.159

⁴⁷⁸ Οπ. σ. 160

Σαμαρινιώτη και Άρη Βελουχιώτη, ενώ εξελίσσονταν συγκρούσεις μεταξύ Ε.Λ.Α.Σ και Ε.Δ.Ε.Σ.. Τελικά, σημειώνεται η προσωρινή κράτηση του, αλλά και η εθελοντική ένταξη του στον Ε.Λ.Α.Σ. μετά την απελευθέρωση του⁴⁷⁹.

Με αυτό τον τρόπο, ο αφηγητής δεν φαίνεται, να εστιάζει ιδιαίτερα στην εξέλιξη των γεγονότων, αλλά φέρεται να έχει γνώση των συμβάντων λόγω της ιδιότητας του ως στρατιωτικού αρχηγού του Ε.Λ.Α.Σ. αναφερόμενος στα κομβικότερα γεγονότα της διένεξης με την Π.Α.Ο..

Η Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας

Ο Μ. Βαφειάδης εντοπίζει τις απαρχές της σύγκρουσης με τις φερόμενες ως αντιδραστικές δυνάμεις της Π.Α.Ο. την επαύριον της μάχης του Φαρδύκαμπου και την επί της ουσίας παρουσιαζόμενη ως αποστασία κίνηση του συνταγματάρχη Μάντζιου, οποίος φέρεται να διέλυσε τα τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ. τα οποία είχε υπό την διοίκηση του⁴⁸⁰. Ακόμα, φέρεται να μην επιχείρησε την αντίσταση στα Ιταλικά στρατεύματα, που επιχειρούσαν την διάβαση της γέφυρας του Αλιάκμονα, αλλά σε συνεννόηση με τον αξιωματικό Πέρδικα λιποτάκτησαν και κατευθύνθηκαν προς τα Ίμερα Κοζάνης, όπου φέρονται, να ίδρυσαν ανεξάρτητο τμήμα της Ε.Κ.Α. σε συνεργασία με τον τουρκόφωνο πόντιο οπλαρχηγό Μιχάλης Παπαδόπουλο (Μιχάλαγα) και τον αξιωματικό Παπαβασιλείου⁴⁸¹. Παράλληλα, σημειώνεται η ανεξαρτητοποίηση από τον Ε.Λ.Α.Σ. των προερχόμενων από την Ε.Κ.Α. αξιωματικών της περιοχής Μελανθίου-Αυγερινού, οι οποίοι μετά από συγκρούσεις με τον Ε.Λ.Α.Σ. ηττώνται και συλλαμβάνονται ορισμένοι εξ αυτών⁴⁸². Οι αξιωματικοί Εφραιμίδης, Κουρτζιδαίος, Μπαλογιάννης και ορισμένοι άλλοι καταδικάζονται σε θάνατο από στρατοδικείο και εκτελούνται⁴⁸³.

Παράλληλα, κάνουν την εμφάνιση τους ένοπλα τμήματα της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. στα Πιέρια και το Κιλκίς⁴⁸⁴. Στα Πιέρια με επικεφαλής τους αξιωματικούς Γουλγουτζή, Μυτιλινάκη, Τσαμακιώτη, Τσακάρα, ενώ έλαβαν την στήριξη των οπλαρχηγών Βάη, Κισά Μπατζάκ (Κυριάκου Παπαδόπουλου) και Ασλανίδη, οι οποίοι σύμφωνα με τον αφηγητή εξόπλισαν δύναμη 200 ατόμων με γερμανική συνδρομή⁴⁸⁵. Στις προτάσεις του Ε.Λ.Α.Σ. εμφάνιζαν αδιάλλακτη στάση, οπότε επακολούθησε σύγκρουση κατά την οποία διαλύθηκε η εν λόγω δύναμη τον Απρίλιο του 1943 στην μονή Αγίων Πάντων, ύστερα από σύγκρουση με τις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁸⁶. Όμοια πορεία ακολούθησε και το τμήμα του Κιλκίς υπό την ηγεσία των αξιωματικών Τζαμαλούκα και Μήτσου, όπου αρχικά φέρονται να συμφώνησαν στην ενοποίηση με τον Ε.Λ.Α.Σ., αλλά κατόπιν παρεμβολών των φερόμενων ως ηγετών της Υ.Β.Ε. σύμφωνα με τον αφηγητή, κατέληξαν στην σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. και διάλυση της εν λόγω δύναμης⁴⁸⁷.

Ο αφηγητής σημειώνει την σύσταση της Π.Α.Ο. ως μετάβαση από τα πρότερα σχήματα της Υ.Β.Ε. και της Ε.Κ.Α. σε ένα ενιαίο με τις ίδιες όμως δοσίλογες καταβολές⁴⁸⁸. Σε

⁴⁷⁹ Στ. Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1999 (α' έκδοση 1946), σ. 160

⁴⁸⁰ Μ. Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, τ.2, σ. 98

⁴⁸¹ Οπ. σ. 98

⁴⁸² Οπ. σ. 98

⁴⁸³ Οπ. σ. 98

⁴⁸⁴ Οπ. σ. 98

⁴⁸⁵ Οπ. σ. 98

⁴⁸⁶ Οπ. σ. 98

⁴⁸⁷ Οπ. σ. 98

⁴⁸⁸ Οπ. σ. 99

αυτή την συγκυρία εγγράφεται και η βρετανική μεσολάβηση του αξιωματικού Hammond, ο οποίος φέρεται να ήταν αποφασισμένος να στηρίξει την Π.Α.Ο. τόσο στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, όσο και με σχέδια για απόδοση αποκλειστικής ζώνης δράσης στην Π.Α.Ο. στα όρη Βέρμιο, Πάικο, Καϊμακτσαλάν και Πιέρα, γεγονός το οποίο θα οδηγούσε στην απόσυρση του Ε.Λ.Α.Σ. από κρίσιμες στρατηγικά περιοχές, τις οποίες ήδη είχε στον έλεγχο του⁴⁸⁹. Παράλληλα, κατηγορείται, ότι παρείχε άφθονο χρήμα στην Π.Α.Ο., η οποία το χρησιμοποίησε για την ευρεία στρατολογία μισθοφόρων και χωροφυλάκων, τους οποίους εξόπλισε με γερμανικά όπλα⁴⁹⁰.

Η πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. αύξησε την επαγρύπνηση της και κινήθηκε σε δύο κατευθύνσεις⁴⁹¹. Αφενός, για σύγκρουση και διάλυση των ένοπλων τμημάτων της Π.Α.Ο. μεταξύ Πιερίων και βορείου Ολύμπου, αν προέβαιναν σε αντιδραστικές ενέργειες και αφετέρου, το τμήμα του Ε.Λ.Α.Σ. με ζώνη δράσης μεταξύ των ορών Πάικο και Καϊμακτσαλάν οδήγησε στην διάλυση το εκεί τμήμα της Π.Α.Ο., μετά από άκαρπες διαπραγματεύσεις για ενοποίηση των δύο τμημάτων κατά τις οποίες έθεταν ζητήματα για την τριμελή διοίκηση των μονάδων του Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁹². Το αποτέλεσμα ήταν η ένταξη 27 αξιωματικών στον Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁹³. Σε αυτή την περίπτωση ο αφηγητής παραθέτει μία ενδιαφέρουσα αναλογία για την σύνθεση του τμήματος της Π.Α.Ο. στην περιοχή του Πάικου, το οποίο φέρεται να αριθμούσε 100 άτομα, από τα οποία 40 ήταν αξιωματικοί, δηλαδή ένας υπέρογκος αριθμός αξιωματικών σε αναλογία με την δύναμη οπλιτών⁴⁹⁴.

Η ένταση κλιμακώθηκε με ένοπλα επεισόδια στο Βέρμιο μεταξύ δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ. και της αφιχθείσας δύναμης της Π.Α.Ο. υπό την διοίκηση του λοχαγού Σαρρή, η οποία πλέον φέρεται να αριθμούσε 400 άτομα, ενισχυμένη κυρίως από μισθοφόρους και χωροφύλακες, ενώ αναφέρεται η άσκηση τρομοκρατίας και διάπραξη λεηλασιών στα γύρω χωριά, σε μέλη του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.⁴⁹⁵. Η απόπειρα επίλυσης του ζητήματος με διαπραγματεύσεις στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών με τον Αρχ. Αργυρόπουλο κατέληξε σε αδιέξοδο, λόγω της χαρακτηριζόμενης ως αδιάλλακτης στάσης του, η οποία οδήγησε τελικά στην ένοπλη σύγκρουση και διάλυση του τμήματος της Π.Α.Ο. στο Πάικο⁴⁹⁶. Την διάλυση ακολούθησε η φυγή του Σαρρή με τα υπολείμματα του τμήματος, που οχυρώθηκαν στην μονή Αγίων Πάντων, κερδίζοντας χρόνο⁴⁹⁷.

Παράλληλα, ο αφηγητής σημειώνει τις εσωτερικές αντιθέσεις σχετικά με την στρατηγική που έπρεπε, να ακολουθήσεις ο Ε.Λ.Α.Σ. σε σχέση με τις άλλες δυνάμεις αντίστασης. Συγκεκριμένα επισημαίνεται η επικριτική στάση του Γενικού Στρατηγείου του Ε.Λ.Α.Σ., το οποίο εμφανιζόταν επικριτικό προς τους χειρισμούς του Ε.Λ.Α.Σ. στην Μακεδονία⁴⁹⁸. Από την πλευρά του ο Μ. Βαφειάδης, επικρίνει την ηγεσία του Ε.Λ.Α.Σ. για την σύναψη συμφωνίας με την προσλαμβανόμενη ως αντιδραστική βρετανική πλευρά και συγκεκριμένα με το συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής⁴⁹⁹. Σε αυτό το

⁴⁸⁹ Μ. Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, τ.2, σ. 99-100

⁴⁹⁰ Οπ. σ. 99-100

⁴⁹¹ Οπ. σ. 99-100

⁴⁹² Οπ. σ. 99-100

⁴⁹³ Οπ. σ. 99-100

⁴⁹⁴ Οπ. σ. 99-100

⁴⁹⁵ Οπ. σ. 100

⁴⁹⁶ Οπ. σ. 100

⁴⁹⁷ Οπ. σ. 101

⁴⁹⁸ Οπ. σ. 101

⁴⁹⁹ Οπ. σ. 102-103

πλαίσιο ενέτασσε και τις πιέσεις για τις διαπραγματεύσεις με την Π.Α.Ο. σχετικά με την εισδοχή της στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών και την άφιξη του Ι. Μουστεράκη⁵⁰⁰.

Ακολουθώντας σημειώνονται οι επαφές με τον φερόμενο ως αρχηγό της Π.Α.Ο. Αρχ. Αργυρόπουλο και τις διαπραγματεύσεις, που ακολούθησαν την άφιξη του στο αρχηγείο του Ε.Λ.Α.Σ. στην Ελαφίνα. Σύμφωνα με τον αφηγητή αξίωνε την πλήρη αποχώρηση του Ε.Λ.Α.Σ. από τις περιοχές των Κρουσίων, του Βερμίου, του Πάικου, του Καϊμακτσαλάν, των Πιερίων, του Β. Ολύμπου, ώστε να αποτελέσουν τομείς δράσης αποκλειστικά της Π.Α.Ο., ενώ συνολικά ήταν αδιάλλακτος κατά την διάρκεια της μίας εβδομάδας διαπραγματεύσεων⁵⁰¹. Ακόμα, στο ζήτημα των συγκρούσεων με τον επιθετικό προς το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. Δ. Σαρρή στο Βέρμιο⁵⁰². Η στάση αυτή ήταν σύμφωνα με τον Βαφειάδη απόρροια βρετανικών υποδείξεων⁵⁰³. Στην συνέχεια η κατάσταση οξύνεται με την αποκήρυξη της συμφωνίας, η οποία είχε συναφθεί μεταξύ του Ι. Μουστεράκη και του αρχηγείου του Ε.Λ.Α.Σ., από τον Αργυρόπουλο, ο οποίος πρόβαλλε ως αρχηγός της Π.Α.Ο.⁵⁰⁴. Η συμφωνία προέβλεπε την συνεργασία των δύο οργανώσεων εναντίον του εχθρού, την ειρηνική γειτονία και τον ανεφοδιασμό της Π.Α.Ο. από τον Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁰⁵.

Τα ένοπλα επεισόδια εντείνονται, καθώς την εισδοχή του αξιωματικού Παπαβασιλείου και του Μιχάλαγα (Μιχάλη Παπαδόπουλου) από τα Ίμερα Κοζάνης στην Π.Α.Ο., ακολούθησε η επιθετική δράση του τμήματος του Σαρρή και η δολοφονία του Αγ. Λιόλιου, γραμματέα του Ε.Α.Μ. Κολύνδρου – Αιγινείου την 29^η Αυγούστου 1943⁵⁰⁶. Στα γεγονότα αναγνωρίζει την υπαιτιότητα του φερόμενου ως αρχηγού της Π.Α.Ο. Αργυρόπουλου, ο οποίος ακύρωσε τα συμφωνηθέντα και τελικά κρατείται από τις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ. στο αρχηγείο του⁵⁰⁷.

Η όξυνση εντείνεται με νέες συγκρούσεις, οι οποίες προέρχονται αφενός από το τμήμα του Σαρρή, οποίος κατευθύνεται ξανά στην Μονή Αγίων Πάντων και αφετέρου με επιθετικές κινήσεις τόσο των τμημάτων της Π.Α.Ο. από τα Ίμερα Κοζάνης εναντίον θέσεων του Ε.Λ.Α.Σ. στα Πιέρια, όσο και με την επιθετική κίνηση των ενόπλων από τον Κούκο Πιερίων προς την έδρα του Γενικού Στρατηγείου του Ε.Λ.Α.Σ. στην Ελαφίνα⁵⁰⁸. Έτσι, με απόφαση του αρχηγείου Πιερίων – Β. Ολύμπου του Ε.Λ.Α.Σ. αποφασίστηκε η διάλυση των ενόπλων του Σαρρή, η οποία πραγματοποιήθηκε μετά από επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. την 4^η Οκτωβρίου 1943, ενώ οι αιχμάλωτοι της σύγκρουσης αφέθηκαν ελεύθεροι από τον Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁰⁹. Παράλληλα, σύμφωνα με την ίδια απόφαση κοινοποιείται στον βρετανό αξιωματικό Hammond, ότι κατόπιν των κινήσεων του συνταγματάρχη Αργυρόπουλου, ο οποίος ακύρωσε τα συμφωνηθέντα με τον Ε.Λ.Α.Σ., θα ακολουθούσε η διάλυση των επιθετικών τμημάτων της Π.Α.Ο. και η παύση κάθε

⁵⁰⁰ Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, τ.2, σ. 102-103

⁵⁰¹ Οπ. σ. 103

⁵⁰² Οπ. σ. 103

⁵⁰³ Οπ. σ. 103

⁵⁰⁴ Οπ. σ. 103

⁵⁰⁵ Οπ. σ. 103

⁵⁰⁶ Οπ. σ. 103

⁵⁰⁷ Οπ. σ. 103

⁵⁰⁸ Οπ. σ. 103

⁵⁰⁹ Οπ. σ. 104

διαδικασίας σύναψης νέας συμφωνίας⁵¹⁰. Τα γεγονότα φέρονται, να προκάλεσαν την αντίδραση της Βρετανικής πλευράς⁵¹¹.

Την ανάπαυλα στις συγκρούσεις διαδέχεται η σύγκλιση της συνδιάσκεψης του Ε.Α.Μ. Μακεδονίας στο αρχηγείο του Ε.Λ.Α.Σ. στην Ελαφίνα, με αυξημένα μέτρα ασφαλείας λόγω του κινδύνου από τους διαφυγόντες του τμήματος Σαρρή, αλλά και από τα τμήματα του Κισά Μπατζάκ στον Κούκο και του Μιχάλαγα στα Ίμερα, στον Βαθύλλακο και την Σκάφη⁵¹². Ακόμα, ο αφηγητής παραθέτει την εικόνα των μελών του Ε.Α.Μ., τα οποία έρχονταν σε αντίθεση τόσο με τις κατευναστικές κατευθύνσεις της ηγεσίας για ‘‘Πανεθνική ενότητα’’, όσο και στις επικρίσεις του Hammond εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. για την θεωρούμενη μονοπώληση της αντίστασης και για την απειθαρχία της περιφερειακής διοίκησης Μακεδονίας στις κατευθύνσεις της κεντρικής ηγεσίας, προκαλώντας εμφύλιες συγκρούσεις⁵¹³. Παράλληλα, τα συγκεντρωμένα μέλη του Ε.Α.Μ. αντέδρασαν στον βρετανό αξιωματικό, απαιτούσαν την παροχή όπλων και φώναζαν το σύνθημα ‘‘Τέντζερης οι Γερμανοί, Π.Α.Ο. το καπάκι, δεν μας περνάει το χάπι’’,⁵¹⁴ δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο την πεποίθηση της βάσης του Ε.Α.Μ. για τον δοσίλογο χαρακτήρα της Π.Α.Ο..

Όμως, οι εξελίξεις κλιμακώθηκαν και στο ζήτημα του Κοινού Γενικού Στρατηγείου, με τον Ι. Μουστεράκη, ο οποίος επέστρεφε από το αρχηγείο του Ε.Λ.Α.Σ. αφίχθη στην Δεσκάτη, όπου ενημέρωσε τον Ε.Λ.Α.Σ. για την προσωρινή συμφωνία, αγνοώντας τις κινήσεις του φερόμενου ως αρχηγού Αρχ. Αργυρόπουλου, αλλά και τις συγκρούσεις του Ε.Λ.Α.Σ. με το τμήμα Σαρρή⁵¹⁵. Ακολούθως κρατήθηκε στο φρουραρχείο του Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή⁵¹⁶. Ταυτόχρονα στο εσωτερικό του Ε.Λ.Α.Σ. η διάσταση απόψεων οξυνόταν με επικρίσεις της κεντρικής ηγεσίας, τις οποίες διατύπωνε ο Α. Τζήμας (Β. Σαμαρινιώτης) και ο Στ. Σαράφης σε βάρος της βίαιης τακτικής που πρόκρινε ο Μακεδονικός τομέας του Ε.Λ.Α.Σ. για την διαχείριση της διένεξης⁵¹⁷. Βέβαια, η οξύτατη κριτική του αφηγητή διατυπώνεται και μορφοποιείται σε σημαντικό βαθμό υστερόχρονα.

Όμως, σημαντική είναι η μαρτυρία του Μ. Βαφειάδη για την παρουσίαση του αρχείου του τμήματος Σαρρή, το οποίο αιχμαλωτίστηκε στην επιδρομή εναντίον των θέσεων του στο Πάικο⁵¹⁸. Παράλληλα με την κατάθεση 27 αξιωματικών της Π.Α.Ο., που προσχώρησαν στον Ε.Λ.Α.Σ., φέρεται να στοιχειοθετούσε ισχυρές αποδείξεις δοσιλογισμού, καθώς περιλαμβανόταν αλληλογραφία με τον συνταγματάρχη Χρυσόχου και τις Γερμανικές στρατιωτικές αρχές για παροχή οπλισμού, συντονισμό, ενώ αναφέρονται πληροφορίες για επιδρομές, βασανισμούς και φόνους εναντίον υποστηρικτών και στελεχών του Ε.Λ.Α.Σ.⁵¹⁹. Η αντίδραση που προκάλεσαν οι αναφερόμενες αποκαλύψεις προκάλεσαν ισχυρότερη ένταση στο ζήτημα της αναγνώρισης και εισδοχής της Π.Α.Ο. στο Κοινό Γενικό στρατηγείο, ενώ η ηγεσία του

⁵¹⁰ Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, τ.2, σ. 104

⁵¹¹ Οπ. σ. 104

⁵¹² Οπ. σ. 105

⁵¹³ Οπ. σ. 105

⁵¹⁴ Οπ. σ. 105

⁵¹⁵ Οπ. σ. 105

⁵¹⁶ Οπ. σ. 106

⁵¹⁷ Οπ. σ. 107

⁵¹⁸ Οπ. σ. 108

⁵¹⁹ Οπ. σ. 108

Ε.Λ.Α.Σ. παρουσίαζε κατακερματισμένη στάση⁵²⁰. Ο Άρης Βελουχιώτης πρότεινε από την πρώτη στιγμή την ακύρωση του προσωρινού συμφωνητικού μεταξύ του αξιωματικού Ι. Μουστεράκη και του Ε.Λ.Α.Σ.⁵²¹, ενώ ακολούθησε συνάντηση μεταξύ του Αρχ. Αργυρόπουλου ως εκπροσώπου της Π.Α.Ο. και των οργανώσεων του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών με την συμμετοχή της ηγεσίας του Ε.Λ.Α.Σ. Μακεδονίας⁵²². Σε επίσημη συνεδρίαση που ακολούθησε την πρόταση του Ε.Λ.Α.Σ. μετέφερε ο Β. Σαμαρινιώτης⁵²³, καθώς ο Στ. Σαράφης τόσο λόγω της συμβολής του στην σύναψη της προσωρινής συμφωνίας, όσο και για άλλους προσωπικούς λόγους, απείχε τηρώντας επιφυλάξεις και διαφωνώντας με την πρόταση, που διατυπωνόταν⁵²⁴. Η πρόταση συνοψιζόταν στην ακύρωση της προσωρινής συμφωνίας υπό το βάρος των στοιχείων, που παρουσιάστηκαν⁵²⁵. Στα επιβαρυντικά στοιχεία τον τραυματισμό του βρετανού λοχαγού Ίντερ σε ένοπλο επεισόδιο με το τμήμα του λοχαγού Σαρρή, κατά το οποίο κατασχέθηκαν σχέδια επιθετικής επιχείρησης των ανταρτών στην γέφυρα του Μολώβου, όπου ήταν στρατηγικό σημείο, αλλά τελικά η επιχείρηση ματαιώθηκε, λόγω φερόμενης έγκαιρης προειδοποίησης των κατοχικών δυνάμεων, ώστε να λάβουν μέτρα ασφαλείας⁵²⁶. Από την βρετανική πλευρά ο αξιωματικός Hammond διατηρήθηκε ήπια στάση, ενώ ο συνταγματάρχης Woodhouse εμφανιζόταν επιφυλακτικός στηρίζοντας την εισδοχή και αναγνώριση της Π.Α.Ο. παράλληλα με την εκκαθάριση από τα δοσίλογα στοιχεία⁵²⁷, ενώ και οι δύο εμφάνισαν ισχυρές αμφιβολίες για την γνησιότητα του φερόμενου ως αρχείου του λοχαγού Σαρρή. Από την πλευρά του Ε.Δ.Ε.Σ. διατυπώθηκε όμοια πρόταση για το ζήτημα της Π.Α.Ο.⁵²⁸.

Όμως, ο Ε.Λ.Α.Σ. επέμεινε στις θέσεις του, θεωρώντας καταρχήν προδοτική την Π.Α.Ο. και αναγνωρίζοντας την ενοχή των Παπαβασιλείου και Κισά-Μπατζάκ στην δολοφονία των τεσσάρων στελεχών του Μακεδονικού Γραφείου του Κ.Κ.Ε. Σίμου Κερασίδη, Ζησιάδη –Τερπόφσκι, αναγνωρίζοντας παράλληλα ως ύποπτο για εμπλοκή στο επεισόδιο τον Αρχ. Αργυρόπουλο, ενώ οι δράστες, όπως και ο λογαγός Σαρρής χαρακτηρίζονταν ως ‘Γκεσταπίτες’⁵²⁹.

Ως εναλλακτική λύση πρόβαλε η πρόταση Woodhouse για παύση της αυτοτελούς λειτουργίας της Π.Α.Ο. προσχωρώντας ως σύνολο στον Ε.Δ.Ε.Σ. με ζώνη δράσης το όρος Βέρμιο⁵³⁰. Από την πλευρά του ο Ε.Λ.Α.Σ. έθεσε ως όρο την διακοπή κάθε σχέσης με τον συνταγματάρχη Χρυσόχοου και την δημόσια καταγγελία του, την σύλληψη των δοσιλόγων αξιωματικών, καθώς και την σύλληψη των δραστών των δολοφονικών επιθέσεων εναντίων του Ε.Α.Μ., ώστε να παραδοθούν στον Ε.Λ.Α.Σ. και να προσαχθούν σε δίκη από στρατοδικείο ή λαϊκό δικαστήριο⁵³¹.

Μετά από αυτά τα γεγονότα, σημειώνεται η εθελούσια είσοδος του συνταγματάρχη Ι.

⁵²⁰ Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, τ.2, σ. 108

⁵²¹ Οπ. σ. 108

⁵²² Οπ. σ. 108

⁵²³ Οπ. σ. 108

⁵²⁴ Οπ. σ. 109

⁵²⁵ Οπ. σ. 109

⁵²⁶ Οπ. σ. 109

⁵²⁷ Οπ. σ. 109

⁵²⁸ Οπ. σ. 110

⁵²⁹ Οπ. σ. 110, 132, 142

⁵³⁰ Οπ. σ. 110

⁵³¹ Οπ. σ. 111

Μουστεράκη στον Ε.Λ.Α.Σ. ως στρατιωτικού διοικητή της Ι^{ης} Μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. στην Θεσσαλία⁵³². Παράλληλα τονίζεται η φθίνουσα πορεία που ακολούθησε η Π.Α.Ο. με την αποχώρηση πλήθους αξιωματικών, από τους οποίους πολλοί φέρονται, να αποσύρθηκαν, να προσχώρησαν στον Ε.Λ.Α.Σ. ή να διατήρησαν τον οπλισμό τους με άγνωστε προθέσεις⁵³³. Έτσι, ο αφηγητής σημειώνει, ότι η Π.Α.Ο. επί της ουσίας έμεινε χωρίς στρατιωτική ηγεσία, παρά μόνο με πολιτική ηγεσία την οποία, εντόπιζε στο πρόσωπο ατόμων όπως ο συνταγματάρχης Χρυσόχου, ο μητροπολίτης Γεννάδιος, ο αντισμήναρχος Θέμελης, οι Δίγκας και Συμωνίδης αναγνωρίζοντας τους ως δοσίλογους και αντιδραστικούς⁵³⁴. Ακόμα, αναγνωρίζονται ως ενιαία κατηγορία τα ένοπλα τμήματα αφενός των Παπαβασιλείου, Κισά-Μπατζάκ, Μιχάλαγα, Κολλάρα, Τσαούς-Αντών (Αντώνη Φωστερίδη), και αφετέρου των ταγματάρχη Πούλο, Δάγκουλα, Πολυχρόνιου, Παπά και επισημαινόταν ο τρομοκρατικός και δοσίλογος χαρακτήρα της δράσης τους⁵³⁵. Έτσι, θεωρούσε ο Μ. Βαφειάδης, ότι το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ βρισκόταν σε μία νέα περίοδο μετασχηματισμού της αντίδρασης με την μετάβαση από την στέγαση αντιδραστικών δυνάμεων στην Π.Α.Ο. στην αυτοτελή, επιθετική, ανεξέλεγκτη τρομοκρατική και ληστρική δράση τους ενάντια στον λαό και τους υποστηρικτές του Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ., υπό τις διαταγές των κατοχικών δυνάμεων⁵³⁶. Με αυτό τον τρόπο αναγνωρίζεται ως ορόσημο για την διάλυση της Π.Α.Ο. το αρνητικό αποτέλεσμα της συνεδρίασης του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών σχετικά με την αναγνώριση και ένταξη της σε αυτό. Σε αυτό το πλαίσιο αναγιγνώσκονται και οι συγκρούσεις με υπολείμματα τμημάτων της Π.Α.Ο., τα οποία συγκρούστηκαν με τον Ε.Λ.Α.Σ., όπως στην περίπτωση των μαχών πέριξ του Κιλκίς την 4^η και 5^η Νοεμβρίου 1943 με δυνάμεις της Π.Α.Ο.⁵³⁷, ενώ σε τμήματα της Π.Α.Ο. και γερμανικές δυνάμεις αποδόθηκε η σύλληψη, ο βασανισμός και η εκτέλεση 37 στελεχών του Ε.Α.Μ. στα Λίβερια Κοζάνης την 1^η Ιανουαρίου 1944⁵³⁸.

Συνολικά ο Μ. Βαφειάδης εστιάζει σε γεγονότα, για τα οποία είχε άμεση γνώση ως συμμετοχή, όπως το ζήτημα της διαπραγμάτευσης στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, ενώ παράλληλα αναφέρεται σε σημαντικές εξελίξεις, οι οποίες συνθέτουν την συνολική εικόνα στον τομέα δράσης του, δηλαδή τον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας.

Η Χ^η μεραρχία του Ε.Λ.Α.Σ.

Από την πλευρά του Κικίτσα, ως καπετάνιου της Χ^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. στην Μακεδονία, ακολουθείται η κοινή για το Ε.Α.Μ. πρόσληψη της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ως προδοτικής, δοσίλογης, στην υπηρεσία των αρχών κατοχή και του εγχώριου μηχανισμού⁵³⁹. Σε αυτό το πλαίσιο εγγράφεται και η εμφάνιση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ως ένοπλης οργάνωσης, με αποκεντρωμένα τμήματα για τα οποία η φερόμενη ως εμπειριστατωμένη άποψη των στελεχών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. τόνιζε την χρήση μέσων όπως ο εκφοβισμός και η τρομοκρατία των υποστηρικτών του Ε.Α.Μ. και των ντόπιων, η

⁵³² Μ. Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, τ.2, σ. 111

⁵³³ Οπ. σ. 111

⁵³⁴ Οπ. σ. 111

⁵³⁵ Οπ. σ. 121-122

⁵³⁶ Οπ. σ. 121-122

⁵³⁷ Οπ. σ. 122-124, 135, 205

⁵³⁸ Οπ. σ. 143-146

⁵³⁹ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 119-120

εξαγορά των δυνάμεων της χωροφυλακής και της μειονότητας των τουρκόφωνων ποντίων⁵⁴⁰. Έτσι, καταγγέλλεται ο επονομαζόμενος ‘Βάης’ ως αρχηγός δοσίλογου τμήματος με εγκληματική δράση⁵⁴¹, ενώ σύμφωνα με μαρτυρία του πολιτικού επιτρόπου της Χης μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. Λασσάνη από τον Ε.Λ.Α.Σ., όμοια δράση φέρεται να παρουσίαζε το τμήμα του λοχαγού Γουλγουτζή στην Κατερίνη και το προερχόμενο από τις δυνάμεις χωροφυλακής Κολύνδρου ένοπλο τμήμα, το οποίο συνέπραξε με τους τουρκόφωνους πόντιους οπλαρχηγούς του Κούκου Πιερίων⁵⁴². Από το τέλος του έτους 1942 έως και την μάχη του Φαρδύκαμπου τον Μάρτιο του έτους 1943, σημειώνονται επεισόδια και γενικά οι σχέσεις του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. χαρακτηρίζονται από ένταση, ενώ τα γεγονότα του Φαρδύκαμπου, αναγιγνώσκονται σε αυτό το πλαίσιο⁵⁴³. Ταυτόχρονα, διατυπώνεται η κατηγορία του δοσιλογισμού για τον συνταγματάρχη Χρυσόχου, τον μητροπολίτη Γεννάδιο Θεσσαλονίκης, ο οποίος χαρακτηρίζεται φίλος του ναζί αξιωματικού Max Marten, ο μητροπολίτης Κατερίνης, αλλά και αξιωματικοί του φρουραρχείου Κοζάνης, οι οποίοι προέρχονταν πολιτικά από την Ε.Κ.Α. και εμπλέκονταν στην μάχη του Φαρδύκαμπου⁵⁴⁴.

Η κρίση στις σχέσεις μεταξύ των δύο οργανώσεων κλιμακώνεται με ένοπλα επεισόδια τοπικής εμβέλειας. Συγκεκριμένα τον Μάρτιο του 1943 σημειώνεται σύγκρουση του Ε.Λ.Α.Σ. με τμήμα της χωροφυλακής Κολύνδρου ενισχυμένου από δυνάμεις των ενόπλων ποντίων από τον Κούκο⁵⁴⁵. Η σύγκρουση επεκτάθηκε στα ανατολικά Πιέρια με κινήσεις του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον θέσεων της Π.Α.Ο., η οποία φέρεται να ασκούσε τρομοκρατία στον ντόπιο πληθυσμό και τους υποστηρικτές του Ε.Α.Μ., ενώ τονίζεται με έμφαση η περίπτωση του χωριού Συκιά, ως παράδειγμα εγκληματικής δράσης από την χωροφυλακή Κολύνδρου⁵⁴⁶. Η σύγκρουση κατέληξε στην απόθεση των δυνάμεων της Π.Α.Ο. στην μονή Αγίων Πάντων, όπου παρά την κατοχή αυτής της πλεονεκτικής οχυρής τοποθεσίας, διαλύθηκαν την 4^η Απριλίου 1943 μετά από επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. με την ηγεσία του τμήματος να διαφεύγει, ενώ αιχμαλωτίστηκε και τμήμα του αρχείου της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., το οποίο φέρεται να περιλάμβανε διαταγές προερχόμενες από τον συνταγματάρχη Χρυσόχου, την Γκεστάπο και το Φρουραρχείο Κατερίνης προς τον λοχαγό Γουλγουτζή⁵⁴⁷.

Όμως, η επόμενη κίνηση του Ε.Λ.Α.Σ. ήταν όπως περιγράφεται, η προσέγγιση των ομάδων εκείνων, τις οποίες φέρονται να προσπαθούσαν να ελέγχουν οι αντιδραστικές δυνάμεις. Σε αυτή την κατεύθυνση το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. Κατερίνης έρχεται σε επαφή με τους κατοίκους του Κούκου Κατερίνης, οι οποίοι δεσμεύονται να ενταχθούν στον Ε.Λ.Α.Σ., όπως και ο οπλαρχηγός Κισά-Μπατζάκ, αν και τελικά φέρονται να εξαγοράστηκαν, ώστε να μην συμμετέχουν στον Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁴⁸. Όμοια, καταβλήθηκε νέα προσπάθεια την 10^η Απριλίου 1943, αν και αυτή την φορά σημειώνονται θετικότερα

⁵⁴⁰ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 89

⁵⁴¹ Οπ. σ. 74-75, 79

⁵⁴² Οπ. σ. 76, 89

⁵⁴³ Οπ. σ. 120-121

⁵⁴⁴ Οπ. σ. 120-121

⁵⁴⁵ Οπ. σ. 131

⁵⁴⁶ Οπ. σ. 132

⁵⁴⁷ Οπ. σ. 132

⁵⁴⁸ Οπ. σ. 133

αποτελέσματα με τον Κισά-Μπατζάκ μόνο, να αθετεί την υπόσχεση του⁵⁴⁹. Την ίδια μέρα οι εξελίξεις ήταν καθοριστικές για τις σχέσεις μεταξύ των δύο οργανώσεων στα Ίμερα Κοζάνης, όπου και η έδρα του τμήματος της Π.Α.Ο. υπό την ηγεσία του ταγματάρχη Παπαβασιλείου, με την συμμετοχή του οπλαρχηγού Μιχαλαγά και του επονομαζόμενου ‘‘Πέρδικα’’, οι οποίοι δολοφόνησαν σε ενέδρα τα μέλη του Μακεδονικού Γραφείου του Ε.Α.Μ. Σ. Κερασίδα, Τερπόφσκυ (Ζησιάδης), Μέντζο, Μπενούκα (Μίχουλος Μιχάλης), Β. Τερζόπουλο, ενώ ακολούθησαν και γερμανικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις⁵⁵⁰.

Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1943 σημειώνεται σύμφωνα με ισχυρισμούς του συνταγματάρχη Δημάρατου, η πρόθεση περίπου 500 αξιωματικών του στρατού, οι οποίοι υπηρετούσαν μέχρι εκείνου του σημείου σε κατοχικές υπηρεσίες, να ενταχθούν στον Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁵¹. Όμως, και σε αυτή την περίπτωση αναγνωρίστηκε εμπλοκή της αντίδρασης, την οποία στην συγκεκριμένη περίπτωση θεωρήθηκε, ότι εκπροσωπούσαν οι Βρετανοί κα τελικά το εγχείρημα ματαιώθηκε⁵⁵². Έτσι, σε αυτό το πλαίσιο εγγράφεται η μετάβαση από την Υ.Β.Ε. στην Π.Α.Ο., αλλά και η βρετανική μεσολάβηση, η οποία επί της ουσίας οδηγούσε σε πιέσεις προς τον Ε.Λ.Α.Σ. για αναγνώριση της εν λόγω οργάνωσης⁵⁵³.

Το επόμενο διάστημα η ένταση φέρεται κλιμακούμενη με ένταση της τρομοκρατίας από τμήματα της Π.Α.Ο. εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Πιο συγκεκριμένα, την 9^η Αυγούστου 1943 σημειώνονται βίαιες εκδηλώσεις εναντίον υποστηρικτών του Ε.Α.Μ. στα Ίμερα, την Σκάφη και τον Βαθύλακκο Κοζάνης με ενέργειες, οι οποίες αποδόθηκαν σε υπαιτιότητα του τμήματος των Βασιλειάδη και Μιχάλαγα από την Π.Α.Ο.. Όμοια την 10^η Αυγούστου 1943 σημειώνονται διαφορετικές ένοπλες συγκρούσεις στα χωριά Κόλυνδρος, Παλιοστάνη, Κούκος και Ρυάκια από τα ένοπλα τμήματα της Π.Α.Ο. υπό την ηγεσία των αξιωματικών Σαρρή, Γουλγουτζή, Τσαμασιώτη, Μυτιληνάκη και Τσακάρα, οι οποίοι έλαβαν ισχυρή ενίσχυση με από το τμήμα του Κισά-Μπατζάκ, το τμήμα του Βάη στην Κατερίνη και από μονάδες χωροφυλακής στην Κατερίνη και την Θεσσαλονίκη⁵⁵⁴. Η εν λόγω ένοπλη δύναμη χρησιμοποιήθηκε για την ένταση των επιθέσεων εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., με παράπλευρη απώλεια τον τραυματισμό και σύλληψη του βρετανού λοχαγού Ίντερ⁵⁵⁵. Η αρχική απάντηση του Ε.Λ.Α.Σ. στο κύμα επιθετικότητας φέρεται μετριοπαθής και συγκρατημένη, καλώντας τον λοχαγό Σαρρή σε συνεννόηση. Την 14^η Αυγούστου ο αιχμάλωτος βρετανός αξιωματικός Inter δραπέτευσε χωρίς να ανακτήσει τα αντικείμενα που είχε μαζί του, καθώς φέρεται να σώθηκε από εκτέλεση, ενώ ο Σαρρής δήλωνε άγνοια για τα συμβάντα⁵⁵⁶. Έτσι, στην κατοχή του λοχαγού Σαρρή φέρονται να βρέθηκαν σχέδια για διεξαγωγή επιχείρησης εναντίον των γερμανών, οι οποίοι ο αφηγητής θεωρεί ότι ενημερώθηκαν από τον ίδιο και τελικά έλαβαν αμυντικά μέτρα, τα οποία οδήγησαν στην ματαίωση της επιχείρησης στην γέφυρα Μυλώβου⁵⁵⁷.

⁵⁴⁹ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 133

⁵⁵⁰ Οπ. σ. 135

⁵⁵¹ Οπ. σ. 182

⁵⁵² Οπ. σ. 182

⁵⁵³ Οπ. σ. 183

⁵⁵⁴ Οπ. σ. 190-191

⁵⁵⁵ Οπ. σ. 191

⁵⁵⁶ Οπ. σ. 192

⁵⁵⁷ Οπ. σ. 192

Όμως, παρά το αρνητικό κλίμα και τα στοιχεία σε βάρος του τμήματος Σαρρή, το Γενικό Στρατηγείο του Ε.Λ.Α.Σ., αφενός αρνήθηκε την διεξαγωγή οποιασδήποτε επιθετικής επιχείρησης εναντίον του εν λόγω τμήματος και των τμημάτων των Γουλγουτζή, Τσακάρα και Βάη, αφετέρου έδωσε εντολή για παροχή διευκολύνσεων στην μετάβαση των αντιπροσώπων της Π.Α.Ο. προς το Γενικό Στρατηγείο του Ε.Λ.Α.Σ., διευκρινίζοντας παράλληλα, την αρμοδιότητα του για την επίλυση της κρίσης⁵⁵⁸.

Ταυτόχρονα, ο αφηγητής σημειώνει την κατάσταση από πλευράς στρατηγικής στην Μακεδονία, με την απόσυρση του Ε.Λ.Α.Σ. αφενός από το Πάικο, Βέρμιο και Καϊμακτσαλάν και αφετέρου από τα Πιέρια, Όλυμπο και Β. Πίνδο⁵⁵⁹. Σε αυτή την συγκυρία σημειώνεται η εναρμόνιση των κατοχικών δυνάμεων και των συμμαχικών δυνάμεων, με αποτέλεσμα την σύσταση αντι-ΕΑΜικών δυνάμεων στην δυτική Μακεδονία, τα οποία φέρονται να λειτουργούσαν ως ανάχωμα, ώστε να αποκοπεί το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. από την Θεσσαλονίκη, την κεντρική και ανατολική Μακεδονία⁵⁶⁰. Έτσι, στην περιοχή μεταξύ των ορεινών όγκων του Πάικου, Βερμίου και Καϊμακτσαλάν οργανώνονται ένοπλα τμήματα της Π.Α.Ο., τα οποία σύμφωνα με τον αφηγητή εξυπηρετούν αυτό τον σκοπό⁵⁶¹.

Τα ένοπλα επεισόδια αυξάνονταν με το τμήμα Σαρρή να φέρεται, ότι πραγματοποίησε επιθέσεις την 17^η Αυγούστου στα χωριά Κόλυνδρος και Αιγίνειο ασκώντας τρομοκρατία με συλλήψεις, λεηλασίες και εκτελέσεις, ενώ όμοια γεγονότα εκτυλίχθηκαν στην Συκιά⁵⁶². Παράλληλα, ο αφηγητής υπογράμμιζε την αποστολή ενίσχυσης από την Π.Α.Ο. στην Θεσσαλονίκη στο ένοπλο τμήμα του χωριού Κούκος με γερμανική μεσολάβηση⁵⁶³. Την 18^η Αυγούστου σημειώνεται λεηλασία προμηθειών του Ε.Α.Μ.-Ε.Τ.Α. [Επιμελητεία Του Αντάρτη] από το τμήμα Σαρρή, ενώ καταγράφηκαν επιθετικές κινήσεις εναντίον θέσεων του Ε.Α.Μ.⁵⁶⁴.

Όμως, εξελίξεις καταγράφηκαν με την άφιξη του συνταγματάρχη Μουστεράκη στην Ελαφίνα με πρόθεση της σύναψη συμφωνίας συνεργασίας με τον Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁶⁵. Ο Κικίτσας διατύπωνε την άποψη, ότι ο Ι. Μουστεράκης ήταν αξιωματικός εξαιρετικού ήθους και παραπλανημένος σχετικά με τον πραγματικό χαρακτήρα της Π.Α.Ο.⁵⁶⁶. Στην συζήτηση που ακολούθησε τέθηκε το ζήτημα της διένεξης με το τμήμα Σαρρή και τα προβλήματα συζητήθηκαν σε καλό κλίμα και με διάθεση εξεύρεσης λύσης⁵⁶⁷. Τέλος, υπογράφηκε η προσωρινή συμφωνία με τους όρους τους οποίους έχουν αναφέρει και οι λοιποί αφηγητές⁵⁶⁸. Ακόμα ενδιαφέρον είναι, ότι ο Ι. Μουστεράκης αυτοπροσδιορίστηκε ως αρχηγός της Π.Α.Ο. και όχι ως αρχηγός της, ενώ αργότερα στο Γενικό Στρατηγείο του Ε.Λ.Α.Σ. ως αρχηγός παρουσιάστηκε ο Αργυρόπουλος⁵⁶⁹, αν και σύμφωνα με το

⁵⁵⁸ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 192-193

⁵⁵⁹ Οπ. σ. 120, 192

⁵⁶⁰ Οπ. σ. 120, 192

⁵⁶¹ Οπ. σ. 120, 192

⁵⁶² Οπ. σ. 193-194

⁵⁶³ Οπ. σ. 194-195

⁵⁶⁴ Οπ. σ. 194-195

⁵⁶⁵ Οπ. 195

⁵⁶⁶ Οπ. 195

⁵⁶⁷ Οπ. 195

⁵⁶⁸ Οπ. 195

⁵⁶⁹ Οπ. σ. 197

καταστατικό και ρητές δηλώσεις στελεχών της, δεν υπήρχε θεσπισμένη θέση αρχηγού⁵⁷⁰. Στις συναντήσεις που ακολούθησαν καταγράφηκαν μεικτές τάσεις με την πρώτη αφενός να γίνεται αδιαμεσολάβητα και ανεπηρέαστα όπως τονίζεται από την βρετανική επιρροή, σε καλό κλίμα και με θέληση για συνεννόηση στις συζητήσεις μεταξύ της αντιπροσωπείας της Π.Α.Ο. και του Ε.Α.Μ., ενώ στην δεύτερη το κλίμα αναστράφηκε προς την αδιαλλαξία, με τον αφηγητή, να καταλογίζει την εξέλιξη στην βρετανική επιρροή⁵⁷¹. Ο συνταγματάρχης Αργυρόπουλος ως φερόμενος αρχηγός της οργάνωσης, αναιρείσε την συμφωνηθείσα βάση, προβάλλοντας φιλόδοξες απαιτήσεις για την ανάπτυξη της Π.Α.Ο. σε όλη την δυτική Μακεδονία οδηγώντας τον Ε.Λ.Α.Σ. σε απόσυρση, αλλά και αφήνοντας να εννοηθεί, ότι θα έδινε εντολή για μονομερείς κινήσεις του τμήματος Σαρρή, το οποίο στάθμευε στην Κουτσουφλιανή⁵⁷². Βέβαια, ο Κικίτσας σημειώνει, ότι ο Αργυρόπουλος δήλωνε άγνοια και δυσπιστία για τις κατηγορίες σε βάρος του εν λόγω τμήματος, ενώ αποκαλύφθηκε ένα ακόμα έγκλημα του, δηλαδή η δολοφονία του στελέχους του Ε.Α.Μ. Λιόλιου επειδή αρνήθηκε να προσχωρήσει στην Π.Α.Ο.⁵⁷³.

Σε κάθε περίπτωση οι κατευθύνσεις της ηγεσίας του Ε.Λ.Α.Σ. υπαγόρευαν την αποφυγή της σύγκρουσης, οπότε και την προώθηση του εκπροσώπου της Π.Α.Ο. στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο⁵⁷⁴. Όμως, ο Αργυρόπουλος έθεσε ξανά το ανεπίκαιρο ζήτημα της πλήρους απόσυρσης του Ε.Λ.Α.Σ. σχεδόν από το σύνολο της δυτικής Μακεδονίας προς όφελος της Π.Α.Ο. και για να επιτραπούν οι αναμενόμενες αθρόες, όπως τόνιζε, στρατολογίες⁵⁷⁵. Το ζήτημα σε κάθε περίπτωση δεν συζητήθηκε, με δεδομένη την αναρμοδιότητα του οργάνου, αλλά και του γεγονότος, ότι η αναγνώριση και εισδοχή της Π.Α.Ο. δεν είχε συντελεστεί⁵⁷⁶. Ο αντιπρόσωπος της Π.Α.Ο. επέμεινε στις αιτιάσεις του προσθέτοντας το αίτημα για εγκατάλειψη και της έδρας του αρχηγείου του Ε.Λ.Α.Σ. στην Ελαφίνα, με αποτέλεσμα την διασαφήνιση από την πλευρά του Μ. Βαφειάδη, ότι τις θεωρούσε απαράδεκτες⁵⁷⁷. Σε αυτό το σημείο διατύπωσε συμβιβαστική πρόταση ο αξιωματικός Hammond για απόδοση των ορεινών όγκων του Πάικου, Βερμίου και Βορειοανατολικών Πιερίων ως ζώνη δράσης της Π.Α.Ο. , προκαλώντας την οργισμένη αντίδραση του Κικίτσα⁵⁷⁸. Έτσι, ο αφηγητής υπογράμμισε τον κακόβουλο και υποβολιμαίο ρόλο της βρετανικής πλευράς στην διένεξη, ενώ στην πλευρά της Π.Α.Ο. παρατηρήθηκε διχογνωμία, με τον ταγματάρχη Μεντέ να δηλώνει ανοιχτά την διαφωνία του και να ανεξερτητοποιείται από την Π.Α.Ο. οριστικά⁵⁷⁹. Για το ζήτημα τονίζει ο αφηγητής, ότι ο εν λόγω αξιωματικός δολοφονήθηκε στο χωριό Μελίκη, το οποίο βρισκόταν υπό τον έλεγχο γερμανικών δυνάμεων και ενόπλων της Π.Α.Ο., την άνοιξη

⁵⁷⁰ ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1Β// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Δ// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 38-40

⁵⁷¹ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 197

⁵⁷² Οπ. σ. 197

⁵⁷³ Οπ. σ. 199

⁵⁷⁴ Οπ. σ. 199

⁵⁷⁵ Οπ. σ. 199

⁵⁷⁶ Οπ. σ. 199

⁵⁷⁷ Οπ. σ. 200

⁵⁷⁸ Οπ. σ. 201

⁵⁷⁹ Οπ. σ. 202

του 1944 υπό αδιευκρίνιστες συνθήκες⁵⁸⁰.

Η στάση της βρετανικής πλευράς με δεδομένη την κρισιμότητα του ζητήματος της επίθεσης σε βάρος του λοχαγού Inter και των στοιχείων σε βάρος της Π.Α.Ο. προκαλεί ερωτήματα η χαλαρή αντιμετώπιση του ζητήματος, το οποίο έληξε χωρίς της επιβολή ποινών για τα διαπραχθέντα αδικήματα, αλλά ούτε και έγινε οποιαδήποτε σχετική προσπάθεια, παρά την διατυπωμένη πρόθεση.

Ακόμα, η πρόταση της βρετανικής πλευράς για την λύση στο ζήτημα αλωμένης από δοσίλογες δυνάμεις Π.Α.Ο., να αναγνωριστεί η Π.Α.Ο. με συνοπτικές διαδικασίες από το Κοινό Γενικό Στρατηγείο με όμοιες συνοπτικές διαδικασίες ως οργάνωση αντίστασης ή σύμφωνα με εναλλακτικές προτάσεις, να ενταχθεί το υγιές τμήμα της οργάνωσης στον Ε.Δ.Ε.Σ., αλλά μάλιστα παίρνοντας εν είδει προίκας και γεωγραφικές περιφέρειες της Μακεδονίας, από τις οποίες θα αποχωρούσε ο Ε.Λ.Α.Σ. με συνέπεια τον κατακερματισμό των δυνάμεων του και την ώθηση του σε απόσταση ασφαλείας από την Θεσσαλονίκη – μία ρύθμιση προαπαιτούμενη και στις δύο εκδοχές-, δημιουργεί ερωτήματα σχετικά με την διαφαινόμενη στρατηγική ενίσχυσης του Ε.Δ.Ε.Σ. με αυτό τον τρόπο στην διαπάλη του με τον Ε.Λ.Α.Σ..

Μία διαμάχη στην οποία, όπως τονίζει ο Π. Παπαστράτης, φαίνεται ότι η βρετανική εξωτερική πολιτική παρουσίαζε συνειδητές επιλογές με το βλέμμα στραμμένο στον θεωρούμενο ως αναπόφευκτο εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος θα ακολοθούσε, όπως θεωρούσε η βρετανική πλευρά λόγω των φιλοδοξιών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. να μονοπωλήσει την αντίσταση και να καταλάβει την εξουσία μεταπολεμικά. Έτσι, η σχέση της βρετανικής πλευράς με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. χαρακτηριζόταν από την διακύμανση μεταξύ του αναγκάιου για την εμπόλεμη συγκυρία συμβιβασμό και του βρετανικού εκβιασμού για την διακοπή της τροφοδοσίας σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, ενώ δικαιωνόταν η ευθεία παρεμβολή των συμφερόντων της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής στην κατεχόμενη Ελλάδα, τα οποία προέκριναν την επιστροφή του μονάρχη στην Ελλάδα παρά την αντίθετη λαϊκή βούληση⁵⁸¹.

Την 2^η Σεπτεμβρίου 1943 ο συνταγματάρχης Αργυρόπουλος αναχώρησε για την έδρα του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών, δίνοντας τελεσίγραφο απόσυρσης του Ε.Λ.Α.Σ. για απόσυρση από τα Πιέρια και εντολή στα τμήματα της Π.Α.Ο. για έλεγχο της περιοχής, ενώ ο Κικίτσας απέρριψε τις αιτιάσεις και αναγνώρισε βρετανική συμπαιγνία στην εξέλιξη⁵⁸². Την επόμενη, καταγράφηκαν κινήσεις του τμήματος Σαρρή, το οποίο μετέφερε τα λεηλατημένα εφόδια και κατέληξε την 4^η Σεπτεμβρίου 1944 στην Μονή Αγίων Πάντων με εκτιμώμενη δύναμη 450 ανδρών, κατέλαβε στρατηγικά σημεία και επιχείρησε να αναπτυχθεί προς την Ελαφίνα, οπότε και δέχτηκε τις σφοδρές επιθέσεις των δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁸³. Σε αυτό το σημείο ο αφηγητής αναγνώριζε δολιότητα του Hammond, τον οποίο κατηγορεί, ότι προκάλεσε αυτές τις κινήσεις, ώστε να αιφνιδιάσει τον Ε.Λ.Α.Σ. και να προκαλέσει την κατάληψη του Γενικού Στρατηγείου του από την Π.Α.Ο.⁵⁸⁴. Τελικά ύστερα από σφοδρές συγκρούσεις το τμήμα Σαρρή

⁵⁸⁰ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 202

⁵⁸¹ Papastratis P., *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 140-144

⁵⁸² Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 203

⁵⁸³ Οπ. σ. 203

⁵⁸⁴ Οπ. σ. 204

διαλύεται και τα υπολείμματα του κατευθύνθηκαν προς την τοποθεσία μεταξύ Γίδας και Νισελίου όπου θα τελούσαν υπό την κάλυψη γερμανικών τμημάτων, ενώ συνελήφθησαν 40 αιχμάλωτοι και ανακτήθηκαν οι λεηλατηθείσες προμήθειες⁵⁸⁵. Ο αφηγητής σημείωνε, ότι σε ορισμένους από τους συλληφθέντες εντοπίστηκαν νέα πειστήρια συνεργασίας με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής, όπως ταυτότητες και αλληλογραφία των αρχηγών του τμήματος με τα φρουραρχεία Κατερίνης, Βέροιας-Θεσσαλονίκης και με τον Χρυσοχόου⁵⁸⁶. Παράλληλα, η γνωστοποίηση των τεκμηρίων στους συλληφθέντες τους οδήγησε 27 από αυτούς στην απόφαση ένταξης στον Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁸⁷.

Τα γεγονότα σημειώνεται, ότι προκάλεσαν την αντίδραση του Hammond, ο οποίος σε αναφορά του, επέρριπτε την ευθύνη τόσο για το αδιέξοδο και την σύγκρουση, όσο και για την μη τέλεση της ενέργειας σαμποτάζ στην γέφυρα Μυλώβου στην πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁸⁸. Ο αφηγητής επισημαίνει την απόπειρα του Hammond, όπως ο ίδιος προσέλαβε τα γεγονότα, μετά την διάλυση των αξιόμαχων τμημάτων της Π.Α.Ο., να συσπειρώσει νέες δυνάμεις εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., τις οποίες θα εύρισκε στο χωριό Κούκος⁵⁸⁹. Έτσι, ο Κικίτσας φέρεται να είχε έντονο διάλογο με τον βρετανό σύνδεσμο, κατά τον οποίο του απαγόρευσε την μετάβαση στον Κούκο, ειδικά δεν θα του επέτρεπε την παραμονή του στην ζώνη δράσης του Ε.Λ.Α.Σ. στα Πιέρια⁵⁹⁰. Η παραπάνω εκδοχή των γεγονότων έρχεται σε αντίθεση με αυτή, την οποία παρέθετε ο Μ. Βαφειάδης, σύμφωνα με την οποία η απαγόρευση επιβλήθηκε για λόγους ασφαλείας του Hammond. Παράλληλα, διατύπωνε μομφή εναντίον της ηγεσίας του Γενικού Στρατηγείου του Ε.Λ.Α.Σ., το οποίο θεωρούσε, ότι τηρούσε κατευναστική στάση προς την φερόμενη ως προδοτική Π.Α.Ο.⁵⁹¹.

Η συνέχεια της σύγκρουσης ήρθε με την αιφνιδιαστική επίθεση τμημάτων του Ε.Λ.Α.Σ. από το Βέρμιο και τα Πιέρια εναντίον γερμανικών τμημάτων και της διαφυγούσας δύναμης της Π.Α.Ο., αναγκάζοντας τους αντιπάλους σε απόσυρση προς την Γίδα, ενώ η ηγεσία του τμήματος αποτελούμενη από τους Σαρρή, Γουλγουτζή Μυτιληνάκη, φέρεται σύμφωνα με τον αφηγητή να βρήκε καταφύγιο στο φρουραρχείο Θεσσαλονίκης και τους δοσίλογους αξιωματικούς του, με τελικό σταθμό για ορισμένους το Κάιρο⁵⁹².

Στην συνέχεια παρατίθεται η περιγραφή της συνδιάσκεψης του Ε.Α.Μ. Μακεδονίας, με τον Hammond να τηρεί στάση επαμφοτερίζουσα σε σχέση με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και τους συμμετέχοντες να φέρονται αγανακτισμένοι με την βρετανική εμπλοκή, ενώ ορισμένοι φέρονται να παραλλήλιζαν την βρετανική παρέμβαση με τον ναζισμό⁵⁹³. Ο Κικίτσας αναγνώριζε συνέχεια της βρετανικής εμπλοκής στα εσωτερικά του Ε.Λ.Α.Σ. με προσπάθειες επιρροής στα στελέχη του Γενικού Στρατηγείου⁵⁹⁴. Ακόμα, η διάσταση με την ηγεσία του Ε.Λ.Α.Σ. εμφανίζεται και στο ζήτημα της κράτησης του Ι. Μουστεράκη. Σύμφωνα με τον Κικίτσα, την 1^η Οκτωβρίου ο ίδιος, ο Βαφειάδης και ο

⁵⁸⁵ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 204

⁵⁸⁶ Οπ. σ. 205-206

⁵⁸⁷ Οπ. σ. 206

⁵⁸⁸ Οπ. σ. 206, 208

⁵⁸⁹ Οπ. σ. 208

⁵⁹⁰ Οπ. σ. 208

⁵⁹¹ Οπ. σ. 208

⁵⁹² Οπ. σ. 208

⁵⁹³ Οπ. 209

⁵⁹⁴ Οπ. σ. 210

Hammond πορεύονταν προς την έδρα του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών στο Περτούλι, οπότε συνάντησαν τον Μουστεράκη [πορευόμενος προς Θεσσαλονίκη] κατά την επιστροφή του από την συνάντηση, που είχε με τον Βελουχιώτη και Σαμαρινιώτη και κατέληξε στην υπογραφή προσυμφώνου αναγνώρισης και συνεργασίας μεταξύ των δύο οργανώσεων⁵⁹⁵. Στην συζήτηση που είχαν ο Μουστεράκης απέρριψε την ευθύνη της Π.Α.Ο. για τα γεγονότα και ο Κικίτσας με σύμφωνη γνώμη του Βαφειάδη, διέταξαν την κράτηση του στην Δεσκάτη, όπου και έγινε η συνάντηση τους⁵⁹⁶. Έτσι, ο Κικίτσας διαψεύδει κατηγορηματικά την εκδοχή του Σαράφη, σύμφωνα με την οποία συνελήφθη ο Μουστεράκης με πρωτοβουλία του Βελουχιώτη και Σαμαρινιώτη και τονίζει, ότι ενώ συνελήφθη την 3^η Οκτωβρίου 1944, ο Σαράφης έλαβε γνώση για το γεγονός την 10^η Οκτωβρίου 1944⁵⁹⁷. Η απελευθέρωση του Μουστεράκη δεν προσδιορίζεται, αλλά επισημαίνεται, ότι μετά την ενημέρωση του για το αρχείο της Π.Α.Ο. προτίμησε να υπηρετήσει στον Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁹⁸.

Την 5^η Οκτωβρίου αφού είχαν αφιχθεί οι Κικίτσας, Βαφειάδης και Hammond στο Περτούλι αναφέρεται η συνεδρίαση της διοίκησης του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών σχετικά με το ζήτημα της Π.Α.Ο.⁵⁹⁹. Στην συνεδρίαση ο βρετανός σύνδεσμος Hammond συνηγόρησε υπέρ της Π.Α.Ο. και απέρριψε τις εναντίον της κατηγορίες, τονίζοντας την θεωρούμενη ως αυξημένη επιρροή της στην Μακεδονία⁶⁰⁰. Αντίθετα, οι Κικίτσας και Βαφειάδης εστίασαν στον φερόμενο ως εγκληματικό και προδοτικό της ρόλο και παρουσίασαν τα τμήματα αρχείου, τα οποία απέσπασαν από το τμήμα Σαρρή και αναφέρθηκαν στους συνταγματάρχες Παπαγεωργίου και Αβδελά ως γνωστούς δοσίλογους, οι οποίοι αποτελούσαν στελέχη του Κεντρικού Συμβουλίου της Π.Α.Ο.⁶⁰¹. Κατόπιν τούτου, ο Άρης Βελουχιώτης έθεσε ως προαπαιτούμενα προς την Π.Α.Ο. την αποκήρυξη του Χρυσοχόου, την σύλληψη και δίκη από στρατοδικείο του Κοινού Γενικού Στρατηγείου των ενόχων για τα εγκλήματα και προδοσία⁶⁰². Σε περίπτωση εκπλήρωσης των αυτών των όρων θα ακολουθούσε η αναγνώριση της οργάνωσης και η συνεργασία με αυτήν⁶⁰³. Όμως, ο Αργυρόπουλος απάντησε τονίζοντας ότι αρχηγός της οργάνωσης ήταν ο ίδιος και ότι οποιαδήποτε μέτρα εκκαθάρισης θα λαμβάνονταν μετά την αναγνώριση της οργάνωσης⁶⁰⁴. Σε αυτό το σημείο ο Woodhouse φέρεται να δήλωσε, ότι ήταν απαραίτητη η αποδοχή των όρων από την Π.Α.Ο. για την συνέχιση της συζήτησης, ενώ φέρονται συμφώνησαν και οι λοιποί συμμετέχοντες⁶⁰⁵. Τελικά ο Αργυρόπουλος απέρριψε τους όρους οδηγώντας σε αδιέξοδο την διαπραγμάτευση, η οποία κατέληξε σε αρνητική απόφαση⁶⁰⁶. Ο ίδιος ο Αργυρόπουλος αναφέρεται, ότι αποχώρησε από το Περτούλι όταν ξέσπασαν οι συγκρούσεις μεταξύ Ε.Δ.Ε.Σ. και

⁵⁹⁵ Οπ. Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 210

⁵⁹⁶ Οπ. σ. 212

⁵⁹⁷ Οπ. σ. 212

⁵⁹⁸ Οπ. σ. 212

⁵⁹⁹ Οπ. σ. 212

⁶⁰⁰ Οπ. σ. 213

⁶⁰¹ Οπ. σ. 213

⁶⁰² Οπ. σ. 213

⁶⁰³ Οπ. σ. 213

⁶⁰⁴ Οπ. σ. 214

⁶⁰⁵ Οπ. σ. 214

⁶⁰⁶ Οπ. σ. 214

Ε.Λ.Α.Σ.⁶⁰⁷.

Μετά από αυτά τα γεγονότα, ο Κικίτσας θεωρεί, ότι τα διαλυμένα τμήματα της Π.Α.Ο. έλαβαν άφθονη χρηματοδότηση από την Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή, ώστε να ενδυναμωθούν και να αντιπαρατεθούν με τον Ε.Λ.Α.Σ., ενώ τα ίδια τμήματα ο Κικίτσας θεωρεί, ότι ανασυγκροτήθηκαν στα χωριά Κούκος, Σεβαστή, Ίμερα και Σκάφη υπό την κάλυψη των γερμανικών δυνάμεων, καταλήγοντας να αριθμούν περίπου 1.000 ενόπλους⁶⁰⁸. Αυτή η δύναμη ο Κικίτσας αναφέρει, ότι συμμετείχε από κοινού με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις μεταξύ Πιερίων και Ολύμπου με συνολική διάρκεια περίπου 15 ημέρες⁶⁰⁹. Ακολούθησε η αντεπίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. την 25^η Δεκεμβρίου στα Πιέρια και πέριξ της Κατερίνης αναγκάζοντας τις γερμανικές δυνάμεις σε υποχώρηση και εγκατάσταση φρουρών εξοπλισμένων, τις οποίες αναγνώριζε ο Κικίτσας ως ανήκουσες στην δύναμη της Π.Α.Ο.⁶¹⁰. Όμως, ο Ε.Λ.Α.Σ. κατάφερε τελικά τον έλεγχο των Πιερίων και του δρόμου, που ένωνε την Ελασσόνα με την Κατερίνη, προετοιμάζοντας νέες επιθέσεις στα χωριά τα οποία έλεγχαν οι εξοπλισμένοι από τους Γερμανούς⁶¹¹.

Έτσι, στην αφήγηση του Κικίτσα καταγράφονται με σαφήνεια εμπειρίες του από την δράση του Ε.Λ.Α.Σ. στην Μακεδονία και την επαφή του με την Π.Α.Ο., τόσο σε επίπεδο ηγεσίας και διαπραγμάτευσης μεταξύ των δύο οργανώσεων, όσο και στο τοπικό επίπεδο με την ανάδειξη πτυχών της σύγκρουσης, οι οποίες απέβησαν καθοριστικές. Παράλληλα, φωτίζεται με σαφή τρόπο και η σχέση της ηγεσίας του Ε.Λ.Α.Σ. με τα στελέχη της οργάνωσης, παρουσιάζοντας σε κρίσιμα ζητήματα διάσταση σε επίπεδο στρατηγικής.

Το 30^ο σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ.

Κρίσιμη είναι η μαρτυρία του Θανάση Μητσόπουλου (Σταύρου) ως καπετάνιου του 30^{ου} συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος σε κάθε περίπτωση εδράζει την αφήγηση του στην παραδοχή του δοσίλογου χαρακτήρα της Π.Α.Ο.. Σε αυτό το πλαίσιο αναφέρεται η συνάντηση με τμήματα οπλισμένων τουρκόφωνων ποντίων στην περιοχή βορειοανατολικά του όρους Ντοβά-Ντεπέ τον Ιούνιο του 1943 σε μάλλον αμήχανο κλίμα, το οποίο κατέληξε στην ανταλλαγή πυρών⁶¹².

Κατά τις αρχές Αυγούστου 1943 τμήμα του συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. στο Πάικο υπό την ηγεσία του Γαρέφη, αποπειράθηκε δηλώνει ο αφηγητής να έρθει σε διαπραγμάτευση με το τμήμα της Π.Α.Ο. υπό την διοίκηση του ταγματάρχη Κατάκη, όμως, δεν υπήρξε πρόοδος εξαιτίας των θεωρούμενων ως παρεμβάσεων του Χρυσόχου⁶¹³. Έτσι, ο Ε.Λ.Α.Σ. επιτέθηκε και διέλυσε το τμήμα της Π.Α.Ο., ενώ πολλοί αξιωματικοί φέρονται να προσχώρησαν στον Ε.Λ.Α.Σ.⁶¹⁴.

Στην συνέχεια, σχετικά με την πορεία του τμήματος προς τα Κρούσια Κιλκίς αναφέρεται η ενδυνάμωση της Π.Α.Ο. λόγω της υποστήριξης από τους βρετανούς και τις γερμανικές κατοχικές δυνάμεις αφενός, από την προσχώρηση καθυστερημένων

⁶⁰⁷ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978, σ. 214

⁶⁰⁸ Οπ. σ. 245

⁶⁰⁹ Οπ. σ. 245

⁶¹⁰ Οπ. σ. 260-261

⁶¹¹ Οπ. σ. 261-261

⁶¹² Θ. Μητσόπουλος, *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1987, σ. 56-58

⁶¹³ Οπ. σ. 88-89

⁶¹⁴ Οπ. σ. 88-89

αγροτικών στρωμάτων αφετέρου⁶¹⁵. Σε αυτό το σημείο αναφέρεται η επαφή με τα τμήματα των Μήτσου και Τσαμαλούκα τον Ιούνιο του 1943, οι οποίοι επιζητούν διαπραγμάτευση για ενοποίηση με τον Ε.Λ.Α.Σ., η οποία όμως, φέρεται να διακόπτεται μονομερώς από την πλευρά της Π.Α.Ο., ενώ η εξήγηση του αφηγητή είναι, ότι μεσολάβησαν παρεμβάσεις του Χρυσοχόου. Ακολουθεί, η σύγκρουση με τα τμήματα της Π.Α.Ο., η οποία ξεσπάει με την απόφαση του Ε.Λ.Α.Σ. να επιτεθεί αιφνιδιαστικά και μονομερώς εναντίον των θέσεων του τμήματος Τζαμαλούκα στην δυτική πλευρά των Κρουσίων την 15^η Αυγούστου 1943, με αποτέλεσμα την διάλυση και την είσοδο στον Ε.Λ.Α.Σ. αριθμού χωροφυλάκων⁶¹⁶. Ο αφηγητής αναφέρει, ότι ο Τζαμαλούκας φέρεται να αποσκίρτησε από την Π.Α.Ο. λόγω του προδοτικού της χαρακτήρα, αλλά δεν διασαφηνίζει την πληροφορία του⁶¹⁷. Ακόμα, τέθηκε ως άμεσως στόχος η άμεση διάλυση του τμήματος του Μήτσου⁶¹⁸. Σε κάθε περίπτωση η επιθετικότητα του τμήματος του Ε.Λ.Α.Σ. προερχόταν από την πεποίθηση, ότι η Π.Α.Ο. αποτελούσε οργάνωση δοσίλογη και προδοτική, οπότε ήταν αναγκαία η διάλυση της ακόμα και με μονομερείς επιθετικές κινήσεις.

Παράλληλα, αναφέρεται η ανάπτυξη της Π.Α.Ο. στο Βέρμιο με εκτιμώμενη δύναμη έως 250 ενόπλων, το οποίο έλαβε εντολή να διαλύσει το τμήμα του Μητσόπουλου⁶¹⁹. Ενδιαφέρον είναι, ότι το ένοπλο σκέλος της Π.Α.Ο. αναφέρεται ως Ε.Ε.Σ. [Ελληνικό Εθνικός Στρατός]⁶²⁰, αν και ο εν λόγω σχηματισμός αποτέλεσε διάδοχη κατάσταση για τμήμα της Π.Α.Ο. μετά την διάλυση της, το οποίο ήταν ανοιχτά δοσίλογο, ενώ η ονομασία του ένοπλου σκέλους της Π.Α.Ο. ήταν Ε.Σ. [Ελληνικός Στρατός]. Ο αφηγητής επομένως, συγχέει τις ονομασίες των τμημάτων, ενδεχομένως λόγω της πεποίθησης του για τον δοσίλογο χαρακτήρα της Π.Α.Ο., οπότε και ο ανοιχτός δοσιλογισμός, που ακολούθησε με την διάλυση της Π.Α.Ο., θεωρείται ως συνέχεια της πρότερης κατάστασης. Τελικά, το τμήμα της Π.Α.Ο., το οποίο ήταν το τμήμα υπό την διοίκηση του λοχαγού Σαρρή, αποσύρθηκε προς την Μονή Αγίων Πάντων και διαλύθηκε από δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ. Βερμίου⁶²¹.

Στην συνέχεια αναφέρονται συγκρούσεις με δυνάμεις τουρκόφωνων ποντίων, την 19^η Σεπτεμβρίου 1943 στο Παρόχθιο, μεταξύ Μελισσουργείου και Ποντοκερασιάς⁶²² και την 2^η Οκτωβρίου στο χωριό Ανάβρυτο Κιλκίς, ενώ συγκρούσεις με φερόμενα ως τμήματα της Π.Α.Ο. και τουρκόφωνους ποντίους διεξήχθησαν στα χωριά Διάσελλο και Κάτω Θεοδωράκι από το τάγμα του Ε.Λ.Α.Σ. υπό την αρχηγεία του Κολοκοτρώνη⁶²³.

Όμοια πραγματοποιούνται νέες επιχειρήσεις στο Πάικο με σκοπό την διάλυση ένοπλων τμημάτων τουρκόφωνων ποντίων κυρίως, τα οποία φέρονται να ασκούσαν τρομοκρατία και να συνεργάζονταν ανοιχτά με τις δυνάμεις κατοχής στο Θεοδώρωβο (Θεωδώρειο), Ανατολή και σε ορισμένα γειτονικά χωριά της ίδιας περιφέρειας. Το αποτέλεσμα της μάχης ήταν η παράδοση των εξοπλισμένων χωρίς μάχη και απώλειες, ενώ παραδόθηκε

⁶¹⁵ Θ. Μητσόπουλος, *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1987, σ. 77- 78

⁶¹⁶ Οπ. σ. 77- 78

⁶¹⁷ Οπ. σ. 77- 78

⁶¹⁸ Οπ. σ. 77- 78

⁶¹⁹ Οπ. σ. 93

⁶²⁰ Οπ. σ. 94

⁶²¹ Οπ. π. σ. 94-95

⁶²² Οπ. σ. 573

⁶²³ Οπ. σ. 574

εκτός του οπλισμού τους και ποσότητα τροφίμων⁶²⁴. Όμως, η δύναμη του Ε.Λ.Α.Σ. επί της ουσίας εκκαθαρίζει την περιοχή με νέο γύρω επιθέσεων εναντίον χωριών, στα οποία ήταν οχυρωμένοι εξοπλισμένοι και συγκεκριμένα, στο Διβούνιο, Σπουργίτι, Φύσκα και Διάσελλο την 10^η Νοεμβρίου 1943⁶²⁵. Το αποτέλεσμα της μάχης ήταν νικηφόρο για τον Ε.Λ.Α.Σ., όμως, καταγράφηκαν σοβαρές απώλειες. Τέλος, την 16^η Νοεμβρίου 1943 δύναμη του Ε.Λ.Α.Σ. επιτέθηκε στα εξοπλισμένα από τους γερμανούς χωριά Κορυφή, Μονολίθιο, Αγία Κυριακή και Πλαγιά, καταλήγοντας στην παράδοση των μαχητών τους χωρίς σοβαρή αντίσταση, ενώ οι κάτοικοι εμφανίζονται φιλικοί προς τους αντάρτες⁶²⁶. Νέες συγκρούσεις διεξάγονται τον μήνα Νοέμβριο και στα χωριά Ελληνικό και Ανάβρυτος⁶²⁷. Τα γεγονότα προκαλούν το ενδιαφέρον. Αφενός το γεγονός, ότι διεξάγονται συγκρούσεις με εξοπλισμένους από τις δυνάμεις κατοχής σε ορισμένες περιπτώσεις στα ίδια χωριά, καταδεικνύοντας την αδυναμία του Ε.Λ.Α.Σ. να ελέγξει με πυγμή ή να μεταστρέψει ιδεολογικά τους εμπλεκόμενους, καταλήγοντας να παγιδεύεται στην διαρκή εμπλοκή σε μάχη με εχθρικούς ντόπιους. Αφετέρου, οι ντόπιες εχθρικές δυνάμεις, οι οποίες εξοπλίζονται από τους γερμανούς αποκαλούνται ‘‘Παοτζήδες’’, δηλαδή ταυτίζονται με τις δυνάμεις της οργάνωσης Π.Α.Ο., ενδεχομένως γιατί κατά τον αφηγητή [και άλλες πηγές του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.] η αντίδραση και ο δοσιλογισμός παρουσίαζαν κοινά χαρακτηριστικά, αλλά και εξαιτίας της συμμαχίας ή ένταξης στην Π.Α.Ο. πολυάριθμων αυτόνομων ομάδων και οπλαρχηγών, αρκετοί από τους οποίους προερχόμνη από την τουρκόφωνη μειονότητα των ποντίων.

Οι συγκρούσεις συνεχίζονται τον Δεκέμβριο του 1943 με εξοπλισμένους από τους γερμανούς τουρκόφωνους Πόντιους, αφενός στα χωριά Ευκαρπία, Τέρπουλλο Κιλκίς και αφετέρου στα χωριά Χείμαρρος και Αγία Τριάδα Σερρών με ισχυρή αντίσταση από τους οχυρωμένους ντόπιους και απώλειες για τον Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος σε ορισμένες περιπτώσεις αναγκάστηκε σε απόσυρση και επανάληψη της επίθεσης με νικηφόρο αποτέλεσμα τελικά⁶²⁸. Ο αφηγητής δεν παραλείπει, να επισημάνει την διεξαγωγή πολιτικής προπαγάνδας και διαφώτισης από τον Ε.Λ.Α.Σ. στα χωριά, τα οποία περιέρχονταν στον έλεγχο του, όπως στην περίπτωση της Ποντοκερασιάς και της Αναβρύτου⁶²⁹.

Σε μία άλλη εξέλιξη, την 22^α Νοεμβρίου 1944 οργανώθηκε από δύναμη του Ε.Λ.Α.Σ., η απαγωγή των ανδρών της χωροφυλακής του νομού Πέλλης με εξαίρεση την Έδεσσα. Η επαφή με τους προσαχθέντες περιγράφεται σε ήπιο κλίμα, ενώ από την ηγεσία του τμήματος του Ε.Λ.Α.Σ. τονίστηκε, ότι η κίνηση αποτελούσε ένα μέσο απεμπλοκής τους από την τήρηση της τάξης στα πλαίσια της κατοχής, ενώ σημειώθηκε ότι η ένταξη τους θα αποτελούσε εθελοντική απόφαση, προβάλλοντας την δυνατότητα αποχώρησης τους μετά από ορισμένο χρόνο αν δεν συμπαρατάσσονταν τελικά με τον Ε.Λ.Α.Σ.⁶³⁰.

Ακόμα, εκτιμώντας την κατάσταση τον Δεκέμβριο του 1943, ο αφηγητής επαναλαμβάνει την εκτίμηση του για τον δοσίλογο χαρακτήρα της Π.Α.Ο., αλλά και για την προέλευση των αντιδραστικών και δοσίλογων κινήσεων ως αποτέλεσμα

⁶²⁴ Θ. Μητσόπουλος, *το 3οο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1987, σ. 577

⁶²⁵ Οπ. σ. 577-578

⁶²⁶ Οπ. σ. 578

⁶²⁷ Οπ. σ. 579-580

⁶²⁸ Οπ. σ. 580-581

⁶²⁹ Οπ. σ. 581

⁶³⁰ Οπ. σ. 119-120

παραπλάνησης και διαβολής των καθυστερημένων αγροτικών στρωμάτων⁶³¹.

Η προσέγγιση του Θ. Μητσόπουλου χαρακτηρίζεται από την έμφαση στις τοπικές εξελίξεις και στην μεταφορά της εικόνας του αντάρτικου ως βιωμένη εμπειρία. Έτσι, δεν εστιάζει τόσο σε γεγονότα κεντρικά, τα οποία ενδεχομένως, να αφορούσαν την συνολική πορεία του αντάρτικου και των σχέσεων μεταξύ των δύο οργανώσεων, αλλά στην κλίμακα δράσης του τμήματος, δίνοντας έτσι πληροφορίες με τρόπο αβίαστο και αυθόρμητο για τα πεπραγμένα του συντάγματος το οποίο ηγήθηκε και την εμπειρία του από την διένεξη με την Π.Α.Ο. όπως ο ίδιος την προσέλαβε, δηλαδή ως πρόταγμα αποφασιστικής άμυνας στην απειλή, που φέρεται να αντιπροσώπευε σύμφωνα με την αφήγηση του ο χαρακτηριζόμενος ως προδοτικός χαρακτήρας της οργάνωσης Π.Α.Ο.. Έτσι, οι επιθετικές μονομερείς ενέργειες, οι οποίες και γίνονται παραδεκτές ως τέτοιες, επανεγγράφονται στα πλαίσια της σθεναρής άμυνας και της αντίστασης στον δοσίλογισμό. Δηλαδή, δεν περιγράφεται η σύγκρουση μεταξύ δύο αντίπαλων οργανώσεων αντίστασης, αλλά η προσπάθεια συντριβής μίας δοσίλογης οργάνωσης, σύμφωνα με την πρόσληψη του αφηγητή.

Σε συνέχεια της αφήγησης του Θ. Μητσόπουλου, έρχεται η διαμεσολαβημένη από τον ίδιο συζήτηση μεταξύ παλαιών μαχητών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., οι οποίοι σε αυτό το πλαίσιο αναφέρονται στην σύγκρουση με την Π.Α.Ο.⁶³². Συγκεκριμένα, ο Κώστας Αρβανιτάκης μαχητής του Ε.Λ.Α.Σ. από το χωριό Δωροθέα της επαρχίας Αλμωπίας Πέλλας, ο οποίος αναφέρεται στην συμμετοχή του στον Ε.Λ.Α.Σ. και συγκεκριμένα με το τμήμα του καπετάνιου Γαρέφη, το οποίο έδρασε στο Πάικο⁶³³. Στην αφήγηση του καταγράφει τον προβληματισμό του για την διένεξη μεταξύ των οργανώσεων αντίστασης και τις συνέπειες του, τις οποίες όπως ο ίδιος σημείωνε, αναγνώριζε δεκαετίες μετά τα γεγονότα⁶³⁴. Ταυτόχρονα, εξέφραζε την δυσπιστία του για την οργάνωση και δράση του τμήματος της Π.Α.Ο. στο Πάικο, το οποίο έδρευε στην θέση Μπέλλα Βόντα⁶³⁵. Την περιέργεια των ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ. κίνησε η απραξία και η έλλειψη συνωμοτικότητας από την πλευρά του τμήματος της Π.Α.Ο., το οποίο διέμενε στην ύπαιθρο χωρίς να είναι επαρκώς εξοπλισμένο ή να παρουσιάζει δράση⁶³⁶. Αντίθετα, στο κοντινό χωριό Μεγάλα Λιβάδια, οι φερόμενοι ως συντηρητικοί κάτοικοι του εμφανίζονταν σκανδαλισμένοι και ενοχλημένοι από την συμπεριφορά των τρόπων τινά εθνικιστών ανταρτών, τόσο σε ζητήματα ηθικής, όσο και στο ζήτημα των προμηθειών⁶³⁷. Η πρόσκληση που τους απεύθυνε ο Ε.Λ.Α.Σ. κατέληξε στην ένταξη περίπου δεκαπέντε αξιωματικών και οπλιτών στον Ε.Λ.Α.Σ.⁶³⁸. Όμως, η διένεξη εντάθηκε όταν από το τμήμα της Π.Α.Ο. ζητήθηκε, να παραδώσει στον Ε.Λ.Α.Σ. βρετανό φυγά στρατιωτικό με το σκεπτικό, ότι θα ήταν σημαντικός για την διεξαγωγή κοινών επιχειρήσεων αντίστασης και η άλλη πλευρά αρνήθηκε⁶³⁹. Το αποτέλεσμα ήταν η σύγκρουση και η ταχεία διάλυση

⁶³¹ Θ. Μητσόπουλος, *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1987, σ. 131

⁶³² Θ. Μητσόπουλος, *Αναμνήσεις αγωνιστών του Βερμίου και του Καϊμακτσαλάν, του Πάικου και του Κιλκίς*, Αθήνα, 1995, σ. 70

⁶³³ Θ. Μητσόπουλος, *Αναμνήσεις αγωνιστών του Βερμίου και του Καϊμακτσαλάν, του Πάικου και του Κιλκίς*, Αθήνα, 1995, σ. 70

⁶³⁴ Οπ. σ. 69

⁶³⁵ Οπ. σ. 69-70

⁶³⁶ Οπ. σ. 71

⁶³⁷ Οπ. σ. 70-71

⁶³⁸ Οπ. σ. 71

⁶³⁹ Οπ. σ. 72

του οικτρά οργανωμένου αντίπαλου τμήματος⁶⁴⁰. Όμως, ο αφηγητής εμφανίζεται προβληματισμένος για το αποτέλεσμα, καθώς πολλοί από τους αιχμαλώτους, όχι μόνο διέφυγαν, οπότε και δεν εντάχθηκαν στην ενεργό δράση με τον Ε.Λ.Α.Σ., αλλά πολλοί επέστρεψαν στην αδράνεια και την ιδιώτευση ή ακόμα χειρότερα στην υπηρεσία του ταγματάρχη Πούλου⁶⁴¹. Έτσι, τίθεται ο προβληματισμός για την αποτελεσματικότητα της στρατηγικής επιβολής πυγμής σε βάρος των διφορούμενων αντιστασιακών σχηματισμών, αλλά και το αδιέξοδο στο οποίο περιήλθε η κατάσταση λόγω της στάση της απέναντι πλευράς και την πίεση που υφίστατο ο τοπικός πληθυσμός. Η αφήγηση δεν διευκρινίζει τον χρόνο των συμβάντων εκτιμάται συνεκτιμώντας τις αφηγήσεις των λοιπών αφηγητών, ότι πρόκειται για τον Οκτώβρη του 1943, περίοδο όξυνσης της διένεξης με την Π.Α.Ο. και διάλυσης των τμημάτων της και ειδικά και αυτά του όρους Πάικου.

Όμοιοι προβληματισμοί εκφράζονται στην συζήτηση των μαχητών του Ε.Λ.Α.Σ. Δημήτρη Σουμάδη, Θανάση Μητσόπουλου, Τριανταφυλλιάς Παπαστεργίου, όπου μεταξύ άλλων αναφέρονται στην κατάσταση του Κιλκίς, όπου τονίστηκαν σχετικά οι αντιφατικές συνθήκες και ειδικοί όροι, που διαμόρφωναν το πολιτικό και κοινωνικό πεδίο της περιοχής, επιτρέποντας στον στρατό κατοχής να στρατολογεί ενόπλους συνεργάτες⁶⁴². Καταγραφόταν λοιπόν, ο συντηρητικός χαρακτήρας του αγροτικού θρησκόληπτου και αντικομμουνιστικού τελικά, προσφυγικού ποντιακού πληθυσμού, ενώ ταυτόχρονα ενυπήρχε στον κοινωνικό ιστό της πόλης ισχυρό κομμουνιστικό και αντιστασιακό κίνημα, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο κλιμάκωση της έντασης, των εσωτερικών κοινωνικών και αντιφάσεων⁶⁴³.

Στο ζήτημα της ένοπλης αντίδρασης αναφέρεται σε τόνο αποφασιστικό ο Δημήτρης Κυριατζόπουλος (Φωτεινός), ο οποίος αναγνώριζε ως έντονα προβληματική την κατάσταση στην Κοζάνη και την Πτολεμαΐδα, προσλαμβάνοντας ως ίδιας κατηγορίας τις δυνάμεις των ταγμάτων ασφαλείας, των κοιμητοζήδων και των εξοπλισμένων της Π.Α.Ο. και ανιχνεύοντας με πολιτικές και στρατιωτικές διαστάσεις, οι οποίες έχριζαν άμεσης αντιμετώπισης⁶⁴⁴. Όμως, σημειώνεται η καθοδηγητική ανεπάρκεια της ηγεσίας του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., οπότε η κεντρική ηγεσία ανέτρεπε τους σχεδιασμούς των τοπικών στελεχών επιδεινώνοντας την κατάσταση⁶⁴⁵.

⁶⁴⁰ Θ. Μητσόπουλος, *Αναμνήσεις αγωνιστών του Βερμίου και του Καϊμακτσαλάν, του Πάικου και του Κιλκίς*, Αθήνα, 1995, σ. 72

⁶⁴¹ Οπ. σ. 73

⁶⁴² Οπ. σ. 77-80

⁶⁴³ Οπ. σ. 77-80

⁶⁴⁴ Δ. (Φωτεινός) Κυριατζόπουλος, *Αντική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Κώδικας, 2004, σ. 506-507

⁶⁴⁵ Οπ. σ. 506-507

VII. ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ Π.Α.Ο. ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ : ΜΙΑ ΑΠΑΤΗΛΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

α) Η διάλυση της Π.Α.Ο. και η διάδοχη κατάσταση

Η αποδιάρθρωση της οργάνωσης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. αποτέλεσε δυναμική διαδικασία χωρίς σαφή χρονική αφετηρία. Δηλαδή δεν ήταν αποτέλεσμα ενός επεισοδίου, αλλά το αποτέλεσμα της συνάρτησης πλήθους παραγόντων, η συρροή των οποίων καθιστούσε σταδιακά ολοένα και πιο ορατό το επερχόμενο τέλος για την οργάνωση. Όμως, θα μπορούσε συμβατικά, να αναγνωριστεί ως σημείο τομής η επίσημη απόφαση διάλυσης της οργάνωσης, η οποία δημοσιοποιήθηκε με διαταγή την 1^η Ιανουαρίου 1944 και αφορούσε το ένοπλο σκέλος της. Η συγκεκριμένη απόφαση άφηνε αδιευκρίνιστο το μέλλον του σκιώδους πολιτικού σκέλους της οργάνωσης με τις κλαδικές και τοπικές οργανώσεις των οποίων η ύπαρξη προβλεπόταν, εάν αυτές τελικά λειτούργησαν ποτέ πέραν των ορίων της ηγετικής ομάδας. Ήταν λοιπόν ασαφές αν αυτή η οργάνωση τελικά έπαυσε την λειτουργία της οριστικά και αμετάκλητα με την δημοσίευση αυτής της διαταγής, δηλαδή αν στην πραγματικότητα αν έπαψε να υφίσταται ως οργανωτική οντότητα με οριοθέτηση αυτού του γεγονότος με τρόπο σαφή και τελεσίδικο για την ηγεσία, τα στελέχη, τα μέλη και τους οπαδούς. Έτσι, καθώς διαμορφώθηκε η κατάσταση ήταν σχεδόν προδιαγεγραμμένο, ότι ο καθένας ως άτομο ή ως συνιστώσα της οργάνωσης μπορούσε να πραγματοποιήσει διαφορετικές προσεγγίσεις, εφαρμογές, αναγνώσεις τόσο για το γεγονός καθεαυτό, όσο και για τους δρόμους τους οποίους αναγνώριζε ως δυνατές επιλογές σε ένα ευρύ φάσμα εναλλακτικών, χωρίς εφαρμόσιμες οριοθετήσεις.

Μία μακρά περίοδος οξείας διένεξης με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., σφραγίστηκε την 9^η Ιανουαρίου με την διάλυση και των τελευταίων ένοπλων τμημάτων της Π.Α.Ο. στην μάχη, η οποία διεξήχθη στο χωριό Χείμαρρος⁶⁴⁶. Οπότε παρά τις θριαμβολογίες στελεχών για την έκβαση της μάχης, η τύχη της οργάνωσης είχε σφραγιστεί, καθώς διαλύθηκε και το τελευταίο ένοπλο τμήμα⁶⁴⁷. Όμως, ενδεικτικό της αντιφατικότητας και της ασάφειας του προσανατολισμού και λειτουργίας της είναι, ότι η Διοικούσα Επιτροπή της αποφάσισε την διάλυση των ένοπλων σωμάτων της οργάνωσης την 31^η Δεκεμβρίου 1943 και κοινοποίησε την απόφαση την 1^η Ιανουαρίου 1944, τονίζοντας την παύση του ένοπλου αγώνα και την συνέχιση με άλλα μέσα, την αποκήρυξη κάθε επαφής με τις δυνάμεις κατοχής ή χρήση του ονόματος "Π.Α.Ο." για ένοπλα σώματα, την παράδοση του οπλισμού σε στελέχη της οργάνωσης και την αναμονή λήψης εντολών για περαιτέρω δράση, ενδεχομένως, ελέω του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής⁶⁴⁸. Η διαταγή επανεκδόθηκε την 25^η Ιανουαρίου 1944 προς εμπέδωση και εφαρμογή της⁶⁴⁹. Όμως,

⁶⁴⁶ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ.567-569

⁶⁴⁷ Οπ. σ. 567-569

⁶⁴⁸ Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 427-428// Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949-1952, σ. 85 // Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ 804

⁶⁴⁹ Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 427-428// Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*,

ενδιαφέρον είναι, ότι η μάχη του Ε.Λ.Α.Σ. έγινε με φερόμενο ως συντεταγμένο τμήμα της Π.Α.Ο. οκτώ μέρες μετά την τυπική διάλυση του ένοπλου σκέλους της, οδηγώντας στο συμπέρασμα, ότι δεν υπήρχε συνοχή και αντίκρισμα της αποφάσεις της διοίκησης, οι οποίες στην πράξη ήταν “κενό γράμμα”, ενώ σε καμία περίπτωση δεν διευκρινίζεται η αποστολή αυτού του τμήματος.

Η κρίση και η αδράνεια κλιμακώθηκε στο εσωτερικό της εναπομείνουσας και αποδεκατισμένης γραφειοκρατίας της ηγεσίας, καθώς πλέον δεν υπήρχε λόγος ύπαρξης μίας οργάνωσης, η οποία διακηρυκτικά έστω είχε πρακτική την δυναμική δράση. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1944 διατυπώνεται από στελέχη της Διοικούσας Επιτροπής η πρόταση διάλυσης και του πολιτικού σκέλους της οργάνωσης με δεδομένη την αδράνεια και την συνολική της κατάσταση με δεδομένο, ότι η Π.Α.Ο. είχε απομείνει στην ουσία χωρίς μέλη, ακρωτηριασμένη από το ένοπλο τμήμα της και με απώλειες ηγετικών στελεχών λόγω απόσυρσης, φυγής ή άλλης ένταξης, ενώ ακόμα και ο επιτελάρχης της Ι. Μουστεράκης και ο αντικαταστάτης του Αρχ. Αργυρόπουλος ήταν εκτός υπηρεσίας της οργάνωσης. Στην συζήτηση της πρότασης οι συμμετέχοντες διχάστηκαν με τους στρατηγό Ν. Λιούμπα, συνταγματάρχη Γ. Παπαγεωργίου και συνταγματάρχη Μ. Βίμπλη να τάσσονται υπέρ της διάλυσης της Π.Α.Ο., οι οποίοι μετά την εμμονή άλλων συμμετεχόντων στην συνέχεια της οργάνωσης αποχώρησαν μονομερώς, ενώ το γεγονός αντιμετωπίστηκε υποτιμητικά από τους παραμείναντες⁶⁵⁰. Το άμεσο αποτέλεσμα αυτής της διάσπασης ήταν περαιτέρω αποδυνάμωση της οργάνωσης με την αποχώρηση ακόμα και των υψηλόβαθμων στρατιωτικών στελεχών της. Όμως, οι εναπομείναντες επιμένουν στην ανασύνταξη των οργάνων της Π.Α.Ο., η οποία περιλάμβανε μόνο ένα στέλεχος με τον βαθμό του συνταγματάρχη, τον Παπαπέτρου, ο οποίος αναλαμβάνει και την γενική αρχηγεία, ενώ οι ταγματάρχες Αβδελάς και Παπαθανασίου θα αναλάμβαναν την συγκρότηση οργάνων⁶⁵¹. Ακόμα, διευκρινίζεται, ότι η συνεδρίαση του Μαρτίου του 1944, η οποία όρισε όργανα ήταν η τελευταία και θα κατευθύνονταν στα βουνά να ασκήσουν τα καθήκοντα τους⁶⁵². Όμως, το ερώτημα είναι ποια καθήκοντα θα ασκούσαν, ποιόν θα διοικούσαν και ποιος ή ποιανού στρατός θα ήταν υπό τις διαταγές τους, καθώς η Π.Α.Ο. είχε πάψει, να υπάρχει ως ένοπλη οργάνωση και απέμεναν σπαράγματα της διοικούσας γραφειοκρατίας της.

Ακολουθεί, ο σχηματισμός της Π.Ε.Ε.Α. με την συμμετοχή του Ε. Μπακιρτζή, φερόμενου στο παρελθόν ως υποψήφιου αρχηγού για την σχεδιαζόμενη ενοποίηση των οργάνωσεων Π.Α.Ο. και Ε.Κ.Κ.Α., ζήτημα για το οποίο ο ίδιος δεν είχε ποτέ απαντήσει. Σχετικά με το Ε.Α.Μ. ο Παπαθανασίου σημειώνει την κατά την γνώμη του επιβολή τρομοκρατίας κα χαφιεδισμού προς τους Γερμανούς από το Ε.Α.Μ., αναγκάζοντας σε αυτό το πλαίσιο και τον Α. Σβώλλο να συμμετέχει στην Π.Ε.Ε.Α., αναγνωρίζοντας συνθήκες εμφυλίου πολέμου⁶⁵³.

Παρόλα αυτά ο Παπαθανασίου ισχυρίζεται τον Φεβρουάριο του 1944, ότι “θα επικρατήσει πανταχού της Ελλάδας το Ε.Α.Μ., [...] αν διαλυθεί η Π.Α.Ο. [...] η

τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949-1952, σ. 85 // Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ 804

⁶⁵⁰ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 585-588

⁶⁵¹ Οπ. σ. 587-588

⁶⁵² Οπ. σ. 588

⁶⁵³ Οπ. σ. 178

ισχυροτέρα Εθνική Οργάνωσις” και τόνιζε, ότι θα επακολουθούσε η διάλυση της Ε.Κ.Κ.Α. και του Ε.Δ.Ε.Σ.⁶⁵⁴.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσει την αφήγηση του για τις επαφές με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., ένα γεγονός για το οποίο δεν εντοπίζεται οποιαδήποτε πληροφορία από άλλους εμπλεκόμενους. Περιγράφεται η συνάντηση των αντιπροσώπων του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και της Π.Α.Ο., οι οποίοι διατύπωσαν κάλεσμα συμμετοχής στην Π.Ε.Ε.Α., στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, στον νεοϊδρυόμενο “Εθνικό Στρατό, μαζί με τον Ε.Δ.Ε.Σ. και την Ε.Κ.Κ.Α.⁶⁵⁵. Ο Παπαθανασίου φέρεται, να έδειξε θετική προδιάθεση, αν και μη εξουσιοδοτημένος να λάβει αποφάσεις για το ζήτημα⁶⁵⁶. Στον επόμενο γύρο διαπραγματεύσεων αναγνωρίστηκαν επιπλοκές μεταξύ των συνομιλητών της πλευράς του Ε.Α.Μ., οι οποίοι εμφάνιζαν διχογνωμία, υπονοώντας ο αφηγητής, ότι οι μη κομμουνιστές πολιτικοί σύμμαχοι του Ε.Α.Μ. εξαπατούνταν και παρά την θέληση τους εμπλέκονταν σε αποφάσεις τις οποίες δεν αντιλαμβάνονταν⁶⁵⁷. Στον τρίτο και τελικό γύρο των περιγραφόμενων διαπραγματεύσεων τίθενται οι όροι της Π.Α.Ο. για την ένταξη της, οι οποίοι συνοψίζονταν στην κατανομή των διοικητικών θέσεων για τις μεραρχίες της Μακεδονίας και την Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας, την ισοδύναμη διασπορά των αξιωματικών των οργανώσεων σε όλες τις μεραρχίες, την στρατολογία των ανταρτών στον νεοσχηματισμένο και χωρίς πολιτικούς επιτρόπους “Εθνικό Στρατό” και την επικοινωνία με τον συνταγματάρχη Μουστεράκη, με το Ε.Α.Μ. να φέρεται ως αποδεχόμενο όλους τους όρους απερίφραστα⁶⁵⁸.

Το ενδιαφέρον στοιχείο σε αυτή την αφήγηση είναι καταρχάς, ότι όλοι οι εμπλεκόμενοι στην διαπραγμάτευση από την πλευρά του Ε.Α.Μ. είναι άγνωστα στελέχη, από τα οποία ορισμένα δεν επανεμφανίζονται, ενώ και από την πλευρά την Π.Α.Ο. η συμμετοχή προσώπων είναι περιορισμένοι με τον αφηγητή σε πρωταγωνιστικό ρόλο. Όμως, το πιο ενδιαφέρον είναι, το γεγονός, ότι το Ε.Α.Μ. φέρεται να επιζήτησε την στήριξη της Π.Α.Ο. τόσο στην Π.Ε.Ε.Α., όσο και στον ανύπαρκτο “Εθνικό Στρατό”, δηλαδή του Ε.Λ.Α.Σ., μίας οργάνωσης-φάντασμα χωρίς ένοπλα τμήματα, με διαλυμένη ηγεσία και σκόρπια υπολείμματα του οργανωτικού μηχανισμού να φέρονται ως ενέχοντα σημαίνοντα ρόλο στην διαμόρφωση της αντίστασης και μάλιστα και θέτοντας και πλήθος όρων, τους οποίους το Ε.Α.Μ. για κάποιο ανεξιχνίαστο λόγο φέρεται, να τους αποδεχόταν.

Την ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη, αν και ανεπιβεβαίωτη αφήγηση ακολουθεί η παράθεση αλληλογραφίας μεταξύ του Ε.Α.Μ. και της Π.Α.Ο., η οποία φαίνεται, να συμβαδίζει με το σύνηθες ύφος επικοινωνίας μεταξύ των δύο οργανώσεων.

Στην επιστολή του Ε.Α.Μ. την 15^η Απριλίου 1944 στην Θεσσαλονίκη, απευθυνόμενη προς το Σώμα των αξιωματικών της Π.Α.Ο. και όχι στην ίδια την Π.Α.Ο. διευκρινίζεται, ότι το μέτωπο απαντούσε στην από 10^{ης} Απριλίου 1944 πρόταση που απευθύνθηκε προς το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. για συνεργασία, η οποία εκλαμβάνόταν ως προσχώρηση και διευκρινιζόταν, ότι ο Ε.Λ.Α.Σ. ενέχει ρόλο εθνικού στρατού στην υπηρεσία της Π.Ε.Ε.Α.⁶⁵⁹. Ως όροι αποδοχής της προσχώρησης των αξιωματικών της Π.Α.Ο. στον

⁶⁵⁴ Οπ. σ. 585

⁶⁵⁵ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 180

⁶⁵⁶ Οπ. σ. 181-182

⁶⁵⁷ Οπ. σ. 183

⁶⁵⁸ Οπ. σ. 189

⁶⁵⁹ Οπ. σ. 191

Ε.Λ.Α.Σ., οι οποίοι θα αξιοποιούνταν ανάλογα με τον βαθμό τους, ετίθεντο η αναγνώριση των σκοπών του Ε.Α.Μ., η καταδίκη της δοσίλογης κυβέρνησης και των οργανώσεων που την στήριζαν, η αποκήρυξη των δοσίλογων και εγκληματικών οργανώσεων στην υπηρεσία των δυνάμεων κατοχής, αποκήρυξη των αποκλινόντων προς τον δοσιλογισμό μέσα από τις γραμμές τις Π.Α.Ο. και τέλος η δέσμευση στον αγώνα ενάντια σε αυτές τις δυνάμεις, όσο και στις δυνάμεις, οι οποίες θα στρέφονταν κατά της Π.Ε.Ε.Α. χρησιμοποιώντας την ονομασία Π.Α.Ο.⁶⁶⁰. Από την πλευρά του ο Παπαθανασίου, τόνιζε την αντίφαση μεταξύ της επιστολής και των φερόμενων ως προτάσεων, που χρησιμοποιήθηκαν ως βάση της διαπραγμάτευσης στον πρώτο γύρο και επισήμαινε, ότι η διαπίστωση ήταν κοινή τόσο από την Ανώτατη Επιτροπή Αγώνα, όσο και από την βολιδοσκοπήση της βάσης της οργάνωσης και των οργανωτικών τμημάτων της⁶⁶¹. Έτσι, προκαλείται απορία καθώς, η Π.Α.Ο. ήταν ουσιαστικά υπό καθεστώς επίσημης διάλυσης.

Η απάντηση της Π.Α.Ο. ήρθε μετά από θετική εισήγηση των οργάνων της, τα οποία στήριζαν την “ενοποίηση”, όπως χαρακτηρίστηκε⁶⁶². Αν και η φερόμενη ως γραπτή απάντηση ήταν γενικά εκτός θέματος με αυτόκεντρο άξονα και προκλητικό προς το Ε.Α.Μ. ύφος⁶⁶³. Αναφερόταν η θέληση της οργάνωσης για ενότητα, σε αντίθεση με τον εμφύλιο σπαραγμό που επικρατούσε, αλλά και σε φερόμενη εντολή του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής για οργάνωση “Κέντρου Συντονισμού Αγώνα Νότου” από την Ε.Κ.Κ.Α. και “Κέντρου Συντονισμού Αγώνα Βορρά” από την Π.Α.Ο., ενώ γινόταν αναφορά στην θεωρούμενη υπεροχή της οργάνωσης στην κεντρική και δυτική Μακεδονία⁶⁶⁴. Όμως, σε οξύ τόνο διατυπώνονταν κατηγορίες για την στάση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., ενώ σχετικά με την ενοποίηση αναφερόταν η συμφωνία με τους στόχους του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και της Π.Ε.Ε.Α.⁶⁶⁵. Ακόμα διατυπωνόταν ο όρος της μετονομασίας του Ε.Λ.Α.Σ. σε “Έθνικό Στρατό”, παράλληλα με την έκφραση επί της ουσίας αναθέματος για την πολιτική του μετώπου στις πόλεις και την ύπαιθρο στοχοποιώντας τα μέλη της βάσης και τους οπαδούς⁶⁶⁶. Η παρουσιαζόμενη επιστολή απάντησης της 29 Απριλίου 1944 από την Παμακεδονική επιτροπή του Ε.Α.Μ. διευκρίνιζε, ότι απευθυνόταν στο σώμα των αξιωματικών και ως τέτοιο εκλάμβανε τον συνομιλητή και όχι την Π.Α.Ο. και παράλληλα τονιζόταν ότι η κατάσταση δεν ήταν αυτή του εμφυλίου, αλλά της διαπάλης μεταξύ δοσιλογισμού και αντίστασης, οπότε ήταν αναγκαία η αποκήρυξη και καταδίκη κάθε δοσίλογου θεσμού ή ένοπλου σώματος⁶⁶⁷. Τέλος τονιζόταν, ότι η συμφωνία με την Π.Ε.Ε.Α. και το Ε.Α.Μ., προέβλεπε την ένταξη του σώματος αξιωματικών της οργάνωσης στον Ε.Λ.Α.Σ.⁶⁶⁸.

Έτσι, φέρεται, να γράφεται το αμφίβολο τέλος των σχέσεων της εναπομείνας συνθλιμμένης Π.Α.Ο. με το Ε.Α.Μ.. Όμως, στο ίδιο πλαίσιο διαλόγου παρατίθεται και η αλληλογραφία του Ι. Παπαθανασίου με τον Ι. Μουστεράκη, ο οποίος απευθύνθηκε με

⁶⁶⁰ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 191

⁶⁶¹ Οπ. σ. 193

⁶⁶² Οπ. σ. 193

⁶⁶³ Οπ. σ. 194

⁶⁶⁴ Οπ. σ. 194

⁶⁶⁵ Οπ. σ. 194

⁶⁶⁶ Οπ. σ. 195-196

⁶⁶⁷ Οπ. σ. 197, 201-202

⁶⁶⁸ Οπ. σ. 203

επιστολές του προς τα πολιτικά στελέχη της Π.Α.Ο., και ορισμένα στρατιωτικά στελέχη⁶⁶⁹.

Στην επιστολή του προς τον Μ. Βίμπλη την 10^η Μαρτίου 1944 επισήμαινε την θετική του εμπειρία από την ένταξη του στο Ε.Α.Μ., σύμφωνα με την οποία συνειδητοποιούσε, ότι οι οποιεσδήποτε διενέξεις και υπερβολές σε βάρος της Π.Α.Ο. εκπορεύονταν όχι από την κεντρική στρατηγική του Ε.Α.Μ., αλλά από επιμέρους λανθασμένες νοοτροπίες⁶⁷⁰. Παράλληλα σημείωνε την αναίρεση θεωρούμενων ως στρεβλώσεων στην λειτουργία του Ε.Λ.Α.Σ., δηλαδή την υποτίμηση των αξιωματικών, οι οποίοι πλέον αξιοποιούνταν σύμφωνα με τον βαθμό τους και την ικανότητα τους και την κατάργηση των πολιτικών επιτρόπων⁶⁷¹. Τέλος, επισήμαινε, ότι δεν έπρεπε κανείς, να έχει φοβική στάση προς τον κομμουνισμό, αλλά να συνειδητοποιήσει, ότι αποτελούσε πολιτική με στόχευση τον λαό⁶⁷².

Η επιστολή του Μουστεράκη προς τον Παπαθανασίου αγγίζει κρίσιμα ζητήματα, όπως οι διαρρέουσες πληροφορίες για δοσιλογισμό και εξοπλισμό τμημάτων, που προέρχονταν από την Π.Α.Ο. με γερμανικά όπλα⁶⁷³. Έτσι, τόνιζε, ότι αποτελούσε ‘ματαιοπονία η εμμονή στην ύπαρξιν της Π.Α.Ο. χωρίς τον κίνδυνο να εκτραπεί ή και απλώς να χαρακτηριστεί ως αντεθνική’⁶⁷⁴. Με αυτό το συμπέρασμα ως αφετηρία, καλούσε σε συστράτευση με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. επαναλαμβάνοντας, ότι η εμπειρία του ήταν αποκαλυπτική για την πραγματική ηθική και συμπεριφορά του κόσμου που απάρτιζε το μέτωπο⁶⁷⁵. Σε αυτό το πλαίσιο πρότεινε την εκατέρωθεν αμνήστευση για τα συμβάντα της διένεξης και την άμεση είσοδο στον Ε.Λ.Α.Σ., στηρίζοντας ταυτόχρονα το έργο της Π.Ε.Ε.Α., ενώ τόνιζε ότι το αντίθετο θα αποτελούσε ακατανόητη απόφαση⁶⁷⁶.

Ο Παπαθανασίου στην φερόμενη ως απαντητική του επιστολή της 20^{ης} Απριλίου 1944, η οποία ο συντάκτης τονίζει, ότι δεν ελήφθη ποτέ, καταρχάς διατυπώνονται ευχαριστίες προς τον Ι. Μουστεράκη για τις υπηρεσίες του ως εκπροσώπου της Π.Α.Ο. στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών και η αισιοδοξία του για την πορεία ενοποίησης με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.⁶⁷⁷. Όμως, στην συνέχεια σε ύφος οξύ και επιθετικό απευθυνόμενος στον Μουστεράκη τόνιζε, ότι ‘πέσατε θύμα αισχρής συκοφαντίας’ εξ απολύοντας επίθεση εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και βαυκαλιζόμενος ότι αν η Π.Α.Ο. το επιθυμούσε θα υπήρχαν πανίσχυρα τάγματα ασφαλείας, τα οποία θα συνέτριβαν το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., αλλά αυτό δεν έγινε μόνο λόγω της άρνησης της Π.Α.Ο. να υποκύψει στους φερόμενους ως εκβιασμούς της δοσίλογης κυβέρνησης Ράλλη⁶⁷⁸. Ακόμα, απεύθυνε μομφή προς τον συνομιλητή του, θεωρώντας απαράδεκτους τους ισχυρισμούς και τόνιζε αφενός ότι οι αντικομμουνιστικές ένοπλες ομάδες δεν είχαν ουδεμία σχέση με την Π.Α.Ο. και αφετέρου, ότι οι ρήξεις και αποχωρήσεις από την ηγεσία της οργάνωσης

⁶⁶⁹ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 182-189

⁶⁷⁰ Οπ. σ. 183-184

⁶⁷¹ Οπ. σ. 183-184

⁶⁷² Οπ. σ. 183-184

⁶⁷³ Οπ. σ. 186

⁶⁷⁴ Οπ. σ. 186

⁶⁷⁵ Οπ. σ. 187

⁶⁷⁶ Οπ. σ. 188

⁶⁷⁷ Οπ. σ. 197-198

⁶⁷⁸ Οπ. σ. 198

αφορούσαν το ζήτημα της αποδοχής της γενικής αρχηγίας του Ε. Μπακιρτζή⁶⁷⁹.

Όμως, ενδιαφέρον είναι, ότι η συζήτηση συνολικά, αλλά και οι επιστολές προς τον Μπακιρτζή από την Π.Α.Ο., αντίθετα με την πρόσληψη του Παπαθανασίου, αποτελούσαν απλά μία πρόταση την οποία η Π.Α.Ο. ή ο ίδιος μετέτρεψαν σε αέναο μονόλογο ή και φαντασίωση, καθώς αποτελούσε ενδεχομένως λύση στο αδιέξοδο.

Τέλος το συμπέρασμα του ίδιου ήταν, ότι η εσωτερική αποσάθρωση της Π.Α.Ο. και της ηγεσίας της ήταν αποτέλεσμα του θεωρούμενου ως εμφυλίου πολέμου που επέβαλλε το Ε.Α.Μ. και της αδυναμίας της Π.Α.Ο., να επιβληθεί στο Ε.Α.Μ.⁶⁸⁰.

Στην συνέχεια της αφήγησης του ίδιου προσώπου παρατίθεται σειρά καταφανώς πλαστών εγγράφων στα οποία καταγράφεται η αγωνία του Ε.Α.Μ. για την Π.Α.Ο..

Συγκεκριμένα σε καταφανώς χαλκευμένο έγγραφο το οποίο υποτίθεται, ότι συντάχθηκε από την “καθοδήγησι Παμμακεδονικής” [επιτροπής του Ε.Α.Μ.] την 17^η Απριλίου 1944, από το όργανο που διεξήγαγε τις παρουσιαζόμενες διαπραγματεύσεις και αμέσως μετά την λήξη αυτών. Στο έγγραφο γίνεται αναφορά στην ανησυχία του Ε.Α.Μ. για την Π.Α.Ο., η οποία θα αποτελούσε κίνδυνο αν συνασπιζόταν με τον Ε.Δ.Ε.Σ. και θα ανέκοπτε τον διεθνισμό μεταξύ των χωρών των Βαλκανίων. Σε κάθε περίπτωση τα παραπάνω προκαλούσαν ευσεβή πόθο, δηλαδή να αποτελέσει η Π.Α.Ο. το αντίπαλο δέος για το Ε.Α.Μ., αν και η ίδια ήταν υπό διάλυση⁶⁸¹.

Έχοντας καταστεί απόλυτα σαφές, ότι δεν υπήρχε καμία ελπίδα για τα απομεινάρια της Π.Α.Ο., να ανακάμψει, αλλά και με την αυτοανακηρυγμένη θεσμική ηγεσία της να αρνείται, να αναγνωρίσει το τέλος της οργάνωσης, οι εναπομείναντες φέρονται να επιχειρούσαν τον επαναπροσανατολισμό τους. Οι νέες συνθήκες αναγνωρίζονταν σχεδόν ως ιδανικές με την κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου να δείχνει ενδιαφέρον και να φροντίζει για την Π.Α.Ο. κατά το παράδειγμα του Π. Κανελλόπουλου, όπως τονίζει ο Παπαθανασίου⁶⁸², αν και στην πραγματικότητα η εξόριστη κυβέρνηση δεν έκανε την παραμικρή κίνηση στήριξης. Εξάλλου, ο ίδιος τόνιζε ότι υπήρχε τάση μαζικοποίησης της Π.Α.Ο. και τονίζει με έμφαση “Όλα τα μέσα και η ζωή μας επίσης για την νίκη, η Ελλάδα θα απελευθερωθεί και η Βόρειος Ελλάδα θα παραμείνει ελληνική. Το θέλουν οι Υπερασπισταί Βορείου Ελλάδος! Για αυτό έχυσαν το αίμα τους”⁶⁸³. Έτσι, διαμορφώνεται από τον αφηγητή με τρόπο βολонταριστικό το ηρωικό πλαίσιο επαναδραστηριοποίησης της Π.Α.Ο. ή για την ακρίβεια ορισμένων εκ των συντελεστών της, καθώς ο κύριος όγκος της είχε de facto και de jure τελεσίδικα διαλυθεί. Οπότε η προχώρησαν σε επαφές με την Εθνικές Ομάδες Ανταρτών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, οι οποίοι ήταν σε επαφή με τον σύνδεσμο της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής ταγματάρχη Miller. Σε κάθε περίπτωση, το συγκεκριμένο διάβημα αποτελούσε επιλογή μόνο της εναπομείνουσας, ολιγομελούς ηγεσίας και μάλιστα όχι του συνόλου της. Έτσι, σε αυτό το πλαίσιο η αφήγηση του Παπαθανασίου, επιχειρεί να δημιουργήσει την ιστορία της Π.Α.Ο. στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, μιλώντας με τρόπο, ο οποίος υπονοεί άμεση εμπειρία για τις συνθήκες στην βουλγαρική ζώνη κατοχής, τα ένοπλα τμήματα και τους οπλαρχηγούς της.

⁶⁷⁹ Οπ. σ. 199-200

⁶⁸⁰ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 200

⁶⁸¹ Οπ. σ. 584

⁶⁸² Οπ. σ. 589

⁶⁸³ Οπ. σ. 589

Όμως, σε καμία περίπτωση η Π.Α.Ο. δεν ενεπλάκη οργανικά σε αυτή την περιοχή πριν από την άνοιξη του 1944 και μάλιστα σε συνθήκες διάλυσης. Αν και αναφέρεται η παρελθούσα αποστολή του οπλαρχηγού του Κιλκίς Ισαάκ Πεχλιβανίδη, ο οποίος σχημάτισε ένοπλη ομάδα την 23^η Νοεμβρίου 1941 κατεύθυνε από τον ορεινό όγκο των Κρουσίων προς την Ανατολική Μακεδονία, χωρίς σε καμία περίπτωση να αποτελεί πρωτοβουλία κεντρικά διευθυνόμενη από την ηγεσία της Π.Α.Ο.⁶⁸⁴.

Με αυτή την αφετηρία ο Παπαθανασίου επιχειρεί, να οικοδοποιηθεί το ένοπλο εθνικιστικό κίνημα της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, την συγκρότηση του, τις επαφές του ταγματάρχη Miller από την Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή, αλλά και τις μάχες με τις βουλγαρικές δυνάμεις κατοχής και τον Ε.Λ.Α.Σ.⁶⁸⁵. Όμως, η αφήγηση αφορά την ιστορία ενός άλλου, όχι την ιστορία της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. την οποία ο Ι. Παπαθανασίου υιοθετεί για λογαριασμό της νεκρής πλέον οργάνωσης του και επανεγγράφει την δράση του ίδιου και των εναπομεινάντων στελεχών της Π.Α.Ο., τα οποία εντάχθηκαν στις Εθνικές Ομάδες Ανταρτών. Σε αυτό το πλαίσιο εγγράφεται η ασαφής αφήγηση για την επαφές Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής και ειδικά του ταγματάρχη Miller με τους εθνικιστές αντάρτες της περιοχής⁶⁸⁶. Έτσι, περιγράφεται η αναγνωριζόμενη από τον αφηγητή ανάγκη οργάνωσης των φερόμενων ως απείθαρχων τμημάτων των εθνικιστών οπλαρχηγών, οι οποίοι τελούσαν υπό την αρχηγεία του τουρκόφωνου πόντιου οπλαρχηγού της Δράμας Τσαούς-Αντών (Αντώνη Φωστερίδη) από αξιωματικούς του στρατού⁶⁸⁷. Έτσι, ο Παπαθανασίου συνεχίζει την θριαμβολογία για τις επαφές του επιτελείου της Π.Α.Ο. με τον Miller, την συνεργασία με τμήματα ή μάλλον στελέχη του Ε.Δ.Ε.Σ., την σύνδεση των αξιωματικών με τις Εθνικές Ομάδες Ανταρτών και την αναδιάταξη τους⁶⁸⁸. Ο Παπαθανασίου υποστηρίζει, ότι διεξάγονταν σκληρές συγκρούσεις με τον βουλγαρικό στρατό, χωρίς όμως αναφορά σε συγκεκριμένα γεγονότα, εκτός των συγκρούσεων με τον Ε.Λ.Α.Σ. έως την απελευθέρωση και τα Δεκεμβριανά, οπότε η διένεξη επανεγγράφεται στο πλαίσιο της θεσμικής ανασύνταξης του Ελληνικού Κράτους και του στρατού του, ο οποίος ανέλαβε δράση στην περιοχή, οριοθετώντας την και κατατάσσοντας την στρατιωτικά ως 7^ο συνοριακό τομέα⁶⁸⁹.

Με αυτό τον τρόπο καταγράφεται η διαδρομή, που ακολούθησε το τμήμα της Π.Α.Ο., το οποίο επέμεινε στην διατήρηση της οργάνωσης, αντιλαμβανόμενο αυτή την προσπάθεια ως δυνατή μόνο μέσω της θεωρούμενης θεσμικής συνέχειας της οργάνωσης, προσλαμβάνοντας την δράση μεμονωμένων εναπομεινάντων στελεχών, ως έκφραση συλλογικής θέλησης και δράσης.

Όμως, τα στελέχη και μέλη της οργάνωσης ακολούθησαν διαφορετικές πορείες και σε διαφορετικούς χρόνους, ενώ οι αποφάσεις τους εξαρτήθηκαν από την προοπτική που αναγνώριζαν στην αντικατοχική αντίσταση, στις οργανώσεις αντίστασης και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους σε αυτό το πλαίσιο.

Έτσι, ορισμένα στελέχη, όπως ο αντιπτεράρχος Γ. Θέμελης, ο συνταγματάρχης Π. Γούλας, ο συνταγματάρχης Αρχ. Αργυρόπουλος, ο ταγματάρχης Θ. Μπάρμπας, ο συνταγματάρχης Π. Γούλας, ο λοχαγός Σαρρής και ο λοχαγός Σκόρδας αλλά και τα μέλη

⁶⁸⁴ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 597-599

⁶⁸⁵ Οπ. σ. 609-652

⁶⁸⁶ Οπ. σ. 652

⁶⁸⁷ Οπ. σ. 652-653

⁶⁸⁸ Οπ. σ. 654-660

⁶⁸⁹ Οπ. σ. 661-692

των ενόπλων τμημάτων, τα οποία διέφυγαν από τις συγκρούσεις της Χαλκιδικής κατευθύνθηκαν προς την Μέση Ανατολή, όπου υποτίθεται, ότι θα παρείχαν τις υπηρεσίες τους στην εξόριστη κυβέρνηση και την συνολική συμμαχική προσπάθεια⁶⁹⁰. Όμως, σε καμία περίπτωση δεν φαίνεται κάτι τέτοιο να συνέβη στην περίπτωση των στελεχών, τα οποία αναφέρονται ονομαστικά, καθώς περιορίστηκαν στην υποβολή ορισμένων αναφορών προς την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση και το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής⁶⁹¹. Βέβαια, παραμένει άγνωστη η διαδρομή των αφανών στελεχών της οργάνωσης, τα οποία διέφυγαν με κατεύθυνση το Κάιρο.

Διαφορετική ήταν η διαδρομή του συνταγματάρχη Γ. Παπαγεωργίου, ο οποίος μετά την φυγή του στην Αθήνα και την ουσιαστική εγκατάλειψη κάθε επαφής με την Π.Α.Ο., δεν ανέπτυξε κανενός είδους αντιστασιακή δραστηριότητα, θεωρώντας, ότι τελώντας σε καθεστώς δώξης από τις γερμανικές αρχές, επιβαλλόταν η διακριτικότητα και επί της ουσίας αδράνεια⁶⁹². Όμως, τον Ιούλιο του 1944 ορίστηκε από την εξόριστη κυβέρνηση Παπανδρέου ο στρατηγός Σπηλιοτόπουλος στρατιωτικός διοικητής Αττικής και ο συνταγματάρχης Παπαγεωργίου στρατιωτικός διοικητής Θεσσαλονίκης με καθήκοντα, τα οποία εστίαζαν στην τήρηση του νόμου και της τάξης μετά την αποχώρηση των κατοχικών στρατευμάτων και την απελευθέρωση⁶⁹³. Σύμφωνα με τον συνταγματάρχη Χρυσόχου, ο Παπαγεωργίου αφίχθηκε μυστικά στην Θεσσαλονίκη τον Σεπτέμβριο του 1944 και αντιμετώπισε τις διώξεις τόσο των γερμανών, όσο και του Ε.Α.Μ.⁶⁹⁴. Παράλληλα, αναφέρεται, ότι στο έργο του βρήκε ως συμπαραστάτες τον αστυνομικό διευθυντή Θεσσαλονίκης, τον ανώτερο διοικητή χωροφυλακής κεντρική Μακεδονίας θέτοντας στην υπηρεσία του στρατιωτικού διοικητή τις δυνάμεις χωροφυλακής, τον ανώτερο επόπτη αξιωματικών και τον φρούραρχο Θεσσαλονίκης, οι οποίοι έθεσαν το σώμα των αξιωματικών στις διαταγές του. Ακόμα, ο Χρυσόχου υποστηρίζει, ότι συστάθηκε “Εθνικόν κέντρον” όπως αποκάλεσε την επιτροπή, η οποία ισχυρίζεται, ότι αποτελούταν από δυνάμεις του Ε.Δ.Ε.Σ. και της Π.Α.Ο. διατηρώντας επικοινωνία με την εξόριστη κυβέρνηση στο Κάιρο και λειτουργώντας συμβουλευτικά για τον στρατιωτικό διοικητή Θεσσαλονίκης⁶⁹⁵. Από τον παραπάνω ισχυρισμό διαπιστώνεται, ότι κατά την απελευθέρωση, τέως δοσίλογες δυνάμεις και προσωπικότητες έλαβαν κατά κάποιο τρόπο άφεση αμαρτιών για την προθυμία τους, να τεθούν πάραυτα υπό την σκέπη της νέας εθνικής κυβέρνησης, η οποία επέκειτο να επανεγκατασταθεί στην Αθήνα. Οπότε, η νομιμοφροσύνη τους επαναβεβαιώθηκε με συνοπτικές διαδικασίες, καθώς αρκούσε απλά να δηλώσουν συμμόρφωση και συνεργασία με τον νέο στρατιωτικό διοικητή, ώστε να προκύψει το αμάλγαμα δυνάμεων αποτελούμενο από τον θεσμικό δοσιλογισμό και την

⁶⁹⁰ ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1α, 1β, 14// ΓΕΣ-ΔΙΣ, ψηφιακό αρχείο, Φοριαμός 909, Φάκελος Δ// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 586, 732-733, 763,

⁶⁹¹ Οπ. σ. 586, 732-733, 763,

⁶⁹² Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη, Παπαζήση, 1988, σ. 34-35// Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ.162-163// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σ. 782

⁶⁹³ Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 162-163

⁶⁹⁴ Οπ. 162-163

⁶⁹⁵ Οπ. 162-163

νομιμοφροσύνη στην εθνική κυβέρνηση αφετέρου με σαφές πρόταγμα να ανασχεθεί η δυναμική του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και ο έλεγχος της Θεσσαλονίκης κατά την μεταβατική περίοδο της απελευθέρωσης από αντάρτικες κομμουνιστικές δυνάμεις.

Μία άλλη κατεύθυνση συνέχισης του ένοπλου αγώνα ήταν μέσα από την ένταξη στον Ε.Δ.Ε.Σ., στις γραμμές του οποίου πέρασε ο υπομοίραρχος Μήτσου και το ίδιο αναφέρεται για μέλη του τμήματος του.⁶⁹⁶ Ακόμα, σε επιστολή της 12^{ης} Ιουλίου 1944 εκ μέρους της Κεντρικής Επιτροπής της Π.Α.Ο. προς τον στρατηγό Ν. Ζέρβα, αναφέρεται η διαπραγμάτευση με τον Ε.Δ.Ε.Σ. για την στενότερη συνεργασία μεταξύ των δύο οργανώσεων στην Μακεδονία, χωρίς να διευκρινίζεται αν πρόκειται για διαπραγματεύσεις ένταξης στον Ε.Δ.Ε.Σ.⁶⁹⁷ Αν και αναφέρονται επιπλοκές και αρνήσεις στελεχών του Ε.Δ.Ε.Σ., γενικά θεωρούνταν, ότι οι διαπραγματεύσεις έβαιναν καλώς⁶⁹⁸. Το πρόταγμα σαφώς ήταν η ανασχεση του Ε.Α.Μ. και του σλαβισμού, τον οποίο ο συντάκτης θεωρούσε, ότι υπέθαλπε το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και κατέλεγε με την παράκληση για αποστολή χρηματικού ποσού μαζί με τον εκπρόσωπο του Ε.Δ.Ε.Σ. για την χρηματοδότηση των σχετικών ενεργειών, οι οποίες παρέμεναν ασαφείς⁶⁹⁹.

Τέλος, σχετικά με τις οργανώσεις αντίστασης απέμενε η επιλογή του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. η οποία σε διαφορετικό χρόνο και συνθήκες ακολουθήθηκε από τον συνταγματάρχη Σ. Δημάρατο, τον Ι. Μουστεράκη, τον ήλαρχο Καρατάσσο και άλλα στελέχη και μέλη, αν και σε κάθε περίπτωση δεν αναφέρονται ή ενδεχομένως αποσιωπάται το γεγονός της ένταξης στελεχών της Π.Α.Ο. στον Ε.Λ.Α.Σ.. Ο συνταγματάρχης Δημάρατος αντιμετωπίστηκε στην πραγματικότητα ως αποστάτης, καθώς μετά την πρόταση του για προσχώρηση των αξιωματικών της Π.Α.Ο. στον Ε.Λ.Α.Σ., οι επιτελείς της Π.Α.Ο. απεργάζονταν σχέδια απαγωγής και κράτησης του, ώστε να τον αποτρέψουν από την ένταξη του στον Ε.Λ.Α.Σ.⁷⁰⁰ ενώ από την πλευρά του Ε.Α.Μ. ο Κικίτσας ανέφερε την ματαίωση της προοπτικής περίπου 500 αξιωματικών μαζί με τον Δημάρατο, γεγονός το οποίο δεν συνέβη τελικά λόγω παρεμβολών των αντιδραστικών δυνάμεων⁷⁰¹. Στην περίπτωση του συνταγματάρχη Μουστεράκη η κατάσταση ήταν διαφορετική με δεδομένη την περίοδο σύλληψης και κράτησης του από τον Ε.Λ.Α.Σ., ενώ η ένταξη του φέρεται να ήρθε σύμφωνα με επιστολή του ιδίου προς τα στελέχη της Π.Α.Ο., της οποίας διατελούσε επιτελάρχης έως την σύλληψη του από τον Ε.Λ.Α.Σ., όταν αφέθηκε ελεύθερος⁷⁰². Έτσι, υποστήριξε, ότι η επαφή του με τον κόσμο του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. του επέτρεψε να αναθεωρήσει την στάση του και να λειτουργήσει αποτελεσματικότερα μέσα

Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σ.768

⁶⁹⁷ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 428-429

⁶⁹⁸ Οπ. σ. 428-429

⁶⁹⁹ Οπ. σ. 428-429

Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σ. 718-719// Δ. Γ. Παπαγεωργίου, *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 15-26

⁷⁰⁰ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 375

⁷⁰¹ Σ. (Κικίτσα) Πρωτόπαππα (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα, 1978, σ. 182

⁷⁰² Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σ. 183-188

από τις γραμμές αυτού του μετώπου⁷⁰³. Στο γεγονός αναφέρεται ο στρατιωτικός αρχηγός του Ε.Λ.Α.Σ. στρατηγός Σαράφης, τονίζοντας τον εθελοντικό χαρακτήρα της ένταξης και στην ανάληψη καθηκόντων του συνταγματάρχη Μουστεράκη ως στρατιωτικού διοικητή της Ι^{ης} Μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ.⁷⁰⁴.

Για την περίπτωση του Έλαρχου Καρατάσσου αναφέρεται, ότι αν και ήταν στο Ε.Α.Μ. έδρασε εθνικώς σκεπτόμενος σε κρίσιμες στιγμές, όπως η καταστολή του αποστατήσαντος τμήματος του σλαβόφωνου Γκότσεφ, αλλά και στα Δεκεμβριανά οπότε και φέρεται να αποστάτησε ξανά, αυτή την φορά προς την εθνικιστική πλευρά⁷⁰⁵.

Ακόμα, ενδιαφέρον προκαλεί η αφήγηση του Γ. Θέμελη σε έκθεση της 4^{ης} Οκτωβρίου 1943 για την φερόμενη ως συνομοσία του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. στην επαρχία Εδέσσης, όπου καταρχάς διέρρευσε την ψευδή είδηση σχετικά με τα όρια της επεκταθείσας βουλγαρικής ζώνης κατοχής, η οποία σύμφωνα με τις πληροφορίες θα περιλάμβανε την Έδεσσα, την Νάουσα και το όρος Βέρμιο⁷⁰⁶. Η πληροφορία αυτή φέρεται να συνοδεύτηκε από την προθυμία του Ε.Α.Μ. να προωθήσει πλάνα ενοποίησης του τοπικού Ε.Λ.Α.Σ. με τα ανάλογα τμήματα της Π.Α.Ο.⁷⁰⁷. Όμως, η διαπραγματεύση παρουσιάζεται ως τέχνασμα για την επιβολή δυναμικών λύσεων από την πλευρά του Ε.Α.Μ. με την επίδοση τελεσιγράφου άμεσης προσχώρησης της Π.Α.Ο. στον Ε.Λ.Α.Σ. ή διάλυσης της⁷⁰⁸. Η εν λόγω τακτική φέρεται να απέδωσε αποτελέσματα με την προσχώρηση 6 αξιωματικών της Π.Α.Ο. στον Ε.Λ.Α.Σ., οι οποίοι εμφανίζονται ως ψευδόμενοι και επίορκοι⁷⁰⁹. Από αυτούς ξεχωρίζουν, οι σχηματικά παρουσιαζόμενοι ως συμμετρικά αντίθετοι χαρακτήρες δύο αξιωματικών, για τους οποίους αναφέρεται σχετικά ‘‘ο ανθυπολοχαγός Λυτρίδης εξελίχθη σε τρομερό εκτελεστή του Ε.Α.Μ. και ο ανθυπολοχαγός Κατωπόδης που ήταν ένα πραγματικό παλικάρι, επειδή δεν ήταν κομμουνιστής, τον εσκότωσαν αργότερα δήθεν από παρεξήγησι’’⁷¹⁰.

Από την πλευρά του Ε.Α.Μ. δεν τονίζονται ιδιαίτερα οι περιπτώσεις προσχώρησης μελών της Π.Α.Ο. στο Ε.Α.Μ. κατά συνέπεια δεν είναι σαφής ο αριθμός, η συχνότητα του φαινομένου και οι συνθήκες υπό τις οποίες συνέβαινε. Όμως, σε σποραδικές αναφορές για ανάλογα συμβάντα καταγράφεται, ότι λάμβαναν χώρα μετά από μάχες, με την πολιτική διαφώτιση αιχμαλώτων, χωρίς όμως η ένταξη να γίνεται με τρόπο, ο οποίος να συνοδεύεται από χρήση ή απειλή χρήσης βίας, αλλά ως αποτέλεσμα ειλικρινούς μεταστροφής. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η εξιστόρηση της διάλυσης του τμήματος της Π.Α.Ο. στο Πάικο από τον Θ. Μητσόπουλο, ο οποίος αναφέρεται στην κύκλωση τμήματος δύναμης 40 αξιωματικών, από τους οποίους οι 27 προσχώρησαν στον Ε.Λ.Α.Σ. και οι λοιποί διέφυγαν⁷¹¹. Έτσι, υπογραμμίζεται, ότι οι προσχωρήσαντες θα μπορούσαν να επιλέξουν την φυγή, αλλά πείσθηκαν για τον φερόμενο ως προδοτικό χαρακτήρα της

⁷⁰³ Οπ. Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σ. 183-188

⁷⁰⁴ Στ. Σαράφης, *Ο Ε.Λ.Α.Σ.*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1999, σ. 159-160

⁷⁰⁵ Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 375

⁷⁰⁶ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 154-155

⁷⁰⁷ Οπ. σ. 156

⁷⁰⁸ Οπ. σ. 156

⁷⁰⁹ Οπ. σ. 156-157

⁷¹⁰ Οπ. σ. 157

⁷¹¹ Θ. (Σταύρος) Μητσόπουλος, *Το 30^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ.*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1987 σ. 87-88

Π.Α.Ο. και τον πατριωτικό αγώνα του Ε.Α.Μ.⁷¹². Όμοια, και στην περίπτωση του διοικητή του τμήματος ταγματάρχη Κατάκη, ο οποίος αν και απουσίαζε κατά τον χρόνο των εν λόγω συμβάντων, τελικά επέλεξε με δική του πρωτοβουλία να προσεγγίσει το Ε.Α.Μ. και να ενταχθεί σε αυτό⁷¹³. Σε κάθε περίπτωση τονίστηκε, ότι οι προσχωρήσαντες περιβλήθηκαν με εμπιστοσύνη και αξιοποιήθηκαν ανάλογα του βαθμού και των ικανοτήτων τους, όπως στην περίπτωση του ταγματάρχη Κατάκη, ο οποίος ανέλαβε την διοίκηση της VI μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ.⁷¹⁴. Παράλληλα, δεν εξιδανικεύονται οι γενικότερες συνθήκες, καθώς καταγράφεται η λιποταξία 2 εκ των 27 προσχωρησάντων στον Ε.Λ.Α.Σ. αξιωματικών, οι οποίοι εντάχθηκαν με προφανή καιροσκοπικά κίνητρα⁷¹⁵. Τους ισχυρισμούς επιβεβαιώνει και ο μαχητής του Ε.Λ.Α.Σ. Περικλής Λεμονίδας στην αφήγηση του σχετικά με τα γεγονότα⁷¹⁶.

Επίσης, δυνατή επιλογή αποτελούσε και η αποστρατεία, η απόσυρση ή σύμφωνα με τις επικριτικές φωνές η εγκατάλειψη του αγώνα. Η παρούσα επιλογή δινόταν ως δυνατότητα βάσει της λογικής ερμηνείας της διαταγής διάλυσης των ενόπλων τμημάτων της οργάνωσης την 1^η και 25^η Ιανουαρίου⁷¹⁷.

Όμως, και πριν από αυτή την ημερομηνία καταγράφηκε ένα κύμα αποχωρήσεων από την οργάνωση, με κορυφαία στελέχη, όπως ο Ν. Λιούμπας, ο Μ. Βίμπλης, ο Γ. Παπαγεωργίου, ο Θ. Μπάρμπας, οι οποίοι αποχώρησαν από την οργάνωση τόσο λόγω απογοήτευσης από τις προοπτικές που αναγνώριζαν στην οργάνωση, όσο και σε ορισμένες περιπτώσεις λόγω κινδύνων ή διώξεων, τις οποίες αντιμετώπισαν⁷¹⁸. Το γεγονός, αντιμετωπίζεται υποτιμητικά και επικριτικό από τον Ι. Παπαθανασίου, ο οποίος ήταν υποστηρικτής της γραμμής συνέχισης της δράσης της οργάνωσης υπό την όποια μορφή είχε καταλήξει να έχουν τα υπολείμματα της Π.Α.Ο.. Σε ορισμένη περίπτωση κάνει λόγο για “σαπρόξυλα” αντιμετωπίζοντας παλιούς συναγωνιστές του, όπως ο αναφερόμενος Θ. Μπάρμπας, ως στέλεχος το οποίο ενέπιπε στις αποκλίνουσες τάσεις της οργάνωσης, ενώ για άλλα στελέχη περιορίζεται να τους προσάψει την κατηγορία της ηττοπάθειας, αν και σε κάθε περίπτωση οι εν λόγω κρίσεις διατυπώθηκαν υστερόχρονα⁷¹⁹. Αυτή η ρητορική και το ύφος μοιάζει σύνηθες στον λόγο του Ι. Παπαθανασίου, ο οποίος δεν διστάζει σε πολλές περιπτώσεις να αναγνωρίσει την αγωνιστικότητα και το ήθος πεσόντων στελεχών και μαχητών, αλλά να μέμφεται ακόμα και χωρίς σαφή λόγο ζώντα κατά τον χρόνο συγγραφής στελέχη, όπως τους προαναφερθέντες αλλά και στην περίπτωση του Αρχ. Αργυρόπουλου, του οποίου η καταλληλότητα και ικανότητα ως επιτελάρχη της οργάνωσης αμφισβητούνται ανοιχτά

⁷¹² Θ. (Σταύρος) Μητσόπουλος, *Το 30^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ.*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1987 σ. 88

⁷¹³ Οπ. σ. 89

⁷¹⁴ Οπ. σ. 89

⁷¹⁵ Οπ. σ. 89

⁷¹⁶ Βαφειάδης Μ., *Απομνημονεύματα*, τ.3, Αθήνα, Νέα Σύνορα -Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 264

⁷¹⁷ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 427-428

Αθ. Χρυσόχου, *Κατοχή εν Μακεδονία*, τ.1, , Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1949-1952, σ. 85 // Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ 804

⁷¹⁸ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 586-587, 719-722, 763, 766, 767,

⁷¹⁹ Οπ. σ. 586, 717

και φέρεται να επιλέχθηκε ως λύση απελπισίας⁷²⁰.

Τελικά, σε σχέση με τον αριθμό των στελεχών και μελών τα οποία κατέληξαν στην αποστρατεία και την πλήρη αδράνεια, όπως και στις άλλες επιλογές δεν είναι δυνατό να διατυπωθούν έγκυρες εκτιμήσεις, καθώς η Π.Α.Ο. αποτέλεσε μία οργάνωση της ηγεσίας και όχι της βάσης της, οπότε ακόμα και οι όποιες καταγραφές εντοπίζονται προέρχονται από τα ηγετικά στελέχη, τα οποία είναι υποκείμενα σε συλλογισμούς αναθεώρησης και επαναβεβαίωσης της δράσης και των πεπραγμένων τους αφενός, και αγνοούν ή δεν ενδιαφέρονται για την ιστορία των ανθρώπων, που απάρτιζαν την οργάνωση στις χαμηλότερες βαθμίδες αφετέρου. Αυτά τα άτομα από την πλευρά τους φαίνεται ότι παρέμειναν σιωπηλά. Έτσι, μοιάζει να περιγράφεται μία ιστορία μεγάλων γεγονότων σχετικά με μία ορισμένη οργάνωση και να συντίθεται η βιογραφία των μελών μίας αυτόκλητης ελίτ στρατιωτικών, που θεωρούσαν τον ρόλο τους εξέχοντα και θεμελιώδη για την ύπαρξη της οργάνωσης και σε πολλές περιπτώσεις έδρασαν με περιορισμένο ρόλο. Δηλαδή, αναπτύσσεται ένας εσωτερικός διάλογος αυτοδικαίωσης ή καταδίκης αγνοώντας τους ευρύτερους εμπλεκόμενους παράγοντες ή ομαδοποιήσεις ατόμων. Διαφορετική προσέγγιση επιχείρησε να πραγματοποιήσει ο Αθ. Φροντιστής, ο οποίος παρέθετε τα γεγονότα στα οποία εμπλεκόταν η οργάνωση με βάσει την αφήγηση της δράση των επιμέρους μαχητών και μελών της Π.Α.Ο. σε τοπικό επίπεδο, αν και στην απόπειρα αναγνωρίζεται η έλλειψη συνεκτικού ιστού και σύνθεσης ενός ευρύτερου πλαισίου σχετικά με την δράση αυτής της βαθμίδας της οργάνωσης.

Σε αυτό το πλαίσιο εγγράφεται και ως παράπλευρη συνέπεια η δημιουργία πολιτικού κενού. Αν και στην πραγματικότητα η ΠΑΟ δεν κάλυπτε κάποιο συγκεκριμένο και αναγνωρίσιμο πολιτικό χώρο με συμβατικούς όρους, ώστε να προκύψει ευθέως κενό από την διάλυση της. Όμως, είναι δεδομένο ότι υπήρξε η κυριότερη εθνικιστική οργάνωση, η οποία έδρασε στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία μεταξύ 1941-1944, θέτοντας αντικατοχικό πρόταγμα και χωρίς να αποτελεί διακηρυγμένη επιλογή της οργάνωσης, όπως διαμορφώθηκε από την θεσμική της λειτουργία και τις επίσημες αποφάσεις της και κείμενα της, η συνεργασία και ο δοσιλογισμός. Η οργάνωση πλαισιώθηκε από ένα ορισμένο τμήμα της κοινωνίας, το οποίο κινούμενο από διαφορετικές προελεύσεις και με διαφορετικές αφετηρίες, την αναγνώρισε ως ορατή επιλογή, ως όχημα για την εκδήλωση αντιστασιακής δράσης και αποτέλεσε το έναυσμα για ένα τμήμα της τοπικής κοινωνίας στην Μακεδονία για ένταξη και δράση.

Βέβαια, παραμένει ασαφές και αδύνατο να αξιολογηθεί, εάν η δεδομένη συνέπεια είχε πράγματι σημαντική επίπτωση στην διαμόρφωση του πολιτικού τοπίου και των συνειδήσεων των μεμονομένων δρώντων κατά την διάρκεια της κατοχής και της αντίστασης, καθώς, δεν είναι δυνατό να διευκρινιστεί ο βαθμός έλλειψης, η ανάγκη υποκατάστασης αυτού του χώρου, αν τελικά εκπλήρωνε κάποιες αυτοτελείς πολιτικές και κοινωνικές λειτουργίες, αν αποτελούσε πολιτική και κοινωνική ταυτότητα για ένα τμήμα της κοινωνίας. Έτσι, παραμένει αδιευκρίνιστο, αν η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ήταν γέννημα των ιδεολογικών, πολιτικών και κοινωνικών αναγκών μίας ορισμένης μερίδας της κοινωνίας εκείνης της περιόδου ή αν η οργάνωση ήταν το συμβατικό αποτέλεσμα της σύμπραξης μίας κλίκας αξιωματικών.

Όμως, είναι σαφές από τα παραπάνω, ότι η Π.Α.Ο. με τον συγκερασμό των αντιφατικών χαρακτηριστικών και την θολή και γενικόλογη πατριωτική ταυτότητα,

⁷²⁰ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 732-733

αποτελέσει το πολιτικό μεσοδιάστημα, τον ενδιάμεσο, το «μαξιλάρι». Στα δύο άκρα του φάσματος αναγνωρίζεται αφενός το ακραιφνές και ασυμβίβαστο ένοπλο αντιστασιακό κίνημα και αφετέρου της οποιασδήποτε μορφοποίησης δισταγμού για δράση, επαμφοτερίζουσας στάσης μεταξύ συνεργασίας και εναντίωσης. Έτσι, ήταν δυνατό να υπεισέλθει και ο δοσιλογισμός ως προέκταση αυτών των αβέβαιων και διστακτικών εντάξεων από δυνάμεις όπως οι άνδρες της χωροφυλακής ή οι αξιωματικοί του στρατού, τμήματα της κοινωνίας, τα οποία δεν λάμβαναν εξολοκλήρου μία σαφή και ρηξικέλευθη τοποθέτηση ως σώματα, αλλά μόνο ως άτομα. Έτσι, η διατήρηση σχέσεων με αμφίβολης τοποθέτησης θεσμούς ισοδυναμούσε με βάδισμα στο μεταίχμιο, έχοντας ορατή την έξοδο διαφυγής. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η σχέση της οργάνωσης με τον θεσμικό δοσιλογισμό της Γενικής Επιθεώρησης Νομαρχιών Μακεδονίας και τις εξαρτώμενες υπηρεσίες. Σε αυτή την οργάνωση ενυπήρχε μία αντίφαση, μία κρίση πολιτικής ταυτότητας. Η διαμορφούμενη κατάσταση ισοδυναμούσε με την συνύπαρξη δύο ασυμβίβαστων ταυτοτήτων στο ίδιο θεσμικό σώμα, καταλήγοντας σε συγκυρίες κρίσιμες στην έλλειψη συνοχής και στην εκδήλωση φυγόκεντρων τάσεων. Τελικά, η εν λόγω αντίφαση λύθηκε με τρόπο δυναμικό με την διάλυση της οργάνωσης, όχι ως αποτέλεσμα μόνο εξωτερικών παραγόντων, αλλά και των εσωτερικών πιέσεων, η συνισταμένη των οποίων οδήγησε σε αυτό το αποτέλεσμα.

Βέβαια, είναι σαφές, ότι μετά από αυτό το συμβατικό σημείο τομής οι διαδρομές, τις οποίες ακολούθησαν τα στελέχη και μέλη της Π.Α.Ο., δεν περιορίστηκαν στις παραπάνω μελετηθείσες εκδοχές, αλλά επιφυλάχθηκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις εναλλακτικές διαδρομές, οι οποίες οδήγησαν στον δοσιλογισμό και τον εξοπλισμό από τις δυνάμεις κατοχής.

β) οι αντικομμουνιστές και δοσίλογοι οπλαρχηγοί

Η άναρχη και χαοτική διάλυση της Π.Α.Ο., ήρθε ως συνέχεια τους ασαφείς της βίου ως οργάνωση αντίστασης, η οποία παρουσιάζόταν ως επαρκώς οριοθετημένη και μάλιστα με προοδευτικές γενικά αντιλήψεις, αν η σχετική κρίση διατυπωθεί με βάση την μελέτη του καταστατικού. Όμως, η εν λόγω οργάνωση δεν έδρασε στηριζόμενη στους θεσμικούς και συμβατικούς όρους, τους οποίους θεσμοθέτησε, αλλά πολύ περισσότερο ο “εθνικός” της προσανατολισμός ταυτίστηκε περισσότερο με τον αγώνα να βρει την θέση της στο πάνθεον των δυνάμεων αντίστασης ή αυτοπροσδιοριζόμενων ως δυνάμεων αντίστασης, παρά στην ενεργό αντικατοχική ένοπλη δράση. Έτσι, η προσοχή στράφηκε στον αγώνα κατίσχυσης του Ε.Α.Μ., ο οποίος φυσικά απέβη μοιραίως για την επιβίωση της Π.Α.Ο..

Ακόμα, σημαντικότερα σε αυτή την ατέρμονη προσπάθεια, προσελκύστηκαν και προσαρτήθηκαν στο σώμα της οργάνωσης αυτόνομες ομάδες κάθε προέλευσης και κυριότερα δεξιόστροφων, εθνικιστικών, αντικομμουνιστικών αποκλίσεων δημιουργώντας ένα αμάλγαμα δυνάμεων, το οποίο κυμαινόταν από τον αρχειομαρξισμό έως τον μαχητικό αντικομμουνισμό. Βέβαια, το κέντρο βάρους εντοπιζόταν στις αντιδραστικές προσλήψεις. Έτσι, ακόμα και αν θεωρηθεί, ως γεγονός η μη ανταποκρινόμενη στην πραγματικότητα αντίληψη, σύμφωνα με την οποία καθ’ ολοκληρίαν η ηγεσία της οργάνωσης διεπόταν από φιλικές διαθέσεις για κάθε οργάνωση αντίστασης και απόλυτα αποστειρωμένη ιδεολογική φιλοπατρία και αντικατοχικό ζήλο, χωρίς καμία άλλη πολιτική πρόσληψη, η μεσαία βαθμίδα και η βάση φαίνεται, ότι

διαβρώθηκε σε μεγάλο βαθμό από αντιλήψεις, οι οποίες προέτασαν τον πάλη ενάντια στην εξάπλωση της κομμουνιστικής ισχύος. Έτσι, οι δυνάμεις αυτές, τα άτομα ή οργανωμένες ομάδες, όχι μόνο προκάλεσαν ένταση και διένεξη στις σχέσεις με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. καθιστώντας αδύνατη την συμβίωση, αλλά όταν κατέστη δυνατό, δηλαδή όταν το ασθενές κέλυφος της Π.Α.Ο. κατακερματίστηκε αμετάκλητα, ο καθένας ως άτομο ή ως οργανωμένη ομάδα ακολούθησε την επιλογή την οποία θεωρούσε, ότι εξυπηρετούσε την ιδεολογική του συγκρότηση και τις προτεραιότητες τις οποίες έθετε ως σημαντικότερες.

Σε αυτή την λογική ένα τμήμα της Π.Α.Ο. όλων των βαθμίδων εργάστηκε σε ανοιχτά αντικομμουνιστική κατεύθυνση, όχι μόνο μετά το θεσμικό τέλος της οργάνωσης, αλλά ακόμα περισσότερο αποτέλεσε μία συμπεριφορά συνυφασμένη με την ανάπτυξη και δράση της. Φυσικά, δεν υπάρχει μία ενιαία αντίληψη για το ζήτημα, αλλά αντίθετα καταγράφεται η πόλωση ανάμεσα στην πλευρά που καταδίκασε το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. ως υπεύθυνο για τις εξελίξεις και στην πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., η οποία αντιπάλευε δραστήρια τις δοσιλογες συμπεριφορές. Οπότε κρίνεται αναγκαίο να παρουσιαστούν με σαφήνεια οι αντιπαρατιθέμενες απόψεις, ώστε να μελετηθεί επαρκώς το φαινόμενο.

‘‘ο εξ αλλοφροσύνης εξοπλισμός των χωρικών’’

Ενδεχομένως η πιο συνεπής και αποκαλύπτει απόπειρα υπεράσπισης του ένοπλου δοσιλογισμού έρχεται από την πλευρά του συνταγματάρχη Χρυσόχου, ο οποίος εδράζει τον συλλογισμό του στην παραδοχή, ότι το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. διέλυσε την Π.Α.Ο. βίαια και εξαπέλυσε τρομοκρατία εναντίον του εθνικόφρονος πληθυσμού της υπαίθρου και παραθέτει γεγονότα, τα οποία θεωρούσε, ότι συνηγορούσαν στην άποψη του σε μία ενότητα του βιβλίου του, την οποία χαρακτηριστικά ονόμασε ‘‘ο εξ αλλοφροσύνης εξοπλισμός των χωρικών προς άμυνα από τις κακουργίες του Ε.Λ.Α.Σ.’’⁷²¹, θέτοντας με σαφήνεια το πλαίσιο των απόψεων του και προσέθετε, ότι ‘‘οι Έλληνες ούτοι πατριώτες υποχρεώθηκαν να εξοπλισθώσι [...] υπό των Γερμανών δια την άμυνα της ζωής τους και υπέρ βωμών και εστιών’’⁷²². Έτσι, έχοντας τονίσει, ότι παρά την ειλικρινή θέληση της κυβέρνησης Ράλλη, του αρμόδιου αντιστράτηγου Σπανόπουλου και μάλλον του ίδιου του Χρυσόχου, δεν συγκροτήθηκαν τάγματα ασφαλείας στην Θεσσαλονίκη, λόγω του φόβου των γερμανών, ότι θα στρέφονταν εναντίον τους αυτοί οι πατριώτες αξιωματικοί, όπως ισχυρίζεται ο Χρυσόχου⁷²³, αν και δοσίλογοι σε κάθε περίπτωση.

Στην συνέχεια περιγράφονται ενδεικτικά περιστατικά κατά την γνώμη του αφηγητή για την δράση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. με επιθέσεις σε όλη την Μακεδονία, εστιάζοντας σε κομβικά κατά την γνώμη του γεγονότα. Καταρχάς την 30^η Σεπτεμβρίου 1943 πραγματοποιείται επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. στο Νησέλι Ημαθίας, όπου δολοφονείται ο ιερέας Παπακωνσταντίνου Μπαϊράμης και γίνονται εκτελέσεις⁷²⁴. Ακόμα, φέρεται να απήχθη ο γιός του κατοίκου προσφυγικής καταγωγής Αριστείδη Παπαδόπουλο. Έτσι, ο φόβος των κατοίκων ισχυρίζεται ο αφηγητής, ότι τους οδήγησε στην αναζήτηση εξοπλισμού από τις γερμανικές αρχές, ώστε να μπορούν να αμυνθούν⁷²⁵.

⁷²¹ Αθ. Χρυσόχου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 83

⁷²² Οπ. σ. 145

⁷²³ Οπ. σ. 145

⁷²⁴ Οπ. σ. 83-84

⁷²⁵ Οπ. σ. 83-84

Όμοια, στα μέσα παρατίθεται η περίπτωση της επιδρομής του Ε.Λ.Α.Σ. στον Κούκο Πιερίας και του οπλαρχηγού της περιοχής Κισά- Μπατζάκ⁷²⁶. Αναφέρεται, ότι μετά την εξάντληση των πυρομαχικών, τα ένοπλα τμήματα της περιοχής αναγκάστηκαν σε απόσυρση, ενώ η είσοδος του Ε.Λ.Α.Σ. συνοδεύτηκε από βία, λεηλασίες, φόνους και ως αποκορύφωμα καταγράφεται, ότι “επέβαλον το ιδιόρρυθμον λαοκρατικόν διοικητικό σύστημα τους”⁷²⁷. Έτσι, η απελπισία των κατοίκων φέρεται να τους οδήγησε στην αναζήτηση όπλων από τις γερμανικές αρχές και τελικά επέτυχαν την ανακατάληψη του χωριού τους⁷²⁸.

Στην Κοζάνη καταγράφεται η περίπτωση των οπλαρχηγών Κολλάρια και Μιχάλ Αγά, οι οποίοι αρχικά ήταν μέλη του Ε.Α.Μ., αλλά “διέφυγον καταδιωκόμενοι”, όπως αναφέρεται, μετά τα γεγονότα στον Αυγερινό στην γερμανική ζώνη κατοχής, όπου και εντάχθηκαν στην Π.Α.Ο. υπό την διοίκηση του τοπικού αρχηγού ταγματάρχη Παπαβασιλείου⁷²⁹. Ο Κολλάριας και ο Παπαβασιλείου κατευθύνθηκαν στην συνέχεια στα Κρούσια, απομένοντας στην Κοζάνη ο Μιχάλ Αγάς, ο οποίος αντιμέτωπος με την επισημαινόμενη βία του Ε.Λ.Α.Σ. αναζήτησε γερμανική βοήθεια στην εξαπόλυση του αντισυμμοριακού του αγώνα, ο οποίος ξεκίνησε σύμφωνα με τον αφηγητή τον Δεκέμβριο του 1943, ενώ τον Νοέμβριο του ίδιου έτους είχαν εξοπλιστεί ο Πελαργός, η Γαλάτεια και η Εορδαία⁷³⁰.

Τελευταία περίπτωση, η οποία εξετάζεται είναι αυτή του ταγματάρχη Σπυρίδη, ο οποίος μετά την διάλυση των ενόπλων τμημάτων της οργάνωσης, προσέφυγε στην γερμανική βοήθεια μαζί με αριθμό αξιωματικών και οπλαρχηγών με τον φόβο του Ε.Α.Μ.. Ο ίδιος ο Σπυρίδης φέρεται, να κατευθύνθηκε στην Βίλσατσια, όπου και ανέλαβε αρχηγός των δοσίλογων τμημάτων στην Νιγρίτα, το Στρυμωνικό, τον Χείμαρρο, τα Κρούσια Κιλκίς, τον Λαγκαδά και την Παιονία⁷³¹.

Όμως, το Ε.Α.Μ. αντεπιτέθηκε με επαναλαμβανόμενες επιδρομές στα προπύργια των δοσίλογων τμημάτων, οι οποίες γενικά αναχαιτίστηκαν⁷³². Σε αυτό το σημείο ενδιαφέρον είναι, να σημειωθεί η αναφορά στην διεξαγωγή εκκαθαριστικής επιχείρησης εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ. στα Πιέρια στις αρχές του 1944 από τους ένοπλους της περιοχής με την συνδρομή του γερμανικού στρατού⁷³³.

Εκτός των άλλων, επιχειρείται η αποδόμηση και απαξίωση της δράσης του αντιστασιακού κινήματος, με τον ισχυρισμό, ότι η ένοπλη αντικατοχική δράση πέραν της αναποτελεσματικότητας της και της έλλειψης οποιασδήποτε αξίας σε αυτήν, απέφερε μόνο συμφορές και συσχετιζόταν άμεσα με την επιβολή αντιποίνων από τις κατοχικές αρχές⁷³⁴. Έτσι, αυτή η θέση όχι μόνο επιχειρεί την αναίρεση των επιτευγμάτων της αντίστασης, αλλά λειτουργεί και ως αυτοδικαίωση για την στάση συνεργασίας, δοσιλογισμού ή και ένοπλης συνδρομής των δυνάμεων κατοχής σε βάρος των αντιστασιακών δυνάμεων. Μία στόχευση η οποία καταλήγει εν τέλει κυρίαρχη για αυτό

⁷²⁶ Οπ. Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 83-84

⁷²⁷ Οπ. σ. 83-84

⁷²⁸ Οπ. σ. 83-84

⁷²⁹ Οπ. σ. 83-84

⁷³⁰ Οπ. σ. 83-84

⁷³¹ Οπ. σ. 85

⁷³² Οπ. σ. 86

⁷³³ Οπ. σ. 86

⁷³⁴ Οπ. σ. 122-130, 134-138

το μπλόκ ετερόκλητων δυνάμεων, οι οποίες εδραζόμενες από διαφορετικές αφετηρίες συνέκλιναν στον ένοπλο αντικομμουνισμό και τον δοσίλογισμό, ο οποίος αναβαπτιζόταν σε εθνικιστικές διακηρύξεις και στην κομμουνιστική επιβουλή.

Σε αυτό το πλαίσιο προσλαμβάνεται ο συνασπισμός των αντικομμουνιστών οπλαρχηγών και η δοσίλογη δράση τους, οι οποίοι συγκρότησαν την οργάνωση “Έλληνικός Εθνικός Στρατός” (Ε.Ε.Σ.) με αρχηγό τον Κισά- Μπατζάκ με συναρχηγούς τον Μιχάλ Αγά και τον Κωνσταντίνο Παπαδόπουλο και συμμετοχή όλων των εξοπλισμένων από τις γερμανικές δυνάμεις οπλαρχηγών, εκτός του ταγματάρχη Σπυρίδη, ο οποίος μεταγράφηκε στις Εθνικές Ομάδες Ανταρτών στην Ανατολική Μακεδονία, όπου και ο βρετανός σύνδεσμος της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής ταγματάρχη Miller⁷³⁵, αλλά και στελέχη της Π.Α.Ο.. Στην οργάνωση εντάχθηκαν τα ένοπλα τμήματα Πιερίων, Κοζάνης, Κιλκίς, Πιερίων, Παιονίας, Λαγκαδά υπό την αρχηγεία Μαντουβάκη, Εορδαίας υπό την αρχηγεία Κολλάρα, Νιγρίτας υπό την αρχηγεία του καπετάν Λευτέρη και τελικά ο αρχηγός ένοπλου τμήματος υπηρετών τις γερμανικές αρχές στην Θεσσαλονίκη Βήχος, μετά την λήξη της συνεργασίας του με τις αρχές της πόλης⁷³⁶.

Τα εν λόγω τμήματα φέρονται ως πρόθυμα για συνεργασία με δυνάμεις της αντίστασης και υπαγωγής τους στις διαταγές της εξόριστης κυβέρνησης, ενώ σε επαφές με τον Ε.Δ.Ε.Σ. και τον στρατηγό Ζέρβα καταγράφηκαν θετικές προοπτικές, οι οποίες γνωστοποιήθηκαν στην εξόριστη κυβέρνηση και το Στρατηγείου Μέσης Ανατολής το καλοκαίρι του 1944⁷³⁷. Σε αυτή την προσέγγιση, ο Χρυσόχοου ισχυρίζεται, ότι εμπόδιο ήταν το Ε.Α.Μ.⁷³⁸. Ο Ε.Ε.Σ. φέρεται υποπίπτει σε αντιφάσεις, λησμονώντας τον μέχρι τότε ρόλο του και εμφανιζόμενος πρόθυμος να πειθαρχήσει στις εντολές της κυβέρνησης εθνική ενότητας, ακόμα και να ενσωματωθεί στον Ε.Λ.Α.Σ.. Στις διαπραγματεύσεις οι οποίες διεξήχθησαν στην Θεσσαλονίκη, το Ε.Α.Μ. εμφανίστηκε αμετακίνητο στην θέση του για άνευ όρων παράδοση και αφοπλισμό με σκοπό όπως αναφέρει ο Χρυσόχοου “ίνα τους απελευθερώσει δια της γενικής σφαγής”⁷³⁹. Όμοια αρνητικό στην συνεργασία ενάντια στον κατακτητή φέρεται να εμφανίστηκε το Ε.Α.Μ. στις προτάσεις του Ε.Δ.Ε.Σ., αναγνωρίζοντας ο αφηγητής σε αυτή την στάση, την θέληση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. για μονοπώληση της αντίστασης⁷⁴⁰. Βέβαια, το ερώτημα είναι πως ήταν να συνεργαστούν οι αντιστασιακές και δοσίλογες δυνάμεις εναντίον του κατακτητή, τον οποίο μέχρι εκείνου του σημείου οι δοσίλογοι υπηρετούσαν και ποιο νόημα μπορούσε να επινοηθεί εκτός της απολύτρωσης των δοσιλόγων από το στίγμα της προδοσίας σε αυτή την συνεργασία.

Εξάλλου, παρατίθεται το χρονικό των συγκρούσεων σύμφωνα με τις πηγές του Χρυσόχοου. Ο αφηγητής κατέγραφε τις παρακάτω φερόμενες ως επιθέσεις του Ε.Α.Μ. σε εξοπλισμένα χωριά:

18-19/2/1944 Κλείτος Κοζάνης⁷⁴¹.

28-29/2/1944 Ακρινή Κοζάνης⁷⁴².

⁷³⁵ Αθ. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 145

⁷³⁶ Οπ. σ.146

⁷³⁷ Οπ. σ.146

⁷³⁸ Οπ. σ.146

⁷³⁹ Οπ. σ. 150

⁷⁴⁰ Οπ. σ. 150

⁷⁴¹ Οπ. σ. 109

⁷⁴² Οπ. σ. 109

16/3/1944 Μεσσίας Παιονίας Κιλκίς, Άγιος Πέτρος Κιλκίς⁷⁴³.
 25/3/44 Άγιος Δημήτριος Κοζάνης⁷⁴⁴.
 12/4/1944 Κορύνος, Σφενδάμη, Καταχή, Κόλυνδρος Πιερίων,
 24/4/1944 Νέα Γωνία Χαλκιδικής⁷⁴⁵.
 1/5/1944 Νέα Γωνία Χαλκιδικής⁷⁴⁶.
 5/5/1944 Ξηρολίμνη, Αλωνάκια, Σκήτη Κοζάνης⁷⁴⁷.
 12-13/5/1944 Νέο Στουπί Πιερίας⁷⁴⁸. 1
 9/5/1944 Αγγελοχώρι και Σεβαστιανά Ημαθίας⁷⁴⁹.
 20/5/1944 Σεβαστιανά Σκύδρας Πέλλας⁷⁵⁰.
 13/6/1944 Ευρωπός, Μεσσίας, Άγιος Πέτρος Κιλκίς⁷⁵¹.
 25/6/1944 Δροσάτο, Κορυφή Κιλκίς⁷⁵².
 26/6/1944 Μεταμόρφωση και χωριά Κρουσίων Ορών⁷⁵³.
 1/7/1944 Μελίκη, Νεόκαστρο Ημαθίας⁷⁵⁴.
 5-6/7/1944 Ανάβρυτος Κιλκίς⁷⁵⁵.
 7/7/1944 Γιαννιτσά⁷⁵⁶.
 12-13/7/1944 Τόχοβα Πιερίας⁷⁵⁷.
 14/7/1944 Καμποχώρι, Βαλτοτόπι Κιλκίς⁷⁵⁸.
 16/7/1944 Άσσυρος Λαγκαδά Χαλκιδικής⁷⁵⁹.
 17/7/1944 Βέργη Στρυμόνα⁷⁶⁰.
 19/7/1944 Γιαννοχώρα, Παλιοελληνή Πιερίας⁷⁶¹.
 27/7/44 Σπάρτα, Κρανίδια Σερβίων Κοζάνης⁷⁶².
 30/7/1944 Άσσυρος Λαγκαδά⁷⁶³.

Όμως, το φθινόπωρο του 1944 η ιστορία των δοσίλογων οπλαρχηγών έρχεται να διαπλακεί με την εγκατάσταση των θεσμικών οργάνων της κυβέρνησης ‘έθνικής ενότητας’. Έτσι, καταγράφεται η άφιξη του Παπαγεωργίου στην Θεσσαλονίκη τον Σεπτέμβριο του 1944 ως εξουσιοδοτημένου να αναλάβει στρατιωτικός διοικητής της πόλης με καθήκοντα την τήρηση της τάξης, ενώ παράλληλα η υπογραφή της συμφωνίας

⁷⁴³ Αθ. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 109

⁷⁴⁴ Οπ. σ. 109

⁷⁴⁵ Οπ. σ. 109

⁷⁴⁶ Οπ. σ. 116

⁷⁴⁷ Οπ. σ. 117

⁷⁴⁸ Οπ. σ. 116

⁷⁴⁹ Οπ. σ. 117

⁷⁵⁰ Οπ. σ. 116

⁷⁵¹ Οπ. σ. 116

⁷⁵² Οπ. σ. 117

⁷⁵³ Οπ. σ. 117

⁷⁵⁴ Οπ. σ. 132

⁷⁵⁵ Οπ. σ. 133

⁷⁵⁶ Οπ. σ. 134

⁷⁵⁷ Οπ. σ. 132

⁷⁵⁸ Οπ. σ. 133

⁷⁵⁹ Οπ. σ. 132

⁷⁶⁰ Οπ. σ. 133

⁷⁶¹ Οπ. σ. 132

⁷⁶² Οπ. σ. 133

⁷⁶³ Οπ. σ. 132

της Καζέρτας από τον Σαράφη για τον Ε.Λ.Α.Σ. και τον Ζέρβα για τον Ε.Δ.Ε.Σ., οδηγούσε στην άμεση υπαγωγή των αντάρτικων δυνάμεων υπό τις διαταγές της κυβέρνησης εθνικής ενότητας και του εξουσιοδοτημένου από αυτή στρατηγού Scobie, ως στρατιωτικού διοικητή των εν Ελλάδι ενόπλων δυνάμεων⁷⁶⁴. Ακόμα, οι συμβαλλόμενοι από την πλευρά των ανταρτών δεσμεύονταν, ότι δεν θα επιχειρούσαν μονομερείς πολιτικές κινήσεις ευρείας κλίμακας⁷⁶⁵. Τέλος, στους όρους περιλαμβανόταν, ότι τα τάγματα ασφαλείας θα θεωρούνταν όργανα του κατακτητή, αλλά θα αντιμετωπίζονταν ως εχθρική δύναμη μόνο αν δεν εφάρμοζαν τους προβλεπόμενους όρους παράδοσης και αιχμαλωσίας τους έως να οριστεί η τύχη τους από την κυβέρνηση τους ή λιποταξίας τους και επιστροφής στα σπίτια τους⁷⁶⁶. Η εν λόγω απόφαση κοινοποιήθηκε με τοιχοκόλληση σε Αττική και Θεσσαλονίκη⁷⁶⁷. Βέβαια, προκαλεί ερωτήματα, το γεγονός της τοποθέτησης στρατιωτικών διοικητών ως εκπροσώπων της εξόριστης κυβέρνησης στα κατεχόμενα αστικά κέντρα ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1944, με δεδομένη την αστυνομική ισχύ των δυνάμεων κατοχής, αλλά και την απουσία κατά τεκμήριο αρμοδιότητας των εν λόγω φορέων. Ο Χρυσόχοου σε κάθε περίπτωση υπερασπίζεται τον ένοπλο δοσιλογισμό προβαίνοντας στην εξαίρεση των χαρακτηριζόμενων ως εγκληματικών οργανώσεων του συνταγματάρχη Πούλου, του γερμανού επιλοχία Σούμπερτ και την οργάνωση του Δάγκουλα, θεωρώντας ότι τα τάγματα ασφαλείας και οι όμορες με αυτά δυνάμεις εξοπλίστηκαν σε κατάσταση απελπισίας λόγω της βανυσότητας των κομμουνιστών και παρέμεναν πατριωτικές δυνάμεις, οπότε η αποκήρυξη τους ήταν πράξη άδικη⁷⁶⁸.

Στο πλαίσιο που σκιαγραφήθηκε, ο αφηγητής προσέθεσε την θεωρούμενη ως τρομοκρατική συμπεριφορά του Κ.Κ.Ε., το οποίο φέρεται να διενεργούσε προγραφές εναντίον των χαρακτηριζόμενων ως εθνικοφρόνων Ελλήνων και να συνέπραττε με τις κατοχικές δυνάμεις⁷⁶⁹. Σε αυτό το σημείο ενδιαφέρον προκαλεί το παρουσιαζόμενο ως σύμφωνο μεταξύ Ε.Λ.Α.Σ. και γερμανικών δυνάμεων Θεσσαλονίκης-Αιγαίου σύμφωνα με το οποίο ο Ε.Λ.Α.Σ. δεσμευόταν για την απρόσκοπτη αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων σε αντάλλαγμα για τμήμα βαρύ οπλισμού το οποίο θα εγκατέλειπαν οι κατοχικές δυνάμεις, το διαμοιρασμό ζωνών ελέγχου στην Θεσσαλονίκη και τελικά την παράδοση της Θεσσαλονίκης στον Ε.Λ.Α.Σ.⁷⁷⁰. Τον ισχυρισμό του συσχετίζει ο αφηγητής με αναφορά σε σχέδιο συνωμοτών αντιχιτλερικών αξιωματικών για παράδοση τους, το οποίο ματαιώθηκε λόγω της άρνησης των βρετανών, αλλά κυριότερα λόγω της φερόμενης ως συνεννόησης μεταξύ Ε.Λ.Α.Σ. και γερμανών⁷⁷¹, η οποία γενικά εγείρει ισχυρές αμφιβολίες για την αξιοπιστία της, ώστε να θεωρείται ένα ακόμα τμήμα της συλλογής χαλκευμένων εγγράφων στην συλλογή του εθνικόφρονος «αρχείου». Η φερόμενη ως εφαρμογή του συμφώνου γίνεται από τον Οκτώβριο του 1944 και περιγράφεται, ότι επέτρεψε στον Ε.Λ.Α.Σ. να δρα απροκάλυπτα και να ασκεί τρομοκρατία κατά το γνωστό επαναλαμβανόμενο σχήμα στο οποίο εντάσσεται η δράση

⁷⁶⁴ Αθ. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 162-164

⁷⁶⁵ Οπ. σ. 164

⁷⁶⁶ Οπ. σ. 164

⁷⁶⁷ Οπ. σ. 164

⁷⁶⁸ Οπ. σ. 145

⁷⁶⁹ Οπ. σ. 165-166

⁷⁷⁰ Οπ. σ. 166

⁷⁷¹ Οπ. σ. 171

του από τον αφηγητή⁷⁷².

Όμως, οι αυτοπροσδιοριζόμενες ως “εθνικές” δυνάμεις δεν έμειναν άπραγες, καθώς σύμφωνα με τον Χρυσόχοου προέκυψε η συνεννόηση μεταξύ του μητροπολίτη Γενναδίου Θεσσαλονίκης, του λεγόμενου “εθνικού κέντρου”, του στρατιωτικού διοικητή Θεσσαλονίκης και της εξόριστης κυβέρνησης, η οποία οδήγησε στο αποτέλεσμα της “εξαπατήσεως”, όπως αναφέρεται των Γερμανών και του διορισμού του Χρυσόχοου στην θέση του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, καταλήγοντας έτσι στην αгаστή συνεργασία όλων φερόμενων δυνάμεων, δοσίλογων και μη έχοντας πρόταγμα την ανάσχεση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.⁷⁷³. Τα άμεσα μέτρα τα οποία έλαβε ο Χρυσόχοου ήταν η απαγόρευση δράσης του τμήματος του Δάγκουλα και η απόσυρση των δυνάμεων του δοσίλογου Ελληνικού Εθνικού Στρατού, τα τμήματα του οποίου αναβαπτίστηκαν από Ε.Ε.Σ. σε Ε.Δ.Ε.Σ.⁷⁷⁴. Ακόμα, ο Παπαγεωργίου ως στρατιωτικός διοικητής την 15^η Οκτωβρίου εξέδωσε αυτόκλητα προκήρυξη στην οποία καλούσε σε υπακοή στις διαταγές του ως εξουσιοδοτημένου από την κυβέρνηση και ήρθε αντιμέτωπος με την απόρριψη του Ε.Α.Μ.⁷⁷⁵. Παράλληλα, ο αφηγητής ισχυρίζεται, ότι εντεινόταν η τρομοκρατία του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και της μετωπικής οργάνωσης Ο.Π.Λ.Α. εναντίον των εθνικιστών, στην οποία όπως σημειώνει είχαν την κάλυψη του γερμανικού στρατού⁷⁷⁶. Μπροστά στο αδιέξοδο, την 23^η Οκτωβρίου 1944 ο στρατιωτικός διοικητής παραιτήθηκε από τα απροσδιόριστα εν καιρώ κατοχής καθήκοντα του, όμοια την 27^η Οκτωβρίου 1944 η χωροφυλακή και η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, σημειώνοντας την μετάβαση στην περίοδο την οποία γλαφυρά κατονόμασε ο Χρυσόχοου ως “ΕΑΜοκρατία”⁷⁷⁷. Η γερμανική παρουσία τερματίστηκε μετά την 30^η Οκτωβρίου 1944, ενώ πριν αποχωρήσουν πραγματοποίησαν καταστροφές τις οποίες όχι μόνο φέρεται να μην σταμάτησε το Ε.Α.Μ., αλλά φέρεται να παρεμπόδιζε την Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή από την προσπάθεια της να σταματήσει τις καταστροφές⁷⁷⁸. Δηλαδή παρουσιάζεται ο εντυπωσιακός ισχυρισμός περί σύμπραξης κομμουνισμού και ναζισμού με τους δοσίλογους και ταγματασφαλίτες υπηρέτες της κατοχής να μετατρέπονται σε αντιστασιακούς και διωκόμενους και τις αντιστασιακές δυνάμεις σε δοσίλογες, ταυτόχρονα με την διαδοχή της μίας ξένης δύναμης κατοχής από μία νέα εγχώρια και φερόμενη ως αντεθνική.

Οι μαρτυρίες των δοσίλογων οπλαρχηγών

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι μαρτυρίες των οπλαρχηγών, οι οποίοι ενεπλάκησαν στις διαδικασίες του δοσιλογισμού και του ένοπλου αντικομμουνισμού. Ο Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος, συνεργαζόμενος με την Π.Α.Ο. και μετέπειτα συναρχηγός του Ε.Ε.Σ., κατέθεσε την μαρτυρία του αφενός με υπόμνημα και αφετέρου κατά την ανακριτική διαδικασία προς την αρμόδια επιτροπή κρίσεων για την αναγνώριση αγωνιστών της εθνικής αντίστασης του Γενικού Επιτελείου Στρατού σε μία διαδικασία που διήρκεσε από το 1949 έως το 1950. Αυτοπροσδιορίστηκε ο ίδιος ως Γενικός Αρχηγός Εθνικών

⁷⁷² Αθ. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949, σ. 167-168

⁷⁷³ Οπ. σ. 169-170

⁷⁷⁴ Οπ. σ. 169-170

⁷⁷⁵ Οπ. σ. 169-170

⁷⁷⁶ Οπ. σ. 171

⁷⁷⁷ Οπ. σ. 171

⁷⁷⁸ Οπ. σ. 171

αντάρτικων Ομάδων Αντιστάσεως Ε.Ε.Σ. και βουλευτής Κοζάνης. Αναφέρθηκε στην προσφυγική του καταγωγή, την μετεγκατάσταση του στην Μακεδονία και τις διενέξεις με τον γηγενή σλαβόφωνο πληθυσμό⁷⁷⁹. Σχετικά με την ένοπλη δράση την όριζε ως αυθόρμητη εξέγερση των χωρικών εναντίον του κατακτητή και του κομμουνιστικού Ε.Α.Μ.⁷⁸⁰. Η δραστηριοποίηση του Ε.Ε.Σ. φέρεται να έλαβε χώρα μεταξύ 1943-1944 με την σύσταση σωμάτων τα οποία διέπονταν από αυστηρή στρατιωτική πειθαρχία και η δύναμη τους ανερχόταν στους 21.000 ενόπλους⁷⁸¹. Η ηγεσία του ένοπλου σώματος φέρεται, να τέθηκε στην διάθεση της Π.Α.Ο., ενώ μετά την διάλυση της και την “αποκήρυξη” της, όπως αναφέρεται από την εξόριστη κυβέρνηση, συνέχισαν ένα διμέτωπο αγώνα ενάντια στην “ΕΑΜοκρατία” και τις δυνάμεις κατοχής⁷⁸². Το έργο του Ε.Ε.Σ. το συνοψίζει ο Κ. Παπαδόπουλος στην υπεράσπιση των ελληνικών εδαφών από το Ε.Α.Μ., τους Σέρβους, τους Βούλγαρους⁷⁸³. Μετά τα Δεκεμβριανά δήλωνε, ότι ο οπλισμός παραδόθηκε στους Βρετανούς και συστάθηκε το 113^ο τάγμα Εθνοφυλακής⁷⁸⁴.

Ακόμα, παρατίθενται στοιχεία για την δράση σημαντικών οπλαρχηγών του Ε.Ε.Σ. σύμφωνα με την οπτική του Κ. Παπαδόπουλου⁷⁸⁵. Ο Κισά-Μπατζάκ από την Αμάσια του Πόντου, οπλαρχηγός την περίοδο 1916-1922 στο αντάρτικο εναντίον του τουρκικού στρατού και στην συνέχεια πρόσφυγας στον Κούκο Πιερίας⁷⁸⁶. Στην κατοχή συγκρότησε ένοπλες ομάδες για την άμυνα στους Σλαβομακεδόνες, όπως αναφέρεται. Ακολούθησε το 1943 στην φερόμενη ως αδιάκριτη επιθετικότητα του Ε.Λ.Α.Σ., το οποίο τονίζεται, ότι μαζί με τους Γερμανούς ευθυνόταν για την εξόντωση του “εθνικόφρονος” πληθυσμού⁷⁸⁷. Έτσι, συγκρότησε ένοπλα σώματα στον Κούκο, τα Πιέρια, τον Όλυμπο και το Βέρμιο διεξάγοντας διμέτωπο αγώνα εναντίον των κατοχικών δυνάμεων και του Ε.Λ.Α.Σ., ενώ ήρθε σε επαφή με την Π.Α.Ο.. Μετά την αναφερόμενη εγκατάλειψη της Π.Α.Ο. από την εξόριστη κυβέρνηση, συνέχισε μόνος τον αγώνα, υφιστάμενος την απώλεια μελών της οικογένειάς του, η οποία καταλογίζεται στο Ε.Α.Μ.⁷⁸⁸. Τέλος, καταγράφεται η αυτοκτονία του μετά την ήττα στην μάχη του Κιλκίς από υπέρτερες δυνάμεις “Βούλγαρων” και του Ε.Λ.Α.Σ., η οποία αναφέρεται, ότι προκάλεσε την απώλεια 1.000 αμάχων και 7.800 μαχητών⁷⁸⁹.

Σχετικά με τον Μιχάλ Αγά από το χωριό Έρμπα του Πόντου, αναφέρεται η συνεργασία του με τον Κισά-Μπατζάκ στο αντάρτικο του Πόντου και η εγκατάσταση του ως πρόσφυγα στα Σέρβια Κοζάνης⁷⁹⁰. Κατά την κατοχή οργάνωσε ένοπλα σώματα, ακολουθώντας το σχήμα του “διμέτρου αγώνα” στην Ζαρκαδόπετρα, στο Μπάρινο, στα Χάσια, στα Αντιπιέρια όρη και στην επαρχία Κοζάνης, ενώ στην δράση του προσμετράται, ότι φόνευσε τον “βούλγαρο κομισάριο Τερπόφσκυ”, οι μάχες εναντίον Ε.Λ.Α.Σ. και Γερμανών και η διάσωση του βρετανού πιλότου R. B. Berry την 18^η

⁷⁷⁹ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./ Φοριαμός 909/ Φάκελος Δ/ τεκμήριο 1

⁷⁸⁰ Οπ.

⁷⁸¹ Οπ.

⁷⁸² Οπ.

⁷⁸³ Οπ.

⁷⁸⁴ Οπ.

⁷⁸⁵ Οπ.

⁷⁸⁶ Οπ.

⁷⁸⁷ Οπ.

⁷⁸⁸ Οπ.

⁷⁸⁹ Οπ.

⁷⁹⁰ Οπ.

Σεπτεμβρίου 1944 λαμβάνοντας τα συγχαρητήρια του ταγματάρχη Μπρέντυ, του συνταγματάρχη Τζέλικο, του στρατηγού Χολγουορθ⁷⁹¹. Μετά την απελευθέρωση ορίστηκε αρχηγός Μ.Α.Υ. στον Αλιάκμονα και σκοτώθηκε σε ατύχημα με όπλο τον Φεβρουάριο του 1947⁷⁹².

Για τον Καπετάν Λευτέρη (Τσαουσίδη) από την Πάφρα του Πόντου αναφέρεται η αντάρτικη δράση του στον Πόντο και η μετεγκατάσταση του στην Φαιά Πέτρα Σιδηροκάστρου⁷⁹³. Κατά την κατοχή ανέλαβε οπλαρχηγός στα Κεδρύλλια, την Νιγρίτα, το Βερντίσκο, το Παγγαίο⁷⁹⁴. Τον Σεπτέμβριο του 1944 μαζί με συνταγματάρχη Παπαπέτρου και τμήμα 400 ενόπλων πορεύονταν με σκοπό να συναντήσουν τον ταγματάρχη Miller στην Ανατολική Μακεδονία, οπότε και σκοτώθηκε σε ενέδρα του βούλγαρων⁷⁹⁵.

Τέλος, ο Καπετάν Στάθης (Κωνσταντινίδης) από το χωριό Μεσουδιέ του Πόντου, με αντάρτικη δράση εγκαταστάθηκε ως πρόσφυγας στο Κλειστό Κοζάνης, όπου και οργάνωσε τον Πατριωτικό Στρατιωτικό Σύνδεσμο με την συνδρομή των αξιωματικών Ευστάθιο Ελευθεριάδη και τον Γ. Σιδηρόπουλο, ο οποίος σκοτώθηκε στα γεγονότα του Αυγερινού. Στην συνέχεια ενώθηκε με το ένοπλο τμήμα του Μιχάλ Αγά⁷⁹⁶. Μετά την απελευθέρωση οργάνωσε τοπικό τμήμα Μ.Α.Υ.⁷⁹⁷.

Κατά την ανακριτική διαδικασία, η οποία ακολούθησε τον Μάιο του 1950 με ανακρίσεις, οι οποίες διεξήχθησαν από τον υποστράτηγο Αγ. Σινιώρη, ο Κ. Παπαδόπουλος απάντησε σε ερωτήματα, τα οποία του υποβλήθηκαν σχετικά την δράση του κατά την κατοχή και την αμφισβήτηση της αντιστασιακής του δράσης⁷⁹⁸.

Καταρχάς αναφέρεται ο Κ. Παπαδόπουλος στην επαφή του το έτος 1942 με τον αντισυνταγματάρχη Αβδελά, καθώς δήλωνε ο ίδιος θορυβημένος από την δράση του Κ.Κ.Ε. και συμφώνησαν να υπάρξει μεταξύ του επικοινωνία⁷⁹⁹. Ως σημείο τομής αναγνωρίζεται η είσοδος των βουλγαρικών στρατευμάτων στην κεντρική Μακεδονία, οπότε και συστήνονται ένοπλα τμήματα στα χωριά Πηγαδούλια, Καλύβες, και στα Κρούσια⁸⁰⁰. Στην συνέχεια σημειώνεται η διενέργεια περιοδειών σε χωριά στρατολογώντας οπλαρχηγούς και “νοικοκυραίους”, ενώ στο χωριό Μουριές, όπου συναντήθηκε ξανά με τον Μήτσου συμφώνησαν να συμπράξουν στην αντάρτικη δράση⁸⁰¹. Ο Κ. Παπαδόπουλος παρέμεινε στις Μουριές, όπου οργάνωσε πολυάριθμο ένοπλο τμήμα, αν και σύμφωνα με τον ίδιο παρατηρούταν αδράνεια, καταλήγοντας στην διάλυση των ένοπλων τμημάτων της Π.Α.Ο.⁸⁰². Τα υπολείμματα των τμημάτων υποχώρησαν με σκοπό την σύμπτυξη στον Χορτιάτη την 9^η Νοεμβρίου 1944 κατόπιν διαταγής της Π.Α.Ο.⁸⁰³. Έτσι, στο υποχωρών τμήμα περιλαμβάνονταν ο Κ.

⁷⁹¹ Αθ. Χρυσόχου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949,

⁷⁹² Οπ.

⁷⁹³ Οπ.

⁷⁹⁴ Οπ.

⁷⁹⁵ Οπ.

⁷⁹⁶ Οπ.

⁷⁹⁷ Οπ.

⁷⁹⁸ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/ Φάκελος Δ/τεκμήριο 2

⁷⁹⁹ Οπ.

⁸⁰⁰ Οπ.

⁸⁰¹ Οπ.

⁸⁰² Οπ.

⁸⁰³ Οπ.

Παπαδόπουλος, ο Μήτσου, ο Γεωργαντάς και ο Γ. Παπαγεωργίου⁸⁰⁴. Οπότε κατά την διάρκεια αιφνιδιαστικής επίθεσης γερμανικής μονάδας, περιγράφεται, ότι οι Μήτσου και Γεωργαντάς μεριμνούσαν για την φυγάδευση των κλαπέντων ζώων και όχι για την άμυνα του τμήματος, καταλήγοντας στην περικύκλωση του ίδιου και του Παπαγεωργίου, αν και τελικά κατάφεραν να διαφύγουν και να αναφέρουν τα γεγονότα στην Π.Α.Ο. κατά την άφιξη τους στην Θεσσαλονίκη⁸⁰⁵. Το τμήμα υπό την αρχηγεία του Μήτσου κατευθύνθηκε προς τα χωριά Τριάδα και Χείμαρρος, όπου μετά την σύγκρουση με τον βουλγαρικό στρατό, αποφασίστηκε η διάλυση του τμήματος, ενώ σύμφωνα με τον ο Κ. Παπαδόπουλος, ήταν μία απόφαση δειλίας⁸⁰⁶. Ακολούθως, επιτροπή του διαλυμένου τμήματος προσέγγισε τον Κ. Παπαδόπουλο, ζητώντας του την ανάληψη αγωνιστικής πρωτοβουλίας από τον ίδιο, ο οποίος προσέγγισε τον προηγούμενο αρχηγό του τμήματος, δηλαδή τον Μήτσου, προσπαθώντας να τον μεταπείσει, χωρίς τελικά κάποιο αποτέλεσμα λόγω δειλίας, όπως αναφέρει, αλλά και λόγω της εντολής της Κεντρικής Επιτροπής της Π.Α.Ο. για παύση του ένοπλου αγώνα⁸⁰⁷. Έτσι, ο Κ. Παπαδόπουλος ανέλαβε την αναδιοργάνωση του τμήματος την 3^η Μαρτίου 1944 και ακολούθως επιτέθηκε την 22^α Μαρτίου 1944 σε θέσεις στα Κρούσια όρη, τις οποίες κατείχε ο Ε.Λ.Α.Σ. και τις κατέλαβε⁸⁰⁸. Ο ίδιος δήλωσε, ότι ακολούθησαν συγκρούσεις με τον γερμανικό και βουλγαρικό στρατό, όπως και με τον Ε.Λ.Α.Σ. στα κρούσια, αλλά και με γερμανικές δυνάμεις στα χωριά Πηγαδούλια, Μπέλλες (Καστανούσα), Καρά-Νταγ (θέση Γκραν Κορονέ) και Πάικο⁸⁰⁹. Σχετικά με τις κατηγορίες σε βάρος του απαντούσε, προτάσσοντας την υπηρεσία του ως αξιωματικός στον ελληνογερμανικό πόλεμο, τις πολυάριθμες απώλειες από την οικογένεια του, την απώλεια φίλων, τις χιλιάδες συναδέλφων του πεσόντων αξιωματικών, την απώλεια της περιουσίας του, ενώ δήλωνε, ότι ως εθνικόφρων δεν συνεργάστηκε ή έλαβε διαταγές ή όπλα από τις δυνάμεις κατοχής⁸¹⁰.

Στις κατηγορίες για κλοπές και πλιάτσικο απαντούσε, ότι ήταν ‘‘νοικοκυραίος’’ και μάλιστα παρείχαν τα αναγκαία σε πολλά στελέχη από δικούς του πόρους⁸¹¹. Ακόμα, τόνιζε την αυστηρή τιμωρία ενός οπλίτη του τμήματος του για κλοπή ασήμαντων αντικειμένων, ο οποίος και εκτελέστηκε⁸¹². Επανερχόμενος στο ζήτημα του δοσιλογισμού, ανέφερε ότι προέβαινε σε δημόσιες δηλώσεις πίστης για την συμμαχική νίκη, οι οποίες τον οδήγησαν σε θανατικές καταδίκες από τις δυνάμεις κατοχής⁸¹³. Για το ζήτημα του συγχαρητήριου τηλεγραφήματος προς τον Αδόλφο Χίτλερ για την επιβίωση του από δολοφονική απόπειρα στην εφημερίδα ‘‘Νέα Ευρώπη’’, το οποίο υπέγραφαν οι Κισά-Μπατζάκ, Μιχάλ-Αγάς, Κ. Παπαδόπουλος και Αθ. Καπνόπουλος, δήλωνε, ότι ήταν ευθύνη του Καπνόπουλου, τον οποίο και χαρακτήριζε πράκτορα των Γερμανών⁸¹⁴.

⁸⁰⁴ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/ Φάκελος Δ/τεκμήριο 2

⁸⁰⁵ Οπ.

⁸⁰⁶ Οπ.

⁸⁰⁷ Οπ.

⁸⁰⁸ Οπ.

⁸⁰⁹ Οπ.

⁸¹⁰ Οπ.

⁸¹¹ Οπ.

⁸¹² Οπ.

⁸¹³ Οπ.

⁸¹⁴ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/ Φάκελος Δ/τεκμήριο 2//

Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/ Φάκελος Δ/ τεκμήριο 4

Ακόμα, δήλωνε, ότι δεν διέπραξε ουδεμία παράνομη πράξη και δεν κατηγορήθηκε από κανένα εθνικόφρονα, παρά μόνο από τους κομμουνιστές για φόνους, ζήτημα για το οποίο απαλλάχθηκε με δικαστικό βούλευμα⁸¹⁵. Επίσης, τονίζονταν, ότι ο αγώνας του Ε.Ε.Σ. δεν έλαβε στήριξη από κανέναν και ότι τα διακριτικά που έφεραν στα πηλίκια ήταν αυτά του Ε.Ε.Σ. και όχι της Π.Α.Ο.⁸¹⁶.

Σχετικά με τους κατηγορούς του, τους οποίους αναγνώριζε στο πρόσωπο των Αρχ. Αργυρόπουλο, Ι. Παπαθανασίου, Ι. Παπαγεωργίου, Αθ. Φροντιστή, Κ. Μήτσου και άλλα μέλη της ηγεσίας, αναφέρει, ότι κατασπατάλησαν το ποσό των πέντε έως δέκα χιλιάδων λιρών και εγκατέλειψαν την έδρα της οργάνωσης και ότι δεν πολέμησαν κανένα εσωτερικό ή εξωτερικό εχθρό⁸¹⁷. Όμοια, εξαπόλυε επίθεση εναντίον του Θ. Σφέτσιοι τον οποίο κατηγορούσε, ότι ενδιαφερόταν μόνο για το χρήμα. Γενικά για τους κατηγορούς, του ανέφερε, ότι αναζητούσαν μόνο την χλιδή και επιδίδονταν σε ρουσφέτια και βίαιους εράνους όπως τόνιζε⁸¹⁸. Για του Σφέτσιο και Παπαθανασίου ειδικότερα, ότι εντάχθηκαν στο ένοπλο τμήμα του Τσαούς-Αντών για να έχουν πρόσβαση στην χρηματοδότηση με λίρες του ταγματάρχη Miller, ενώ σε μάχη με τον Ε.Λ.Α.Σ. κατηγορεί για λιποψυχία τον Σφέτσιο και για παράδοση στις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ. μαζί με άλλους αξιωματικούς τον Παπαθανασίου⁸¹⁹. Ακόμα, κατονόμαζε ως σεσημασμένους κλέφτες του οπλαρχηγούς Γεωργαντά και Λαζίκ⁸²⁰.

Τέλος, για την σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. σημείωνε ότι στην μάχη του Κιλκίς την 3^η Νοεμβρίου 1944 ανέφερε, ότι σκοτώθηκαν 4.800 εθνικόφρονες⁸²¹.

Στην κατάθεση του Κ. Παπαδόπουλου, εμφανίζεται με επάρκεια ένα σχήμα επαναλαμβανόμενο στις αφηγήσεις του ένοπλου αντικομμουνισμού, αυτό του “διμέτωπου αγώνα” ενάντια στις δυνάμεις κατοχής και ενάντια στον κομμουνισμό. Έτσι, πίσω από το παραπέτασμα του αντικομμουνισμού αποκρύπτεται εντέχνως ή ακόμα περισσότερο διανέυδεται η οποιαδήποτε σύμπραξη με τις δυνάμεις κατοχής. Παράλληλα, σε τόνο αποκαλυπτικό καταγγέλλεται, ο ρόλος της ηγεσίας της Π.Α.Ο. και τμημάτων άλλων φερόμενων ως “εθνικών οργανώσεων”, όπως στελέχη του Ε.Δ.Ε.Σ., τους οποίους κατηγορήσε, όχι μόνο για την αδράνεια τους, αλλά και για την κατάχρηση χρηματικών ποσών, τυχοδιωκτικό, δειλία, ανικανότητα. Στον αντίποδα προέτασσε το πρότυπο του νοικοκυραίου οπλαρχηγού, ο οποίος χαρακτηριζόταν από εντιμότητα, ανδρεία, αυτοθυσία και κυριότερα εθνικοφροσύνη. Τέλος, είναι σαφής η εμπλοκή αυτού του τμήματος των εξοπλισμένων δυνάμεων, προερχόμενων από τον προσφυγικό πληθυσμό της Μακεδονίας με την Π.Α.Ο., αλλά και η συνέχεια της ένοπλης δράσης μετά την διάλυση της Π.Α.Ο. με οργανωμένα τμήματα υπό την ονομασία “Ε.Ε.Σ.”.

Ακόμα, σε υπόμνημα του ο Αλέξανδρος Τσακίρογλου, το οποίο υπέβαλλε προς το Γ.Ε.Σ. την 3^η Ιουνίου 1971 δήλωνε λοχαγός και οπλαρχηγός στις Εθνικές Ομάδες Ανταρτών- Ελληνικός Εθνικός Στρατός με δράση στον Πελαργό Εορδαίας Κοζάνης⁸²². Το εν λόγω χωριό αποτελούσαν από πληθυσμό τουρκόφωνων πόντιων προσφύγων, οι οποίοι συγκρότησαν τμήματα του Ε.Ε.Σ., όπως δηλώνει ο αφηγητής την 15^η Μαΐου

⁸¹⁵ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/ Φάκελος Δ/τεκμήριο 2

⁸¹⁶ Οπ.

⁸¹⁷ Οπ.

⁸¹⁸ Οπ.

⁸¹⁹ Οπ.

⁸²⁰ Οπ.

⁸²¹ Οπ.

⁸²² Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/Φάκελος Δ/ τεκμήριο 7

1941, δηλαδή αμέσως μετά την έναρξη της γερμανικής κατοχής⁸²³. Η εμφάνιση του Ε.Α.Μ. φέρεται, να προκάλεσε την δυσαρέσκεια των κατοίκων καθώς θεωρούσαν το μέτωπο κομμουνιστικό⁸²⁴. Η ένταση κλιμακώθηκε το 1943 με την ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δύο σωμάτων⁸²⁵. Αρχικά το Ε.Α.Μ. αποσύρθηκε, ενώ στην συνέχεια αναφέρονται συνεχείς επιθέσεις από το ελληνικό και βουλγαρικό κομμουνιστικό κόμμα και το Ε.Α.Μ. με αιματηρές μάχες στις οποίες ενεπλάκη του τμήμα του Πελαργού στα χωριά Μαυροδέντρι, Δρέπανο, Σκάφη, Πετρανά, Κομνηνά, Βαθύλακκος, Νεράιδα, Πτολεμαΐδα και Φλώρινα⁸²⁶. Ακόμα αναφέρονται μάχες με τον Ε.Λ.Α.Σ. και έξαρση της βίας και της φερόμενης ως επιβολής τρομοκρατίας από την πλευρά του, μετά την αποχώρηση των γερμανών στα χωριά στα οποία εισερχόταν⁸²⁷. Στην κατάσταση του ο Τσακίρογλου σε μία μαρτυρία, η οποία διατυπώνεται κατά την διάρκεια της δικτατορίας, προσεγγίζεται η κατοχή υπό το γνωστό πρίσμα του “διμέτωπου αγώνα” με έμφαση στον αντικομμουνισμό, αναδιατυπώντας υστερόχρονα τον λόγο, ο οποίος εκφερόταν.

Σημαντική είναι η μαρτυρία του οπλαρχηγού Φραγκίσκου Κολλάρια, όπως καταγράφεται σε δημοσίευση προσωπικών του σημειώσεων⁸²⁸. Ο Φραγκίσκος Κολλάριας, πρόσφυγας από το χωριό Βαθύ στην Προύσα της Μικράς Ασίας, όπου και ανέπτυξε αντάρτικη δράση, ενώ το 1922 εγκαταστάθηκε ως πρόσφυγας στο χωριό Κορησού Καστοριάς⁸²⁹. Με την έναρξη της κατοχής ο Κολλάριας ως πρόεδρος της κοινότητας Κορησού, όπως ανέφερε άρχισε την συγκέντρωση όπλων και τον εξοπλισμό των γύρω χωριών με τον φόβο των “βούλγαρων”, δηλαδή των Σλαβόφωνων⁸³⁰, καθώς σημειωνόταν ο παράλληλος εξοπλισμός των σλαβόφωνων χωριών, “βουργαροχώρια” όπως αναφέρονται. Ακολούθησαν επαφές την 5^η Μαρτίου 1943 με τους αξιωματικούς της Π.Α.Ο. Σάββα και Καραθάνο, καταλήγοντας σε συμφωνία ενίσχυσης με όπλα και χρήματα, ενώ ακολούθησαν κινήσει εντός της γερμανικής ζώνης κατοχής και σύντομα έλαβαν υλική ενίσχυση από τοπικό τμήμα της Π.Α.Ο.⁸³¹. Ο αφηγητής ανέφερε μάχες με τις ιταλικές δυνάμεις και κοιτατζήδες⁸³². Οι κάτοικοι της Κορησού στήριζαν τους εθνικιστές αντάρτες και παράλληλα, απέφευγαν την ρήξη με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., κατόπιν εντολών αξιωματικών από την Κοζάνη⁸³³. Στην συνέχεια, αρνήθηκαν να δεχτούν το αίτημα του Ε.Α.Μ. για παροχή όπλων και ακολούθησαν επαφές με την ηγεσία της Π.Α.Ο. την 25^η Ιουλίου 1943, όπου συναντήθηκαν με τον Χρυσόχοου, τον οποίο και χαρακτήριζε επιτελάρχη της Π.Α.Ο.⁸³⁴. Το αποτέλεσμα της σύσκεψης φέρεται, ότι ήταν η λήψη εντολής για αποστολή στα Ζαρκαδοχώρια Κοζάνης, ώστε να συναντηθεί με τον αξιωματικό Παπαβασιλείου και τον οπλαρχηγό Μιχάλ Αγά., ενώ έλαβε χρηματική ενίσχυση⁸³⁵. Κατά την άφιξη του ο Κολλάριας στο χωριό Σκάφη συνάντησε τον

⁸²³ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/Φάκελος Δ/ τεκμήριο 7

⁸²⁴ Οπ.

⁸²⁵ Οπ.

⁸²⁶ Οπ.

⁸²⁷ Οπ.

⁸²⁸ Ι. Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων: Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία 1941-1944*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, , 1995, σ. 269-322

⁸²⁹ Οπ. σ. 269, 285

⁸³⁰ Οπ. σ. 286-287

⁸³¹ Οπ. σ. 286-287

⁸³² Οπ. σ. 286-287

⁸³³ Οπ. σ. 288-290

⁸³⁴ Οπ. σ. 291

⁸³⁵ Οπ. σ. 291

Παπαβασιλείου, το ένοπλο τμήμα του οποίου περιγράφεται ως πλήρως πολεμικά ανέτοιμο⁸³⁶. Ο αφηγητής περιγράφει την αποστολή του για συλλογή όπλων από τα γύρω χωριά, με περιστατικά βιαιοπραγιών στο χωριό Πολύμυλος με θύματα οπαδούς του Ε.Α.Μ., οι οποίοι εξαναγκάζονταν να παραδώσουν τον οπλισμό τους⁸³⁷. Στην συνέχεια περιγράφεται η προσπάθεια οργάνωσης τμήματος και η συνάντηση με τους αξιωματικούς της Π.Α.Ο. Σαρρή και Μυτιληνάκη για την λήψη εξοπλισμού ενώ ακολούθησαν συμπλοκές με το Ε.Α.Μ.⁸³⁸. Η συνεργασία του Κολλάρα με τον λοχαγό Σαρρή καταλήγει σε απόπειρες αναδιοργάνωσης του τμήματος της Π.Α.Ο. και δια της βίας συλλογή όπλων στα χωριά Καμινάδες, Πελαργός και Γαλάτεια⁸³⁹. Σύμφωνα με τον αφηγητή ακολούθησαν συμπλοκές με τον γερμανικό στρατό, τμήματα του Πούλου και τον Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή⁸⁴⁰, ενώ ακολούθησε συνάντηση με τον αξιωματικό Λαλόπουλο και τον Μιχάλ Αγά στο χωριό Τετράλοφος⁸⁴¹. Ειδικότερα, για τον Μιχάλ Αγά επισημαίνεται ο χρηματισμός του από το Ε.Α.Μ. με σκοπό να περιέλθει σε αδράνεια, ενώ τονίζεται, ότι ανάλογη πρόταση προς τον ίδιο απορρίφθηκε⁸⁴². Ακολούθως, κατόπιν διαταγής την ηγεσία της οργάνωσης στην Θεσσαλονίκη συμπύχθηκαν με το τμήμα του Μήτσου στα Κρούσια όρη⁸⁴³. Ο Κολλάρας ανέφερε, ότι απεστάλη συνεργάτης του για αποστολή με τον αξιωματικό Χονδρόπουλο της Π.Α.Ο., αν και τελικά δεν κατέστη εφικτό, καθώς ο απεσταλμένος αναφέρεται, ότι συνελήφθη από το Ε.Α.Μ., ενώ υπονοείται, ότι ο συλληφθείς παραδόθηκε στις γερμανικές δυνάμεις και καταδόθηκε η θέση τους στις κατοχικές δυνάμεις εκθέτοντας τους εθνικιστές ενόπλους σε επιθέσεις κατά την πορεία τους προς το χωριό Τριπόταμος Βέροιας⁸⁴⁴. Στην συνέχεια με τρόπο υποτιμητικό αναφέρεται ο αφηγητής χωρίς να τον κατονομάζει στον Παπαβασιλείου, τον οποίο χαρακτηρίζει ‘‘ψευτοαρχηγό’’ του τμήματος, τον οποίο δήλωνε, ότι έστειλε να μεταβεί στην Θεσσαλονίκη για την διαβίβαση μηνύματος, ενώ ο ίδιος κατευθύνθηκε προς το Πάικο⁸⁴⁵. Στο ίδιο ύφος περιέγραψε ο αφηγητής την συνάντηση του με τους Παπαγεωργίου, Παπαθανασίου και Μήτσου στο χωριό Κορυφή πλησίον του Τοβά-Τεπέ, καθώς ο ίδιος φέρεται σε έντονο ύφος να απαιτήσει χρηματική ενίσχυση απειλώντας με αποχώρηση σε αντίθετη περίπτωση⁸⁴⁶. Μετά την εκβιαστική απόσπαση χρημάτων, κινήθηκε προς το χωριό Αμάραντα, όπου καταγράφεται η αρπαγή κοπαδιού⁸⁴⁷. Ενδιαφέρον είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτοπροσδιορίζεται λέγοντας ‘‘ήμεθα η Παοτζίδες’’⁸⁴⁸. Στην συνέχεια ο Κολλάρας φέρεται, να προετοιμάστηκε για σύγκρουση με το Ε.Α.Μ., για την οποία είχε πληροφορίες, οπότε τελικά διεξήχθη και κλάπηκε φορτίο όπλων⁸⁴⁹. Ακολούθησε η επιστροφή στην έδρα του τμήματος, οπότε ο

⁸³⁶ . Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων: Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία 1941-1944*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, , 1995, σ. 291

⁸³⁷ Οπ. σ. 293-294

⁸³⁸ Οπ. σ. 295

⁸³⁹ Οπ. σ. 295, 297

⁸⁴⁰ Οπ. σ. 297

⁸⁴¹ Οπ. σ. 298-299

⁸⁴² Οπ. σ. 299

⁸⁴³ Οπ. σ. 300

⁸⁴⁴ Οπ. σ. 301-302

⁸⁴⁵ Οπ. σ. 305-306, 309

⁸⁴⁶ Οπ. σ. 313

⁸⁴⁷ Οπ. σ. 314

⁸⁴⁸ Οπ. σ. 311

⁸⁴⁹ Οπ. σ. 317

Μήτσου φέρεται, ότι αποχώρησε με 150 ένοπλους σε άγνωστη κατεύθυνση έχοντας αμφίβολες προθέσεις, ενώ αναφέρεται σύσκεψη για τις επόμενες κινήσεις του τμήματος με τον αξιωματικό Αβδελά⁸⁵⁰. Ακολούθως, ο αφηγητής κατέγραφε την πορεία του ίδιου και αριθμού ενόπλων από τα Κρούσια Κιλκίς προς τον Κούκο Πιερίων, με κατάληξη τον Δεκέμβριο του 1944 στο χωριό Άγιος Σπυρίδωνας, όπου καταγράφηκαν συγκρούσεις με το Ε.Α.Μ.Ε.Λ.Α.Σ. και λεηλασίες εις βάρος του, αλλά και ο τραυματισμός στην μέση του⁸⁵¹. Στην συνέχεια ακολούθησε η άφιξη γερμανικής μονάδας, η οποία τον περισυνέλεξε και τον διακόμισε στο νοσοκομείο⁸⁵². Την έξοδο του από το νοσοκομείο την 10^η Απριλίου 1944, φέρεται ότι ακολούθησε η μετάβαση του στο γερμανικό στρατηγείο, όπου πραγματοποιήθηκε συνάντηση με αξιωματικό επονομαζόμενο Φον Κρέσνα⁸⁵³. Ο Κολλάρας αφηγείται την ιστορία του, τοποθετώντας την έξοδο του στο βουνό την 26 Οκτωβρίου 1942⁸⁵⁴. Παράλληλα, εμφανίστηκε ειρωνικός για τις φιλοβρετανικές τάσεις, διαπιστώνοντας την κατά την γνώμη του σχέση συμμαχίας με την γερμανική πλευρά⁸⁵⁵. Έτσι, δήλωνε πρόθυμος για παροχή υπηρεσιών στην γερμανική πλευρά και κάθετα αντίθετος σε συνεργασία με το τμήμα του Πούλου, ενώ πρότεινε στην γερμανική διοίκηση να απευθυνθούν στον Παπαδόπουλο στην Γίδα, δηλαδή τον Κισά –Μπατζάκ, ο οποίος είχε δύναμη “20 αλύτας”⁸⁵⁶. Συνεχίζοντας να εμφανίζεται ανύψ και ατίθασος στο ύφος του, αναφέρεται στον δικό του ρόλο, απαιτώντας οικονομική ενίσχυση και καταθέτοντας, ότι διέθετε υπό τις διαταγές του 120 ένοπλους στην περιοχή του Βερμίου⁸⁵⁷. Κατέληγε λέγοντας απευθυνόμενος στους γερμανούς “σας θεωρώ συμμάχο[υ]ς μου”⁸⁵⁸.

Στην μαρτυρία του Κολλάρα, προκύπτει σαφώς η οργανική σύνδεση του ίδιου και άλλων οπλαρχηγών, οι οποίοι κινούνταν ανοιχτά ορμώμενοι από αντικομμουνιστικά ελατήρια, με την Π.Α.Ο. αφενός, αλλά και αφετέρου με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής. Παράλληλα, ενδιαφέρον προκαλεί η αμεσότητα και η προσπάθεια αυτοεξύψωσης του αφηγητή μέσω της εμφατικής παράθεσης της ανδρείας, του σθένους, του ασυμβίβαστου και ατίθασου χαρακτήρα του. Όμως, σχετικά με τα γεγονότα της αφήγησης, προκύπτει αμφιβολία για την ακριβή έκβαση τους, καθώς διαμεσολαβούνταν και από τις προσωπικές διαμάχες μεταξύ οπλαρχηγών, οι οποίοι παρά τα φερόμενα ως κοινά τους ιδεολογικά ελατήρια, περιέπιπταν με ιδιάζουσα ζέση στην αφήγηση των φερόμενων ως ένοχων πράξεων των ανταγωνιστών τους. Ακόμα, σε ορισμένες περιπτώσεις αποσιωπώνται τα κίνητρα, τα οποία οδηγούσαν στην λήψη αποφάσεων, καταλήγοντας σε μία διαδικασία επαφιόμενη στην εθνικιστική και αντικομμουνιστική πολιτική τοποθέτηση του αφηγητή.

Από την πλευρά της Π.Α.Ο. καταγράφονται διστάμενες απόψεις με ορισμένα στελέχη της οργάνωσης, τα οποία υστερόχρονα φέρονται να διατύπωσαν επικρίσεις σχετικά με τη δράση των αντικομμουνιστών οπλαρχηγών, αν και η πλειοψηφία κράτησε στάση

⁸⁵⁰ . Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων: Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία 1941-1944*, τ.1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, , 1995, σ. 318-319

⁸⁵¹ Οπ. σ. 320

⁸⁵² Οπ. σ. 320

⁸⁵³ Οπ. σ. 320

⁸⁵⁴ Οπ. σ. 321

⁸⁵⁵ Οπ. σ. 321

⁸⁵⁶ Οπ. σ. 321

⁸⁵⁷ Οπ. σ. 322

⁸⁵⁸ Οπ. σ. 322

καταδικαστική.

Ενδιαφέρουσα ήταν η συνηγορία του Μ. Βίμπλη στην κατάθεση του σχετικά με τον Ε.Ε.Σ. και τον Κωνσταντίνο Παπαδόπουλο, στην ανακριτική διαδικασία του Γ.Ε.Σ.⁸⁵⁹. Καταρχάς, αρνήθηκε, ότι γνώριζε οτιδήποτε για τον εξοπλισμό και συνεργασία της οργάνωσης και τόνιζε, ότι ο Ε.Ε.Σ. ήταν αντικομμουνιστική εθνική οργάνωση, η οποία οπλίστηκε ενάντια στην τρομοκρατία του Ε.Α.Μ., αν και παραδεχόταν, ότι δεν πολέμησε εναντίον των δυνάμεων κατοχής, αν και έμμεσα αναγνώριζε ως εν μέρει συνέχεια της Π.Α.Ο. τον Ε.Ε.Σ.⁸⁶⁰. Τέλος, τονίζονταν ο πατριωτικός του χαρακτήρας του Κωνσταντίνου Παπαδόπουλου και του Ε.Ε.Σ.⁸⁶¹.

Στην ίδια λογική αναγνωρίστηκε τελικά ο Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος ως αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης και ο Ε.Ε.Σ. ως αντιστασιακή οργάνωση, βάσει του νόμου 844 του 1948 περί εθνικής αντιστάσεως από αρμόδια κρατική επιτροπή κρίσεων, στην οποία συμμετείχαν ο αντιστράτηγος Γ. Παπαγεωργίου, αλλά και ο στρατηγός Ζέρβας, ο αντιστράτηγος Μερεντίδης, ο υποστράτηγος Μαντούβαλος, ο υποστράτηγος Σαμουήλ, ο βουλευτής Λαμπρινιάδης, ενώ την εξέταση μαρτύρων κατά την ανακριτική διαδικασία του Γενικού Επιτελείου Στρατού την ανάκριση διεξήγαγε ο υποστράτηγος Σινιώρας⁸⁶², σε μία διαδικασία η οποία ξεκίνησε το 1949 και διήρκεσε έως τις αρχές του 1950, χωρίς να υπάρξει οριστικός τερματισμός των αιτημάτων αναγνώρισης συμμετοχής στην “εθνική αντίσταση” από φερόμενους ως συμμετέχοντες.

Η κακοφωνία της “εθνικόφροσύνης”

Από την άλλη πλευρά κατήγγειλαν την δράση του Κ. Παπαδόπουλου και του Ε.Ε.Σ αριθμός στελεχών της Π.Α.Ο. και του Ε.Δ.Ε.Σ..

Από τον Ε.Δ.Ε.Σ. ο Θ. Σφέτσιος χαρακτήριζε την περίπτωση του Κ. Παπαδόπουλου, ως “γνωστού Γκεσταπίτη”, “άθλιας και ανάξιας διαγωγής” και φερόταν βέβαιος για την λήψη όπλων από τον κατακτητή, ενώ τόνιζε, ότι οι ισχυρισμοί του εν λόγω οπλαρχηγού σήμαιναν την ενοχή μίας σειράς προσωπικοτήτων, όπως και του ίδιου.⁸⁶³

Από την πλευρά της Π.Α.Ο. ο Κ. Μήτσου, υποστήριξε, ότι ο Κ. Παπαδόπουλος “είχε τα γραφεία του στα γραφεία της Γκεστάπο” και λάμβανε εφόδια από τον γερμανικό στρατό και τόνιζε, ότι “εθνικόφρονες πολίτες εξώντωσε με τους Γερμανούς μαζί”⁸⁶⁴.

Από την πλευρά του, ο Αθ. Φροντιστής αναφερόταν στις “αποκλίσεις από της αγωνιστικής γραμμής” εστιάζοντας στους Κισά-Μπατζάκ, Μιχάλ Αγά, και Κ. Παπαδόπουλο, περιγράφοντας το προφίλ τους ως παλαίμαχων πόντιων οπλαρχηγών, αγροτών και σε κάθε περίπτωση έντιμων πατριωτών, τους οποίους οδήγησε σε “πολεμικά σφάλματα” η υπερβολική αγάπη για την πατρίδα⁸⁶⁵. Σχετικά με τον Μιχάλ Αγά, δικαιολογεί το θεωρούμενο λάθος του για την ένταξη του στο Ε.Α.Μ., λέγοντας ότι

⁸⁵⁹ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/Φάκελος Δ/τεκμήριο 6

⁸⁶⁰ Οπ.

⁸⁶¹ Οπ.

⁸⁶² Δ. Γ Παπαγεωργίου., *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 36// Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 814-815

⁸⁶³ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/Φάκελος Δ/τεκμήριο 5

⁸⁶⁴ Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ./Φοριαμός 909/Φάκελος Δ/τεκμήριο 8

⁸⁶⁵ Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 376

ήταν αγράμματος, αγρότης, ζωέμπορος, ο οποίος από ένστικτο και φιλοπατρία παραπλανήθηκε και ενάχθηκε στον Ε.Λ.Α.Σ., όπου αρχικά αναγνωρίστηκε και αποτελούσε παράδειγμα⁸⁶⁶. Όμως, ο αφηγητής σημείωνε, ότι η συνειδητοποίηση από την πλευρά του για του χαρακτήρα του Ε.Λ.Α.Σ. τον οδήγησε στην αποχώρηση και στο φερόμενο ως ανδραγάθημα, καθώς ‘‘απάλλαξε τους Έλληνες από τον Βούλγαρο Τερπόφκυ’’⁸⁶⁷. Όμως, ο φόνος στελεχών του Ε.Α.Μ. μοιάζει για τον Φροντιστή ανεπαρκής αιτία, για τον χαρακτηρισμό του από το Ε.Α.Μ. ως ‘‘προδότη’’⁸⁶⁸. Σχετικά με την μεταστροφή του Μιχάλ Αγά, σημειωνόταν ακόμα η συμβολή του συνεργαζόμενου με την Π.Α.Ο. πόντιου οπλαρχηγού Μπεχλιβανίδη, ο οποίος και επιχείρησε επιτυχώς, να μεταπείσει τον μέχρι τότε φερόμενο ως παραπλανημένο υποστηρικτή του Ε.Α.Μ.⁸⁶⁹.

Βέβαια, τόσο ο Μιχάλ Αγάς, όσο και ο Κισά Μπατζάκ γινόταν παραδεκτό, ότι είχαν εξοπλιστεί από τις γερμανικές αρχές και αναφέρεται μάλιστα η ύπαρξη φωτογραφίας τους σε δεξίωση γερμανών αξιωματούχων στην Βιέννη, ενώ τους παραλλήλιζε με τους οπλαρχηγούς του απελευθερωτικού αγώνα του 1821 και στην τακτική ορισμένων να κάνουν ‘‘καπάκια’’, δηλαδή να περνούν στο στρατόπεδο εκείνου που προηγουμένως πολεμούσαν⁸⁷⁰. Επίσης, τονίζεται, ότι αν και εξοπλισμένοι από τους γερμανούς, ήταν ιδιαίτερα φιλοβρετανοί και στήριζαν την νίκη των συμμάχων, κάτι το οποίο ο αφηγητής ανέφερε, ότι βάσιζε στα γερμανικά αρχεία⁸⁷¹.

Ως αναληφθέν από τους οπλαρχηγούς αγώνα, αναγνώριζε την αντικομμουνιστική εκστρατεία στα πέριξ και σημείωνε, ότι η επαφή με τον στρατό κατοχής περιοριζόταν στην λήψη όπλων και μόνο, χωρίς να συμμετέχουν σε κοινές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις⁸⁷². Ο Φροντιστής κατέληγε υπογραμμίζοντας τον ανιδιοτελή χαρακτήρα τους, καθώς ζούσαν στην πείνα και την πενία, ενώ είχαν τραγικό τέλος⁸⁷³. Έτσι, σχεδόν συντίθεται η αγιογραφία αυτών των φιλήσυχων νοικοκυραίων αντικομμουνιστών χωρικών, των οποίων οι τακτικές αναγινώσθηκαν ως ‘‘αποκλίσεις’’, αναγνωρίζοντας σημαντικό μερίδιο ευθύνης στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, το οποίο με την αδιαφορία τους για την επιβίωση της Π.Α.Ο. σχεδόν εξώθησε τους φερόμενους ως πατριώτες στον δοσιλογισμό⁸⁷⁴. Έτσι, επιχείρησε την υπεράσπιση των αντικομμουνιστών οπλαρχηγών, αναγνωρίζοντας τους ελαφρυντικά και ερμηνεύοντας με επιείκεια στο πλαίσιο της εθνικοφροσύνης και του αντικομμουνισμού τις πράξεις τους.

Ακόμα, ενδιαφέρον προκαλεί η αναφορά σε πρόσωπα, τα οποία από τις λοιπές εμπλεκόμενες πλευρές αναγνωρίζονταν για την εμπλοκή τους σε δοσίλογες ενέργειες εξοπλιζόμενα από τις γερμανικές κατοχικές αρχές, αλλά από τον Φροντιστή αναφέρονται ως τυπικό παράδειγμα μαχητή της Π.Α.Ο.. Μια τέτοια περίπτωση αποτέλεσε ο τουρκόφωνος πόντιος οπλαρχηγός Λάζαρος Αβραμίδης, γνωστός ως Λαζίκ από το χωριό Σπουργίτης, γνωστό από τις αναφορές των εμπλεκόμενων από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. για την ένοπλη αντικομμουνιστική του δράση, τον εξοπλισμό του από τις γερμανικές

⁸⁶⁶ Αθ. Φροντιστού, Π.Α.Ο. : *Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 376

⁸⁶⁷ Οπ. σ. 376

⁸⁶⁸ Οπ. σ. 376

⁸⁶⁹ Οπ. 186

⁸⁷⁰ Οπ. σ. 377

⁸⁷¹ Οπ. σ. 377

⁸⁷² Οπ. σ. 377

⁸⁷³ Οπ. σ. 377

⁸⁷⁴ Οπ. σ. 378

δυνάμεις και τις επακόλουθες συγκρούσεις.

Σχετικά με το ζήτημα των οπλαρχηγών από την πλευρά του Παπαθανασίου, αν και αναφέρεται η ένταξη του Κισά-Μπατζάκ στην Π.Α.Ο.⁸⁷⁵, αλλά δεν γίνονται αναφορές για την δοσίλογη δραστηριότητα του και επικεντρώνεται στην υπόθεση του Κ. Παπαδόπουλου, καθώς απευθύνθηκε με υπόμνημα την 7^η Μαρτίου 1949 προς τον υπουργό στρατιωτικών Π. Κανελλόπουλο και δηλώνε με emphatic προκαλώντας ερωτηματικά για τις προθέσεις του, ότι “ούτε απλό μέλος της Π.Α.Ο. υπήρξε” και τονίζονταν, ότι δεν ανέπτυξε αντιστασιακή στάση⁸⁷⁶. Όμοια στάση τήρησε στο υπόμνημα του προς την αρμόδια επιτροπή του Γ.Ε.Σ., δηλώνοντας ότι όμοια αντίληψη είχε ο Αργυρόπουλος⁸⁷⁷.

Ακόμα, στην ανακριτική διαδικασία υπό τον υποστράτηγο Σινιώρη, δήλωνε ο Παπαθανασίου, ότι ο Κ. Παπαδόπουλος συνέδραμε το τμήμα της Π.Α.Ο. στα Κρούσια, το οποίο τελούσε υπό την ηγεσία του Μήτσου, ενώ κατά την αναδίπλωση του τμήματος προς την Χαλκιδική και ενώ εισερχόταν στον Χορτιάτη τον Νοέμβριο του 1943, κατεγράφη η φερόμενη ως προδοσία του Κ. Παπαδόπουλου⁸⁷⁸. Έτσι, υποστηρίζεται, ότι ο εν λόγω οπλαρχηγός πρόδωσε τις θέσεις του τμήματος, αλλά και την οικτρή του κατάσταση στους γερμανούς, οι οποίοι το περικύκλωσαν προτείνονταν την αποδοχή της συνεργασίας ή την αιχμαλωσία του τμήματος, λαμβάνοντας τελικά αρνητική απάντηση από τον διοικητή του τμήματος⁸⁷⁹. Τέλος, επαναβεβαιώνεται, ότι ο Ε.Ε.Σ. αποτέλεσε τμήμα αντικομμουνιστικό, εξοπλισμένο από τις γερμανικές αρχές και χωρίς αντικατοχική δράση., ενώ ο ίδιος ο Κ. Παπαδόπουλος, αναγνωρισμένο όργανο τους, το οποίο εκτελούσε εντολές τους⁸⁸⁰.

Ενδιαφέρον προκαλεί, το γεγονός όχι της απόλυτης αντίθεσης μεταξύ των ισχυρισμών των εμπλεκόμενων, αλλά πολύ περισσότερο η επιλεκτική μνήμη των στελεχών της Π.Α.Ο., τα οποία διατείνονταν, ότι ο δοσιλογισμός στελεχών και μελών της οργάνωσης αφορούσε μία ισχνή πλειοψηφία της οργάνωσης. Μάλιστα, τα εν λόγω άτομα παρουσιάζονται ως περιφερειακά μέλη και όχι ως τμήμα του πυρήνα της οργάνωσης, αν και σε κάθε περίπτωση, είναι σαφής η αποκεντρωμένη δομή της, η συμμαχία ή προσάρτηση άλλων οργάνωσεων ή ένοπλων τμημάτων, τα οποία σε κάθε περίπτωση εκ των πραγμάτων τελούσαν σε καθεστώς αυτονομίας. Δηλαδή, τεχνικά επιχειρείται η αποποίηση ενός οργανικού μέρους και μάλιστα όχι μειοψηφικού, καθώς σύμφωνα με τις μαρτυρίες κατά πλειοψηφία τα στελέχη της οργάνωσης ενεπλάκησαν με προσωπικότητες, οι οποίες κατέληξαν στον δοσιλογισμό, ενώ κοινή αφετηρία των δύο πλευρών ήταν ο απροκάλυπτος αντικομμουνισμός και το ανάθεμα προς την πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ..

Επιπροσθέτως, η επιλεκτική αυτή προσέγγιση εμπεριείχε και εσωτερικές διαχωριστικές γραμμές, καθώς προβάλλονται χωρίς αναστολές τα πεπραγμένα των μειονοτικών προσφύγων τουρκόφωνων ποντίων οπλαρχηγών χωρικών με τρόπο στην ουσία σχηματικό, αν και με συμπάθεια για φαινόμενα φερόμενα ως αφελή και περιθωριακά. Ακόμα, όμως και σε αυτή την περίπτωση το ανάθεμα απευθύνθηκε στον επιζώντα πρώην

⁸⁷⁵ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 237-349

⁸⁷⁶ Οπ. σ. 816-817

⁸⁷⁷ Οπ. σ. 817-819

⁸⁷⁸ Οπ. σ. 819-820

⁸⁷⁹ Οπ. σ. 819-820

⁸⁸⁰ Οπ. σ. 821

οπλارχηγό και μετέπειτα βουλευτή Κ. Παπαδόπουλο.

Αντίθετα, αποσιωπάται η εμπλοκή και συνεργασία υψηλόβαθμων στελεχών με βεβαιωμένα δοσίλογες προσωπικότητες ή και η περίπτωση στελεχών, τα οποία παλινωδούσαν μεταξύ από την φερόμενη ως αντιστασιακή δράση στον ανοιχτό δοσιλογισμό και τανάπαλιν. Τέτοια είναι η περίπτωση του ταγματάρχη Σπ. Σπυρίδη, ο οποίος διατέλεσε αρχηγός του ένοπλου τμήματος της Π.Α.Ο. στην Νιγρίτα⁸⁸¹. Μετά την διαταγή διάλυσης δεν υπάκουσε και όπως αναφέρεται, από τον Παπαθανασίου 'υπέκυψε σε πιέσεις των τοπικών οπλαρχηγών που αντιμετώπιζαν ζήτημα εξοντώσεως από τον Ε.Λ.Α.Σ. και ανέχθηκε την πρωτοβουλία μερικών από αυτούς να ζητήσουν πυρομαχικά από τους Γερμανούς, νομίζοντας ότι έτσι θα «γλυτώσουν την κακιά την ώρα»⁸⁸². Έτσι περιγράφεται με αυτό τον ήπιο και γεμάτο κατανόηση λόγο, την μεταπήδηση του Σπυρίδη στον δοσιλογισμό⁸⁸³. Διευκρινίστηκε βέβαια, ότι αποκηρύχθηκε από την Π.Α.Ο. και στην συνέχεια μεταπήδησε ξανά στην πλευρά της αντίστασης, εντασσόμενος στο «καθαρτήριο» των Εθνικών Ομάδων Ανταρτών και συγκεκριμένα στο ένοπλο τμήμα του Τσαούς Αντών στην Δράμα, συνεργαζόμενος με την Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή⁸⁸⁴.

Σχετικά με το ζήτημα αναφέρεται ανυπόγραφη έκθεση προς τον Αργυρόπουλο, η οποία εκτιμάται από τον Αθ. Φροντιστή, ότι συντάχθηκε από τον αντισυνταγματάρχη Κ. Πολυχρονιάδη⁸⁸⁵. Στην έκθεση διευκρινίζεται, ότι η επαφή έγινε κατόπιν πρόσκλησης του συνταγματάρχη Miller μέσω του απεσταλμένου του υπολοχαγού Dick προς τον ταγματάρχη Σπυρίδη ανεξάρτητα από τον πρότερο βίο του, ενώ η Π.Α.Ο. τον κράτησε σε απόσταση χωρίς καμία αναθεώρηση της απόφασης για αποκήρυξη του⁸⁸⁶. Έτσι, συνασπίστηκαν υπό την ίδια «στέγη» στελέχη του Ε.Δ.Ε.Σ., της Π.Α.Ο. και πρώην δοσίλογα τμήματα⁸⁸⁷, γεγονός το οποίο συνάγεται, ότι έλαβε χώρα κατά τα τέλη του καλοκαιριού του 1944. Όμως, ενδιαφέρον είναι, ότι η ίδια τακτική επιείκειας και αμνηστίας υπό τον όρο της συμμετοχής στον αντικατοχικό αγώνα, ακολουθήθηκε λίγους μήνες αργότερα για τα τάγματα ασφαλείας και τα κάθε λογής εξοπλισμένο δοσίλογο τμήμα, σύμφωνα με την συμφωνία της Καζέρτας, τον Σεπτέμβριο του 1944.

Ο Παπαθανασίου αναφέρεται σχετικά με τον Σπυρίδη παραθέτοντας τμήμα του δημοσιευμένου αρχείου της Wehrmacht, όπως μεταφράστηκε και αναδείχτηκε από τον Π. Ενεπεκίδη. Η εκδοχή του Παπαθανασίου είναι σαφώς επιλεκτική, καθώς αναφέρεται μόνο στην κατακλείδα της έκθεσης, παραβλέποντας την υπόλοιπη έκθεση, ενώ σημειώνεται λεκτική παραποίηση. Έτσι, σημειώνεται 'είναι ύποπτος (δια τους Γερμανούς), αφόρητος και επιδιώκεται η σύλληψις και φυλάκισις τόσον αυτού όσον και συνεργάτου του Καπετάν Σαπρούδη'⁸⁸⁸. Όμως, παρά την φιλόδοξη προσπάθεια χάλκευσης των αρχείων και την αναπροσαρμογή τους ώστε να ξαναγραφτεί η προσωπική

⁸⁸¹ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 768-769

⁸⁸² Οπ. σ. 768-769

⁸⁸³ Οπ. σ. 768-769

⁸⁸⁴ Οπ. σ. 768-769

⁸⁸⁵ Αθ. Φροντιστού, *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 429

⁸⁸⁶ Οπ. σ. 431

⁸⁸⁷ Οπ. σ. 431

⁸⁸⁸ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 769

ιστορία του ταγματάρχη Σπυρίδη, η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Στην έκθεση της Ομάδας Σώματος Θεσσαλονίκης προς την Ανώτατη Διοίκηση Στρατιάς Ε Ιc / ΑΟ, Φρουραρχείο της Αστυνομίας Τάξεως, την 17^η Ιουλίου 1944 περιγράφεται ως “έξυπνος, πολύ επιδέξιος, πονηρός και πολύ συμφεροντολόγος” ενώ τονίζεται, ότι παρουσίαζε αγγλόφιλη τάση και ότι είχε οριστεί ως αρχηγός ένοπλου τμήματος της Π.Α.Ο. στην περιοχή Κιλκίς-Λαγκαδά⁸⁸⁹. Με σαφήνεια αναφέρεται, ότι η Ομάδα Σώματος Θεσσαλονίκης συνεργάστηκε με τον Σπυρίδη και τον συνεργάτη του καπετάν Σαπρουδή, τον καπετάν Λευτέρη, τον καπετάν Κεπελέκη, τον καπετάν Λαζίκ, τον υπολοχαγό Κ. Παπαδόπουλο⁸⁹⁰. Περιγράφονται οι εν λόγω οπλαρχηγοί και οι μεταξύ τους διαμάχες και η απόπειρα του Σπυρίδη για κατίσχυση των άλλων οπλαρχηγός, οι οποίοι ήταν ποντιακής καταγωγής⁸⁹¹. Ακόμα σχετικά με τον Σπυρίδη αναφέρεται η δράση του ως μαυραγορίτη, καθώς διέθετε προς πώληση στην Θεσσαλονίκη μεγάλο αριθμό ζώων και δημητριακών, τα οποία και πώλησε για να καλύψει τις οικονομικές ανάγκες του τμήματος και ενδεχομένως και του ιδίου σύμφωνα με απόψεις⁸⁹². Τέλος, εκτός των άλλων διαπιστώνεται, το πλήθος αναφορών των αρχηγών “συμμοριών” όπως αναφέρονται, σε μία προσπάθεια ευρύτερης συνεννόησης μεταξύ Ε.Δ.Ε.Σ.-Ε.Λ.Α.Σ.-Βρετανών, αναγνωρίζοντας στην σιωπή του Σπυρίδη, το γεγονός, ότι ως “άνθρωπος της Π.Α.Ο.” κινούνταν σε διπλή κατεύθυνση, τόσο προς τις γερμανικές αρχές, όσο προς την βρετανική πλευρά με δική του ατζέντα⁸⁹³.

Από τις γερμανικές υπηρεσίες, καταγράφεται η έκθεση της 14^{ης} Φεβρουαρίου 1944 του Αρχιστράτηγου Θεσσαλονίκης – Αιγαίου, όπου αναφέρεται, ότι από το τέλος του 1942 συστάθηκε στον Κούκο Κατερίνης “εθνική συμμορία” υπό την ηγεσία του Κισά-Μπατζάκ, με την συνεργασία αξιωματικών της αστυνομίας (Τσακάρ, Γουργουντσή Σαρρή και άλλων) σχηματισμών εθελοντών του αντισυνταγματάρχου Χρυσόχου⁸⁹⁴. Ειδικότερα για τον Κισά-Μπατζάκ περιγράφεται ως μετά βεβαιότητα γερμανόφιλος και αναφέρεται η συνεργασία του τμήματος του κατά την εκκαθαριστική επιχείρηση στον Όλυμπο σύμφωνα με την υπηρεσία Ιc, μονάδα των γερμανικών υπηρεσιών για την διεξαγωγή καταπολέμησης ανταρτών⁸⁹⁵. Ακολούθως, την 21 Νοεμβρίου 1943 ο Κισά-Μπατζάκ αναζήτησε την προστασία των γερμανικών δυνάμεων, οι οποίες παρείχαν οπλισμό στο τμήμα του, ώστε να προστατευτούν από τις επιθέσεις των κομμουνιστών, όπως αναφέρεται⁸⁹⁶. Ακολούθησαν νέες συγκρούσεις με “κομμουνιστικά συμμορία”, οι οποίες κατέλαβαν μεγάλο μέρος του Κούκου και φέρονται να απήγαγαν αριθμό κατοίκων με προορισμό την Ελαφίνα, από όπου απελευθερώθηκαν τελικά την 19^η Δεκεμβρίου με γερμανική επιχείρηση⁸⁹⁷. Η ανακατάληψη του Κούκου πραγματοποιήθηκε την 24^η Νοεμβρίου από γερμανικές δυνάμεις, ενώ στην συνέχεια εξοπλίστηκαν οι κάτοικοι και συνάφθηκε στενή συνεργασία με το γερμανικό τμήμα

⁸⁸⁹ Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίσταση 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται από τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 49

⁸⁹⁰ Οπ. σ. 50

⁸⁹¹ Οπ. σ. 50

⁸⁹² Οπ. σ. 50

⁸⁹³ Οπ. σ. 53

⁸⁹⁴ Οπ. σ. 44

⁸⁹⁵ Οπ. σ. 44

⁸⁹⁶ Οπ. σ. 45

⁸⁹⁷ Οπ. σ. 45

αντικατασκοπείας και το παράρτημα της μυστικής αστυνομίας⁸⁹⁸. Ακόμα, ιδρύθηκε γραφείο “συνδέσμου και προπαγάνδας δια της μυστικής αστυνομίας”, καταλήγοντας συμπερασματικά στην επιτυχή καταστολή των κομμουνιστικών επιθέσεων⁸⁹⁹. Πρόσθετα μέτρα λήφθηκαν και συγκεκριμένα διεξήχθησαν κοινές επιχειρήσεις με τους ενόπλους του Κούκου, συγκροτήθηκε από την μυστική αστυνομία τον Δεκέμβριο 1943 μονάδα ενόπλων με στρατιωτική ενδυμασία και συστάθηκε από έλληνες συνεργάτες των δυνάμεων κατοχής του φρουραρχείο Κατερίνης⁹⁰⁰. Έτσι, φέρεται ο Κούκος, ως ο πόλος γύρω από τον οποίο χτίστηκαν τα αντικομμουνιστικά αντίμετρα των κατοχικών δυνάμεων με την σημαντική εμπλοκή της μυστικής αστυνομίας με διεύρυνση της ακτίνας δράσης σε όλη την Κατερίνη και με κέντρα την Σκάφη, τα Ίμερα, το Κίτρος⁹⁰¹, ενώ ο Κισά-Μπατζάκ πλαισιώθηκε από τον Π. Ασλανίδη ως εκπρόσωπο και τον υπολογαγό Νικολαΐδη ως στρατιωτικό σύμβουλο⁹⁰². Σύμφωνα με τον Ενεπεκίδη, στην συνέχεια της έκθεσης αναφέρεται σε μη παρατιθέμενο τμήμα, η οργάνωση από τις γερμανικές αρχές κατά το πρότυπο του Κούκου αντικομμουνιστικών μονάδων και στα χωριά Χείμαρρος, Στρυμωνικό, Πτολεμαΐδα, Νάουσα, Έδεσσα, Γιαννιτσά, Αρδέα και στην πόλη της Θεσσαλονίκης⁹⁰³.

Από την πλευρά της Π.Α.Ο. απαντά για το ζήτημα των στοιχείων, τα οποία αποκαλύφθηκαν στα γερμανικά αρχεία, ο Αρχ. Αργυρόπουλος. Ο Αργυρόπουλος εστίασε την κριτική του στο γεγονός, ότι τα γερμανικά αρχεία λόγω των συνθηκών ήταν ανακριβή και ανέφερε, ότι η εμπλοκή των ατόμων, τα οποία αναφέρονταν στην περίπτωση του Κούκου δρούσαν για λογαριασμό της Π.Α.Ο. και σε καμία περίπτωση ο Κούκος δεν εμπλεκόταν σε δοσίλογες δράσεις πριν το τέλος του 1943, οπότε η Π.Α.Ο. ως οργάνωση είχε απεμπλακεί από την περιοχή και κλιμακώνονταν οι συγκρούσεις των ενόπλων του Κούκου με τον Ε.Λ.Α.Σ.⁹⁰⁴. Ακόμα, δηλώνονταν, ότι η αναφορά σε “σχηματισμόν εθελοντών” του Χρυσοχόου ήταν ανυπόστατη, ενώ για την αναφορά στην χρήση της ονομασίας Π.Α.Ο. από ένοπλες ομάδες το 1944 διασαφηνιζόταν, ότι ήταν ανακριβής με δεδομένη την πρότερη διάλυση των ένοπλων τμημάτων της οργάνωσης⁹⁰⁵.

Τέλος, για τους Σπ. Σπυρίδη και Κ. Παπαδόπουλο δηλώνονταν, ότι δεν αποτέλεσαν τμήμα της οργάνωσης. Σχετικά με τον Σπυρίδη δηλώνεται, ότι έλαβε όπλα από τις γερμανικές αρχές με σκοπό την άμυνα από τις επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. χωρίς ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων, έως την συνεργασία του με τις Ε.Ο.Α., τον Τσαούς Αντών και τον βρετανό σύνδεσμό Miller⁹⁰⁶. Για τον Κ. Παπαδόπουλο δηλώνεται, ότι συνέστησε με γερμανική βοήθεια τον Ε.Ε.Σ. και συνεργάστηκε σε επιθετικές επιχειρήσεις με τους γερμανούς, ενώ κατονομάζεται ως συνεργάτης του ο δοσίλογος Γιοσμάς⁹⁰⁷.

Το ενδιαφέρον είναι, ότι όχι απλά διευκρινίζονται ορισμένες ανακρίβειες, οι οποίες

⁸⁹⁸ Π. Ενεπεκίδης, *Η Ελληνική Αντίσταση 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται από τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία*, Αθήνα, Εστία, 1964, σ. 46

⁸⁹⁹ Οπ. σ. 46

⁹⁰⁰ Οπ. σ. 47

⁹⁰¹ Οπ. σ. 47

⁹⁰² Οπ. σ. 47

⁹⁰³ Οπ. σ. 48

⁹⁰⁴ Οπ. σ. 241-242

⁹⁰⁵ Οπ. σ. 242-243

⁹⁰⁶ Οπ. σ. 243-244

⁹⁰⁷ Οπ. σ. 244

αποτυπώνονταν στα γερμανικά αρχεία, αλλά αναδιατυπωνόταν και η σχέση της Π.Α.Ο. με τις δοσίλογες προσωπικότητες στην κατεύθυνση της απόκρυψης των πραγματικών δεσμών τους με την Π.Α.Ο..

Όμως, τα συγκεκριμένα ζητήματα ήταν γνωστά και στην πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., τα στελέχη του οποίου τόσο στην ηγεσία του μετώπου, όσο και στην βάση εμφανίζουν μαρτυρίες με τις οποίες αναφέρονται στα γεγονότα και την κατά την γνώμη τους σχέση των δοσίλογων ενόπλων με την Π.Α.Ο..

Οι αναμνήσεις του στρατηγού Σαράφη

Ο στρατηγός Σαράφης αναφέρεται στην δράση την οποία ανέπτυξαν ‘‘προδοτικές οργανώσεις’’ στην Κοζάνη, την Κατερίνη, το Κιλκίς, από τους οπλαρχηγούς Μιχάλ Αγά, Κισά-Μπατζάκ, Κ. Παπαδόπουλο και φέρονται να εξοπλίστηκαν και να έδρασαν με τις γερμανικές αρχές. Πριν την απελευθέρωση καταγράφεται η εμφάνιση τους ως Ε.Δ.Ε.Σ. και παρατίθεται σχετικά τμήμα αλληλογραφίας του Κισά-Μπατζάκ και του λοχαγού Ιωαννίδη προς τον Ε.Δ.Ε.Σ την 8^η Σεπτεμβρίου 1944, στο οποίο αναφέρεται χαρακτηριστικά, ότι ‘‘είμεθα όλοι παιδιά του Ε.Δ.Ε.Σ. και το Δ που μας λείπει από τον Ε.Ε.Σ., ελπίζουμε με την βοήθεια σας να το προσθέσουμε το ταχύτερο’’⁹⁰⁸. Έτσι, κατά παράβαση των προβλέψεων της συμφωνίας της Καζέρτας, άρχισαν τα τμήματα του Ε.Ε.Σ. να εμφανίζονται ως τμήματα του Ε.Δ.Ε.Σ.. Ο Σαράφης στην συνέχεια αναφερόταν σε άλλη επιστολή, η οποία περιήλθε στο αρχείο του Ε.Λ.Α.Σ. και αναφερόταν στην σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ Ε.Δ.Ε.Σ., Ε.Ε.Σ. και της βρετανικής πλευράς. Συγκεκριμένα, αναφέρεται, ότι ο λοχαγός Μιχαλάκης από τον Ε.Δ.Ε.Σ., ο οποίος κατονομαζόταν από αξιωματικούς της χωροφυλακής στα Γιάννενα ως πράκτορας των Γερμανών, αν και παράλληλα τελούσε σε συνεργασία με τον αρχηγό των βρετανών συνδέσμων στον Ε.Δ.Ε.Σ. αντισυνταγματάρχη Tom (Barnes)⁹⁰⁹. Αναφέρεται λοιπόν, ότι απεργαζόταν σχέδιο κατάληψης της Μακεδονίας και Θράκης κατά την απελευθέρωση σε συνεργασία με τις αντιδραστικές και δοσίλογες δυνάμεις. Ακόμα, καταγράφεται οικονομική συναλλαγή μεταξύ του εν λόγω αξιωματικού και του Ε.Ε.Σ.⁹¹⁰. Σε αυτό το πλαίσιο εγγράφεται και η έκκληση του Ε.Δ.Ε.Σ. και του στρατηγού Scobie προς το Γενικό Στρατηγείο του Ε.Λ.Α.Σ. για αναγνώριση όλων των ένοπλων σωμάτων του Ε.Ε.Σ. ως αντάρτικων σωμάτων του Ε.Λ.Α.Σ., λαμβάνοντας την απάντηση, ότι τα εν λόγω σώματα ενέπιπταν στις διατάξεις της συμφωνίας της Καζέρτας για τα τάγματα ασφαλείας, ενημερώνοντας σχετικά τους βρετανούς συνδέσμους και διαβιβάζοντας τις δέουσες εντολές στην Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας⁹¹¹. Συγκεκριμένα, προβλεπόταν η παράδοση των ενόπλων σωμάτων ή λιποταξία τους και σε περίπτωση άρνηση θα επιχειρείτο η δια της βίας διάλυση⁹¹². Σχετικά παρατίθεται η περίπτωση του Μιχάλ Αγά στην Κοζάνη, ο οποίος φερόταν πρόθυμος να παραδοθεί, γεγονός το οποίο δεν συνέβη λόγω παρεμβάσεων του βρετανού συνδέσμου στην ΙΧ μεραρχία Prentis για μη παράδοση του οπλισμού και των ενόπλων, αλλά αντίθετα προκρίθηκε η διατήρησή τους ως αντίβαρου στην ισχύ του Ε.Λ.Α.Σ.⁹¹³. Το γεγονός καταγγέλθηκε από τον Ε.Λ.Α.Σ. στον

⁹⁰⁸ Στ. Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1999 (α' έκδοση 1946), σ. 358-359

⁹⁰⁹ Οπ. σ. 359

⁹¹⁰ Οπ. σ. 360

⁹¹¹ Οπ. σ. 360

⁹¹² Οπ. σ. 360

⁹¹³ Στ. Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1999 (α' έκδοση 1946), σ. 360

Scobie με τηλεγράφημα την 11^η Οκτωβρίου 1944 και αναγγέλθηκε από την βρετανική πλευρά, ότι θα μετέβαινε στην Κοζάνη ο επιτελάρχης του Scobie, ταξίαρχος Springhall, ώστε να μεσολαβήσει μεταξύ της ΙΧ μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. και του Μιχάλαγα⁹¹⁴. Όμως, τελικά δεν έφτασε στην Κοζάνη και παρά τις διαπραγματεύσεις με τους ένοπλους έως τα μέσα Νοεμβρίου, δεν προέκυψαν αποτελέσματα⁹¹⁵. Αντίθετα, οι ένοπλοι φέρονται όχι μόνο να μην αποδέχτηκαν τον αφοπλισμό τους, αλλά ενίσχυναν τις γερμανικές δυνάμεις και παρενοχλούσαν τον πληθυσμό, οδηγώντας στην έκδοση της διαταγής βίαιης διάλυσης, η οποία έλαβε χώρα έως τα τέλη Νοεμβρίου 1944⁹¹⁶.

Έτσι, ο στρατηγός Σαράφης παρουσίαζε στην αφήγηση του, το φερόμενο ως σχέδιο της αντίδρασης, με βαρύνουσα την ευθύνη της βρετανικής πλευράς, για συντήρηση της διένεξης με τον Ε.Λ.Α.Σ. και αποτροπή της λύσης, διατηρώντας έτσι μία εχθρική εξοπλισμένη δύναμη ως αντίβαρο στον Ε.Λ.Α.Σ., η οποία θα μπορούσε να μεταβεί από τον έλεγχο των γερμανών στις εντολές των βρετανών. Σε αυτή την λογική εντάχθηκε και το τέχνασμα της διαταγής ένταξης στον Ε.Λ.Α.Σ. και όχι παράδοσης στον Ε.Λ.Α.Σ. των ένοπλων δοσιλόγων.

Η εκστρατεία της Ο.Μ.Μ. σύμφωνα με τον Βαφειάδη

Ο Μάρκος Βαφειάδης, εστιάζει στην είσοδο του Ε.Λ.Α.Σ. στην Θεσσαλονίκη και την εξουδετέρωση των ενόπλων εκεί και στην υπόλοιπη Μακεδονία μετά την απελευθέρωση. Συγκεκριμένα αναφέρεται η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από ομάδες κομάντος του Ε.Λ.Α.Ν.-Ε.Λ.Α.Σ. Χαλκιδικής την 30^η Οκτωβρίου 1944 διασφαλίζοντας την πόλη από τις καταστροφές, ενώ συνελήφθη από μονάδα της πολιτοφυλακής ο Αθ. Χρυσόχου⁹¹⁷. Σχετικά με τους ένοπλους δοσίλογους καταγράφεται η διαφυγή εκτός συνόρων δύναμης 12.000 ενόπλων μαζί με τα υποχωρούντα γερμανικά στρατεύματα⁹¹⁸. Παράλληλα, επιχειρήθηκε η συνεννόηση με τους περιορισμένους στο χώρο του Χ.Α.Ν. ένοπλων δοσιλόγων, με δύναμη αποτελούμενη από την τμήματα της χωροφυλακής, του Ε.Ε.Σ. και όπως σημειώνεται, της Π.Α.Ο., στους οποίους επιδόθηκε τελεσίγραφο αφοπλισμού και παράδοσης τους, κάτι το οποίο τελικά επιτεύχθηκε⁹¹⁹. Για τις δυσκολίες και την άρνηση παράδοσης των δοσιλόγων ενόπλων στον Ε.Λ.Α.Σ. αναφέρεται η ευθύνη της βρετανικής πλευράς, η οποία θεωρείτο ότι παρενέβαιναν παρελκυστικά στο ζήτημα της παράδοσης των εν λόγω δυνάμεων.⁹²⁰ Έτσι, συνάγεται από τα παραπάνω, ότι ήταν ορατό το ενδεχόμενο ελέγχου τμήματος της Θεσσαλονίκης από τους δοσιλόγους, οι οποίοι στην συνέχεια θα παρέδιδαν τον τομέα ελέγχου τους ή την πόλη στις βρετανικές δυνάμεις, αποτρέπονταν το ενδεχόμενο να περιέλθει στον έλεγχο του Ε.Λ.Α.Σ.

Ακόμα, δύναμη επτά έως οκτώ χιλιάδων ενόπλων σύμφωνα με τον αφηγητή συγκεντρώθηκε στο Κιλκίς με την ελπίδα, όπως αναφέρεται αναγνώρισης τους ως τμημάτων του Ε.Δ.Ε.Σ.⁹²¹ Όμως, ακολούθησε η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. στα οχυρωμένα τμήματα την 4^η Νοεμβρίου με την συμμετοχή του καπετάνιου της Χ μεραρχίας Κικίτσα

⁹¹⁴ Οπ. σ. 360-361

⁹¹⁵ Οπ. σ. 360-361

⁹¹⁶ Οπ. σ. 360-361

⁹¹⁷ Μ. Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, τ. 2, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 222-223

⁹¹⁸ Οπ. σ. 223-225

⁹¹⁹ Οπ. σ. 223-225

⁹²⁰ Οπ. σ. 31-33

⁹²¹ Οπ. σ. 31-33

και του λοχαγού Σινανίδη⁹²². Στην μάχη αναφέρεται, ότι εξουδετερώθηκαν πέντε χιλιάδες ένοπλοι με πλήθος από αυτούς να έχει παραδοθεί και ύστερα να έχει αφεθεί ελεύθερο, καθώς όπως τόνιζε ο αφηγητής “πήγαν σπίτια τους”⁹²³. Ακολούθησε η σύγκρουση με τα τμήματα των Κολλάρα και Μιχάλ Αγά στην Κοζάνη, τα οποία αριθμούσαν δύναμη 3.500 ενόπλων και ήταν οχυρωμένοι στα χωριά Σκάφη, Πολύμυλος, Πετρανά, Βαθύλακκος Στενά Χαδόβου. Τα τμήματα αυτά διαλύθηκαν μετά από μάχη με τον Ε.Λ.Α.Σ. την 24-25 Νοεμβρίου 1944⁹²⁴.

Λίγες μέρες αργότερα, ακολούθησε ο εντοπισμός και η σύγκρουση με δύναμη δύο χιλιάδων ενόπλων, οι οποίοι είχαν αποσυρθεί από την μάχη του Κιλκίς υπό την ηγεσία του Κ. Παπαδόπουλου⁹²⁵. Οι ένοπλοι φέρονται να σκόπευαν να παραδοθούν στην βρετανική δύναμη, αλλά τα σχέδια τους ματαιώθηκαν από την επίθεση τους Ε.Λ.Α.Σ. κατά την οποία συνελήφθησαν 1.500, περιλαμβανομένου του Κ. Παπαδόπουλου, ενώ ένα τμήμα φέρεται να διέφυγε προς τους ενόπλους υπό τις διαταγές του Τσαούς Αντών στην Ανατολική Μακεδονία⁹²⁶.

Σχετικά με τους αιχμαλώτους δοσίλογους, αναφέρεται η συγκέντρωση τους στο στρατόπεδο “Π. Μελάς στην Θεσσαλονίκη”⁹²⁷. Αναφέρεται, ότι τους επισκέφθηκαν οι Βαφειάδης, Λασσάνης και Κικίτσας μεριμνώντας για τη περίθαλψη των τραυματιών⁹²⁸. Ακόμα, σημειώνεται, ότι σεσημασμένοι κατηγορούμενοι για σοβαρά εγκλήματα ήταν ορισμένες δεκάδες, οι οποίοι διαφυλάχθηκαν από το λιντσάρισμα του οργισμένου πλήθους και παραπέμφθηκαν σε δίκη σύμφωνα με τους νόμους όπως τονίζεται για τα εγκλήματα πολέμου⁹²⁹. Εξαίρεση αποτέλεσε η καταδίκη του Δάγκουλα ο οποίος λιντσαρίστηκε⁹³⁰. Ορισμένοι από τους αρχηγούς των δοσίλογων ενόπλων σκοτώθηκαν στην μάχη όπως ο Κισά-Μπατζάκ, ο Βάης, ο αντισυνταγματάρχης Καζαμίας, ενώ αναφέρεται και ο προερχόμενος από την Π.Α.Ο. Τζαμαλούκας⁹³¹. Τέλος τονιζόταν, ότι οι υπόλοιποι εξοπλισμένοι αφέθηκαν ελεύθεροι και δικαιολογείται η στάση επιείκειας με δεδομένο τον βίαιο εξοπλισμό των εν λόγω ατόμων με άμεσες συνέπειες στους ίδιους και την οικογένειά τους σε περίπτωση άρνησης, και παράγοντες όπως η καθυστέρηση ορισμένων κοινωνικών στρωμάτων, καθιστώντας τα ευάλωτα σε εκβιασμούς, εξαπατήσεις, με αποτέλεσμα την αυτοκαταστροφή αυτών των ανθρώπων⁹³². Τονίζεται ότι την ανθρωπιστική αυτή στάση υπέβαλε και η κομμουνιστική ηθική⁹³³. Έτσι, με συνοπτικό τρόπο περιγραφόταν από τον Μ. Βαφειάδη η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από τον Ε.Λ.Α.Σ. και η εκκαθάριση της Μακεδονίας από τις ένοπλες δοσίλογες ομάδες, ενώ διευκρινίζεται η μεταχείριση των αιχμαλώτων.

⁹²² Μ. Βαφειάδη, *Απομνημονεύματα*, τ. 2, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985, σ. 226

⁹²³ Οπ. σ. 226

⁹²⁴ Οπ. σ. 223-225

⁹²⁵ Οπ. σ. 227-228

⁹²⁶ Οπ. σ. 225-226

⁹²⁷ Οπ. σ. 225-226

⁹²⁸ Οπ. σ. 225-226

⁹²⁹ Οπ. σ. 225-226

⁹³⁰ Οπ. σ. 225-226

⁹³¹ Οπ. σ. 225-226

⁹³² Οπ. σ. 227

⁹³³ Οπ. σ. 227

Η δράση της Χ^{ης} μεραρχίας εναντίον των εξοπλισμένων δοσιλόγων σύμφωνα με τον Κικίτσα

Η αφήγηση του Κικίτσα διαμορφώνει το χρονολόγιο δράσης της Χ^{ης} μεραρχίας σε σχέση με τους ένοπλους συνεργάτες των γερμανών, στις περιοχές οι οποίες αποτελούν αντικείμενο ενδιαφέροντος. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να διευκρινιστεί, ότι ο Κικίτσας και γενικότερα οι αφηγητές, οι οποίοι προέρχονται από τον χώρο του Ε.Α.Μ., παρατηρείται, ότι προκρίνουν την χρήση της ονομασίας Π.Α.Ο. για τα δοσίλογα τμήματα, τα οποία εξοπλίζονταν από τις κατοχικές δυνάμεις και τα οποία συμπίπτουν με τον Ε.Ε.Σ.. Όμως, σε κάθε περίπτωση κατά την παράθεση της αφήγησης θα αναφέρονται ως "Π.Α.Ο." με δεδομένο, ότι αυτή είναι η ονομασία την οποία επέλεξαν να χρησιμοποιούν οι πρωτότυπες αφηγήσεις για να τα χαρακτηρίσει, ενώ σε κάθε περίπτωση δεν γίνεται σαφής διαχωρισμός μεταξύ των διάφορων μονάδων ενόπλων, οι οποίοι σε ορισμένες περιπτώσεις δρούσαν χωρίς ορισμένα γεωγραφικά όρια. Οπότε η Π.Α.Ο. καταλήγει να είναι η ονομασία για τα δοσίλογα ένοπλα τμήματα, όχι μόνο ως ορισμένη οργάνωση, αλλά και ως γενική κατηγορία. Το γεγονός καταδεικνύει την άποψη του Ε.Α.Μ., ότι ο ένοπλος δοσιλογισμός αποτελούσε συνέχεια της Π.Α.Ο. ή μάλλον δεν υπήρξε ουδεμία τομή από την αρχή της ίδρυσης της Υ.Β.Ε., της μετάβασης στην Π.Α.Ο., της φερόμενης διάλυσης της και της ίδρυσης εναλλακτικών σχηματισμών με διαφοροποιημένο προσανατολισμό. Αντίθετα, με αυτό τον τρόπο αναγνωρίζεται η αδιάρρηκτη συνέχεια του ίδιου οργανωτικού μορφώματος, στο οποίο αναγνωρίζονταν αντιδραστικά και δοσίλογα χαρακτηριστικά, παρά τις όποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις στις εκδηλώσεις αυτής της θέσης.

Δράση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον εξοπλισμένων δοσιλόγων ομάδων :

19/1/1944 Επιδρομή γερμανικών δυνάμεων και μονάδων της Π.Α.Ο. εναντίον στελεχών του Ε.Λ.Α.Σ. στο Λιτόχωρο⁹³⁴.

20/1/1944 επιστροφή των επιτιθέμενων, οι οποίοι σύλησαν τους τάφους των δολοφονημένων και περιέφεραν τα κομμένα κεφάλια των νεκρών αγωνιστών, ώστε να τρομοκρατήσουν τον κόσμο. Όμοια, έγινε επιδρομή στο χωριό Σκουτέρνα με απολογισμό 30 νεκρών κατοίκων, στο χωριό νότια 47 κάτοικοι νεκροί, στο χωριό Λαγγάδια 18 κάτοικοι νεκροί, στο χωριό Αρχάγγελος 5 κάτοικοι νεκροί, στο χωριό Περίκλεια δολοφονήθηκε 1 στέλεχος του Ε.Α.Μ.⁹³⁵.

12/2/1944 Επίθεση γερμανικών μονάδων και ομάδων της Π.Α.Ο. στα Κρούσια όρη, στο Κιλκίς και την Νιγρίτα, όπου σύμφωνα με τον Κικίτσα, διαπράχθηκαν φρικαλεότητες εναντίον του αμάχου πληθυσμού με την φερόμενη συνδρομή των Κ. Παπαδόπουλου, Μήτσου, Τζαμαλούκα, Σπυρίδης και Τσετέ- Παπάς⁹³⁶.

8/3/1944 Επιχείρηση γερμανικών μονάδων και ομάδων της Π.Α.Ο.-Ε.Ε.Σ., όπως αναφέρεται, με ορμητήριο την Κατερίνη προς τα χωριά Κολοκούρια και Νεοκαισάρεια για την εγκατάσταση φρουράς, αντιμετωπίζοντας την ματαίωση των σχεδίων τους λόγω της αντεπίθεσης τους Ε.Λ.Α.Σ.⁹³⁷.

22/4/1944 Κίνηση τμημάτων των γερμανών και της Π.Α.Ο. προς τα Πιέρια, την Έδεσσα,

⁹³⁴ Πρωτόπαππα Σ. (Κικίτσα) (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ*, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944, Αθήνα 1978 σ. 275

⁹³⁵ Οπ. σ. 276

⁹³⁶ Οπ. σ. 291

⁹³⁷ Οπ. σ. 291

τα Γιαννιτσά και το Πάικο⁹³⁸. Σε αυτή την εκστρατεία καταστράφηκαν από τους επιδρομείς τα χωριά του Βερμίου Κατρανίτσα, Κάτω και Άνω Γραμματικό, Μεσόβουνο, Θρεψίλοβο, Κουτσοφλιανή με απολογισμό 318 κατοίκων και τον μαρτυρικό θάνατο γυναικόπαιδων στο χωριό Μεσόβουνο⁹³⁹.

16/6/1944 Αντεπίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον δυνάμεων της Π.Α.Ο. και των Γερμανών με σκοπό την άρση του αποκλεισμού και την προστασία των χωριών Παλατίτσια, Βεργίνα, Μετόχι⁹⁴⁰.

17/6/1944 Επίθεση δυνάμεων της Π.Α.Ο. και των Γερμανών από τα χωριά Μελίκη και το Νεόκαστρο στα χωριά Βεργίνα και Παλατίτσια, που κατέληξε σε σκληρή μάχη και βαριές απώλειες για τους επιτιθέμενους⁹⁴¹.

26/6/1944 Μετά την επίθεση δυνάμεων της Π.Α.Ο. και των Γερμανών, οι οποίες ορμώμενες από την Μελίκη και το Νεόκαστρο διενήργησαν λεηλασίες και βιαιοπραγίες στα γύρω χωριά, ενώ ακολούθησε η αντεπίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. κατά την οποία ανακαταλήφθηκε το χωριό Νεόκαστρο, χωρίς να επιτευχθεί η κατάληψη του χωριού Μελίκη⁹⁴². Οι σκληρές μάχες συνεχίστηκαν, ενώ μέρος των ενόπλων διέφυγε με κατεύθυνση τον Κούκο και Κόλυνδρο⁹⁴³.

22/7/1944 Μονάδες Γερμανών και της Π.Α.Ο. ορμώμενες από τα χωριά Κούκος και Κίτρος επιτέθηκαν στο χωριό Μηλιές⁹⁴⁴.

28/8/44 Επίθεση Ε.Λ.Α.Σ. σε δυνάμεις γερμανών και της Π.Α.Ο. στα χωριά Βαθύλακκος, Μεσιανά και Λεύκαρα Κοζάνης προκαλώντας βαριές απώλειες για τους κατακτητές και τους ένοπλους συνεργάτες του⁹⁴⁵. Παράλληλα, η επίθεση ανακόπηκε από τον Ε.Λ.Α.Σ. η κίνηση ενόπλων της Π.Α.Ο. με την κάλυψη γερμανικών δυνάμεων από τα Σέρβια προς τα χωριά Κρανίδι, Γούλες, Στενά Πόρτας για την διεξαγωγή επιχειρήσεων⁹⁴⁶.

22/9/1944 Επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. σε στρατόπεδο στην Φλώρινα, στην άμυνα του οποίου συμμετείχαν δυνάμεις της Π.Α.Ο.⁹⁴⁷.

25/9/1944 Επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. σε φρουρές Γερμανών και Π.Α.Ο. στα χωριά Παλιοστάνη, Κόλυνδρο, Καστανιά και Μελίκη με αποτέλεσμα των σκληρών μαχών την απόσυρση των εχθρικών δυνάμεων προς Βέροια, Αιγίνιο, Κούκο και Κίτρος, οπότε και απελευθερώθηκαν τα εν λόγω χωριά⁹⁴⁸.

16/10/1944 Ανατροπή κίνησης αντεπίθεσης δύναμης των Γερμανών και της Π.Α.Ο. προς τα χωριά Μηλιές, Παλιοστάνη, Τόχοβα⁹⁴⁹. Κίνηση του Ε.Λ.Α.Σ. προς το χωριό Κούκος, στο οποίο διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις για αφοπλισμό των δοσίλογων ενόπλων, οι οποίες απέβησαν άκαρπες με δεδομένο, ότι οι ένοπλοι αυτοπροσδιορίστηκαν ως τμήματα

⁹³⁸ Οπ. σ. 317

⁹³⁹ Πρωτόπαππα Σ. (Κικίτσα) (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ*, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944, Αθήνα 1978, σ. 318

⁹⁴⁰ Οπ. σ. 341, 343

⁹⁴¹ Οπ. σ. 343, 346

⁹⁴² Οπ. σ. 347-349

⁹⁴³ Οπ. σ. 347-349

⁹⁴⁴ Οπ. σ. 367

⁹⁴⁵ Οπ. σ. 374

⁹⁴⁶ Οπ. σ. 374

⁹⁴⁷ Οπ. σ. 389

⁹⁴⁸ Οπ. σ. 389

⁹⁴⁹ Οπ. 398

του Ε.Λ.Ε.Σ.⁹⁵⁰. Στο γεγονός ο Κικίτσας αναγνώρισε βρετανική παρέμβαση ώστε να αποτραπεί η επιτυχία της διαπραγμάτευσης και να διατηρηθούν ως αντίβαρο στον Ε.Λ.Α.Σ. και ενδεχομένως ως δύναμη καταδρομής για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης⁹⁵¹. Μετά το αδιέξοδο, ακολούθησε διαταγή της Χ^{ης} μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. για επίθεση προς τα χωριά Κούκος και Σεβαστή εναντίον ισχυρών φρουρών των κατοχικών δυνάμεων και του δοσιλογισμού, ενώ συνήφθησαν σκληρές μάχες⁹⁵². Ο αφηγητής τόνιζε την αυθόρμητη λαϊκή κινητοποίηση των κατοίκων των γύρω χωριών, οι οποίοι συνέδραμαν την επιχείρηση του Ε.Λ.Α.Σ.⁹⁵³. Η μάχη κατέληξε με την κατάληψη του χωριού Σεβαστή ύστερα από βαριές απώλειες και τελικά την παράδοση των αμυνόμενων⁹⁵⁴. Ακόμα αναγνωρίζεται ως ατυχές το περιστατικό των δύο κορών του Κισά-Μπατζάκ, όταν αυτές εν μέσω της μάχης προσέγγισαν με φιλική διάθεση τον Ε.Λ.Α.Σ. και πως περιθάλπησαν από την κάτοικο του χωριού Τόχοβα Μωυσίδου, της οποία ο γιός της φέρεται να είχε φονευθεί από τον Κισά Μπατζάκ και τους Γερμανούς. Έτσι, υπογραμμίζεται ο ανθρωπισμός ως ηθική αξία των ανθρώπων, που στέκονταν υποστηρικτικά στις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ.. Ακόμα, αναφέρεται, ότι ο Κισά Μπατζάκ έστειλε μήνυμα στον Κικίτσα, στο οποίο έλεγε ‘Καπετάνιε, ευχαριστώ για τα κορίτσια μου, για μένα είναι αργά’. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός, ότι ο αφηγητής αναφέρεται σε συμβάντα, τα οποία εστιάζουν στον χαρακτήρα, στην συμπεριφορά και τις εκδηλώσεις των πρωταγωνιστών. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, με δεδομένη την προσωπική γνωριμία του Κικίτσα με τον Κισά-Μπατζάκ⁹⁵⁵, η διένεξη αποκτά δραματικό χαρακτήρα, ο οποίος εντείνεται από το ατυχές συμβάν. Παράλληλα, τόσο με την αναφορά στην φιλική διάθεση των κοριτσιών, όσο και με την αναφορά στους μαχητές του Ε.Λ.Α.Σ. από τον Κούκο, υπογραμμίζεται η εμφύλια διάσταση της σύγκρουσης, αλλά και το γεγονός, ότι τα χωριά στα οποία επιτίθεντο ο Ε.Λ.Α.Σ. δεν αποτελούσαν εχθρικές ζώνες, αλλά υπήρχαν μεικτές τάσεις. Όμως, διαφαίνεται, ακολουθώντας τους όρους του αφηγητή, ότι η πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ.-Ε.Λ.Α.Σ., τόσο στην ηγεσία, όσο και στην βάση δεν διεξήγαγε τον πόλεμο για λόγους αντεκδίκησης και παράλληλα ανιχνεύεται η δυσαρέσκεια για την εμφύλια διάσταση της σύγκρουσης, κάτι το οποίο υπογραμμίζεται από την τραγικότητα των γεγονότων. Τέλος, η απάντηση του Κισά-Μπατζάκ δεν είναι η απάντηση ενός απόλυτου εχθρού, αλλά ενός ανθρώπου ο οποίος αφενός εκτιμά τον αντίπαλο του και αφετέρου φέρεται εγκλωβισμένος στην στράτευση σε μία σύγκρουση την οποία δεν συμμερίζεται πλήρως. Φυσικά, είναι αδύνατον να εξακριβωθεί η ακρίβεια των ισχυρισμών του αφηγητή, η οποία εν προκειμένω δεν προέχει, καθώς το ενδιαφέρον έγκειται στον τρόπο με τον οποίο έστω και υστερόχρονα προσεγγίζει την διένεξη ο αφηγητής.

Σε αυτό το σημείο η αφήγηση του Κικίτσα διασταυρώνεται με αυτή του Μ. Βαφειάδη σχετικά με την γερμανική αποχώρηση και την δράση του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον των οχυρωμένων δοσίλογων ενόπλων.

Στις 25 Οκτωβρίου 1944 αναφέρεται η ανάληψη καθηκόντων ασφαλείας με εγκατάσταση φρουρών από τους εξοπλισμένους των τμημάτων του Μιχάλαγα και

⁹⁵⁰ Οπ. 398

⁹⁵¹ Πρωτόπαππα Σ. (Κικίτσα) (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ*, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944, Αθήνα 1978, 398

⁹⁵² Οπ. σ. 399

⁹⁵³ Οπ. σ. 399

⁹⁵⁴ Οπ. σ. 400

⁹⁵⁵ Οπ. σ. 398-399

Κολλάρα σε Κοζάνη και Πτολεμαΐδα κατά την πορεία υποχώρησης του γερμανικού στρατού με δύναμη 3.500 ενόπλων σε χωριά τα οποία αποτελούσαν στρατηγικές τοποθεσίες πλησίον οδικών αρτηριών και συγκεκριμένα αναφέρονται τα χωριά Σκάφη, Πολύμυλο, Πετρανά, Βαθύλακκος, Στενά Χόδοβου⁹⁵⁶. Από την αναφορά των εν λόγω χωριών διαπιστώνεται, ότι αποτελούν τοποθεσίες τις οποίες κατέλαβε ο Ε.Λ.Α.Σ. κατά την διάρκεια επιχειρήσεων στο παρελθόν και οι οποίες επανεξοπλίστηκαν από τις δυνάμεις κατοχής. Ακόμα καταγράφεται δύναμη η οποία ανερχόταν στις 12.000 ένοπλους της Π.Α.Ο. σύμφωνα με τον αφηγητή βόρεια της Θεσσαλονίκης στις περιοχές Σίνδος, Άγιος Αθανάσιος, υψώματα Πικρολίμνης, Νάρες, Κιλκίς, Ροδόνας Ροδόπη, Νιγρίτα, ενώ μαζί με την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων αποχωρούσαν και ένοπλοι του σώματος του συνταγματάρχη Πούλου και των ταγμάτων ασφαλείας με δύναμη ανερχόμενη σε 12.000⁹⁵⁷. Οι αντάρτικες δυνάμεις φέρονται, να παρενοχλούσαν τα αποχωρούντα κατοχικά στρατεύματα⁹⁵⁸.

Όμως, εκφραζόταν ανησυχία για την υπονόμευση των μύλων ‘‘Αλλατίνη’’ και δύο υδροηλεκτρικών εργοστασίων στην Θεσσαλονίκη από τον αποχωρούντα γερμανικό στρατό, παράλληλα με τον προβληματισμό για τον όγκο των γερμανικών δυνάμεων και των ταγμάτων ασφαλείας, που στάθμευαν εντός της Θεσσαλονίκης, λαμβάνοντας για αυτό τον λόγο την απόφαση να ενισχυθούν δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή⁹⁵⁹.

Ακολούθησε η πλήρης απόσυρση των γερμανικών δυνάμεων από την Θεσσαλονίκη την 30^η Οκτωβρίου 1944 και η οχύρωση των εξοπλισμένων δοσίλογων τμημάτων στο κτίριο της Χ.Α.Ν. με βαρύ οπλισμό⁹⁶⁰. Ο αφηγητής περιέγραφε, ότι κλοιός του Ε.Λ.Α.Σ και του λαού της πόλης, τους ανάγκασε να παραδώσουν τα όπλα τους και στην συνέχεια να παραδοθούν, ενώ σε μία άλλη εξέλιξη δεν σημειώθηκαν οι απειλούμενες από τις αποχωρούσες γερμανικές δυνάμεις καταστροφές υποδομών⁹⁶¹.

Όμως, ο Κικίτσας ανέφερε την σύλληψη του συνταγματάρχη Χρυσόχου την 26^η Οκτωβρίου 1944 από την πολιτοφυλακή του Ε.Α.Μ., αποτρέποντας με αυτό τον τρόπο φερόμενο σχέδιο για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τις δοσίλογες δυνάμεις έως την άφιξη των αγγλικών δυνάμεων⁹⁶², η οποία πραγματοποιήθηκε τελικά την 7^η Νοεμβρίου 1944 με άνευ αντικειμένου απόβαση της IV Αγγλοϊνδικής μεραρχίας στην Θεσσαλονίκη και ενώ δεν υφίστατο αντικείμενο δράσης⁹⁶³.

Σε μία απόπειρα να εκμηδενιστεί η δύναμη των ενόπλων δοσιλόγων σε όλη την Μακεδονία, επιλέχθηκε ως επόμενο πεδίο αναμέτρησης το Κιλκίς, όπου είχαν συγκεντρωθεί ευρείες δυνάμεις τους. Έτσι, την 3^η Νοεμβρίου επιχειρήθηκε η διαπραγμάτευση με τους εξοπλισμένους του Κιλκίς, οι οποίοι κατείχαν οχυρές θέσεις και σε κτίρια, ενώ έλαβαν πρόσθετη ενίσχυση σε όπλα από τις γερμανικές δυνάμεις και μάλιστα αυτοπαρουσιάζονταν ως τμήματα του Ε.Δ.Ε.Σ. αρνούμενοι να αφοπλιστούν⁹⁶⁴. Σχετικά με τις δυνάμεις τους αναφέρεται, ότι οι ένοπλοι του Κιλκίς αριθμούσαν 8.000

⁹⁵⁶ Πρωτόπαππα Σ. (Κικίτσα) (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ*, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944, Αθήνα 1978, σ. 409

⁹⁵⁷ Οπ. σ. 409

⁹⁵⁸ Οπ. σ. 410

⁹⁵⁹ Οπ. σ. 410

⁹⁶⁰ Οπ. σ. 415

⁹⁶¹ Οπ. σ. 415

⁹⁶² Οπ. σ. 421

⁹⁶³ Οπ. σ. 429

⁹⁶⁴ Οπ. σ. 422

ενόπλους υπό την αρχηγεία του αντισυνταγματάρχη Καζαμιά, των Γκαριπή, Κισά-Μπατζάκ, Βάη, Τζαμαλούκα και Δάγκουλα⁹⁶⁵. Ακόμα στα χωριά Ροδόπολη, Ροδόνας Ανατόλ, και στα πέριξ της Δοϊράνης ήταν συγκεντρωμένοι 4.000 ένοπλοι, ενώ 4.500 ένοπλοι βρίσκονταν διασκορπισμένοι στις περιοχές Νιγρίτα, Γυγκοβάνη, Λαχανά, Τριάδα και σημειώνεται, ότι αφενός είχαν λάβει ενίσχυση από την Μέση Ανατολή και αφετέρου, ότι ένα τμήμα περίπου 1.500 ενόπλων αποχώρησε κατευθυνόμενο προς την Δράμα, όπου και ενώθηκε με τον Τσαούς Αντών⁹⁶⁶.

Η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. ξεκίνησε την 4^η Νοεμβρίου 1944 και με σαφή υπεροχή στο πεδίο της μάχης εξουδετέρωσε τις δυνάμεις των οχυρωμένων ενόπλων στην πόλη του Κιλκίς, από τους οποίους το μεγαλύτερο τμήμα παραδόθηκε και ορισμένοι επιχείρησαν ανεπιτυχώς να διαφύγουν⁹⁶⁷. Ακολούθως περιγράφεται η λαϊκή οργή για τους πολυάριθμους νεκρούς του Ε.Λ.Α.Σ. στην μάχη και για ενόπλους σεσημασμένους για τα εγκλήματα τα οποία είχαν διαπράξει εναντίον αμάχων, ενώ καταγράφεται και η απόπειρα 2.000 χωρικών να σκοτώσουν σε μία πράξη αυτοδικίας του δοσίλογους αιχμαλώτους⁹⁶⁸. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση εμποδίστηκαν από τον Ε.Λ.Α.Σ.⁹⁶⁹. Επισημαίνεται ο θάνατος των Κισά-Μπατζάκ και των περισσότερων αρχηγών των ενόπλων στην μάχη⁹⁷⁰.

Όμως, μία άλλη εστία παρέμενε με δύναμη 3.500 χιλιάδων ενόπλων υπό την αρχηγεία του Μιχάλ Αγά και του Κολλάρα πλησίον της οδού Κοζάνης-Βέροιας, στα χωριά Ίμερα, Σκάφη, Βαθύλακκος, Πολύμυλο⁹⁷¹. Τονίστηκε, ότι στην πόλη της Κοζάνης στάθμευε αγγλική ταξιαρχία, η οποία δεν προχώρησε σε καμία ενέργεια εναντίον τους έως την 25^η Νοεμβρίου, οπότε και εξαρθρώθηκαν τα ένοπλα δοσίλογα τμήματα της περιοχής μετά από επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ.⁹⁷². Ταυτόχρονα, αυξανόταν ο αριθμός των διαφυγόντων εξοπλισμένων προς τα υπό την αρχηγεία του Τσαούς Αντών τμήματα στην ανατολική Μακεδονία, με τον αφηγητή να διατυπώνει την εκτίμηση, ότι οι συνολικές τους δυνάμεις ανέρχονταν σε 6.000.

Σχετικά με το ζήτημα των ενόπλων στην Κοζάνη αναφέρεται η αποστολή του Μ. Βαφειάδη στην Κοζάνη σε μία προσπάθεια, να μεταπειστεί ο Μιχάλ Αγάς να παραδώσει τα όπλα⁹⁷³. Όμως, αν και αρχικά συμφώνησε, τελικά η διαπραγμάτευση κατέληξε σε ναυάγιο, καθώς κατέληξε στην άρνηση⁹⁷⁴. Τελικά την 25^η Νοεμβρίου σε συνδυασμένη επιχείρηση της ΙΧ και Χ μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή διαλύθηκαν τα τμήματα τους, ενώ εμποδίστηκε η διαφυγή τους, επιτυγχάνοντας τον στόχο του πλήρους αφοπλισμού και σύλληψης τους, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και ο Μιχάλ Αγάς, αν και τελικά απέδρασε⁹⁷⁵.

⁹⁶⁵ Πρωτόπαππα Σ. (Κικίτσα) (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ*, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944, Αθήνα 1978, σ. 422

⁹⁶⁶ Οπ.

⁹⁶⁷ Οπ. σ. 424

⁹⁶⁸ Οπ. σ. 425

⁹⁶⁹ Οπ. σ. 426

⁹⁷⁰ Οπ. σ. 426

⁹⁷¹ Οπ. σ. 426

⁹⁷² Οπ. σ. 429

⁹⁷³ Οπ. σ. 433

⁹⁷⁴ Οπ. σ. 433

⁹⁷⁵ Οπ. σ. 433-434

Η δράση των συνταγμάτων και μικρότερων μονάδων του Ε.Λ.Α.Σ. και των στελεχών του στις επιμέρους συγκρούσεις

Στους τουρκόφωνους πόντιους οπλαρχηγούς αναφέρονται και άλλα στελέχη τους Ε.Λ.Α.Σ. με αφηγήσεις τους.

Το στέλεχος του Ε.Λ.Α.Σ. Πετρόμπεης (Αλέκος Σάκκαλης) φωτίζει μία ενδιαφέρουσα διάσταση σχετικά με την διένεξη του Μιχάλ Αγά με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Έτσι, περιγράφεται ως ‘μαυραγορίτης’, ο οποίος παρεμποδίστηκε επανειλημμένα από το Ε.Α.Μ. οδηγώντας στην μετάβαση από την αβέβαιη στήριξη στην διένεξη με το Ε.Α.Μ., ένα γεγονός το οποίο συνέβη το έτος 1943⁹⁷⁶. Η συνέχεια γράφτηκε με τρόπο βίαιο την 27^η Μαρτίου 1943, καθώς περιγράφεται ότι ο Μιχάλ Αγάς επέλεξε αντιδραστικές επιλογές, ενώ στον ίδιο χρόνο μετέβαιναν στα Ίμερα Κοζάνης επταμελής αντιπροσωπεία του Ε.Α.Μ. για σύσκεψη του Μακεδονικού Γραφείου, οπότε και συνελήφθησαν⁹⁷⁷. Σύμφωνα με τον αφηγητή τα στελέχη του Ε.Α.Μ. καταρχάς βασανίστηκαν και στην συνέχεια δολοφονήθηκαν βίαια με την προσωπική συμμετοχή του Μιχάλ-Αγά.⁹⁷⁸

Σημαντική είναι η μαρτυρία του Γεώργιου Κρήτου (Θαλή), στην οποία τονιζόταν η επιρροή του Κισά-Μπατζάκ ως ηγετική φυσιογνωμία στον ντόπιο πληθυσμό και η αδέξια μεταχείριση του ζητήματος από το τοπικό τμήμα του Ε.Λ.Α.Σ., με κατάληξη την στήριξη αντιδραστικών επιλογών από τον πόντιο οπλαρχηγό.⁹⁷⁹ Διατυπώνεται έτσι, από την πλευρά του Θαλή αυτοκριτική σχετικά με την στάση και τους χειρισμούς του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. σε περιπτώσεις ιδιάζουσες, όπως αυτές των τοπικών οπλαρχηγών.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε η αφήγηση των αναμνήσεων του Ε. Γ. Παπαγεωργίου από το 50^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος διατύπωνε την γενική δυσπιστία του για τον χαρακτήρα της Π.Α.Ο., την οποία ταύτιζε με την δράση των δοσίλογων τμημάτων στην Μακεδονία, αλλά των προσωπικοτήτων, οι οποίες τα απάρτιζαν εστιάζοντας στους Κισά-Μπατζάκ και Ξ. Γιοσμά, ενώ τόνιζε την φερόμενη ως τρομοκρατική δράση των εν λόγω τμημάτων και την ανεπαρκή απάντηση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. για το ζήτημα⁹⁸⁰.

Στην αφήγηση του ο Θ. Μητσόπουλος, αναφερόταν στην Π.Α.Ο., όπως διαμορφωνόταν την 1^η Ιανουαρίου 1944, την οποία προσλάμβανε ως όργανο των κατοχικών δυνάμεων και απόλυτα αντεθνική. Σημαντικό είναι να αναφερθεί, ότι η αναφορά στην Π.Α.Ο. σε καμία περίπτωση δεν οριοθετείται ως ορισμένη οργάνωση, αλλά κυριότερα προσλαμβάνεται ως γενική κατηγορία, η οποία μπορούσε να περιλάβει αφηγητικά τις υπόλοιπες δοσίλογες ομάδες, στις οποίες αναγνώριζε κοινά χαρακτηριστικά στην ιδεολογία και δράση, έτσι όπως στην περίπτωση του Κικίτσα και των λοιπών στελεχών του Ε.Λ.Α.Σ. παρατηρείται αυτή η προσέγγιση. Στην περίπτωση του Θ. Μητσόπουλου είναι φανερό η συνταύτιση της Π.Α.Ο., νοούμενης ως δοσίλογου σχηματισμού, η ονομασία του οποίου προσδιόριζε τις κάθε λογής ένοπλες αντικομμουνιστικές ομάδες από τα τμήματα του Κισά-Μπατζάκ έως αυτά του συνταγματάρχη Πούλου.

Παράλληλα, ο Μητσόπουλος τόνιζε, ότι η Π.Α.Ο. ασκούσε προπαγάνδα απευθυνόμενη

⁹⁷⁶ Αλ. (Πετρόμπεης) Σάκκαλης, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μελετών Ανω Βοΐου, 1998, σ. 189

⁹⁷⁷ Οπ. σ. 190

⁹⁷⁸ Οπ. σ. 190

⁹⁷⁹ Γ. (Θαλής) Κρήτος, *Πιερί-Β.Ολυμπος. Εθνική Αντίσταση. Δράση του 50ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ*, Θεσσαλονίκη, 1987, σ. 87

⁹⁸⁰ Γ. Ε. Παπαγεωργίου, *Παραλειπόμενα της Εθνικής Αντίστασης, Αναμνήσεις από τη δράση του 50^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, σ. 22-25, 25, 227

σε καθυστερημένα κοινωνικά στρώματα με προνομιακό ακροατήριο τους προσφυγικής καταγωγής τουρκόφωνους αγρότες⁹⁸¹. Ο Ε.Λ.Α.Σ. φέρεται να αντιμετώπιζε δυσκολία στην προσέγγιση τους, τις οποίες απέδιδε στην καθυστέρηση και τις προλήψεις τους⁹⁸². Ακόμα, ως ανασταλτικός παράγοντας αναγνωριζόταν η προβαλλόμενη υποστήριξη της βρετανικής πλευράς προς την Π.Α.Ο., λειτουργώντας αποπροσανατολιστικά με στόχο, όπως σημείωνε ο αφηγητής την παραπλάνηση τους, ώστε να εξοπλιστούν από τις γερμανικές δυνάμεις εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ.⁹⁸³. Σε αυτό το πλαίσιο, οι επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον των θεωρούμενων ως δυνάμεων της Π.Α.Ο., θεωρήθηκε, ότι ανέκοψαν την τάση ενίσχυσής τους⁹⁸⁴. Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται, ότι η φερόμενη ως Π.Α.Ο. κατηγορούσε τον Ε.Λ.Α.Σ. για τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των κατοχικών δυνάμεων, ως αποτέλεσμα της αντάρτικης δραστηριότητας⁹⁸⁵.

Βέβαια, επισημαίνεται η αδιέξοδη κατάσταση, καθώς ο εξοπλισμός πραγματοποιούνταν αποτελεσματικά με την χρήση απειλών και τρομοκρατίας σε βάρος των κατοίκων σε Γιαννιτσά, Γουμένισσα, Έδεσσα, και Αράβυσσο, προβάλλοντας κατά τον αφηγητή το ηθικό δίλλημα, το οποίο εντόπιζε στην διαφοροποίηση μεταξύ των οργανωμένων δοσίλογων δυνάμεων της Π.Α.Ο. και των εξοπλιζόμενων κατοίκων, αλλά και στο γεγονός, ότι η λαϊκή διαφώτιση του Ε.Λ.Α.Σ. δεν παρήγαγε αποτελέσματα.⁹⁸⁶ προβάλλοντας έτσι ως επιτακτική ανάγκη η δράση για τον περιορισμό του φαινομένου.

Έτσι, με βάση τις αφηγήσεις των εμπλεκόμενων, είναι σαφές, ότι αναλήφθηκαν επιθετικές πρωτοβουλίες από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. σε βάρος των δοσίλογων εξοπλισμένων δυνάμεων στα επιμέρους χωριά, δράση η οποία θα παρουσιαστεί συνοπτικά, ώστε να γίνει δυνατή η προσέγγιση της οπτικής του αφηγητή για την διένεξη.

Την 2^η και 3^η Φεβρουαρίου 1944 επιτέθηκε ο Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον του τουρκόφωνου χωριού Αραβύσσου, το οποίο μετά από σκληρή μάχη καταλήφθηκε και ως τιμωρία πυρπολήθηκαν τα σπίτια των αρχηγών των ενόπλων. Παράλληλα με την λαϊκή διαφώτιση, δόθηκε η επιλογή στους κατοίκους όχι απαραίτητα να καταταγούν στον Ε.Λ.Α.Σ., αλλά να παραμείνουν φιλήσυχα στα σπίτια τους χωρίς να επιτίθενται εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ, με τον αφηγητή να υπογραμμίζει την επιτυχία της επιχείρησης⁹⁸⁷.

Ακόμα επισημαίνεται η τρομοκρατία εναντίον του πληθυσμού και οι δοσίλογες εκδηλώσεις στα Γιαννιτσά και την Παιονία, ενώ συγκροτήθηκαν ομάδες της Π.Α.Ο. στα χωριά Ευρωπός, Μεσία και Άγιος Πέτρος⁹⁸⁸.

Λίγες μέρες αργότερα, την 18^η Φεβρουαρίου 1944 αποτράπηκε από τον Ε.Λ.Α.Σ. απόπειρα των γερμανικών δυνάμεων να διασφαλίσουν την σιδηροδρομική γραμμή Γευγελής-Θεσσαλονίκης και των συγκοινωνιακών αρτηριών με τον εξοπλισμό των χωριών της γύρω περιοχής⁹⁸⁹. Την ίδια μέρα καταγράφεται η επιτυχής επιχείρηση λαϊκής διαφώτισης στο σλαβόφωνο χωριό Γρίβα με συμμετοχή και γιουγκοσλάβων παρτιζάνων, το οποίο παρά τις πιέσεις από την Π.Α.Ο. και την Οχράνα φέρεται, ότι δεν λάμβανε

⁹⁸¹ Μητσόπουλος Θ. *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα. Οδυσσέας, 1987, σ. 183-185

⁹⁸² Οπ. σ. 183-185

⁹⁸³ Οπ. σ. 183-185

⁹⁸⁴ Οπ. σ. 183-185

⁹⁸⁵ Οπ. σ. 183-185

⁹⁸⁶ Οπ. σ. 183-185

⁹⁸⁷ Οπ. σ. 185

⁹⁸⁸ Οπ. σ. 194

⁹⁸⁹ Οπ. σ. 195

οπλισμό, ώστε να στραφεί εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ.⁹⁹⁰.

Στην συνέχεια αναφέρεται, ότι κατά την διεξαγωγή κοινών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων από την 20^η έως την 24^η Φεβρουαρίου 1944 στο Κιλκίς από τις γερμανικές δυνάμεις μαζί με τους Κ. Παπαδόπουλο και Λαζίκ, περικυκλώθηκε το 13^ο σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ. στα Κρούσια, το οποίο τελικά διέφυγε από τον κλοιό προς το Πάικο μετά από σκληρή μάχη⁹⁹¹.

Η δράση του Ε.Λ.Α.Σ. την 6^η Μαρτίου 1944 στα χωριά Μεσία και Άγιος Πέτρος εστίασε στην λαϊκή διαφώτιση και τις προειδοποιητικές επιθέσεις με σκοπό την παράδοση των όπλων με παροχή εγγυήσεων για την ασφάλεια τους, ενώ καταγραφόταν η διάθεση συνεργασίας με τον Ε.Λ.Α.Σ. από τους τοπικούς αρχηγούς⁹⁹².

Όμως, το επόμενο διάστημα καταγράφηκε ένταση του εξοπλισμού από τις δυνάμεις κατοχής⁹⁹³. Έτσι, την 16^η και 17^η Μαρτίου 1944 επαναλήφθηκε η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. στα εξοπλισμένα χωριά Μεσία και Άγιος Πέτρος τα οποία προέβλεπαν σκληρή αντίσταση, ενώ μετά την κατάληψη του χωριού Μεσίας εφαρμόστηκαν μέτρα τιμωρίας με την πυρπόληση σπιτιών των τοπικών αρχηγών και εκτελέσεις⁹⁹⁴. Στην συνέχεια καταλήφθηκε το εξοπλισμένο χωριό Ευρωπός⁹⁹⁵. Ο αφηγητής φέρεται, όχι να θριαμβολογεί για την ήττα σκληρή τιμωρία των εχθρών του Ε.Λ.Α.Σ., αλλά εξέφραζε την θλίψη του για τον εμφύλια διάσταση της σύγκρουσης μεταξύ των δύο πλευρών.

Ακολούθησε την 23^η Μαρτίου 1944^η επίθεση δυνάμεων της Π.Α.Ο. και των Γερμανών στα χωριά ανατολικά του Πάικου και το Ελευθεροχώρι, που κατοικούνταν από φιλικά διακείμενο προς τον Ε.Λ.Α.Σ. πληθυσμό Ποντοκαυκάσιων⁹⁹⁶.

Παράλληλα, καθ' όλη την διάρκεια της άνοιξης του 1944 καταγράφεται η αύξηση της εκστρατείας εξοπλισμού των κατοίκων από τις κατοχικές δυνάμεις κατοχής και την Π.Α.Ο., στην Νάουσα και τα χωριά Αγγελολόρι, Άσπρο, Πλατάνια, Βρύτα, Σεβαστή, Νησί, Καρυδιά⁹⁹⁷.

Ακολουθούν οι προσπάθειες βίαιου εξοπλισμού των χωριών Καμποχώρι, Βαλτοχώρι, Τούμπα, Εύρωπος, Μεσία, Άγιος Πέτρος, Κουφάλια και οι κωμοπόλεις Αξιούπολη, Γουμενίτσα, αλλά και τα Γιαννιτσία, Τσέκρι, Κρύα Βρύση, και Σκύδρα⁹⁹⁸. Οι απόπειρες εξαναγκασμού συνοδεύτηκαν σύμφωνα με τον Θ. Μητσόπουλο, από ληστείες, φόνους, βιασμούς, τρομοκρατία⁹⁹⁹.

Ακόμα, αναφέρεται τον Ιούνιο του 1944 η φερόμενη ως εγκληματική δράση προσωπικά του Κ. Παπαδόπουλου στο Κιλκίς, και την Παιονία, με ιδιαίτερη ένταση στα χωριά Κουφάλια, Αξίος, Αρχοντικό, Μεσιανό, ενώ σημειώνεται, ότι η βία εναλλασσόταν με την προπαγάνδα περί βρετανικής στήριξης προς τους ενόπλους, η οποία θα ακολουθούσε μετά την αποχώρηση των γερμανικών δυνάμεων¹⁰⁰⁰.

Τις πρώτες μέρες του Ιουνίου καταγράφεται και το περιστατικό της δημόσιας εκτέλεσης

⁹⁹⁰ Οπ. π. σ. 199

⁹⁹¹ Μητσόπουλος Θ. *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα. Οδυσσέας, σ. 204

⁹⁹² Οπ. π. σ. 206

⁹⁹³ Οπ. π. σ. 208

⁹⁹⁴ Οπ. π. σ. 208-209

⁹⁹⁵ Οπ. π. σ. 208-209

⁹⁹⁶ Οπ. π. σ. 213

⁹⁹⁷ Οπ. π. σ. 249, 251, 260-261

⁹⁹⁸ Οπ. π. σ. 264-270

⁹⁹⁹ Οπ. π. σ. 264-270

¹⁰⁰⁰ Οπ. π. σ. 267

52 αγωνιστών στην Γουμένιτσα από δυνάμεις της Π.Α.Ο. και των Γερμανών, προκαλώντας την κίνηση τμήματος του 13^{ου} συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. προς την Γουμένιτσα την 3^η-4^η Ιουνίου για την επιβολή αντιποίνων σε βάρος των δραστών και στα πλαίσια της επιχείρησης, επιτέθηκε στις δυνάμεις οι οποίες διέπραξαν την μαζική εκτέλεση¹⁰⁰¹.

Λίγες μέρες αργότερα, την 12^η Ιουνίου 1944 το 30^ο σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ. επιτέθηκε σε δυνάμεις εξοπλισμένων δοσιλόγων στην περιοχή της Παιονίας με επιδρομές στα χωριά Μεσία, Άγιος Πέτρος εναντίον δυνάμεων της Π.Α.Ο., χωρίς να καταστεί δυνατή η κατάληψη της κωμόπολης¹⁰⁰².

Ακόμα, σημειώνεται από τον αφηγητή, ότι από την 5^η Ιουλίου 1944 και για τις επόμενες σαράντα μέρες, καταγράφονται επανειλημμένες μάχες με δυνάμεις τόσο του Πούλου, όσο και του Κισά-Μπατζάκ, οι οποίοι φέρονται να ανέλαβαν από κοινού επιθετικές επιχειρήσεις στα Γιαννιτσα, χωρίς να παρουσιάζονται ως αυτοτελή τμήματα¹⁰⁰³.

Ακόμα αναφέρεται, ότι την ίδια περίοδο εντεινόταν ο εξοπλισμός από τις γερμανικές δυνάμεις και την Π.Α.Ο. των τουρκόφωνων και σλαβόφωνων πληθυσμών στο Καμποχώρι (Τάμποβο), Βαλτοτόπι (Βαλγάτσι), επιχειρώντας με την εγκατάσταση δοσιλόγων φρουρών τον έλεγχο του στρατηγικού κόμβου μεταξύ Αξιούπολης, Γουμένιτσας και Γιαννιτσών¹⁰⁰⁴. Έτσι, ο Ε.Λ.Α.Σ. πραγματοποίησε επίθεση την 13^η και 14^η Ιουλίου 1944 επιβάλλοντας μέτρα τιμωρίας στα εξοπλισμένα χωριά Καμποχώρι και Βαλτοτόπι¹⁰⁰⁵.

Τον Αύγουστο του 1944 τις διαδόσεις της Π.Α.Ο. για βρετανική στήριξη, ακολούθησε η αποκήρυξη των εν λόγω δυνάμεων από τον σύνδεσμο της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής ταγματάρχη Jack¹⁰⁰⁶.

Όμως, η ένοπλη βία κλιμακώθηκε με τις προσπάθειες βίαιου εξοπλισμού την 13^η Σεπτεμβρίου 1944, όποτε περικυκλώθηκε από τα τάγματα ασφαλείας το χωριό Μεσημέρι πλησίον της Έδεσσας και ως συνέπεια της άρνησης των κατοίκων να εξοπλιστούν εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ. πυρπολήθηκε και λεηλατήθηκε, όπως και το χωριό Νέο Παλιό¹⁰⁰⁷. Ακόμα, στο χωριό Πολυπλάτανος οι βίαια εξοπλισθέντες κάτοικοι από τις γερμανικές δυνάμεις και την Π.Α.Ο. προσχώρησαν στον Ε.Λ.Α.Σ. με τον οπλισμό τους¹⁰⁰⁸.

Στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1944 καταγράφεται η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. στα Γιαννιτσα μετά την διάπραξη μαζικών εγκλημάτων σε Χαλκηδόνα και Γιαννιτσα, από τμήματα φερόμενα ως ανήκοντα στις δυνάμεις του συνταγματάρχη Πούλου και τη Π.Α.Ο., με αποτέλεσμα την απελευθέρωση της Χαλκηδόνας από τον Ε.Λ.Α.Σ.¹⁰⁰⁹. Ακολούθησε χτύπημα εναντίον των εξοπλισμένων της Π.Α.Ο. στο χωριό Κουφάλια¹⁰¹⁰.

Όμως, η μονομερής και απρόκλητη βία εναντίον αμάχων συνεχιζόταν αδιάκοπα, καθώς από την 15^η έως την 17^η Σεπτεμβρίου διαπράχθηκαν στα Γιαννιτσα νέες ακόμα βαναυσότερες σφαγές και σαδιστικές μαζικές εκτελέσεις από ενόπλους του Πούλου και

¹⁰⁰¹ Μητσόπουλος Θ. *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα. Οδυσσέας, σ. 289-191

¹⁰⁰² Οπ. σ. 273

¹⁰⁰³ Οπ. σ. 292-293

¹⁰⁰⁴ Οπ. σ. 302-304

¹⁰⁰⁵ Οπ. σ. 302-304

¹⁰⁰⁶ Οπ. σ. 316-317

¹⁰⁰⁷ Οπ. σ. 372-373

¹⁰⁰⁸ Οπ. σ. 372-373

¹⁰⁰⁹ Οπ. σ. 367-370

¹⁰¹⁰ Οπ. σ. 367-370

των γερμανικών μονάδων, οι οποίες εγκατέλειψαν τον χώρο των εκτελέσεων κατόπιν επέμβασης της Ο.Π.Λ.Α., αν και συνεχίστηκαν οι φόνοι και οι λεηλασίες στην πόλη¹⁰¹¹. Σε απάντηση ο Ε.Λ.Α.Σ. πραγματοποίησε καταδρομικές επιχειρήσεις την 18^η Σεπτεμβρίου 1944 για την κατάληψη των Γιαννιτσών, καταλήγοντας σε μερική αποτυχία¹⁰¹².

Η προσπάθεια διάλυσης των δοσίλογων συμμοριών κλιμακώθηκε τον Οκτώβριου του 1944 και συγκεκριμένα με την προετοιμασία επίθεσης του Ε.Λ.Α.Σ. στο κεφαλοχώρι Κρύα Βρύση την 9^η Οκτωβρίου 1944, την οποία ο αφηγητής προσδιόριζε ως ορμητήριο των “παοτζήδων”, αναφερόμενος ξανά στην προπαγάνδα τους περί διαδοχής των Γερμανών από τους Άγγλους ως προστατών των καταδοτών και δοσιλόγων εγκληματιών¹⁰¹³. Η επίθεση πραγματοποιήθηκε μετά από άρνηση των ενόπλων, να παραδοθούν καθώς όπως τονίζοταν, ο Ε.Λ.Α.Σ. θεωρούσε προτιμότερη την σύλληψη και κρίση τους από την λαϊκή δικαιοσύνη, παρά την εξόντωση τους¹⁰¹⁴. Μετά το “Μολών Λαβέ” των δοσιλόγων ακολούθησαν σκληρές μάχες, οι οποίες επέτρεψαν την κατάληψη της Κρύας Βρύσης και την αιχμαλωσία 450 από τους 600 ενόπλους, καθώς και του διοικητή τους ταγματάρχη Παπαϊωάννου¹⁰¹⁵. Ο Ε.Λ.Α.Σ. παρά την οργή του λαού, απέτρεψε την αυτοδικία και τα λυντσαρίσματα, αποδίδοντας τους στην Λαϊκή δικαιοσύνη, ενώ οι θεωρούμενοι ως “παρασυρμένοι” αφέθηκαν ελεύθεροι¹⁰¹⁶. Ενδιαφέρον προκαλεί η παράθεση της εικόνας του ψυχικά και σωματικά συντετριμμένου ταγματάρχη Παπαϊωάννου, στον οποίο συμπεριφέρθηκε ο Ε.Λ.Α.Σ. ανθρωπισμό περιθάλλοντας τον μέχρι τον γοργό θάνατο του λόγω των βαριών τραυμάτων, τα οποία υπέστη στην μάχη¹⁰¹⁷.

Με αφορμή τα γεγονότα της Κρύας Βρύσης ο Μητσόπουλος προέβη σε διευκρινήσεις σχετικά με τους εξοπλισμένους, τονίζοντας “όταν μιλάω για προδότες εννοώ τους συνειδητούς προδότες των καταχτητών, εκείνους που με λύσσα καταπολέμησαν τον εθνικοαπελευθερωτικό μας αγώνα και την κοινωνική πρόοδο του λαού μας. Εκείνοι που από καθυστέρηση ή από εκβιασμό αναγκάστηκαν να οπλιστούν και να τους ακολουθήσουν σαν πρόβατα, είχαν τις ευθύνες τους κι αυτοί, στο βάθος ήταν αξιολύπητοι, αδύναμα πλάσματα που έγιναν όργανα των εχθρών τους ενάντια στον ίδιο τον εαυτό τους. Αυτό όμως δεν σήμαινε, ότι κι αυτοί δεν συνείχοντο από το πλέγμα της ενοχής και δεν ανησυχούσαν για την τύχη τους. Ήταν δεμένοι με τους προδότες [...] με αντεθνικές πράξεις και εγκλήματα ακόμα.”¹⁰¹⁸

Η αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από την Ελλάδα πραγματοποιείται την 30^η Οκτωβρίου 1944 και ακολούθησε οχύρωση στο Κιλκίς δύναμης εκτιμώμενης περί τους 9.000 ενόπλους από τους δοσίλογους σχηματισμούς όλης της βόρειας Ελλάδας¹⁰¹⁹. Στην πρόταση από τον Ε.Λ.Α.Σ. προς τους ενόπλους για παράδοση τους με παροχή εγγυήσεων για την ασφάλεια τους, επειδή όπως επισημαίνει ο Μητσόπουλος, ο Ε.Λ.Α.Σ.

¹⁰¹¹ Μητσόπουλος Θ. *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα. Οδυσσέας, σ.367-370

¹⁰¹² Οπ. σ. 371-372

¹⁰¹³ Οπ. σ. 390-391

¹⁰¹⁴ Οπ. σ. 392-393

¹⁰¹⁵ Οπ. σ. 393

¹⁰¹⁶ Οπ. σ. 395

¹⁰¹⁷ Οπ. σ. 396-397

¹⁰¹⁸ Οπ. σ. 391

¹⁰¹⁹ Οπ. σ. 404

επιθυμούσε να αποτρέψει την “αδελφοκτόνο σύγκρουση”, απάντησαν αρνητικά¹⁰²⁰.

Έτσι την 4^η Νοεμβρίου 1944 πραγματοποιήθηκε η επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος με συντριπτική υπεροχή στο πεδίο της μάχης εξουδετέρωσε τα δοσίλογα τμήματα, ενώ δίνεται και η πληροφορία, ότι ο Κ. Παπαδόπουλος αποχώρησε μετά από αψιμαχία, αποσύροντας δύναμη ιππικού, καθώς φέρεται ότι είχε εκφράσει και διαφωνίες για την τακτική άμυνας προς τον Ε.Λ.Α.Σ.¹⁰²¹. Ο αφηγητής κατέληγε, ότι έως την 16^η Νοεμβρίου ο Ε.Λ.Α.Σ. είχε διαλύσει ή αιχμαλωτίσει κάθε δοσίλογη ένοπλη δύναμη στις περιοχές Κιλκίς, Νιγρίτας, Τριάδας, Κόπροβα και έως τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας με την Βουλγαρία, συλλαμβάνοντας τελικά και τον ίδιο τον Κ. Παπαδόπουλο, ο οποίος όμως τελικά διέφυγε και φέρεται να παραδόθηκε σε βρετανική στρατιωτική δύναμη, η οποία όμως δεν προσδιορίζεται περαιτέρω¹⁰²².

Με τις παραπάνω αφηγήσεις των στελεχών του Ε.Α.Μ., συγκλίνει και η αφήγηση της εμπειρίας του Δ. Κυριατζόπουλου και εστιάζει στην τοπική διάσταση της σύγκρουσης συγκεκριμένα στην Κοζάνη και τα γύρω χωριά, συναρτώντας τον δοσιλογισμό με την βρετανική εξωτερική πολιτική. Ακόμα, χαρακτηριστικό είναι, το γεγονός, ότι αναφέρεται χωρίς διάκριση σε “Εασαδίτες, Μαγκανάδες, Παοτζήδες, Μιχαλαγάδες, Πούληδες, Παπαδοπουλαίους και Κισαμπατσάκηδες”¹⁰²³, δίνοντας έτσι τον τόνο για τον τρόπο με τον οποίο προσέλαβε τους ένοπλους δοσίλογους, δηλαδή ως μία και ενιαία ομαδοποίηση σύμφωνα με την συμπεριφορά την οποία εκδήλωναν κατά την περίοδο της κατοχής.

Αυτή η αφήγηση των γεγονότων εστιάζει στους τελευταίους μήνες της κατοχής σε χρόνο μη επακριβώς προσδιορισμένο, αλλά τον Αύγουστο του 1944, οπότε και ξέσπασαν μάχες μεταξύ του Ε.Λ.Α.Σ. και τμημάτων του Μιχάλ-Αγά κατά μήκος της οδού Σερβίων-Κοζάνης-Πτολεμαΐδας¹⁰²⁴. Κατά μήκος της οδού οι γερμανικές δυνάμεις φέρονται, να είχαν εξοπλίσει τα χωριά, ώστε να φυλάσσεται αποτελεσματικότερα οδική αρτηρία¹⁰²⁵. Από τα χωριά αυτά, σημαντική δύναμη τονίζεται, ότι διέθετε ο Βαθύλακκος¹⁰²⁶. Έτσι, αυτή η περιοχή έγινε το επίκεντρο των συγκρούσεων, καθώς ο Ε.Λ.Α.Σ. επιχείρησε την κατάληψη και αφοπλισμό αυτών των χωριών, επιτυγχάνοντας τον στόχο του καταρχάς στο χωριό Καραγιάννια και εν συνεχεία στο χωριό Τσαρσαμπά¹⁰²⁷. Οι επιτυχίες σε βάρος των δοσίλογων δυνάμεων, προκάλεσαν την σύμπτυξη των γερμανικών δυνάμεων στα χωριά Ξηρολίμνη και Βάτερο, ενώ στην ευρύτερη περιοχή αποσύρθηκαν σημαντικές δυνάμεις στα φρούρια Κοζάνης, Πτολεμαΐδας, Αμυνταίου, Φλώρινας¹⁰²⁸.

Μετά την κατάληψη της Καστορίας, του Βιτσίου και της Σιάτιστας από τον Ε.Λ.Α.Σ., αναφέρεται η ανάληψη επιθετικής πρωτοβουλίας από τον Ε.Λ.Α.Σ. την 12^η Σεπτεμβρίου 1944, οπότε και κινήθηκε εναντίον των πολυάριθμων οχυρωμένων γερμανικών δυνάμεων και τμημάτων του Μιχάλ Αγά στην Κοζάνη, υπό την αρχηγεία του ταγματάρχη Φιλιππίδη¹⁰²⁹. Η μάχη έληξε την 14^η Σεπτεμβρίου 1994 χωρίς να κασταστεί δυνατή η κατάληψη της Κοζάνης, αν και προκλήθηκαν σημαντικές απώλειες για τους

¹⁰²⁰ Οπ. σ. 405

¹⁰²¹ Μητσόπουλος Θ. *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα. Οδυσσέας, σ. 406-407

¹⁰²² Οπ. σ. 407

¹⁰²³ Δ. (Φωτεινός) Κυριατζόπουλος, *Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Κώδικας, 2004, σ. 37, 179, 186, 191

¹⁰²⁴ Οπ. σ. 588

¹⁰²⁵ Οπ. σ. 588

¹⁰²⁶ Οπ. σ. 588

¹⁰²⁷ Οπ. σ. 588

¹⁰²⁸ Οπ. σ. 588

¹⁰²⁹ Οπ. σ. 589-590

αμυνόμενους¹⁰³⁰.

Όμως, από τον Δ. Κυριατζόπουλο αναγνωρίζεται ως ανασταλτικός συνολικά ο ρόλος της βρετανικής πλευράς, καθώς στην περίπτωση της μάχης στην Κοζάνη, φέρεται ότι δεν παρείχε επαρκή πολεμοφόδια¹⁰³¹, ενώ και στην περίπτωση των διερευνητικών προσεγγίσεων των γερμανικών επιτελών για παράδοση στον Ε.Λ.Α.Σ., οι οποίες πραγματοποιήθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1944, κατηγορείται η βρετανική πλευρά, ότι διενήργησε σαμποτάζ τα οποία ματαίωσαν το ενδεχόμενο, με σκοπό την αποτροπή την ενδυνάμωσης του Ε.Λ.Α.Σ.¹⁰³².

Ακόμα, μετά την αποκήρυξη των ταγμάτων ασφαλείας από την κυβέρνηση Παπανδρέου και την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας, πραγματοποιήθηκαν διερευνητικές διαπραγματεύσεις για το ενδεχόμενο παράδοσης των δυνάμεων του Μιχάλ Αγά στο χωριό Μεταμόρφωση μεταξύ του υπασπιστή του, ανθυπολοχαγού Ευφραιμίδη και κλιμακίου του Ε.Λ.Α.Σ. στο οποίο συμμετείχε ο Μ. Βαφειάδης και βρετανός σύνδεσμος, ο οποίος δεν προσδιορίζεται¹⁰³³. Έτσι, ενώ αρχικά φέρεται, να επιτεύχθηκε προκαταρκτική συμφωνία για την παράδοση και την αποφυγή της σύγκρουσης, τελικά μετά το κλίμα αντιστράφηκε, γεγονός το οποίο καταλογίζεται στην βρετανική πλευρά και σχολιαζόταν από τον αφηγητή, ότι “ο Μιχαλαγός και οι άλλοι εθνοπροδότες βρήκαν πια καινούργιους προστάτες”¹⁰³⁴. Σχετικά με τους Βρετανούς, ως προσανατολισμός τους αναγνωρίζοταν, ότι ήθελαν “οι Έλληνες να μην μονιάσουν, να μην ενώθουν, να μην αγαπήσουν”¹⁰³⁵ με απώτερη στρατηγική να χρησιμοποιηθούν οι ένοπλες δοσίλογες δυνάμεις ως αντίβαρο στην ισχύ του Ε.Λ.Α.Σ., αλλά και για την προώθηση αντιδραστικών λύσεων σε βάρος της αντίστασης και του λαού¹⁰³⁶. Στις εξελίξεις αναφέρονται και οι βρετανικές πηγές με διαφορετικές εμφάσεις και προσλήψεις για τα γεγονότα, οι οποίες θα προσεγγιστούν στο κεφάλαιο για τον ρόλο της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής.

Την γερμανική αποχώρηση ακολουθεί κλιμάκωση των μαχών με τα εξοπλισμένα τμήματα του Μιχάλαγα, τα οποία φέρονται ότι αφενός κάλυπταν την απόσυρση των γερμανικών δυνάμεων και αφετέρου σταδιακά συσπειρώνονταν στην Κοζάνη¹⁰³⁷. Μετά από σφοδρή επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ. καταλαμβάνεται η Κοζάνη ενώ, οι μάχες έληξαν τελικά με την κατάληψη του τελευταίου προπυργίου των εξοπλισμένων, του χωριού Βαθύλλακος, στο οποίο είχαν οχυρωθεί¹⁰³⁸. Όμως, τονίζεται ότι ο Ε.Λ.Α.Σ. δεν έλαβε καμία βοήθεια από την ισχυρή εκστρατευτική δύναμη του βρετανού συνταγματάρχη Jellicko, η οποία βρισκόταν στα περίξ της Κοζάνης, παρά μόνο εισήλθε στην πόλη μετά την κατάληψη της, μαζί με τον Ε.Λ.Α.Σ., κατά την διάρκεια πανηγυρισμών από τον πληθυσμό, ώστε να επιβάλλει τον βρετανικό έλεγχο, όπως επισημαίνεται¹⁰³⁹.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος, που παρουσιάζει ο Κυριατζόπουλος τα γεγονότα, καθώς αν και αναφέρει λεπτομερώς την μάχη και την κατάληψη της Κοζάνης

¹⁰³⁰ Οπ. σ. 589-590

¹⁰³¹ Δ. (Φωτεινός) Κυριατζόπουλος, *Αντική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Κώδικας, 2004, σ. 589

¹⁰³² Οπ. σ. 599

¹⁰³³ Οπ. σ. 601

¹⁰³⁴ Οπ. σ. 601-602

¹⁰³⁵ Οπ. σ. 602

¹⁰³⁶ Οπ. σ. 602-603

¹⁰³⁷ Οπ. σ. 603-604, 606

¹⁰³⁸ Οπ. σ. 608-612

¹⁰³⁹ Οπ. σ. 611-612

(25/11/1944), στο κείμενο δεν αναφέρει την ημερομηνία. Όμοια, είναι και η παράθεση πληροφοριών σχετικά με το βρετανικό εκστρατευτικό σώμα υπό την αρχηγεία του λόρδου Jelliko, ο οποίος ενεπλάκη στα γεγονότα της Κοζάνης. Έτσι, ενώ παρατίθενται σχόλια και εκτιμήσεις για τον συνολικό ρόλο της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής και των επιμέρους παραγόντων τους, γίνεται αποσπασματική αναφορά στην ακριβή αποτύπωση της δράσης τους με χρονική συνέχεια. Τελικά, προσέγγιση του Κυριατζόπουλου για την σύγκρουση με τα ένοπλα δοσίλογα σώματα, την οποία όπως και οι άλλοι αφηγητές του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., καταλόγισαν εν μέρει στην βρετανική επιβουλή, θεωρώντας, ότι ο στόχος των σύμμαχων δυνάμεων ήταν η υπονόμηση της σύμπνοιας του ελληνικού λαού και ο έλεγχος οπλισμένων ομάδων, οι οποίες θα αποτελούσαν αντίμετρο μεταπολεμικά στην ισχύ του Ε.Λ.Α.Σ., επιτυγχάνοντας έτσι την επιβολή του βρετανικού ελέγχου στην Ελλάδα.

Κριτική προσέγγιση αφηγήσεων των δύο αντιμαχόμενων πλευρών

Εκτιμώντας συνολικά τις προσεγγιζόμενες πηγές από την πλευρά του μετώπου Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., προκύπτουν ορισμένες παρατηρήσεις. Καταρχάς, η οπτική των προερχόμενων από το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. αφηγητών σχετικά με την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., χαρακτηρίζεται, από την βεβαιότητα ότι εν λόγω σχηματισμός αποτέλεσε έκφραση της αντίδρασης και του δοσιλογισμού στην Μακεδονία. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις ταυτίστηκε με τον δοσιλογισμό καθαυτό, σχεδόν θεωρώντας, ότι δεν αποτελεί ούτε οργάνωση, αλλά τμήμα μίας πολύμορφης αντικομμουνιστικής εκστρατείας. Σε αυτή την λογική δεν αναγνωρίζονται οι διαφοροποιήσεις ενός οργανωτικού σχήματος το οποίο μετέβη από την Υ.Β.Ε. στην Π.Α.Ο., αντιμετώπισε την διάλυση και την αποσάθρωση και τελικά τμήμα της διαλυμένης οργάνωσης έλαβε μέρος στον Ε.Ε.Σ.. Αντίθετα, προκρίνεται η γενική χρήση του όρου “ΠΑΟτζήδες” με τρόπο τόσο γενικό, ώστε είναι ικανός να περιλάβει όλες τις δοσίλογες ένοπλες φράξιες της Μακεδονίας παρά τις ιδεολογικές, οργανωτικές διαφοροποιήσεις τους ή τελικά ακόμα και παρά τις διαφορετικές εκδηλώσεις και πρακτικές τους.

Αντίθετα, ο συνολικός τρόπος προσέγγισης και έκφρασης του κάθε ενός εκ’ των αφηγητών είναι εξαιρετικά διαφοροποιημένος, υπό την επίδραση παραγόντων όπως ο επιτελικός ρόλος, η κομματική ένταξη ή ταύτιση με την κομματική γραμμή ή το καθήκον διεκπεραίωσης της, η εμβέλεια δράσης του τμήματος το οποίο διοικούσε ή συμμετείχε ο αφηγητής, αλλά και οι προσωπικές προσλήψεις.

Έτσι, ο στρατηγός Σαράφης επιχειρεί την κάλυψη των κυριότερων σημείων της ιστορίας του Ε.Λ.Α.Σ. με τρόπο επιτελικό εστιάζοντας στα κεντρικά γεγονότα, ακόμα και αν ο ίδιος δεν ήταν αυτόπτης μάρτυρας.

Ο Μ. Βαφειάδης εστιάζει στον ορίζοντα δράσης της Ομάδας Μεραρχιών Μακεδονίας, ενώ ταυτόχρονα υπεισέρχεται στο στοιχείο της κομματικής συμφωνίας ή εναντίωσης. Έτσι, και στην περίπτωση του Βαφειάδη η αφήγηση ακολουθεί τις γενικές κατευθύνσεις δράσεις της Ο.Μ.Μ. και των τμημάτων της, καθώς στην πραγματικότητα αποτέλεσε ο θεσμός την κορυφαία βαθμίδα των αντάρτικων σχηματισμών της Μακεδονίας, έχοντας σε πολλές περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα με το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών την ευθύνη για την διαχείριση της ήδη διατυπωμένης στρατηγικής, αν και όχι την χάραξη νέας.

Ο Κικίτσας – Σ. Πρωτόπαπας επικεντρώνεται στην δράση της Χ^{ης} μεραρχίας με έμφαση όχι τόσο στον τρόπο διοίκησης του τμήματος, αλλά στα πολιτικά και ηθικά διλλήματα τα

οποία αντιμετώπισε, καθώς και την συνακόλουθη δράση του. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο περιγράφεται η αντιμετώπιση του ένοπλου δοσιλογισμού. Καταρχάς τονίζεται η επιρροή της “αντίδρασης” στον ντόπιο πληθυσμό και οι κινήσεις καλής θέλησης από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ., ώστε να αποφευχθεί η σύγκρουση. Στις περιπτώσεις, τις οποίες η διένεξη δεν κατέληγε σε συμβιβασμό, αλλά σε σύγκρουση καταγραφόταν το αποτέλεσμα της, αποφεύγοντας σε γενικές γραμμές στην θριαμβολογία εφόσον επικρατούσε η πλευρά του Ε.Α.Μ., τονίζοντας το απευκταίο της σύγκρουσης. Όμως, σε κάθε περίπτωση χαράσσονταν οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των ανταρτών και μεταξύ των “άλλων”, όχι ως πατριωτών, εθνικιστών ή δεξιών, ταυτότητα η οποία δεν τους αναγνωριζόταν, αλλά ως δοσιλόγων, εξοπλισμένων από τους γερμανούς, παραπλανημένων έρμαιων της αντίδρασης. Έτσι, η σύγκρουση σε κάθε περίπτωση διεπόταν από αυτούς τους όρους. Σχετικά με την περιγραφή της σύγκρουσης καθ’ εαυτής, ως σκληρής μάχης, είναι ενδιαφέρουσα η αφειδής παράθεση των βαναυσοτήτων του δοσιλογισμού, αλλά η εναργής παράθεση στοιχείων για την βία του Ε.Λ.Α.Σ. προς τον αντίπαλο, ακόμα και αν αυτός ήταν απάνθρωπος εγκληματίας. Έτσι, ο Ε.Λ.Α.Σ. φέρεται να πολεμούσε ορμητικά, αποφασιστικά και γενναία, ενώ λειτουργούσε και ως τιμωρός της λαϊκής οργής με τρόπο δίκαιο και μετριοπαθή. Επενέβαινε με ριψοκίνδυνες καταδρομικές επιχειρήσεις για να αποτρέψει πράξεις βαρβαρότητας εναντίον του ανυπότακτου λαού, αλλά όταν ο εχθρός έπεφτε σε αιχμαλωσία, οπότε και στο έλεος της ισχύος του Ε.Λ.Α.Σ., ήταν ο Ε.Λ.Α.Σ. ο οποίος εγγυόταν όχι την επί τόπου εκτέλεση ή το λιντζάρισμα, αλλά την τιμωρία του δράστη κατόπιν δίκαιων διαδικασιών. Στο ίδιο ζήτημα είναι ενδιαφέρον, ότι στις περιπτώσεις των οπλαρχηγών, με τους οποίους είχε προηγηθεί προσωπική επαφή όπως στην περίπτωση των ποντίων τουρκόφωνων οπλαρχηγών, ο εχθρός προσωποποιείτε, ενώ πέραν του πολιτικού αναθέματος του δοσιλογισμού δεν προσβάλλεται η προσωπική του τιμή, ακόμα και υστερόχρονα.

Τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν ορισμένο βαθμό κοινό τόπο των αφηγήσεων των προερχόμενων από το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. αφηγητών, όπως στην περίπτωση του Θ. Μητσόπουλου, ο οποίος διαφοροποιείται καταρχάς στο σημείο της εστίασης στην τοπική κλίμακα δράσης του συντάγματος. Ακόμα, είναι ιδιαίτερη η μέριμνα που λαμβάνει ο αφηγητής, ώστε να καταστήσει σαφές, ότι η πρώτη επιλογή του Ε.Λ.Α.Σ. ήταν η διεξαγωγή πολιτικής διαφώτισης, η πολιτική διαπαιδαγώγηση των παραπλανημένων χωρικών έστω και όταν η προσπάθεια ήταν απέλπιδα, ώστε να αποφευχθεί η εμφύλια σύγκρουση. Βέβαια, αυτή η πρόσληψη συνδυαζόταν με την αντίληψη περί στενής σχέσης μεταξύ αντίδρασης και της πολιτισμικής καθυστέρησης του πληθυσμού, με τέτοιο τρόπο, που ο παραπλανημένος από τα αντικομμουνιστικά κηρύγματα ή εκβιαζόμενος από τις δυνάμεις κατοχής πληθυσμός καθίστατο ένα επικίνδυνο θύμα. Έτσι, ο Ε.Λ.Α.Σ. ως η δύναμη της αντίστασης επιχειρούσε την άρση του αδιεξόδου με διαπραγμάτευση και άσκηση πολιτικής, ενώ η εξαπόλυση επιχειρήσεων τιμωρίας, η οποία γίνεται παραδεκτή ως πρακτική δεν εστίαζε σε ορισμένα πρόσωπα, αλλά στην επιβολή ποινής για την ευθύνη του χωριού για παράδειγμα, το οποίο παρέμενε αμετανόητος απορρίπτοντας την δυνατότητα συμπαράταξης με τις δυνάμεις της απελευθέρωσης. Σε αυτή την περίπτωση η τιμωρία θεωρούνταν σκληρή, αλλά δίκαιη, ενώ διατηρούνταν αμφιβολίες για την τελική αποτελεσματικότητα της πρακτικής.

Σε αυτό το σημείο προέκυπτε και ο προβληματισμός για ορθότητα των χειρισμών του Ε.Λ.Α.Σ. σε περιπτώσεις οπλαρχηγών, οι οποίοι τελικά στράφηκαν στον δοσιλογισμό. Τον προβληματισμός συμερίζεται και ο Γ. Κρήτος Θαλής αναφερόμενος σε

ειδικότερες περιπτώσεις, για τις οποίες επεσήμαινε την αποτυχία της προσέγγισης του Ε.Λ.Α.Σ. με τόνο αυτοκριτικό.

Αν και στο ζήτημα των αστοχιών στην προσέγγιση των πολιτικά αποπροσανατολισμένων και ασταθών χωρικών εκφραζόταν αυτοκριτική, σε ζητήματα όπως η σχέση με την βρετανική στρατιωτική αποστολή και η διστακτικότητα στην συντριβή των απειλητικών εξοπλισμένων δοσίλογων στρεφόταν κυρίως προς της ηγεσία.

Τέλος, κοινό χαρακτηριστικό του συνόλου των αφηγητών, οι οποίοι προέρχονταν από μικρότερες διοικητικά μονάδες του Ε.Λ.Α.Σ. ήταν η αφήγηση γεγονότων, τα οποία συνέβαιναν σε τοπική κλίμακα και σε πολλές περιπτώσεις παρέμεναν απόντα από τις αφηγήσεις, οι οποίες εστίαζαν στα κεντρικότερα γεγονότα.

Έτσι, διαμορφωνόταν η πολυμορφία και η διαφοροποίηση των προσεγγίσεων από αφηγητές, οι οποίοι ανέπτυξαν διαφορετικές ευαισθησίες και προσλήψεις για τα γεγονότα, ώστε η κάθε επιμέρους αφήγηση συνθέτει ένα τμήμα του συνολικού ιστού της ιστορικής πραγματικότητας στην οποία εμπλέκονταν.

Στην περίπτωση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. η διαφοροποίηση στην προσέγγιση είναι σαφές, ότι υποβάλλεται τόσο από τον ρόλο του αφηγητή κατά την διάρκεια της κατοχής, όσο και στις διαμορφούμενες μεταπολεμικά ισορροπίες. Κατά αυτό τον τρόπο οι διαφοροποιήσεις είναι κυρίως ατομοκεντρικές, όχι μόνο στην προέλευση τους, αλλά και στις εκδηλώσεις και τα ελατήρια τους. Ο Αθ. Χρυσόχοου από την θέση του βαθύτατα ενταγμένου στον δοσίλογο διοικητικό μηχανισμό, εμφανίζεται αφενός απόλυτα πεπεισμένος για την επιβουλή του κομμουνισμού και διεθνισμού απέναντι στα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας και τους εθνικόφρονες, αφετέρου απολογητικός για την δική του στάση και δράση, προσπαθώντας να δικαιώσει την συνεργασία μέσα από το πρίσμα της εθνικοφροσύνης, ενώ σε αυτό το πρίσμα αντιμετωπίζεται με πατρική οικειότητα η “αλλοφροσύνη” του ένοπλου δοσιλογισμού. Αποτελεί έτσι, μία αναγκαστικά εν μέρει ειλικρινή και εν μέρει χειραγωγημένη αφήγηση με σκοπό την αυτοδικαίωση του έργου του ίδιου. Όμως, ο συναγωνισμός για την κατάκτηση της ψηλότερης θέσης στο ετερόκλητο πάνθεον της εθνικοφροσύνης δεν ήταν εύκολος ούτε αναίμακτος. Έτσι, βασική μέριμνα ενός άλλου τμήματος αφηγητών ήταν να λησμονήσουν την δική τους εμπλοκή, αποφεύγοντας μία δυσάρεστη αλήθεια, όπως για παράδειγμα, ότι εν πολλοίς η γέννηση της Υ.Β.Ε., προήλθε από τους κόλπους της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας ή ότι η αποσάθρωση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. δεν ήταν σύμπτωμα, το οποίο ακολούθησε τις επιθέσεις τους Ε.Λ.Α.Σ., αλλά μία εκδήλωση, η οποία διογκωνόταν ταυτόχρονα με την ανάπτυξη και σταθεροποίηση της οργάνωσης.

“Έτσι είναι, εάν έτσι νομίζεται...”¹⁰⁴⁰, θα μπορούσε να ειπωθεί, για το νήμα που διαπερνά την σκέψη των αλληλοαναιρούμενων απολογητών της “εθνικοφροσύνης”. Ο Ι. Παπαθανασίου σκιαγραφεί μία ιδεώδη αφήγηση σχεδόν σε πλήρη αυτονόμηση από την πραγματικότητα με επικές μάχες “ολιγάριθμων γενναίων” εθνικιστών εναντίον ορδών “άνανδρων” κομμουνιστών, στις οποίες νίκη ή ήττα το αποτέλεσμα ήταν σχεδόν το ίδιο, καθώς νοθευόταν από την κακουργία των γενικότερων συνθηκών, οι οποίες προέρχονταν όχι μόνο από το αυταπόδεικτο φερόμενο ως απαράδεκτο ήθος του μετώπου Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., αλλά και παραγόντων, όπως η όχι ιδιαίτερη φιλοΕ.Α.Μ.ική εξόριστη ελληνική κυβέρνηση ή η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή. Σε κάθε περίπτωση, όχι μόνο

¹⁰⁴⁰ Λουίτζι Πιραντέλλο, Έτσι είναι, αν έτσι νομίζετε [*Così è (se vi pare)*], 1916, Ιταλία

παρουσιάζεται έλλειψη αυτοκριτικής σε προσωπικό επίπεδο, αλλά μάλλον μετακύληση των ευθυνών σε κάθε κατεύθυνση εκτός του αφηγητή. Ακόμα, είναι ενδιαφέρουσα η στάση που παρουσιάζεται για το ζήτημα του δοσιλογισμού, το οποίο αντιμετωπίζεται σχεδόν υστερικά εναντίον ορισμένων προφανών λόγω της δράσης τους στόχων, οι οποίοι μάλιστα έτυχαν και αξιοπρόσεκτης μεταπολεμικής αναγνώρισης του έργου τους, όπως στην περίπτωση του Κ. Παπαδόπουλου, του μόνου εκ των τριών ποντίων οπλαρχηγών και πρώην μελών της Π.Α.Ο., οι οποίοι ανέλαβαν την ηγεσία του Ε.Ε.Σ., ο οποίος ήταν εν ζωή μετά τον πόλεμο και τον εμφύλιο. Αντίθετα, εκκωφαντική σιωπή επικρατεί για την σκοτεινή πλευρά της δράσης προσώπων, τα οποία πολλαπλές πηγές της Ε.Α.Μ.ικής ή ακόμα και της βρετανική πλευράς καταδεικνύουν ως δοσίλογες και εμπλεκόμενες σε πράξεις καταδικαστέες, όπως στην περίπτωση του λοχαγού Σαρρή. Στην πραγματικότητα κύρια μέριμνα είναι να συνταχθεί το έπος της ανόδου και της πτώσης της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και στο μέσο της γενικής κατάρρευσης να λάμψει η πεφωτισμένη ηγεσία του αφηγητή, ο οποίος εφορμά στο προσκήνιο της δικής του αφήγησης ως αυτόκλητος πρωταγωνιστής. Είναι σημαντικό, ότι περιγράφεται με ζωντάνια και με υποτιθέμενη προσωπική γνώση κάθε λεπτομέρεια της αφήγησης, ως αν ο αφηγητής ήταν πανταχού παρών και καθοριστικός παράγοντας κάθε εξέλιξης, καθιστώντας δυσχερή ακόμα και την αναγνώριση του προσώπου, το οποίο θεωρητικά έστω ασκούσε την όποια θεσμοθετημένη ηγεσία.

Από την πλευρά του Αθ. Φροντιστή οι προσδοκίες και το ύφος εμφανίζονται μετριασμένα, αν και συμμερίστηκε τις βασικές προσλήψεις των προηγούμενων αφηγητών σχετικά με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Όμως, περιγράφει τα γεγονότα με ορισμένη αποστασιοποίηση, φροντίζοντας να διακρίνει τον βαθμό προσωπικής του εμπλοκής όταν αυτό συνέβαινε. Η αφήγηση του χαρακτηρίστηκε από ένα συνδυασμό των τοπικών εξελίξεων στις οποίες εμπλέκονταν τμήματα της Π.Α.Ο. με αυτές των επιμέρους αφανών μελών και μαχητών, εξιδανικευμένα σε κάθε περίπτωση, αποδίδοντας τους την δέουσα αναγνώριση ηρωϊκής δράσης, ακόμα και όταν αυτή δεν υπήρχε ιδιαίτερα εντατική δράση. Όμοια, αποσιωπάτε σχεδόν πλήρως το ζήτημα του δοσιλογισμού περιορίζοντας το στην συμπεριφορά των ποντίων οπλαρχηγών, δηλαδή ενός περιορισμένους και “αλλόφρονος” όπως θα έλεγε ο Αθ. Χρυσόχου, τμήματος της οργάνωσης. Έτσι, ο Αθ. Φροντιστής δεν αποπειράται να κερδίσει την αναγνώριση, την οποία θεωρεί ότι δικαιούται με την αφήγηση του, καθώς ήδη έχει αναγνωριστεί από το Ελληνικό κράτος και το στράτευμα. Έχοντας προαχθεί σε στρατηγό, η ενάργεια και η μετριοπάθεια επικρατούν της ανάγκης για αυτοδικαίωση.

Οι αφηγήσεις άλλων στελεχών της οργάνωσης αναβιώνουν μέσα από τις εκθέσεις, τις οποίες υπέβαλλαν στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση ή μεταπολεμικά στο Γ.Ε.Σ. αιτούμενη την αναγνώριση της αντιστασιακής τους δράσης. Σε αυτές είναι σαφώς αναγνωρίσιμη η επιλεκτική τους μνήμη, τόσο εστιάζοντας στην καταδίκη του κομμουνισμού και διεθνισμού μετά των φερόμενων ως εγκλημάτων τους, όσο και η διάθεση να ρίξουν την “πέτρα του αναθέματος” στους προφανείς στόχους, δηλαδή σε κύκλους τους οποίους είχαν εκτεθεί λόγω της στάσης τους προς τις δυνάμεις κατοχής, προβάλλοντας ως ηρωικοί εθνικιστές μαχητές, ενώ ενίοτε υπέπιπταν σε παραληρηματικές αφηγήσεις, όπως στην περίπτωση του ταγματάρχη Κοντονάση.

Από την άλλη πλευρά υπήρχαν και εκείνοι, οι οποίοι δεν ένιωθαν ουδεμία ανάγκη αποκήρυξης των δοσιλόγων, αλλά αντίθετα τους βράβευσαν και τους τίμησαν, όπως στην περίπτωση του Γ. Παπαγεωργίου, ο οποίος και την στάση του Αθ. Χρυσόχου

ενέκρινε και τον Κ. Παπαδόπουλο αναγνώρισε ως αγωνιστή της “Εθνικής Αντίστασης”, αν και η αφήγηση προέρχεται από τον απόγονο του.

Ο ίδιος όμως, ο Κ. Παπαδόπουλος, όπως και ο Φρ. Κολλάρας, ως αναγνωρίσιμες φυσιογνωμίες δοσίλογων οπλαρχηγών ευθαρσώς και με τιμή παραδέχονταν το γεγονός, ότι εξοπλίστηκαν με γερμανικά όπλα, εξαγνίζοντας τις πράξεις τους στον αντικομμουνιστικό εθνικισμό, επιτυγχάνοντας άνετα την αναγνώριση της “εθνικόφρωνος” δράσης τους και των ανιδιοτελών τους κινήτρων. Βέβαια, φρόντιζαν να αντεπιτεθούν στους φερόμενους ως ανυπόληπτους γραφειοκράτες δήθεν εθνικιστές “ατσαλάκωτους” υψηλόβαθμους αξιωματικούς του δεξιού φάσματος των ενόπλων οργανώσεων με επίκεντρο την Π.Α.Ο., αλλά περιλαμβάνοντας και τον Ε.Δ.Ε.Σ.. Έτσι, με χωρίς αναστολές εξαπέλυαν βαριές κατηγορίες για το ήθος και την δράση των υποτιθέμενων ηγετών τους, τους οποίους κατηγορούσαν για δειλία, διαφθορά, χρηματισμό και άλλες ευγενείς δραστηριότητες, υπογραμμίζοντας με αυτό τον τρόπο το χαλύβδινο ήθος της εθνικοφροσύνης στην κατοχή και μεταπολεμικά.

Καταλήγοντας, κοινό χαρακτηριστικό των αφηγητών από την πλευρά της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. και των συν αυτής εμπλεκομένων, ήταν κυρίως η ώθηση από εγωκεντρικά ελατήρια όπως η ανάγκη αυτοπροβολής ή αυτοδικαίωσης, εγγεγραμένα στην κυρίαρχη ιδεολογία της περιόδου κατά την οποία διατυπώθηκαν, δηλαδή την εθνικοφροσύνη και τον αντικομμουνισμό, ως προτάγματα – αυτοσκοπούς.

VIII. Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΜΕ ΤΗΝ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Η οργάνωση Υ.Β.Ε. και η διάδοχη συνέχεια της η Π.Α.Ο. παρουσίαζαν ως κύριο χαρακτηριστικό τους την προσήλωση στον συμμαχικό παράγοντα ως φορέα στήριξης και ανεφοδιασμούς, αλλά και διαβίβασης εντολών ή κατευθύνσεων. Οι βρετανικές υπηρεσίες και σύνδεσμοι αποτέλεσαν αντικείμενο ενδιαφέροντος για την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., καθώς ήταν δυνατό να διευκολύνουν την επικοινωνία με την εξόριστη κυβέρνηση, στην οποία ορκιζόταν νομιμοφροσύνη η οργάνωση, να ανεφοδιάσουν την οργάνωση, να την προσφέρουν την απαραίτητη ηθική κάλυψη αναγνωρίζοντας την ως τμήμα της αντίστασης, αλλά τελικά και να την δώσουν ένα πεδίο δράσης. Έτσι, με δεδομένη την διακηρυγμένη απροθυμία της οργάνωσης να εστιάσει κύρια στον ένοπλο αγώνα και την σημαντική καθυστέρηση να παρουσιάσει ένοπλα τμήματα., η φυγάδευση εναπομεινάντων βρετανών στρατιωτών και η διενέργεια κατασκοπείας σε συνεργασία με καταρτισμένες οργανώσεις, ήταν το κύριο πεδίο δράσης της οργάνωσης τουλάχιστον κατά την περίοδο της αρχικής εμφάνισης της.

Όμως, η επικοινωνία των βρετανικών υπηρεσιών με την οργάνωση, η γνώση για την ύπαρξη της και το ενδιαφέρον για αυτήν περιοριζόταν μόνο στην διαμεσολάβηση για λειτουργικούς λόγους στην επικοινωνία με την εξόριστη κυβέρνηση και με τους συνδέσμους των κατασκοπευτικών οργανώσεων, οι οποίες συνεργάζονταν με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.. Η κατάσταση αυτή άλλαξε το καλοκαίρι του 1943 οπότε προέκυψε το ζήτημα του σχηματισμού ένοπλων σωμάτων από την Π.Α.Ο., αλλά και ο προσδιορισμός της σχέσης της οργάνωσης σε σχέση με τις οργανώσεις αντίστασης. Έτσι, οι αναφορές των βρετανικών πηγών για την οργάνωση για την περίοδο πριν τον Ιούλιο του 1943 αποτελούν κυρίως υστερόχρονες εκτιμήσεις, οι οποίες βασίζονται σε αφηγήσεις και στοιχεία τρίτων.

Ενδιαφέρουσα είναι η διαφορά προσεγγίσεων, η οποία καταγράφεται μεταξύ των δύο φορέων της Μ. Βρετανίας, οι οποίοι εμπλέκονταν στην ελληνική περίπτωση, δηλαδή του Foreign Office ως εκφραστή της επίσημης εξωτερικής πολιτικής και του S.O.E., που αποτέλεσε τον βραχίονα στρατιωτικής παρέμβασης και κατά προέκταση de facto άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Σε κάθε περίπτωση υπήρξε διαφορά προσέγγισης και όξυνση των σχέσεων μεταξύ των δύο παραγόντων, καθώς η πολιτική προοπτική της βρετανικής κυβέρνησης, όπως απέρρεε από τις κατευθύνσεις το Foreign Office εστίαζε στην μεταπολεμική πολιτική ισορροπία που θα διαμορφωνόταν στην Ελλάδα και παράλληλα δεν λάμβανε υπόψη την πολιτική διάθεση που επικρατούσε στην κατοχική Ελλάδα. Αντίθετα, ο S.O.E. εστίαζε στην πολεμική προσπάθεια και την διατήρηση ομαλών σχέσεων με τον ελληνικό πληθυσμό συνυπολογίζοντας τις διαθέσεις του.

Όμως, είναι σαφές, ότι παρά τις διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, αρχικά τουλάχιστον υπάρχει ευρεία σύμπτωση των τεκμηρίων, τα οποία προέρχονται από το Foreign Office και τον S.O.E., ενώ συμπληρωματικά λειτουργούν οι εκδοθείσες αφηγήσεις βρετανών συνδέσμων για τα πολεμικά και πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα, οι οποίες υπέστησαν ενδεχομένως πολλαπλές επανεγγραφές σε διαφορετική κάθε φορά συγκυρία και πλαίσια.

Σύμφωνα με τις καταγραφές του S.O.E., οι οποίες συνυπολογίζουν πηγές όπως έλληνες πληροφοριοδότες, αντιστασιακές οργανώσεις και βρετανοί πράκτορες σκιαγραφείται καταρχάς το προφίλ της οργάνωσης ως Υ.Β.Ε. και εν συνεχεία της Π.Α.Ο..

Συγκεκριμένα, η ενημέρωση της βρετανικής πλευράς για την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. κατά την

πρώτη περίοδο λειτουργίας της, προέρχεται από πληροφορίες ατόμου ελληνικής καταγωγής από την Χαλκιδική, ο οποίος διεξήγαγε αντικατασκοπεία με αυτοτελή οργάνωση για λογαριασμό της βρετανικής πλευράς¹⁰⁴¹, αναφέρεται η ίδρυση της Υ.Β.Ε. στην Θεσσαλονίκη το 1941 βασιζόμενη στο σώμα αξιωματικών και γενικά σε στοιχεία του διαλυμένου ελληνικού στρατού, ενώ φέρεται να είχε επαφές με την οργάνωση, η οποία αναφέρεται ως “E.S.A. – National Officer’s Association” [Εθνικός Σύνδεσμός Αξιωματικών]¹⁰⁴². Όπως, επισημαίνει ο Π. Παπαστράτης σχετικά εκτός του S.O.E., δρούσε στην κατεχόμενη Ελλάδα η Secret Intelligence Service (S.I.S.), η οποία είχε έρθει σε επαφή με την Π.Α.Ο. σε ιδιαίτερα ήδη από το 1942¹⁰⁴³, αν και δεν είναι σαφές ποια από τις δύο βρετανικές υπηρεσίες ήρθε σε επαφή με την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο..

Η οργάνωση εμφανίζεται να εστίαζε στην αντιβουλγαρική προπαγάνδα και προοπτικά διεκπεραίωση επιχειρήσεων σαμποτάζ και τον σχηματισμό μάχιμων αντάρτικων ομάδων για ένοπλη αντικατοχική δράση, αλλά και η τήρηση της τάξης κατά την απελευθέρωση¹⁰⁴⁴. Όμως, ως ελλειμματική διακρίνεται η απεύθυνση της οργάνωσης στον ντόπιο πληθυσμό με αποτέλεσμα να στερείται λαϊκού ερείσματος και υλικής υποστήριξης¹⁰⁴⁵. Η μετονομασία της οργάνωσης από Υ.Β.Ε. σε Π.Α.Ο. αποδόθηκε στην προσπάθεια αποφυγής της κατασυκοφάντησης από το Ε.Α.Μ.¹⁰⁴⁶. Η οργάνωση, αναγνωρίστηκε το 1943 από την εξόριστη κυβέρνηση, λαμβάνοντας παράλληλα το ποσό των 5.000. χρυσών λιρών¹⁰⁴⁷, επιβεβαιώνοντας έτσι τον ισχυρισμό της Π.Α.Ο. για αναγνώριση από την εξόριστη κυβέρνηση¹⁰⁴⁸. Στην συνέχεια, μετά την άφιξη των Γούλα, Γουλγουτζή και Σαρρή στο Κάιρο, οι βρετανικές υπηρεσίες έλαβαν πληροφόρηση για τους ισχυρισμούς της οργάνωσης βάσει των αναφορών τους¹⁰⁴⁹, καθώς και από υπομνήματα της οργάνωσης τα οποία διαβιβάστηκαν στην εξόριστη κυβέρνηση¹⁰⁵⁰.

Η αξιολόγηση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. από την βρετανική πλευρά, επιχειρείται στην έκθεση της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 1943, η οποία είναι βασισμένη στην μαρτυρία του βρετανού συνδέσμου στην Θεσσαλονίκη N. G. L. Hammond, ο οποίος είχε αφιχθεί στην Θεσσαλονίκη από τον Ιούλιο του 1943, αναφέρεται λοιπόν για το ιδεολογικό προφίλ της οργάνωσης, ότι “it is violently nationalist, anticommunist, hope to [...] facilitate the return of the king as soon as Greece is liberated”¹⁰⁵¹. Η ιδεολογική κατεύθυνση της οργάνωσης, δηλαδή ο αντικομμουνιστικός, εθνικιστικός και σύμφωνα με την βρετανική εκτίμηση φιλομοναρχικός προσανατολισμός της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ήταν αναμενόμενο να επιδράσει στην στάση της οργάνωσης προς τις άλλες οργανώσεις αντίστασης¹⁰⁵².

Σχετικά με την δράση της οργάνωσης σημειώνεται από την πλευρά του S.O.E. στην ίδια

¹⁰⁴¹ Οι πληροφορίες συμπίπτουν με το πρόσωπο του υπίλαρχου Στεφανίδη, όπως περιγράφεται στις αρχειακές καταγραφές του Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ. και συγκεκριμένα Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ., Φοριαμός 909, Φάκελος Β, τεκμήριο 1β, 14

¹⁰⁴² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421

¹⁰⁴³ Papastratis P., *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 128

¹⁰⁴⁴ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235

¹⁰⁴⁵ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235

¹⁰⁴⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235

¹⁰⁴⁷ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235

¹⁰⁴⁸ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 221

¹⁰⁴⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹⁰⁵⁰ F.O. 371/43675/R237//F.O. 371/43679/R2850

¹⁰⁵¹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421.

¹⁰⁵² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

αναφορά η εντυπωσιακή αδράνεια της, καθώς όπως σημειώνεται παρά τους ισχυρισμούς για δύναμη έως και 10.000 ενόπλων, η Π.Α.Ο. εστίαζε στην αντιβουλγαρική και αντικομμουνιστική προπαγάνδα, ενώ αναγνωριζόταν η δυνητική αξία της ως φορέα εκτέλεσης σαμποτάζ και αντικατασκοπείας¹⁰⁵³. Αντίθετα, σχετικά με την δυνατότητα υποστήριξης ένοπλης δράσης από μέρους της, περιγράφεται η έλλειψη θέλησης και γνώσης σχετικά, η γενικότερη παθητικότητα και η ανυπαρξία δεσμών με τον ντόπιο πληθυσμό, η οποία λειτουργούσε ανασταλτικά¹⁰⁵⁴.

Όμως, η ανάπτυξη και η προοπτική της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. συνδέθηκε στενά από την πλευρά του Σ.Ο.Ε. με την σχέση την οποία θα ανέπτυσσε με το Ε.Α.Μ., η υπεροχή του οποίου θεωρούνταν δεδομένη στην περιοχή, αναζητώντας έτσι αξιόλογο αντίβαρο¹⁰⁵⁵. Βέβαια, η σχέση αυτή αναγνωριζόταν σαφώς ως προβληματική παγιδευμένη στην διελκυστίνδα. Αφενός το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. χαρακτήριζε συλλήβδην τους αντιπάλους τους ως προδότες και ταγματасφαλίτες, στάση την οποία επιδείκνυε και στην περίπτωση της Π.Α.Ο.. Αφετέρου, η Π.Α.Ο. όχι μόνο κατηγορούταν, αλλά και παρουσίαζε σημεία ενοχής.

Αναφορικά με το Ε.Α.Μ. καταγράφεται σε σχετικές εκθέσεις η εμμονή του να ψεύδεται, όπως πίστευε η βρετανική πλευρά, για την ενοχή των αντιπάλων του προσδίδοντας τους πλήθος κατηγοριών για έννοιες σχετιζόμενες με τον δοσιλογισμό¹⁰⁵⁶, γεγονός το οποίο συνέχισε να προκαλεί αρνητική εντύπωση στην βρετανική πλευρά¹⁰⁵⁷, χωρίς όμως να διαπιστώνεται η αθωότητα της Π.Α.Ο. ακόμα και κατά την περίοδο του 1943. Έτσι, ετίθετο το πλαίσιο της προβληματικής, η οποία εστίαζε στην εντεινόμενη αμοιβαία καχυποψία με αποτέλεσμα την επιδείνωση των μεταξύ τους σχέσεων μεταξύ των δύο οργανώσεων.

Σχετικά με την ανάπτυξη της οργάνωσης σημειώνεται σε αναφορές, ότι από το 1942 έως το 1943 η οργάνωση σχημάτισε ένοπλα σώματα, τα οποία διοικούνταν από την Θεσσαλονίκη και χωρίστηκαν σε 15 ομάδες, οι οποίες σύμφωνα με την Υ.Β.Ε. είχαν συνολική δύναμη 5.000 ενόπλους¹⁰⁵⁸ και έδρασαν σε περιοχές της κεντρικής και δυτικής Μακεδονίας¹⁰⁵⁹, αν και η έλλειψη δράσης του οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η ισχυρή αριθμητική παρουσία αφορούσε κυρίως εγγεγραμμένα μέλη σε καταλόγους και όχι πραγματική ισχύ μάχιμων τμημάτων. Όμως, η έλλειψη κεντρικής διοίκησης και γενικά άγνοια βασικών στοιχείων για την διεξαγωγή ανταρτοπολέμου δυσχέραναν την ανάπτυξη και επιτυχή δράσης της, παράλληλα με την φοβική και απρόθυμη προσέγγιση για το ζήτημα της ένοπλης βίας¹⁰⁶⁰. Ακόμα, ενδεικτική της έλλειψης εμπιστοσύνης της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής προς την Π.Α.Ο., ήταν η αναφορά στην ανάγκη απομάκρυνσης των ένοπλων ομάδων της Π.Α.Ο. από περιοχή διεξαγωγής σαμποτάζ με σκοπό την αποφυγή επιπλοκών από την παρουσία τους, θεωρώντας τους όχι ενίσχυση, αλλά εμπόδιο¹⁰⁶¹. Σύμφωνα με τον Woodhouse άποψη του ιδίου ήταν η αποφυγή

¹⁰⁵³ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹⁰⁵⁴ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹⁰⁵⁵ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421//F.O. 371/37204/R7213

¹⁰⁵⁶ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 234// F.O. 371/43686/R6253//

¹⁰⁵⁷ F.O. 371/43690/R11387// N.G.L.Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 82

¹⁰⁵⁸ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 235

¹⁰⁵⁹ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 235

¹⁰⁶⁰ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 221// F.O. 371/37205/R8725

¹⁰⁶¹ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421

σχηματισμού ενόπλων σωμάτων, για τον πρόσθετο λόγο την αναμενόμενη οξεία αντίδραση, του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος σε κάθε περίπτωση θεωρούταν, ότι εμφάνιζε συμπεριφορά μονοπώλησης της εθνικής αντίστασης¹⁰⁶², αλλά και η ισχύς του καθιστούσε ανέλπιδα την προσπάθεια εδραίωσης της, με δεδομένες και τις τεταμένες μεταξύ τους σχέσεις. Εναλλακτικά, προτεινόταν ο συντονισμός, όπως αναφέρεται με τον Ε.Δ.Ε.Σ., επί της ουσίας η προσχώρηση της Π.Α.Ο. σε ένα μέτωπο με καλύτερες προοπτικές επιβίωσης¹⁰⁶³. Όμως, η λήψη της επιστολής που απέστειλε, δηλώνεται, ότι έγινε καθυστερημένα, ώστε η απευκταία ανάπτυξη ενόπλων είχε ήδη γίνει με θεωρούμενες ως καταστροφικές τις συνέπειες¹⁰⁶⁴. Όμοια, ο Hammond δήλωνε ότι ‘‘η Π.Α.Ο. παρά τις επίμονες προειδοποιήσεις μου, δημιούργησε ένοπλες ομάδες’’, ενώ στην συνέχεια τόνιζε ότι παρενέβη για την μετάβαση αξιωματικών της Π.Α.Ο. στον Ε.Λ.Α.Σ., ώστε να αξιοποιηθούν, μεταξύ των οποίων ο Σ. Δημάρατος¹⁰⁶⁵. Βέβαια, προκαλεί ερωτήματα ο ισχυρισμός, ότι οι βρετανοί σύνδεσμοί δεν ήταν σε θέση να διαβιβάσουν με επιτυχία ένα κρίσιμο μήνυμα εντός των γεωγραφικών ορίων της Μακεδονίας, το οποίο θα άλλαζε άρδην την στρατηγική της Π.Α.Ο. και μάλιστα σε μία περίοδο μηνών. Όμοια, και οι ισχυρισμοί για μη συμμόρφωση της Π.Α.Ο. προς τις βρετανικές υποδείξεις, με δεδομένο, ότι η συνολική συμπεριφορά και ταυτότητα της Π.Α.Ο., καταδεικνυε την προφανή προτίμηση της προς την βρετανική πλευρά και τις προσδοκίες, τις οποίες έτρεφε για συνδρομή και διευθέτηση των ζητημάτων της, έχοντας εκφραστεί σχετικά και με υπομνήματα προς την εξόριστη κυβέρνηση.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι δυνατό να διατυπωθεί η εκτίμηση, ότι η ακραία εθνικιστική ιδεολογία και ο αντικομμουνισμός αφενός, αλλά και η μονοπωλιακή πρόσληψη της αντίστασης από το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. σύμφωνα με τις βρετανικές αναφορές συνέτειναν στην όξυνση και τελικά την σύγκρουση¹⁰⁶⁶. Έτσι, τα νεοσχηματισμένα αν και όχι ιδιαίτερα δραστήρια τμήματα της Π.Α.Ο. διαλύθηκαν με γοργό ρυθμό υπό τις σφοδρές επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ.¹⁰⁶⁷. Στο ίδιο διάστημα, οι βρετανικές πιέσεις προς τον Ε.Λ.Α.Σ. αυξανόταν με σαφείς προειδοποιήσεις, ότι η επίθεση εναντίον της Π.Α.Ο., θα σήμαινε αυτομάτως την διακοπή του εφοδιασμού, σύμφωνα με οδηγίες του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής¹⁰⁶⁸. Η κλιμάκωση παρά τις βρετανικές προσπάθειες για επίτευξη συμφωνίας μεταξύ της Π.Α.Ο. και του Ε.Λ.Α.Σ. αρχικά με την σύναψη προσωρινού συμφωνητικού με την μεσολάβηση του Hammond στην Θεσσαλονίκη και εν συνεχεία με τις ενέργειες για την αναγνώριση της Π.Α.Ο. από το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών¹⁰⁶⁹, κατόπιν και της άφιξης των αντιπροσώπων την οργάνωσης στην έδρα του στρατηγείου και συγκεκριμένα των Μουστεράκη και Αργυρόπουλο¹⁰⁷⁰, ενώ σύμφωνα με τον Hammond υπήρξε προοπτική

¹⁰⁶² C.M.Woodhouse, *το μήλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 139// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.193-194

¹⁰⁶³ C.M.Woodhouse, *το μήλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 139

¹⁰⁶⁴ C.M.Woodhouse, *το μήλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 139

¹⁰⁶⁵ N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 24, 26

¹⁰⁶⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 690, 691

¹⁰⁶⁷ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 690, 691// F.O. 371/37209/R13188

¹⁰⁶⁸ N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.35

¹⁰⁶⁹ Οπ. σ. 23, 34

¹⁰⁷⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421, 690, 691// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και*

αναγνώρισης της Π.Α.Ο. από το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής και την εξόριστη κυβέρνηση με την προϋπόθεση της απομάκρυνσης προσώπων υπόπτων για εμπλοκή σε δοσίλογες δραστηριότητες¹⁰⁷¹. Σύμφωνα με τον Woodhouse η διαπραγμάτευση στον ενιαίο αυτό θεσμό ήρθε καθυστερημένα έχοντας περιορίσει δραστικά τις δυνατότητες επίλυσης, έχοντας καταλήξει ο Ε.Λ.Α.Σ. σε σκλήρυνση της στάσης του τόσο προς τις άλλες οργανώσεις αντίστασης, όσο και προς την αντίληψη του για τον ρόλο των βρετανών, τον οποίο θεωρούσε ως υποστηρικτικό προς τις αντίπαλες συνιστώσες¹⁰⁷². Παράλληλα, το ίδιο διάστημα οι βρετανοί σύνδεσμοι και ειδικότερα ο Woodhouse έγιναν αποδέκτες υπομνημάτων από την πλευρά της Π.Α.Ο. και ειδικότερα από τον συνταγματάρχη Αργυρόπουλο για την επίλυση της σύγκρουσης, την αποκατάσταση της αγωνιστικής φήμης της οργάνωσης και την αναγνώριση της, τον ανεφοδιασμό της, δίνοντας ταυτόχρονα τις απαραίτητες εξηγήσεις επιχειρώντας να διαλύσει τις αμφιβολίες και τις σκιές σε βάρος της Π.Α.Ο.¹⁰⁷³, χωρίς όμως να υπήρξε δραστική μεταβολή της κατάστασης.

Όμως, ακόμα και τα όποια συμβιβαστικά σχέδια, τα οποία προτάθηκαν από την βρετανική πλευρά, όπως η ενιαία διοίκηση των αντάρτικων ομάδων στην Μακεδονία από τον συνταγματάρχη Μπακιρτζή δεν τελεσφόρησαν¹⁰⁷⁴. Η προσήλωση της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής στην προσπάθεια επίλυσης της διένεξης μεταξύ του Ε.Λ.Α.Σ. και των άλλων οργανώσεων αντίστασης, μεταξύ των οποίων και της Π.Α.Ο. είχε σαφώς επισκιαστεί από τις ενδείξεις δοσιλογισμού, τις οποίες όξυνε ένα κρίσιμο γεγονός, δηλαδή η επίθεση τμήματος το οποίο φερόταν να ανήκει στην δύναμη της Π.Α.Ο. και στράφηκε εναντίον βρετανικού τμήματος του οποίου προϊστάτο ο λοχαγός Gill (αναφερόμενος ως Ίντερ στις ελληνικές πηγές)¹⁰⁷⁵. Μάλιστα, ο αρχηγός του τμήματος, το οποίο επιτέθηκε φέρεται να ομολόγησε την εμπλοκή του στην δολοφονία των τεσσάρων στελεχών του Ε.Α.Μ. στο χωριό Κόλυνδρος, ενώ παράλληλα εμπλεκόταν και το τμήμα χωροφυλακής Κολύνδρου στο επεισόδιο σύμφωνα με τις πηγές¹⁰⁷⁶.

Τελικά στο Κοινό Γενικό Αρχηγείο Ανταρτών επιβεβαιώθηκε ρητά από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ., η πρόθεση τους να χτυπήσει την Π.Α.Ο. υπό την πίεση της σύγκρουσης η οποία είχε ξεσπάσει, γεγονός το οποίο ερμηνεύτηκε ως απόπειρα μονοπώλησης της αντίστασης, εξουδετέρωσης των ανταγωνιστικών οργανώσεων αλλά και διχασμού του λαού¹⁰⁷⁷. Ακόμα, διατυπωνόταν υστερόχρονα από τους βρετανούς, ότι υπήρχε γενική αντιπάθεια του λαού προς το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. λόγω του φόβου προς τον κομμουνισμό, τον οποίο συνέδεαν με τον πανσλαβισμό, τον ρωσικό ιμπεριαλισμό και τις συνεπαγόμενες εθνικές απώλειες, καταλήγοντας έτσι στο συμπέρασμα, ότι ο

Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.34, .35

¹⁰⁷¹ N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 24

¹⁰⁷² C.M.Woodhouse, *το μήλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 139, 150, 249, 256

¹⁰⁷³ Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 477-480, 488-495

¹⁰⁷⁴ C.M.Woodhouse, , *το μήλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 139, 150, 249, 256

¹⁰⁷⁵ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235// N.G.L Hammond., *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 34

¹⁰⁷⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235

¹⁰⁷⁷ F.O. 371/37200/R10453//F.O. 371/43687/R7544// Αρχείο Πελτέκη/Woodhouse appreciation/Paper B/

αντισλαβισμός και εθνικισμός ήταν επικρατέστεροι του αντικομμουνισμού¹⁰⁷⁸.

Η ρήξη επήλθε μετά από περίοδο αυξημένης έντασης και συγκρούσεων, με γεγονός που αποτέλεσε ορόσημο, την σύλληψη και κράτηση των αντιπροσώπων της Π.Α.Ο. από τον Ε.Λ.Α.Σ., η οποία ήταν γνωστή στους βρετανούς συνδέσμους προκαλώντας την άσκηση πιέσεων για την απελευθέρωση τους¹⁰⁷⁹. Η ένταξη του Μουστεράκη στον Ε.Λ.Α.Σ. σχολιάζεται σκωπτικά από τον Woodhouse σημειώνοντας, ότι ο Ε.Λ.Α.Σ. τον κατάγγελλε δημόσια για προδοσία πριν την μεταστροφή του¹⁰⁸⁰. Έτσι, όχι μόνο κατέρρευσε κάθε προσπάθεια προσέγγισης, αλλά επιταχύνθηκε και η διαδικασία διάλυσης των ένοπλων τμημάτων της Π.Α.Ο., γεγονός το οποίο έλαβε χώρα από τον Σεπτέμβριο έως τον Νοέμβριο του 1943¹⁰⁸¹.

Όμως, στα πλαίσια της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής στηλιτευόταν και η στάση του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος θεωρήθηκε, ότι ασκούσε τρομοκρατική βία εναντίον αντιφρονούντων και ενόπλων με συντηρητική ιδεολογία τόσο σε όλο το εύρος την Μακεδονίας, επιχειρώντας να αποτρέψει την ανάπτυξη ανταγωνιστικών δυνάμεων, ενώ σχολιαζόταν η γενικότερη στάση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. ως διχαστική για τον ελληνικό λαό¹⁰⁸², οδηγώντας τον ακόμα και στην υποτίμηση του ζητήματος της παρουσίας των κατοχικών δυνάμεων, αποξενώνοντας τον πληθυσμό από την υπόθεση της αντίστασης και στρέφοντας την προσοχή του προς τον αντικομμουνισμό¹⁰⁸³. Όμοια, του καταλογιζόταν χαμηλή αποδοτικότητα στο αντικατοχικό αντάρτικο και στην δράση σαμποτάζ και αντικατασκοπείας, θεωρώντας, ότι προτίμησε την εξολόθρευση των εγχώριων ανταγωνιστών του¹⁰⁸⁴.

Γενικά, αν και τα γεγονότα είναι σαφή και συμπίπτουν με τις διαφορετικών προελεύσεων ελληνικές πηγές, από τα βρετανικά αρχεία όχι μόνο επιβεβαιώνονται όσα συνέβησαν, αλλά παρουσιάζεται και η διαπάλη ανάμεσα σε δύο γραμμές, οι οποίες συνυπήρχαν στην βρετανική εξωτερική πολιτική, οι οποίες εκφράστηκαν από τον Foreign Office και τον S.O.E.. Το Foreign Office προσέγγιζε το ζήτημα της αντίστασης με βάσει τον ορίζοντα των συμφερόντων της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής, δηλαδή κοιτώντας τον μεταπολεμικό γεωπολιτικό χάρτη¹⁰⁸⁵. Έτσι, προήχθη η στήριξη του μονάρχη και η επιστροφή του μεταπολεμικά μαζί με εκστρατευτική δύναμη, ώστε να σταθεροποιηθεί η παρουσία του ίδιου και της Μ. Βρετανίας στην Ελλάδα, αν και η παράμετρος αυτή παρέμενε μυστική. Σε αυτή την λογική η αντίσταση αντιμετωπίστηκε ως χρήσιμη ή όχι για αυτό τον μεταπολεμικό σκοπό και προτάχθηκε το δίλλημα αν θα υποστηριχθούν οι οργανώσεις αντίστασης, οι οποίες ήταν αποτελεσματικές στην ένοπλη

¹⁰⁷⁸ C.M.Woodhouse, , το μήλον της Έριδος, Εξάντας Αθήνα 1976, σ. 132// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 23-24

¹⁰⁷⁹ F.O. 371/43676/R1372// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.35

¹⁰⁸⁰ C.M.Woodhouse, *το μήλον της Έριδος*, Εξάντας, Αθήνα 1976, σ. 139

¹⁰⁸¹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235// F.O. 371/37209/R13188// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 35

¹⁰⁸² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235// F.O. 371/37208/R12296// F.O. 371/43687/R7544

¹⁰⁸³ C.M.Woodhouse, *το μήλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 133// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 80, 87-88, 193-194

¹⁰⁸⁴ N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 80, 88

¹⁰⁸⁵ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 221

δράση ή οι θεωρούμενες ως πολιτικά ορθές¹⁰⁸⁶. Πολιτικά ορθό, φυσικά, θεωρήθηκε η εθνικιστική και συντηρητική ιδεολογία, ο αντικομμουνισμός και κυρίως η στήριξη του μονάρχη¹⁰⁸⁷. Εξάλλου, η αντίσταση δεν θεωρήθηκε από το Foreign Office πρακτική στρατηγικής σημασίας ή αποδίδουσα σημαντικά οφέλη, αλλά αντίθετα προκρίθηκε η έμφαση σε πράξεις σαμποτάζ και αντικατασκοπείας διενεργούμενες από βρετανούς συνδέσμους και με κάλυψη ελληνικών αντάρτικων μονάδων με στόχο την ασφάλεια και την διευκόλυνση τους¹⁰⁸⁸. Σε αυτό το πλαίσιο αναθεωρήθηκε η στρατηγική σημασία στήριξης του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. ως αποτελεσματικών μετώπου αντίστασης και θεωρήθηκε κρίσιμο, να εξεταστεί το ενδεχόμενο στήριξης άλλων σχηματισμών¹⁰⁸⁹. Η περίπτωση της Π.Α.Ο. έγειρε σαφείς αμφιβολίες για την αξιοπιστία της, καθώς είχαν προκύψει όχι μόνο κατηγορίες, αλλά και αποδείξεις για την δοσίλογη στάση τμημάτων της οργάνωσης¹⁰⁹⁰. Αυτό όμως δεν αποτέλεσε εμπόδιο στην εξέταση του ενδεχομένου στήριξης της ως μίας χρήσιμης διεξόδου¹⁰⁹¹. Επιπροσθέτως, διατάχθηκε για τους ίδιους λόγους η διακοπή του ανεφοδιασμού της οργάνωσης και κάθε επαφής με την Π.Α.Ο., εν μέρει λόγω των γενικότερων αμφιβολιών για τις αποκλίσεις της, αλλά κυρίως λόγω της θεωρούμενης υπαιτιότητας της οργάνωσης για την σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ.¹⁰⁹², αποδεικνύοντας με αυτό τον έμπρακτο τρόπο την ευστάθεια των ισχυρισμών του Ε.Λ.Α.Σ. σε βάρος της Π.Α.Ο., αλλά και την βίαιη αντίδραση του στις φερόμενες ως επιθέσεις της εναντίον του. Βέβαια, καμία από τις εξεταζόμενες επιλογές δεν τελεσφόρησε με δεδομένο, ότι οι συνθήκες δεν το επέτρεψαν, καθώς ο κεραυνοβόλος πόλεμος του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. την ισοπέδωσε ολοκληρωτικά, ακυρώνοντας την οποιαδήποτε δυνατότητα χρησιμοποίησης της¹⁰⁹³. Έτσι, ακυρώθηκε στην πράξη το σχέδιο τόσο λόγο αμφιβολιών, όσο και λόγο της διαμορφούμενης πραγματικότητας¹⁰⁹⁴.

Επίσης, το Foreign Office έστρεψε την προσοχή του στο ζήτημα της στάσης του S.O.E. προς τις οργανώσεις αντίστασης, η οποία σε σημαντικό βαθμό διαφοροποιούνταν από την επίσημη βρετανική εξωτερική πολιτική δίνοντας προτεραιότητα στην αποτελεσματικότητα της ένοπλης αντιστασιακής δράσης. Έτσι, αφενός το Foreign Office μεσολάβησε για την απόσυρση με συνοπτικές διαδικασίες του αρχηγού της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής E.C.W. Myers, και αποφάσισε την αποστολή του David J. Wallace στην Ελλάδα¹⁰⁹⁵. Η αποστολή του Wallace ήταν σαφώς οριοθετημένη και είχε πολιτική χροιά. Σκοπός ήταν η ενημέρωση της βρετανικής κυβέρνησης για την κατάσταση στο πεδίο, η διακριτική υποστήριξη της θέσης για την επιστροφή του έλληνα μονάρχη, αλλά και η εμπέδωση αυτών των θέσεων στην αποστολή του S.O.E. στην Ελλάδα¹⁰⁹⁶. Η αποστολή της έκθεσης του Wallace στο Κάιρο συνέπεσε με τις διαπραγματεύσεις της αντιπροσωπείας των ανταρτών στην έδρα της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης. Αν και η αποστολή του δεν ολοκληρώθηκε καθώς μεσολάβησε ο θάνατος

¹⁰⁸⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 221

¹⁰⁸⁷ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 221

¹⁰⁸⁸ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 241, 221

¹⁰⁸⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 241, 221

¹⁰⁹⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹⁰⁹¹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹⁰⁹² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235// F.O. 371/37206/R10454

¹⁰⁹³ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹⁰⁹⁴ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹⁰⁹⁵ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹⁰⁹⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

του, διασώθηκαν τα στοιχεία της έκθεσης του για την κατάσταση στην Ελλάδα και τις οργανώσεις αντίστασης εκφράζεται ο συντηρητικός προσανατολισμός του και η υποτίμηση του για την αξία της αντίστασης, ενώ δεν δίνονταν νέες πληροφορίες για την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με δεδομένο, ότι η αποστολή τους εκτός των άλλων είχε περιορισμένη χρονική διάρκεια και δεν ήταν εφικτή η σε βάθος διερεύνηση της κατάστασης¹⁰⁹⁷. Έτσι, η έκθεση επί της ουσίας αναπαράγει τα κύρια σημεία της ενημέρωσης προερχόμενης από τους βρετανούς συνδέσμους, χωρίς να προστίθενται νέα στοιχεία¹⁰⁹⁸.

Όμως, από την πλευρά του απάντησε ο S.O.E. υπερασπιζόταν καταρχάς την αποστολή του Myers στην Ελλάδα, αλλά και τον ρόλο της αντίστασης ως ιδιαίτερα κρίσιμο για την επιτυχία των επιχειρήσεων σαμποτάζ, αντικατασκοπείας και γενικότερα για την έκβαση του συμμαχικού αγώνα¹⁰⁹⁹. Παράλληλα, τονίστηκε ότι η κατεύθυνση την οποία ακολουθούσε η βρετανική εξωτερική πολιτική στα βαλκάνια στρεφόταν ενάντια στην βούληση των λαών της χερσονήσου, οι οποίοι έτρεφαν αντιμοναρχικά αισθήματα¹¹⁰⁰. Έτσι, ο S.O.E. προειδοποιούσε για τις δυνητικές συνέπειες από την εναντίωση του Foreign Office στην βούληση των λαών και των αντιστασιακών κινημάτων με την υποστήριξη της παλινόρθωσης των μοναρχιών¹¹⁰¹.

Ο εν λόγω προβληματισμός δεν αποτέλεσε απλά αντικείμενο διαπάλης μεταξύ των φορέων διαμόρφωσης και εφαρμογής της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά υπήρξαν αντανakλάσεις του και στο ζήτημα προσέγγισης των αντιστασιακών οργανώσεων. Έτσι, προέκυψε το ερώτημα τόσο για τον Foreign Office ως φορέα χάραξης εξωτερικής πολιτικής, όσο και για τον S.O.E. στο πεδίο της κατεχόμενης Ελλάδας, εάν θα υποστηρίζονταν οργανώσεις με ισχυρή οργανωτική δομή, μαζικότητα και μαχητικότητα βλέπονταν σε αυτή την κατηγορία το E.A.M.-Ε.Λ.Α.Σ. ή θα προκρινόταν η υποστήριξη οργανώσεων με χαμηλή λειτουργικότητα και προσανατολισμό συντηρητικό, αντικομμουνιστικό ή αν ήταν δυνατό και μοναρχικό, αναγνωρίζοντας ως παράδειγμα για την περιοχή της Μακεδονίας την Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.¹¹⁰².

Βέβαια, για την περίπτωση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. είχαν εγερθεί ερωτήματα για την αποδοτικότητα της οργάνωσης στο επίπεδο της αντιστασιακής δράσης, αλλά και το κρισιμότερο ερώτημα σχετικά με τις δοσίλογες αποκλίσεις. Έτσι, δεν υπήρχαν αμφιβολίες για το γεγονός, ότι υπήρχαν αυτές οι αποκλίσεις, καθώς τόσο ο αρχηγός της Β.Σ.Α. στην Μακεδονία Hammond, όσο και ο αρχηγός της Β.Σ.Α. στην Ελλάδα Woodhouse, εμφανίζονταν πεπεισμένοι για την ύπαρξη αυτών των σκοτεινών διασυνδέσεων¹¹⁰³, ενώ υπήρχαν και καταγγελίες από κατοίκους χωριών της Μακεδονίας για όχληση και βία από τις δυνάμεις της Π.Α.Ο.¹¹⁰⁴. Όμως, παρά την ευρεία έκταση των καταγγελιών για αυτού του είδους πρακτικές και συμπεριφορές, η βρετανική πλευρά συνέχιζε να ταλαντεύεται σχετικά με το ερώτημα εάν το φαινόμενο αυτό ήταν αποκλίνουσα συμπεριφορά μεσαίων και κατώτερων στελεχών ή κεντρική επιλογή της

¹⁰⁹⁷ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹⁰⁹⁸ David J. Wallace, *Βρετανική Πολιτική και αντιστασιακή κινήματα στην Ελλάδα – η απόρρητη έκθεση του ταγματάρχη David J. Wallace (1943)*, Αθήνα, Ωκεανίδα, 2009, σ. 80-85

¹⁰⁹⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁰⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁰¹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁰² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁰³ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹¹⁰⁴ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235

ηγεσίας της οργάνωσης¹¹⁰⁵. Τελικά θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι το ζήτημα δεν ήταν η πατρότητα της επιλογής του δοσιλογισμού, αλλά η ίδια η έκταση της αποσάθρωσης της Π.Α.Ο., από δοσίλογα στοιχεία, ώστε να καταλήγει ο προηγούμενος βρετανικός προβληματισμός, να θεωρείται αποπροσανατολιστικός.

Συμπερασματικά συναγόταν, ότι πολλαπλοί παράγοντες όπως η ανικανότητα της ηγεσίας της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., η αποδιαρθρωμένη οργανωτική δομή της, η κλιμάκωση των λεκτικών και φυσικών επιθέσεων του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον της ίδιας οργάνωσης οδήγησαν σε αυτή την κατάληξη¹¹⁰⁶. Ακόμα, η αντικομμουνιστική εμμονή στελεχών της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. σύμφωνα με τις βρετανικές πηγές έγινε παίγνιο στους σχεδιασμούς των κατοχικών δυνάμεων και ίδια των υπηρεσιών των γερμανικών αρχών, οι οποίες παρεμβλήθηκαν στην διαμάχη επωφελοόμενες από τα εν λόγω αισθήματα των στελεχών της οργάνωσης¹¹⁰⁷. Η ιδέα του διμέτωπου αγώνα, δηλαδή της πάλης ενάντια στην ξένη κατοχή και τον εγχώριο κομμουνιστικό κίνδυνο, μετατοπίστηκε ετεροβαρώς στον αντικομμουνιστικό αγώνα μετά την σύγκρουση με το Ε.Α.Μ.¹¹⁰⁸.

Έτσι, υπήρξε δίλλημα για την ηγεσία της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής εάν θα ήταν θεμιτό, να στραφεί στην λύση στήριξης της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ως αντίβαρο στο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. ως μία αξιόπιστη δύναμη, η οποία θα μπορούσε να λειτουργήσει βοηθητικά για τους βρετανικούς σχεδιασμούς τόσο στο πεδίο των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο πεδίο του πολέμου, όσο και στο ενδεχόμενο συμμετοχής σε μεταπολεμικούς σχεδιασμούς για τον έλεγχο της Θεσσαλονίκης σε περίπτωση ρήξης με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.¹¹⁰⁹.

Σε αυτή την κατεύθυνση και με δεδομένη την ανεπάρκεια της Π.Α.Ο., να ανταποκριθεί στις αναγκαιότητες, τις οποίες υπαγόρευε το ένοπλο κίνημα, οι βρετανοί σύνδεσμοι πρότειναν ως εναλλακτικές λύσεις καταρχάς την στροφή της οργάνωσης προς την αντικατασκοπεία και τις ενέργειες σαμποτάζ παρέχοντας ταυτόχρονα στήριξη σε βρετανικές μονάδες, την προώθηση αξιωματικών της Π.Α.Ο. ώστε να αξιοποιηθούν στον Ε.Λ.Α.Σ. λαμβάνοντας ενεργό δράση και τελικά μπροστά στην άρνηση της Π.Α.Ο. προτάθηκε η προσπάθεια ελέγχου της Χαλκιδικής, ώστε να μην περάσει σε απόλυτο γερμανικό έλεγχο με δεδομένη την αδύναμη παρουσία του Ε.Α.Μ. στην περιοχή, αποφεύγοντας έτσι και το ενδεχόμενο σύγκρουσης¹¹¹⁰. Από την πλευρά του Woodhouse επισημαίνεται, ότι η εξαπόλυση επιθέσεων από τον Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον των αντίπαλων ομάδων δεν συνοδεύτηκε με αποχώρηση από το σύμφωνο για τις Εθνικές Ομάδες Ανταρτών και το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, παρά την ανοιχτή σύγκρουση¹¹¹¹. Η βρετανική πρόταση για μεταβίβαση του ελέγχου της Χαλκιδικής, θα μπορούσε να θεωρηθεί περισσότερο ένα εύσημο τέχνασμα με στόχο την επίδειξη καλής θέλησης προς το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., παρά την εκδήλωση στρατηγικών σχεδιασμών, οι οποίοι εάν υφίσταντο θα ήταν δυνατό ρεαλιστικά να υλοποιηθούν, παραμερίζοντας τα απομεινάρια της ετοιμόρροπης Π.Α.Ο.. Όμως, μία τέτοια εκτίμηση θα αντέφασκε με την γενικότερη στάση της βρετανικής πλευράς προς τον Ε.Λ.Α.Σ, η οποία εκδήλωνε όχι μόνο δυσπιστία, αλλά εκτίμηση του ως μελλοντικού κινδύνου για τον πυρήνα των βρετανικών

¹¹⁰⁵ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹¹⁰⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 234

¹¹⁰⁷ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹¹⁰⁸ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 235

¹¹⁰⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 234

¹¹¹⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421// F.O./37208/R12296// F.O./43691/R12844

¹¹¹¹ C.M.Woodhouse, *το μήλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 252

σχεδιασμών στην Ελλάδα, που εστιαζόταν στην παλλινόρθωση της μοναρχίας με δημοκρατικές διαδικασίες ή με μία πιο ελαστική ερμηνεία τους. Έτσι η εναντίωση και η προετοιμασία για σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. στα πλαίσια ενός εμφυλίου πολέμου, δεν επέτρεπε την ενίσχυση του μελλοντικού αντιπάλου¹¹¹².

Όμως, η οριστική και κεραυνοβόλα διάλυση των ένοπλων ομάδων της Π.Α.Ο. από τον Ε.Λ.Α.Σ., ανέτρεψε τους σχεδιασμούς και τις εκτιμήσεις μεταβαίνοντας από τα πλάνα διαχείρισης μίας οργάνωσης προβληματικής στην διαχείριση μίας οργάνωσης διαλυμένης, η οποία θεωρήθηκε από τον Σ.Ο.Ε. αδύνατο να ανασυγκροτηθεί¹¹¹³. Την επαύριον της διάλυσης της Π.Α.Ο., η οργάνωση εμφανιζόταν σύμφωνα με τις καταγραφές των βρετανικών αρχείων, σε σύγχυση με τα διάφορα τμήματα της, να κινούνται σε διαφορετικές κατευθύνσεις, όπως η απόπειρα συνέχισης της ένοπλης αντιστασιακής δράσης ή αντίθετα ο δοσιλογισμός, σχηματίζοντας δύο κατευθύνσεις μετά την οριακή διάλυση της οργάνωσης τον Νοέμβριο 1943, την πλήρη τον Δεκέμβριο του 1943 και την θεσμική ανακήρυξη της λήξης του ένοπλου αγώνα της Π.Α.Ο. κατά τον Ιανουάριο του 1944¹¹¹⁴. Έτσι, αν και οι βρετανοί γνώριζαν την συνέχιση της ύπαρξης της, θεώρησαν ότι αποτελούσε πλέον ασήμαντο παράγοντα¹¹¹⁵.

Καταρχάς, ένα ορισμένο τμήμα της Π.Α.Ο. σχετικά ολιγάριθμο ήρθε σε επαφή με αξιωματικούς του Ε.Δ.Ε.Σ., όπως στην περίπτωση του Θ. Σφέτσιου και κατευθύνθηκε στην ανατολική Μακεδονία, όπου ήταν και τα ένοπλα τμήματα των Εθνικών Ομάδων Ανταρτών υπό την αρχηγία του αντικομμουνιστή Τσαούς-Αντών με έδρα την Δράμα και με σύνδεσμο τον βρετανό αξιωματικό Miller¹¹¹⁶. Η βρετανική πλευρά εμφανιζόταν πεπεισμένη για τον φιλοβρετανισμό και την νομιμοφροσύνη στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση των εθνικιστών καπετάνιων στην ανατολική Μακεδονία, ενώ οριοθετούνταν από την επονομαζόμενη ως “Π.Α.Ο.” η οποία θεωρούταν στιγματισμένη για δοσιλογισμό και ανοιχτή συνεργασία με τις γερμανικές δυνάμεις, αν και είναι σαφές ότι αναφέρονταν στις δυνάμεις, οι οποίες αποτέλεσαν τον Ε.Ε.Σ.¹¹¹⁷, ενώ ο Woodhouse σε ύστερη μεταπολεμική και δημόσια αναφορά του στο ζήτημα, σκιαγραφούσε το προφίλ του Τσαούς Αντών ως εθνικιστή πατριώτη αντικομμουνιστή, ο οποίος αγωνιζόταν ενάντια στην επιβουλή των βουλγαρικών δυνάμεων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη¹¹¹⁸.

Η μετάβαση των στελεχών της Π.Α.Ο. φέρεται να συνοδεύτηκε με την ανάθεση της αποστολής, να καταλάβουν στρατηγική θέση στο Μποζ-Νταγ, καθήκον στο οποίο απέτυχε η ομάδα της Π.Α.Ο. παταγωδώς, δημιουργώντας αμφιβολίες για τις δυνατότητες και την αξιοπιστία της οργάνωσης¹¹¹⁹. Σε αυτό τον προορισμό κατέληξε τελικά και ο ταγματάρχης Σπυρίδης, ο οποίος είχε διέλθει πρώτα από τα μονοπάτια του δοσιλογισμού υποκύπτοντας στις αντικομμουνιστικές του έξεις, αν και όπως διευκρινιζόταν δεν αποτέλεσε το τμήμα του τακτική δύναμη υπό τις γερμανικές διαταγές, ώστε να έχει την ανάλογη στρατιωτική ενδυμασία ή να λαμβάνει εντολές για συμμετοχή σε επιθετικές

¹¹¹² Papastratis P., *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 130-143, 144-150

¹¹¹³ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 234// F.O. 371/43675/R237

¹¹¹⁴ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421

¹¹¹⁵ F.O. 371/43676/R1487

¹¹¹⁶ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421

¹¹¹⁷ F.O. 371/43690/R11329

¹¹¹⁸ C. M. Woodhouse, *Το μήλο της έριδος: Η ελληνική αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 136

¹¹¹⁹ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421

επιχειρήσεις εναντίον των ανταρτών¹¹²⁰. Όπως δηλώνεται σε αναφορά του Miller έλαβε γνώση για την πρότερη δράση του, αλλά τελικά του δόθηκε η άδεια ώστε να μεταπηδήσει από τον δοσιλογισμό στην αντιστασιακή δράση ξανά, εναντίον των βουλγαρικών κατοχικών δυνάμεων στην ανατολική Μακεδονία αυτή την φορά¹¹²¹, ενώ δεν δίνεται επαρκής αιτιολόγηση για τα κίνητρα αυτής της απόφασης. Το σκηνικό που διαμορφώθηκε στην ανατολική Μακεδονία δεν φέρεται να μεταβλήθηκε σημαντικά έως την απελευθέρωση.

Σε διαφορετική κατεύθυνση κινήθηκε ένα άλλο μέρος της οργάνωσης, το οποίο επέλεξε τον εξοπλισμό από τις γερμανικές δυνάμεις και την αντιπαράθεση με τις δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ.¹¹²². Ο δοσιλογισμός και η συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις, από τμήματα και άτομα της οργάνωσης, τα οποία εξοπλίστηκαν από τον κατοχικό στρατό, ώστε να πολεμήσουν το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. ερμηνεύεται από τους βρετανούς ως ώθηση από αντικομμουνιστικά ελατήρια ή ως αποτέλεσμα της πίεσης και ανασφάλειας λόγω των επιθέσεων του Ε.Λ.Α.Σ.¹¹²³. Έτσι, μετά τον Ιανουάριο του 1944 προκύπτει η οργανωμένη συνεργασία όχι μόνο ατόμων, αλλά και οπλαρχηγών ή ολόκληρων χωριών με τις κατοχικές δυνάμεις¹¹²⁴. Ταυτόχρονα εξαπολύονταν επιθέσεις εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ.¹¹²⁵. Το αποτέλεσμα της συντεταγμένης συνεργασίας των αντικομμουνιστικών δυνάμεων ήταν η σύσταση του Εθνικού Ελληνικού Στρατού¹¹²⁶. Σημαντικό είναι να αναφερθεί, ότι από τις βρετανικές πηγές, τουλάχιστον τις σύγχρονες με τα γεγονότα, δηλαδή τα αρχεία του Foreign Office και του S.O.E., ο Ε.Ε.Σ. αναφέρεται κατά κύριο λόγο ως Π.Α.Ο., θεωρώντας ενδεχομένως, ως οργανική συνέχεια της εν λόγω οργάνωσης την δοσίλογη εκτροπή της¹¹²⁷. Το ενδεχόμενο να αυτοπαρουσιάζονταν ως Π.Α.Ο. οι συμμετέχοντες στον Ε.Ε.Σ. παραμένει ασαφές, καθώς σε υπόμνημα τους το φθινόπωρο του 1944 εμφανίζονται ως Ε.Ε.Σ.¹¹²⁸.

Ο Ε.Ε.Σ. δεν αποτέλεσε την κατά αποκλειστικότητα αντικομμουνιστική οργάνωση στην Μακεδονία, αλλά συνυπήρξε ως διακριτή οργανωτική δομή με τα ένοπλα σώματα του συνταγματάρχη Πούλου και τις άλλες οργανωμένες ομάδες στην υπηρεσία των κατακτητών στην περιοχή, όπως διευκρινιζόταν¹¹²⁹. Ακόμα, τονιζόταν από την βρετανική πλευρά, ότι δεν ήταν μέρος των ταγμάτων ασφαλείας, αλλά εμφάνιζε όμοιες λειτουργίες και υποχρεώσεις¹¹³⁰. Η οργανωτική του δομή εμφανιζόταν χαλαρή και αποκεντρωμένη με άσκηση αρχηγίας από τοπικούς οπλαρχηγούς, κύρια τουρκόφωνους πόντιους¹¹³¹, όπως ο Κισά Μπατζάκ και ο Μιχάλαγας, αλλά και ο Βασιλειάδης ενώ προς το φθινόπωρο του 1944 παρουσιάζονται βήματα συγκρότησης της ηγεσίας συλλογικά με

¹¹²⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421// F.O. 371/43694/R16506

¹¹²¹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 235, 421// F.O. 371/43694/R16506

¹¹²² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421, 690, 691 // F.O. 371/43688/R9742

¹¹²³ F.O. 371/43688/R9742// C.M.Woodhouse, , *το μίλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 278// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 82, 192-194

¹¹²⁴ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924

¹¹²⁵ F.O. 371/43688/R2724

¹¹²⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924

¹¹²⁷ F.O. 371/43688/R2724

¹¹²⁸ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924

¹¹²⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 691

¹¹³⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 691

¹¹³¹ N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 27, 29

εκπρόσωπο τον υπολογαγό Λ. Ιωαννίδη, αριθμώντας 8.000 ενόπλους συνολικά¹¹³². Διαφωτιστικό για την άποψη των βρετανών για τον Ε.Ε.Σ. είναι το υστερόχρονο σχόλιο του Woodhouse ότι “το κοινό που είχαν μεταξύ τους (ο Πούλος, ο Χρυσόχοι και ο Μιχάλ Αγάς), εκτός από το μίσος τους κατά του κομμουνισμού, ήταν η πεποίθηση, ότι βρίσκονταν στο πλευρό των δυτικών συμμάχων. Πίστευαν, ότι παίρνοντας όπλα από τους Γερμανούς για να τα στρέψουν κατά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., εξυπηρετούσαν τους Συμμάχους”, ενώ για τους οπλαρχηγούς του Ε.Ε.Σ. σημειωνόταν η προσφυγική τους καταγωγή, ο εθνικισμός και η σφόδρα αντικομμουνιστική τους ιδεολογία¹¹³³. Ακόμα, σημείωνε τις απώλειες που υπέστησαν οι βρετανικές δυνάμεις από τις επιθέσεις των δοσίλογων σχηματισμών, αλλά διευκρίνιζε τον ατυχή χαρακτήρα τους και αναφερόταν ακόμα το περιστατικό της διάσωσης δύο βρετανών πιλοτών από τις δυνάμεις του Μιχαλαγά¹¹³⁴.

Λαμβάνοντας λάμβανε όπλα από τις γερμανικές δυνάμεις ο Ε.Ε.Σ., φέρεται να ήταν επιφορτισμένος με το καθήκον της φύλαξης των χωριών, τα οποία συμμετείχαν σε αυτό το ιδιότυπο καθεστώς ασφαλείας από τις επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ.¹¹³⁵. Όμως, τα χωριά τα οποία αποτέλεσαν αντικείμενο διαμάχης, βρίσκονταν τα περισσότερα σε στρατηγικές θέσεις, ο έλεγχος των οποίων διασφάλιζε και τον έλεγχο οδικών αρτηριών και στρατηγικών τοποθεσιών¹¹³⁶. Έτσι, λειτούργησαν οι δυνάμεις αυτές ως φρουρές των κατοχικών δυνάμεων, επιτρέποντας στις γερμανικές αρχές εξοικονόμηση δυνάμεων¹¹³⁷. Όμως, το γεγονός, ότι συνήθως δεν χρησιμοποιούνταν σε επιθετικές επιχειρήσεις εναντίον των ανταρτών, δεν αποτέλεσε εμπόδιο για την κατά περίπτωση χρησιμοποίησή τους¹¹³⁸. Ακόμα, κρίσιμο παράγοντα αποτέλεσε το εθνικό στοιχείο, καθώς ο Ε.Ε.Σ. αποτελούταν κατά κύριο λόγο από τουρκόφωνους πόντιους πρόσφυγες, οι οποίοι χαρακτηρίζονταν από εθνικιστική ιδεολογία, εχθρότητα για τον σλαβόφωνο γηγενή πληθυσμό και ακραίο αντικομμουνισμό¹¹³⁹. Έτσι, η σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. ήταν δυσεπίλυτη. Από την άλλη πλευρά οι βρετανικές πηγές, διαβεβαίωναν, ότι η συνεργασία τους με τις γερμανικές δυνάμεις, ήταν αποτέλεσμα της βίας του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον τους, ενώ οι ίδιοι ήταν βαθύτατα φιλοβρετανοί και υποστήριζαν την συμμαχική νίκη¹¹⁴⁰. Σχετικά με το γεγονός της επίθεσης εναντίον βρετανικής μονάδας τον Οκτώβριο του 1944 κατά την προσέγγιση ένοπλου τμήματος για διαπραγματεύσεις παράδοσης, αντιμετώπιστηκε ως ατυχές παρά την αιματηρή του κατάληξη τον θάνατο δύο βρετανών

¹¹³² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 691// F.O. 371/43694/R1683, 16924// F.O. 371/43694/R16924// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 257

¹¹³³ C.M.Woodhouse, , *το μύλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας, 1976, σ. 112, 150

¹¹³⁴ C.M.Woodhouse, , *το μύλον της Έριδος*, Αθήνα, Εξάντας, 1976, σ. 112, 143

¹¹³⁵ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.82

¹¹³⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.82

¹¹³⁷ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.82

¹¹³⁸ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.82

¹¹³⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 82, 192-193

¹¹⁴⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.193-194

στρατιωτικών, τον τραυματισμό και την σύλληψη άλλων μελών της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής στα χωριά Βάτερο και Μαυροδένδρι, τονίζοντας ότι οι ένοπλοι δεν αντιλήφθηκαν, ότι επρόκειτο για βρετανικές δυνάμεις, αλλά νόμιζαν ότι προσέγγιζε εχθρικό τμήμα του Ε.Λ.Α.Σ.¹¹⁴¹. Το γεγονός είναι ενδεικτικό της στάσης ανοχής, την οποία επιδείκνυε η βρετανική πλευρά προς αυτή την ένοπλη δύναμη, καθώς διευκρινιζόταν και το γεγονός, ότι οι αρχηγοί του τμήματος κατέβαλαν μάταιες προσπάθειες για κατάπαυση του πυρός, ενώ οι απείθαρχοι ένοπλοι δεν συμμορφώνονταν άμεσα¹¹⁴². Αντίθετα, σύμφωνα με αναφορά του βρετανού συνδέσμου Prentis, υποβοηθούσαν την γερμανική υποχώρηση, καθώς οχυρώνονταν σε στρατηγικές τοποθεσίες αντικαθιστώντας γερμανικές φρουρές¹¹⁴³. Με αυτό τον τρόπο παρά τον φερόμενο ως φιλοβρετανισμό τους, συμμετείχαν ενεργά στην διευκόλυνση της θέσης των γερμανικών δυνάμεων, παραβλεπόταν η ανοιχτή εχθρότητα προς τον Ε.Λ.Α.Σ., αλλά και η αναστολή επιχειρήσεων και η ανατροπή του σχεδιασμού της Συμμαχικής στρατιωτικής αποστολής¹¹⁴⁴. Έτσι, ο Hammond σχολίαζε σε τόνο επικριτικό την εφαρμογή μέτρων τιμωρίας εναντίων των χωριών από τον Ε.Λ.Α.Σ., τα οποία ελέγχονταν από τον Ε.Ε.Σ., καθώς και εναντίον των δυνάμεων του, αναγνωρίζοντας την συνέχεια μίας πρακτικής εξόντωσης, που ακολουθήθηκε εναντίον των ανταγωνιστικών οργανώσεων αντίστασης και από τις δυνάμεις του συνταγματάρχη Πούλου στην Κρύα βρύση¹¹⁴⁵. Παράλληλα, τονιζόταν η ενδυνάμωση του Ε.Λ.Α.Σ. με την κυρίευση ποσοτήτων όπλων και πυρομαχικών¹¹⁴⁶, η οποία μάλλον αναγνωριζόταν ως πρόσθετη παράπλευρη απώλεια. Ένα ακόμα ελαφρυντικό στοιχείο το οποίο αναγνώριζε ο βρετανός σύνδεσμος, εκτός της θεωρούμενης ως επιλογής επιβίωσης απέναντι στην βία του Ε.Λ.Α.Σ., δηλαδή του εξοπλισμού με γερμανικά όπλα, ήταν ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ο εξοπλισμός δεν αποτελούσε αποτέλεσμα αυτής έστω της απονενομημένης επιλογής, αλλά προϊόν εξαναγκασμού από τις κατοχικές δυνάμεις, οι οποίες πρόβαλλαν την απειλή εφαρμογής αμείλικτων αντιποίνων και τιμωριών, προσωπικών ή και συλλογικών εναντίον όσων αρνούσαν¹¹⁴⁷. Σε κάθε περίπτωση ο βρετανός σύνδεσμος εξέφραζε την πολιτική του θέση με τρόπο εμπαθή για τον ρόλο του Ε.Α.Μ., εκφράζοντας κατανόηση για τις δυσκολίες, που αντιμετώπιζαν ένοπλα τμήματα, τα οποία μελλοντικά θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως εταίροι στην πραγμάτωση της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής.

Η ανεκτικότητα και η διακριτική μεταχείριση από μέρους των βρετανικών δυνάμεων, έγινε ιδιαίτερα προφανής μετά την υπογραφή της συνθήκης της Καζέρτας, η οποία ρύθμιζε εκτός των άλλων, την παράδοση των ταγμάτων ασφαλείας και ειδικότερα κατά την φάση απόσυρσης των γερμανικών δυνάμεων από την Ελλάδα.¹¹⁴⁸ Η απόσυρση των γερμανικών φρουρών κατέστησε ευάλωτες τις δυνάμεις του Ε.Ε.Σ. στις επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. επιτρέποντας του, να ξεκινήσει μία εκστρατεία, η οποία σταδιακά

¹¹⁴¹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R13806, R17346// N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ.205, 213

¹¹⁴² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁴³ N.G.L. Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, 204, 212

¹¹⁴⁴ Οπ. σ. 206-207

¹¹⁴⁵ Οπ. σ. 210-211, 244

¹¹⁴⁶ Οπ. σ. 210-211, 244

¹¹⁴⁷ Οπ. σ. 210-211

¹¹⁴⁸ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

αποδιάρθρωσε τις δοσίλογες δυνάμεις στην Μακεδονία¹¹⁴⁹. Όμως, η πολιτική των βρετανικών δυνάμεων στρεφόταν κυρίως στην κατεύθυνση της μη βίαιης λύσης, προκρίνοντας την εφαρμογή των διατάξεων της συμφωνίας της Καζέρτας για τα Τάγματα Ασφαλείας¹¹⁵⁰. Συγκεκριμένα, θεωρώντας, ότι οι δυνάμεις του Ε.Ε.Σ. παρουσίαζαν χαρακτηριστικά όμοια με αυτά των ταγμάτων ασφαλείας, προτεινόταν ως λύσεις η παραμονή στους στρατώνες τους περιμένοντας τις αποφάσεις της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, η λιποταξία τους και η επιστροφή στις εστίες τους, η φυγή προς τα βουνά μακριά από τις κατοχικές δυνάμεις περιμένοντας την άφιξη του συμμαχικού στρατού, η ένταξη σε αντάρτικους σχηματισμούς ώστε να πολεμήσουν τις κατοχικές δυνάμεις¹¹⁵¹. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, θα κρίνονταν εχθρικές δυνάμεις και προτεινόταν η σύλληψη και αφοπλισμός τους από τις αντάρτικες δυνάμεις, ενώ η τύχη τους θα κρινόταν με απόφαση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας¹¹⁵². Σε κάθε περίπτωση συνιστούσαν η αποφυγή χρήσης βίας στο μέτρο του δυνατού¹¹⁵³.

Στις διαπραγματεύσεις για την παράδοση των ενόπλων, καταγράφηκε παρακωλυτική στάση με την βρετανική πλευρά, να φέρεται πρόθυμη να αναγνωρίσει τα μέχρι τούδε δοσίλογα τμήματα, ως τμήματα τα οποία φέρονταν έτοιμα να στραφούν στο αντικατοχικό αντάρτικο και φέρονταν ότι είχαν ενταχθεί εν προκειμένω στις διαταγές τους Ε.Δ.Ε.Σ., καθώς ο ίδιος ο Ζέρβας φαινόταν πρόθυμος να τους δεχτεί, αλλά αποτράπηκε από τους βρετανούς¹¹⁵⁴. Η πρακτική αυτή μόνο τυχαία δεν μπορεί να θεωρηθεί με δεδομένη την παγιωμένη πλέον αντίληψη της βρετανικής εξωτερικής για την ανάγκη ανάσχεσης της δυναμικής του μετώπου Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., μέσω της στήριξης ένοπλων σχηματισμών αμφίβολης ταυτότητας, οι οποίοι κατά προέκταση περιλάμβαναν την χρήση των αναβαπτισμένων ταγμάτων ασφαλείας¹¹⁵⁵.

Ακόμα, φέρονταν, ότι ήταν πρόθυμα να υπακούσουν στις εντολές της εξόριστης κυβέρνησης¹¹⁵⁶. Στο ζήτημα το οποίο έθετε η Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή προς το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής στα μέσα Οκτωβρίου 1944, η απάντηση του Καίρου δια στόματος του Wickstead ήταν, ότι η στάση του Ζέρβα ήταν υποκριτική και μάλιστα ψευδόταν όταν ανέφερε την ενημέρωση του Σαράφη σχετικά, ενώ τόνιζε ότι ο Ε.Ε.Σ. δρούσε εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ., είχε αποκηρυχθεί από την εξόριστη κυβέρνηση¹¹⁵⁷. Σε κάθε περίπτωση διασαφηνιζόταν, ότι η πραγματική αντιστασιακή δράση ως επιλογή προέκυπτε από την ένταξη στον Ε.Λ.Α.Σ. ή σε αντίθετη περίπτωση υπήρχε η επιλογή της παράδοσης με δεδομένο, ότι ο Ε.Λ.Α.Σ. φερόταν πιστός στην δέσμευση του για σεβασμό της ασφάλειας των αιχμαλώτων του¹¹⁵⁸. Τέλος, τονιζόταν, ότι η οποιαδήποτε στήριξη του Ε.Ε.Σ. θα σήμαινε εμφύλιο πόλεμο¹¹⁵⁹. Όμως, η προοπτική

¹¹⁴⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁵⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁵¹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁵² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁵³ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁵⁴ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924// C.M.Woodhouse, , το μήλον της

Έριδος, Εξάντας Αθήνα 1976, σ. 143

¹¹⁵⁵ Papastratis P., *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 140-143, 144-150, 183

¹¹⁵⁶ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924

¹¹⁵⁷ N.G.L.Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 257

¹¹⁵⁸ Οπ. σ. 257

¹¹⁵⁹ Οπ. σ. 257

εμφυλίου ήταν ορατή για την βρετανική πλευρά και θεωρούμενη ως αναπόφευκτη στα πλαίσια της εναντίωσης στον Ε.Λ.Α.Σ., αλλά το ζήτημα ήταν η διαμόρφωση των συσχετισμών, οι οποίοι θα επέτρεπαν την θετική για την στρατηγική τους έκβαση¹¹⁶⁰.

Όμως, όχι μόνο δεν παρουσίασαν μεταβολή στην στάση τους, αλλά αρνούνταν να συνεργαστούν και ήταν επιθετικά προς τον Ε.Λ.Α.Σ. χωρίς καμία διάθεση να παραδοθούν στις δυνάμεις του, δηλαδή δεν καταγράφηκαν σημαντικές μεταβολές, η βρετανική στάση επέλεγε στα πλαίσια της ακολουθητέας στρατηγικής της να δείχνει ανοχή προς τα δοσίλογα τμήματα δείχνοντας πίστη στους ισχυρισμούς τους¹¹⁶¹. Σε αυτή την κατεύθυνση, χρησιμοποιήθηκε και η προβολή της υποτιθέμενης προθυμίας των εν λόγω ένοπλων δοσίλογων ομάδων, να ταχθούν υπό τις διαταγές της εξόριστης κυβέρνησης και να πολεμήσουν τις κατοχικές δυνάμεις¹¹⁶². Η άφιξη του Jellicko στην Μακεδονία ως αρχηγός του ανάλογου τμήματος της Force 140 μεταβίβασε την βούληση του στρατηγού Scobie προς τον αρχηγό του Ε.Λ.Α.Σ. για την αξιοποίηση των δυνάμεων του Ε.Ε.Σ. για πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των κατοχικών δυνάμεων, τονίζοντας μάλιστα την συνολική αριθμητική ισχύ των δοσίλογων τμημάτων, η οποία εκτιμούταν σε 8.000 ενόπλους, με δεδομένη και την προθυμία των εν λόγω τμημάτων να συμμορφωθούν με τις διαταγές του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής και της εξόριστης κυβέρνησης, ισχυρισμοί οι οποίοι αμφισβητήθηκαν από τον Σ.Ο.Ε. ως αίολοι¹¹⁶³. Η Force 140 αποτέλεσε το βρετανικό εκστρατευτικό σώμα στην Ελλάδα, το οποίο αφίχθη κατά την απελευθέρωση υπό την αρχηγεία του στρατηγού Scobie είναι σαφές, ότι δεν στόχευε στην ανάληψη πολεμικής δράσης, αλλά στην πραγμάτωση της βρετανικής στρατηγικής.

Ο θεωρούμενος φιλοβρετανισμός και τα σαφή αντικομμουνιστικά αισθήματα των εν λόγω ομάδων, καθώς και η δυνατότητα αποφυγής της δια της βίας καταστολής τους, καταδεικνύουν την μεθόδευση της βρετανικής πλευράς για την διατήρησή τους, έστω και με έμμεσο τρόπο, δηλαδή ενσωματώνοντας αυτά τα τμήματα σε αντάρτικες ομάδες, με όμοια χαρακτηριστικά, ώστε μεταπολεμικά να αξιοποιηθούν ως αντίβαρο του Ε.Α.Μ. σε περίπτωση ρήξης κατά το πρότυπο οργανώσεων με αντικομμουνιστικό προσανατολισμό, οι οποίες λογίζονταν ως οργανώσεις αντίστασης. Στην συγκυρία αυτή, δηλαδή κατά το φθινόπωρο του 1944 και ειδικότερα από τον Οκτώβριο έως τον Νοέμβριο του 1944, η αποφασιστικότητα του Ε.Λ.Α.Σ. να διαλύσει κάθε δύναμη ένοπλης επιβουλής προς τον ίδιο πίεσε, την βρετανική πλευρά να δημιουργήσει ταχύτατα αναχώματα¹¹⁶⁴. Τα αντίβαρα προς το Ε.Α.Μ., τα οποία φέρεται, να αναζητούσε η βρετανική πλευρά στους κάθε λογής αντικομμουνιστικούς σχηματισμούς, από τον Ε.Δ.Ε.Σ. έως τον Ε.Ε.Σ., τουλάχιστον στην περίπτωση της Μακεδονίας.

Βέβαια, σε κάθε περίπτωση ο Ε.Λ.Α.Σ. είχε αφήσει το περιθώριο επιλογής της λύσης της παράδοσης στους ενόπλους, οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις το αρνούνταν¹¹⁶⁵, αν και καταγράφεται η τήρηση της δέσμευσης του Ε.Λ.Α.Σ. στις

¹¹⁶⁰ Papastratis P., *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, σ. 140-143, 144-150

¹¹⁶¹ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421// F.O. 371/43694/R1683, 16924

¹¹⁶² Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421//F.O. 371/43694/R16924// N.G.L.Hammond, *Αντική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 254, 257, 289,

¹¹⁶³ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421//F.O. 371/43694/R16924// N.G.L.Hammond, *Αντική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 254, 257, 289,

¹¹⁶⁴ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁶⁵ Σ.Ο.Ε., σειρά HS 5, φάκελος 421

περιπτώσεις κατά τις οποίες επιλέχθηκε¹¹⁶⁶. Σύμφωνα με τον Ε.Λ.Α.Σ. το γεγονός αυτό οφειλόταν στους βρετανικούς σχεδιασμούς¹¹⁶⁷. Σύμφωνα με τους βρετανούς, η άρνηση των ενόπλων να παραδοθούν οφειλόταν στην έλλειψη εμπιστοσύνης για τις προθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. θεωρώντας, ότι δεν ήταν διασφαλισμένη η ακεραιότητα τους¹¹⁶⁸. Οι βρετανοί, οι οποίοι επίσης δεν είχαν εμπιστοσύνη στον Ε.Λ.Α.Σ. φέρονταν πρόθυμοι να γίνουν εγγυητές της διαδικασίας και να παρέχουν συνδέσμους αξιωματικούς για την επιτήρηση των δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ., οι οποίες θα επιτηρούσαν τους συλληφθέντες αιχμαλώτους¹¹⁶⁹. Σε κάθε περίπτωση όμως, δεν ήταν ιδιαίτερα πρόθυμοι να προωθήσουν την παράδοση αυτών των δυνάμεων στον Ε.Λ.Α.Σ.. Έτσι, το αδιέξοδο επιτεινόταν, καθώς οι ένοπλοι ζητούσαν να παραδοθούν στις βρετανικές δυνάμεις, οι οποίες ήταν ολιγάριθμες¹¹⁷⁰. Όμως, ακόμα και μετά την άφιξη της Force 140 δεν καταγράφηκε ιδιαίτερη δραστηριότητα, εκτός ορισμένων συγκρούσεων τον Οκτώβριο του 1944 με γερμανικές οπισθοφυλακές και δυνάμεις του Ε.Ε.Σ., οι οποίες σύμφωνα με τον Prentis πρόταξαν κοινή άμυνα με τις αποχωρούσες κατοχικές δυνάμεις τόσο απέναντι στις συμμαχικές δυνάμεις, όσο και απέναντι στον επιτιθέμενο Ε.Λ.Α.Σ.¹¹⁷¹. Όμως, δεν ακολούθησε περαιτέρω κλιμάκωση των βρετανικών πρωτοβουλιών, καθώς η δύναμη αυτή αν και στάθμευε πλησίον της Κοζάνης, όπου βρισκόταν και το κυριότερο προπύργιο των συνασπισμένων δοσίλογων δυνάμεων, δεν ανέλαβε κάποιες σημαντικές πρωτοβουλίες, εκτός ανεπιτυχών διαπραγματευτικών πρωτοβουλιών, οι οποίες αναλήφθηκαν και από τον Jellicko¹¹⁷². Προβαλλόταν από τον Ε.Ε.Σ. διαρκώς μία στάση φιλοβρετανική και ως μόνος ανασταλτικός παράγοντας για την παράδοση τους, ο φόβος της σφαγής από τον Ε.Λ.Α.Σ. και η ανεπάρκεια των βρετανικών δυνάμεων, ώστε να αναλάβουν την φρούρηση τους¹¹⁷³. Σε κάθε περίπτωση τουλάχιστον η βρετανική πλευρά γνώριζε, ότι ο Ε.Λ.Α.Σ. δεν κακοποιούσε τους αιχμαλώτους, σεβόταν την ασφάλεια τους, ακόμα και τους απελευθέρωνε, γεγονός το οποίο παραμένει άδηλο εάν κοινοποιήθηκε και στους διαπραγματευτές του Ε.Ε.Σ. από την ηγεσία της βρετανικής Force 140. Εξάλλου, στις διαπραγματεύσεις μεταξύ ΙΧ μεραρχίας του Ε.Λ.Α.Σ. και του Ε.Ε.Σ. με μεσολάβηση του Prentis παραδόθηκαν 28 αξιωματικοί, με σκοπό, όπως σημείωνε αργότερα ο Hammond να αποτραπεί η κλιμάκωση της βίας εναντίον του Ε.Ε.Σ.¹¹⁷⁴. Ακολούθησαν νέες άκαρπες διαπραγματεύσεις μεταξύ Ε.Λ.Α.Σ. – Ε.Ε.Σ. με βρετανική μεσολάβηση, στις οποίες αναφέρεται και ο βρετανός σύνδεσμος Chandler Geoffrey σε δραματικό τόνο, εστιάζοντας στην εμφύλια διάσταση της σύγκρουσης¹¹⁷⁵. Ο Woodhouse παρέθετε την εντύπωση την οποία αποκόμισε από τους οπλαρχηγούς πριν την σύγκρουση, σύμφωνα με την οποία επιδείκνυαν σεβασμό προς την αντιπροσωπεία του

¹¹⁶⁶ N.G.L.Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 215

¹¹⁶⁷ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁶⁸ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁶⁹ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁷⁰ S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421

¹¹⁷¹ N.G.L.Hammond, *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 214, 254

¹¹⁷² S.O.E., σειρά HS 5, φάκελος 421// Hammond N.G.L., *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ.209, 258

¹¹⁷³ Οπ. σ. 258

¹¹⁷⁴ Οπ. σ. 259

¹¹⁷⁵ G. Chandler, *Διχασμένη Χώρα. Μια Αγγλοελληνική τραγωδία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 2000 [έκδοση πρωτότυπου 1959], σ. 48-65

Ε.Λ.Α.Σ., καθώς αποτελούταν από αξιωματικούς του στρατού και όχι πολιτικούς επιτρόπους¹¹⁷⁶.

Στο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο η βρετανική εκστρατευτική δύναμη δεν εκστράτευε εναντίον κάποιου υπαρκτού εχθρού, όπως οι αποχωρούσες γερμανικές δυνάμεις ή οι εγχώριοι συνεργάτες τους, παρά μόνο παρίστατο σε ανεπιτυχείς διπλωματικές πρωτοβουλίες, ο Ε.Ε.Σ. φέρεται να ενεπλάκη σε λεηλασία χωριών στα Σέρβια, καθώς όπως ο Hammond τόνιζε ο αποκλεισμός του Ε.Λ.Α.Σ. τους είχε αποστερήσει τα τρόφιμα¹¹⁷⁷.

Ακολούθησε η συντριπτική επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ., η οποία οδήγησε στην ‘καταστροφή του Ε.Ε.Σ. στις 24/11/1944 από τον Ε.Λ.Α.Σ.’¹¹⁷⁸, όπως σχολίαζε ο Hammond και την κατάληψη της Κοζάνης. Αντίθετα, από την βρετανική πλευρά δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερη δραστηριότητα παρά μόνο έγιναν προπαρασκευαστικές επιθέσεις σε στρατηγικές θέσεις γύρω από την πόλη και η βρετανική δύναμη εισήλθε μετά την συντριβή του Ε.Ε.Σ. από τον Ε.Λ.Α.Σ.¹¹⁷⁹. Η επίθεση στον καταρρέοντα Ε.Ε.Σ. και μάλιστα σε περιφερειακές θέσεις από τις βρετανικές δυνάμεις, μπορεί να θεωρηθεί, ότι αποσκοπούσε τόσο στην αποτροπή σχηματισμού εντυπώσεων στήριξης προς τους ένοπλους δοσιλόγους, αλλά και συμμετοχής στην διαφαινόμενη νίκη και θριαμβευτική κατάληψη της πόλης. Εξάλλου, στην αφήγηση του Hammond, ο οποίος έκανε ιδιαίτερη μνεία στην απελευθέρωση της πόλης, αναφερόμενος βέβαια με τρόπο κατά τον οποίο δημιουργούσε την εντύπωση νίκης των βρετανικών όπλων και όχι του Ε.Λ.Α.Σ.¹¹⁸⁰. Το ύφος αυτό φαίνεται να ακολούθησαν και τα ειδησεογραφικά πρακτορεία B.B.C. και United Press¹¹⁸¹. Τα γεγονότα σηματοδότησαν την λήξη των εχθροπραξιών και την μετάβαση στην απελευθέρωση.

Καταλήγοντας, προκύπτει η ανάγκη για την διατύπωση παρατηρήσεων και συμπερασμάτων σχετικά με τον βρετανικό ρόλο, με βάση τα στοιχεία των προηγούμενων κεφαλαίων σχετικά με το ζήτημα, αλλά κυριότερα του παρόντος. Είναι σαφές ότι η βρετανική εξωτερική πολιτική, όπως χαρασσόταν από το Foreign Office και διέτρεχε όλη την βαθμίδα των υπηρεσιών, οι οποίες επιχειρούσαν στο κατεχόμενο ελληνικό έδαφος, εστίαζε στην πραγμάτωση των μακροπρόθεσμων στόχων. Κρίσιμο στοιχείο θεωρήθηκε η επιστροφή του ανεπιθύμητου από τον ελληνικό λαό βασιλιά Γεωργίου Β', με συναινετικά ή συγκρουσιακά μέσα. Με αυτό το δεδομένο ήταν ζωτικής σημασίας ο έλεγχος και περιστολή της δύναμης του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., το οποίο σαφώς εναντιωνόταν σε αυτή την πολιτική, αφού δεν ήταν δυνατή η διάσπαση του ή η πλήρης ρήξη με αυτό. Έτσι, αναζητήθηκε η περιστολή του με μία τακτική η οποία εμφάνιζε δύο σκέλη. Αφενός παρέσυρε το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. σταδιακά σε παγίδευση, καθώς δεσμευόταν από τους Βρετανικούς σχεδιασμούς, όπως στην περίπτωση του συμφώνου των εθνικών ομάδων ή την συμφωνία της Καζέρτας. Παράλληλα, η μη συμμόρφωση με τους προτεινόμενους όρους οδηγούσε σε τελεσιγραφικές απειλές για διακοπή του εφοδιασμού σε όπλα ή ακόμα και δημόσια δυσφημιστική καταγγελία. Αφετέρου, αναζητούνταν οργανώσεις, ωφέλιμες για την βρετανική εξωτερική πολιτική, δηλαδή μοναρχικές, συντηρητικές ή

¹¹⁷⁶ C.M.Woodhouse, , το μήλον της *Εριδος*, Αθήνα, Εξάντας 1976, σ. 143

¹¹⁷⁷ Hammond N.G.L., *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 261

¹¹⁷⁸ Οπ. σ. 289

¹¹⁷⁹ Οπ. σ.206, 209

¹¹⁸⁰ Οπ. σ. 254, 289

¹¹⁸¹ Οπ. σ. 254

αντικομμουνιστικές, οι οποίες θα ήταν δυνατό εν καιρώ να αντιταχθούν στην ισχύ του Ε.Λ.Α.Σ., ενώ όσο διαρκούσε ο πόλεμος θα ήταν ικανές να δρουν υποστηρικτικά για τις βρετανικές ομάδες σαμποτάζ. Έτσι, η αντίσταση ήταν για την βρετανική πλευρά χρήσιμη όχι ως μαζικό ένοπλο κίνημα, αλλά κυρίως ως στοιχείο στήριξης των μικρών και ευέλικτων μάχιμων βρετανικών σχημάτων, ενώ όφειλε σε κάθε περίπτωση να συμμορφώνεται πλήρως με τις βρετανικές πολιτικές φιλοδοξίες και να εκτελεί τις δέουσες διαταγές στο πεδίο της μάχης, χωρίς καμία δυνατότητα συνδιαμόρφωσης.

Ήταν λοιπόν, αναγκαίο όχι μόνο ο Ε.Λ.Α.Σ., να έχει ένα αντίβαρο ή περισσότερα, αλλά να επιχειρηθεί ο κατακερματισμός των ζωνών δράσης του, να του αφαιρεθούν τμήματα εδάφους τα οποία έλεγχε και τα οποία θα αποδεικνύονταν χρήσιμο προγεφύρωμα για την κατάληψη, της Μακεδονίας, της Θεσσαλονίκης και της εξουσίας. Η κατάληψη της εξουσίας καθεαυτής, δεν θα ήταν βέβαια σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα ενός πραξικοπηματικού σχεδιασμού, αλλά περισσότερο το απότοκο μίας σύγκρουσης μεταξύ του λαϊκού κινήματος, που εκπροσωπούσε το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και της βρετανικής πλευράς. Μία σύγκρουση, η οποία θα κατέληγε φυσικά, όχι μόνο στην πολιτική διένεξη, αλλά στην ένοπλη βία και τον εμφύλιο, με δεδομένη την πρόβλεψη για άφιξη βρετανικών δυνάμεων σε ελληνικό έδαφος άμα τη απελευθέρωση, ώστε να εμπεδωθεί ο νόμος και η τάξη, καθώς και η θέση του μονάρχη συντομότερα ή αργότερα, παράλληλα με την στήριξη της σωστής για την βρετανική στρατηγική πλευράς.

Την συγκεκριμένη ανάγκη συμμεριζόταν και η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., η οποία στόχευε στην μεταπολεμική εμπέδωση της τάξης και όχι τόσο στην αντίσταση προς έναν εχθρό, ο οποίος κάποτε μπορούσε να ευαρεστηθεί, ώστε να αποφασίσει την αποχώρησή του.

Η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. θα μπορούσε λοιπόν να αποτελέσει ιδεατό μοντέλο για αυτό τον σχεδιασμό, αν και παρά την στήριξη την οποία έλαβε αρχικά, αποδείχθηκε απρόθυμη και ανίκανη να δράσει, εκτός του πεδίου πρόκλησης περιπλοκών, οι οποίες αποδείχθηκαν θανάσιμες για την ύπαρξη της. Έτσι, αν και η Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. δεν ήταν δυνατό να αναπτυχθεί στο επιθυμητό μοντέλο, εργαλειοποιήθηκε ο ρόλος της, ώστε να αποτελέσει τον μοχλό πίεσης και διεμβόλισης της ισχύος του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. στην Μακεδονία.

Όσο δραστήρια αντιδραστικά και δοσίλογα στοιχεία της βάσης της οργάνωσης, ίσως τα μόνα δραστήρια, εξαπέλυαν επιθέσεις εναντίον του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και της βάσης του, ενώ απουσίαζε η ένοπλη αντικατοχική δράση, η βρετανική πλευρά φρόντιζε να προωθήσει την διένεξη σε παραγωγική κατεύθυνση.

Έτσι, ήταν η συγκυρία κατά την οποία προέκυψε το ζήτημα της αναγνώρισης της Π.Α.Ο. ως ισότιμης οργάνωσης αντίστασης και συμμετοχής της στο Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, οπότε εν μέσω ρήξης και συγκρούσεων Ε.Λ.Α.Σ. - Π.Α.Ο., η ηγεσία της δεύτερης επέλεγε τον εκβιασμό και τις απειλές σε βάρος του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. με κύριο αίτημα την απόσπαση αποκλειστικού ελέγχου σε ζώνη της κεντρικής Μακεδονίας και την οριστική έξωση του ισχυρού στην περιοχή Ε.Λ.Α.Σ.. Φυσικά, θα ήταν παράλογο να γίνει δεκτή μία τέτοια απαίτηση, η οποία περιλάμβανε ταπεινωτικούς και προκλητικούς όρους και μάλιστα υπό το καθεστώς εκβιασμού. Έτσι, η σύγκρουση όχι μόνο δεν λύθηκε, αλλά κλιμακώθηκε, ενώ η βρετανική πλευρά ασκούσε ανεπιτυχείς και αντιφατικές πιέσεις προς τον Ε.Λ.Α.Σ., παραβλέποντας τόσο την επιθετικότητα της Π.Α.Ο., όσο και την δράση εναντίον βρετανών πρακτόρων, η οποία κατέληξε σε επίθεση εναντίον βρετανικού τμήματος και την ματαίωση επιχείρησης σαμποτάζ. Αυτά τα μοιραία λάθη δεν συγκρίνονταν βέβαια με την φερόμενη ως απαράδεκτη και μονοπωλιακή συμπεριφορά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. σε σχέση με τις λοιπές δυνάμεις

αντίστασης, ακόμα και όταν αυτές δεν ασκούσαν ιδιαίτερη αντιστασιακή δράση. Έχοντας ποντάρει επί της ουσίας στην στήριξη του εκβιασμού της Π.Α.Ο. προς τον Ε.Λ.Α.Σ. και έχοντας χάσει με δεδομένη την ραγδαία αποδιάθρωση της ένοπλης βάσης της Π.Α.Ο. από την αντεπίθεση του Ε.Λ.Α.Σ., προέβαλλε το σχέδιο διάσωσης της οργάνωσης με την συγχώνευση της στον Ε.Δ.Ε.Σ.. Ένα σχέδιο το οποίο προβλεπόταν να διορθώσει κάθε προβληματική πτυχή της οργάνωσης, όπως ο δοσιλογισμός και κυριότερα να απωθήσει οριστικά τον Ε.Λ.Α.Σ. από την κεντρική Μακεδονία προκαλώντας ρήγμα στην εδαφική του συνέχεια, την διάταξη δυνάμεων του και τις στρατηγικές προοπτικές του. Παράλληλα, ο Ε.Δ.Ε.Σ. θα αναλάμβανε τον έλεγχο αυτής της ζώνης προκαλώντας νέες περιπλοκές στον Ε.Λ.Α.Σ., αποδυναμώνοντας τον. Αυτό το ευφύες πλάνο τελικά δεν τέθηκε σε εφαρμογή λόγω της οριστικής διάλυσης της Π.Α.Ο., αλλά κυριότερα λόγω των ανεξέλεγκτων συνεπειών, οι οποίες θα προέκυπταν. Θα κατέληγε λοιπόν η βρετανική πλευρά σε σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ., χάνοντας την οποιαδήποτε ελπίδα επίτευξης των στόχων με την διπλωματία των βρετανών συνδέσμων έως την άφιξη του εκστρατευτικού σώματος κατά την απελευθέρωση. Ακόμα, το εύθραυστο πλεονέκτημα των αναβαπτισμένων από Π.Α.Ο. σε Ε.Δ.Ε.Σ. ενόπλων τμημάτων στην κεντρική Μακεδονία, θα κατέρρεε με δεδομένη την ιδιαίτερη δυσκολία του Ε.Δ.Ε.Σ., να διατηρήσει τις θέσεις του απέναντι στον Ε.Λ.Α.Σ. ακόμα και στην Ήπειρο, όπου τις περισσότερες φορές διασώθηκε από την βρετανική μεσολάβηση και διαιτησία.

Όμως, την διάλυση της Π.Α.Ο. ακολούθησε η προσέγγιση και διαχείριση του ζητήματος των δοσίλογων σχημάτων στην Μακεδονία με σημαντικότερο τον συνασπισμό του Ε.Ε.Σ.. Οι μανούβρες και οι παλινωδίες της βρετανικής πλευράς στο ζήτημα συνδυάστηκαν με την ανοιχτή καταστρατήγηση υπογεγραμμένων και προφορικών συμφωνιών. Ο στόχος όμως δεν ήταν η αποφυγή της απευκαταίας και περιττής αιματοχυσίας, που θα προέκυπτε με την σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ., αλλά μάλλον η εκμετάλλευση μίας ευκαιρίας να παρεμβληθούν στην διαδικασία επικράτησης του Ε.Λ.Α.Σ. σε όλη την βόρεια Ελλάδα την παραμονή της απελευθέρωσης.

Σε αυτή την λογική εντάσσεται η απόλυτα αντιφατική, αλλά διόλου τυχαία απόπειρα, να υπαχθούν τα τμήματα του Ε.Ε.Σ. στις διατάξεις της συμφωνίας της Καζέρτας για τα τάγματα ασφαλείας, ως ομόλογος σχηματισμός στην Μακεδονία, ενώ στην συνέχεια προέκυψαν οι ενδιαφέρουσες αιτιάσεις του ίδιου του Ε.Ε.Σ., να αναγνωριστεί ως τμήμα του Ε.Δ.Ε.Σ., προσθέτοντας το μόνο που τους έλειπε για να συγκλίνει με τον δεύτερο, δηλαδή ένα 'Δ', όπως επεσήμαιναν στελέχη του πρώτου. Βέβαια, η καινοφανής αιτίαση δεν έγινε πράξη λόγω των άμεσων και καταλυτικών συνεπειών, οι οποίες θα ακολουθούσαν, δηλαδή η ρήξη με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., ο εμφύλιος και η σύγκρουση, η οποία πιθανότατα θα απέβαινε λόγω των δεδομένων συσχετισμών σε βάρος της βρετανικής πλευράς και των συμμάχων της. Αντίθετα, προκλήθηκε η υποκριτική παρελκυστική τακτική της υποτιθέμενης προσπάθειας συμβιβασμού με τον Ε.Ε.Σ.. Η πραγματική διάσταση του εγχειρήματος, η οποία άγγιζε τα όρια του εμπαιγμού, δεν αποδεικνύεται μόνο από τις αφηγήσεις και των δύο πλευρών, οι οποίες μπορούν να κατηγορηθούν ως εκατέρωθεν προκατειλημμένες και εμπαθείς, αλλά και από τα αδιάβλητα τεκμήρια της βρετανικής πλευράς, όπως κυρίως αποτυπώθηκαν στις αρχειακές καταγραφές τους. Δηλαδή τα τεκμήρια τα οποία συντάχθηκαν σε συγχρόνως με τα γεγονότα και διαδραμάτισαν ζωτικό ρόλο για την ενημέρωση και επικοινωνία της βρετανικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, ώστε να σχεδιάσουν τις επόμενες

κινήσεις τους. Έτσι, οι κατά τόπους εγκλωβισμένες δυνάμεις του Ε.Ε.Σ. και των λοιπών δοσιλόγων, αναζήτησαν στις περιπτώσεις συμβιβασμό ή τουλάχιστον έδειχναν ζωνηρό ενδιαφέρον. Ένας συμβιβασμός, που εύλογα συνοψιζόταν στην παράδοση των ίδιων και του οπλισμού τους, την εγγύηση της ασφάλειας των αιχμαλώτων και την κρίση της υπόθεσης τους μετά από δίκαιη δίκη, έστω και αν μεσολαβούσε η βρετανική πλευρά ως εγγυήτρια δύναμη, όρους τους οποίους αποδέχτηκε ο Ε.Λ.Α.Σ. σε γενικές γραμμές. Αν και σε όσες παραδόσεις ενόπλων του Ε.Ε.Σ. έγιναν, καταγράφηκε η υποδειγματική τήρηση των συμφωνηθέντων από τον Ε.Λ.Α.Σ., η βρετανική πλευρά εξακολουθούσε να ανησυχεί και να αμφιβάλλει, ενώ παράλληλα συμμετείχε με τρόπο δημιουργικό σε διαπραγματεύσεις, οι οποίες ολοένα και συχνότερα κατέληγαν σε αποτυχία και αιματηρή σύγκρουση.

Όμως, το εντυπωσιακότερο γεγονός ήταν, ότι την στιγμή όπου ακόμα και η σύναψη συμφωνίας για την παράδοση των ένοπλων δοσιλόγων έμοιαζε ηράκλειος άθλος ή από την άλλη πλευρά δυνάμεις αυτής της προέλευσης εμπλέκονταν σε σωρεία εγκληματικών πράξεων εις βάρος του τοπικού πληθυσμού και ήταν αμετανόητα επιθετικές προς τις δυνάμεις της αντίστασης, έπεσε σαν κεραυνός η βρετανική ντιρεκτίβα, η οποία απαιτούσε την ένταξη των δυνάμεων του Ε.Ε.Σ. στον Ε.Λ.Α.Σ., ώστε άμεσα να αξιοποιηθεί λαμβάνοντας την δέουσα αντιαξονική δράση. Το ευφάνταστο αυτό emphatic αίτημα της βρετανικής πλευράς προς τον Ε.Λ.Α.Σ., είναι λογικό να ερμηνεύεται ως αποπροσανατολιστική προσπάθεια να κερδηθεί χρόνος, ώστε να διατηρηθούν οι δοσίλογες δυνάμεις. Οι δυνάμεις αυτές στην καλύτερη δυνατή έκβαση, θα μπορούσαν για παράδειγμα να “εμπεδώσουν την τάξη” σε αστικά κέντρα και την ύπαιθρο κατά την διάρκεια της γερμανικής αποχώρησης έως την άφιξη των βρετανικών δυνάμεων, οι οποίες θα αναλάμβαναν την διοίκηση, αποτρέποντας το ενδεχόμενο το κενό εξουσίας, που θα προέκυπτε, να άφηνε στον Ε.Λ.Α.Σ. την δυνατότητα ελέγχου τέτοιων περιοχών.

Τελικά, η προσεκτικά σχεδιασμένη τελετή παράδοσης – παραλαβής, δεν λειτούργησε με τον επιθυμητό για την βρετανική πλευρά, ώστε η διένεξη εξετράπη σε οξεία αιματηρή σύγκρουση μεταξύ των συναθροισμένων ετερόκλητων δοσίλογων δυνάμεων και του Ε.Λ.Α.Σ. στην Μακεδονία σε μία σειρά μάχες. Οι βρετανικές δυνάμεις βέβαια, έχοντας με προσοχή φροντίσει κατά την διάρκεια αυτή της περιόδου, να αποφύγουν την ρήξη και την σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ., τουλάχιστον σε συνθήκες μη ελεγχόμενες και επιθυμητές, ήταν σε θέση να συμμετέχουν απρόθυμα και εκ του μακρόθεν στην απελευθέρωση των πόλεων, οι οποίες ελέγχονταν από τις δοσίλογες δυνάμεις. Έτσι, η μηδαμινή και σε περιπτώσεις όπως αυτή της Θεσσαλονίκης, εκ των υστέρων βρετανική συνδρομή, μεταφράστηκε από την προπαγάνδα στα βρετανικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, ως βρετανικός θρίαμβος. Η εμφύλια σύγκρουση με κεντρικό διακύβευμα το πολιτειακό ήταν προ των πυλών, όπως και οι ενισχύσεις της Force 140, η οποία αποτέλεσε το μεταπελευθερωτικό βρετανικό εκστρατευτικό σώμα στην Ελλάδα. Έχοντας εξουδετερωθεί προς το παρόν οι εγχώριοι ένοπλοι πρόθυμοι, αποτέλεσε την δύναμη σταθεροποίησης, η οποία ήταν έτοιμη να εμπεδώσει την τάξη, να αποτρέψει το χάος και την αναρχία, να στηρίξει την νόμιμη κυβέρνηση.

ΙΧ. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ

α) ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Ένας εύλογος προβληματισμός αναφύεται, όταν ο μελετητής αναλογίζεται τον τρόπο και τις συνθήκες υπό τις οποίες διαμορφώνεται η ιστορική γνώση.

Σε μία μελέτη όπως η παρούσα είναι σαφές, ότι η απόπειρα συγκρότησης μίας αφήγησης, η οποία αναπαριστά το ιστορικό παρελθόν και αναφέρεται στα γεγονότα, βασίζεται κυρίως στην μελέτη του πλήθους των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, οι οποίες είναι δυνατό να εντοπιστούν, να επεξεργαστούν και να αξιοποιηθούν ανάλογα. Όμως, το ζήτημα είναι, ότι τα τεκμήρια, αποτελούν αφηγήσεις, υπομνήματα και άλλων ειδών σπαράγματα μίας πραγματικότητας παρελθούσας ανεπιστρεπτί, για την αξιολόγηση και διακρίβωση των συνθηκών, της οποίας δεν διατίθεται κάποια εμπειρική μέθοδος, αλλά μάλλον η κριτική προσέγγιση τους.

Αυτή η κριτική προσέγγιση είναι απαραίτητο σε κάθε περίπτωση να διασαφηνισθεί. Έτσι, τα τεκμήρια δεν μπορεί να αποτελέσουν μία αντικειμενική καθ' εαυτό πραγματικότητα, αλλά αντίθετα διαμεσολαβούνται από την ιστορική πραγματικότητα, στην οποία και δημιουργήθηκαν. Τα τεκμήρια στην σύγχρονη ιστορική μελέτη αποτελούν κυριότερα, όπως ήδη αναφέρθηκε απομνημονεύματα, διαταγές, προκηρύξεις και κάθε είδους κείμενα. Κείμενα τα οποία υπόκεινται στους όρους της περιόδου και των συνθηκών της οποίας συντάχθηκαν. Εξυπηρέτησαν ορισμένες αναγκαιότητες, αποτύπωσαν την εφαρμογή και αρθρώθηκαν στα πλαίσια ορισμένων γλωσσικών πλαισίων, εκφράζοντας τον λόγο που διαμορφωνόταν βάσει συγκεκριμένων όρων. Οπότε αυτή λειτουργία μπορεί να θεωρηθεί, ως μία διαδικασία διαμεσολάβησης, η οποία χαρακτηρίζεται από υποκειμενικότητα. Τα τεκμήρια δεν αποτελούν καθαρή ανάκλαση των ιστορικών γεγονότων, αλλά τον τρόπο με τον οποίο ορισμένα ιστορικά υποκείμενα προσέλαβαν το νόημα των ιστορικών γεγονότων βάσει των αξιακών τους προϋποθέσεων, στις οποίες υπόκειντο, αλλά και του χρόνου στον οποίο διαρθρώθηκαν ως λόγος. Οπότε, η προσέγγιση του ιστορικού παρελθόντος πραγματοποιείται με τρόπο διαμεσολαβημένο.

Αλλά και η μελέτη τους υπόκειται σε περιορισμούς, καθώς ο μελετητής επιλέγει το προς εξέταση θέμα, προσδιορίζει τις παραμέτρους βάσει των οποίων θα προσδιοριστεί, την μέθοδο που θα ακολουθηθεί, την διάρθρωση του κειμένου, την επιλογή των πρωτογενών πηγών και του λοιπού υλικού. Όλες οι παραπάνω διαδικασίες αποτελούν μία μορφή επιλογής. Όμως, ακόμα περισσότερο υφίσταται ο παράγοντας της υποκειμενικότητας στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονται τελικά τα τεκμήρια, η μέθοδος που αναλύονται και η εκφορά ιστορικού λόγου. Ακόμα, και η αναφορά στα γεγονότα, τα οποία καταγράφονται σε ένα γραπτό κείμενο υπόκειται σε μία διαδικασία μετάφρασης, όχι μόνο γιατί άλλος αφηγητής μιλά μία άλλη γλώσσα από την μητρική του μελετητή, αλλά ενδεχομένως αιτία να αποτελεί η επιλογή μίας μορφής γλώσσας από τον αφηγητή ή συντάκτη του κειμένου, η οποία προέρχεται από το παρελθόν. Ακόμα, ένα κείμενο ενδέχεται να παρουσιάζεται διαφοροποιημένο εξαιτίας της χρήσης για την οποία προορίζεται ή του αποδέκτη του. Για παράδειγμα, ένα κείμενο με μία συγκεκριμένη μορφή διάρθρωσης, δεδομένου, επειδή αποτελεί στρατιωτική αναφορά ή διπλωματική αλληλογραφία ή εσωτερικό κομματικό κείμενο ή οτιδήποτε άλλο.

Μία ακόμα μορφή μετάφρασης, ή επί της ουσίας διαφοροποίησης, η οποία εκδηλώνεται στις διαφορετικές μελέτες, είναι και η μεταφορά του νοήματος ενός κειμένου με όρους σύγχρονους, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί αναχρονισμός και είναι δυνατό,

να αποφευχθεί. Αλλά είναι δυνατό κάτι τέτοιο όσον αφορά τον τρόπο προσέγγισης του μελετητή, τις εμφάνσεις τις οποίες εντοπίζει, τις ευαισθησίες, οι οποίες διαμορφώνουν τελικά την προσέγγιση του. Έτσι, διαπιστώνεται μία ακόμα μορφή διαμεσολάβησης ή μάλλον πολλαπλές αλληλοεπικαλυπτόμενες διαδικασίες διαμεσολάβησης.

Όμως, είναι ερώτημα αν αυτό θα μπορούσε, να αποτελέσει αδιέξοδο. Αν μπορούσε να θεωρηθεί αδιέξοδο η αμφισβήτηση της απόλυτης βεβαιότητας σε μία ιστορική μελέτη, τότε προφανώς πρόκειται για μία δυσάρεστη και ανυπέρβλητη δυσκολία. Αλλά είναι σαφές, ότι δεν γίνεται λόγος για μία τέτοια προϋπόθεση. Δεν γίνεται λόγος ακόμα για μία ορισμένη προσέγγιση της αντικειμενικότητας, η οποία ως αξίωση αποτελεί μία μεθοδολογική επιλογή, άρα σε κάθε περίπτωση υποκειμενική επιλογή.

Επομένως, το ζήτημα δεν είναι η απέλπιδα προσπάθεια αποστείρωσης των τεκμηρίων από τα εγγενώς περιεχόμενα σε αυτά χαρακτηριστικά, ούτε βέβαια η αποστέρηση από τον μελετητή κάθε ερευνητικής ευαισθησίας, ώστε το αποτέλεσμα, αν είναι κατά το δυνατόν αμερόληπτο, καθώς σε κάθε περίπτωση ακόμα και αυτή η επίπονη και δίχως νόημα διαδικασία, είναι μία επιλογή ανάμεσα σε άλλες.

Αντίθετα, η προοπτική διεξόδου από την εννοιολογική και μεθοδολογική αβεβαιότητα, είναι αυτό, το οποίο από ιστορικούς και μελετητές οι οποίοι εστίασαν και εμβάθυναν στον παραπάνω προβληματισμό πριν και σαφώς αποτελεσματικότερα από τον γράφοντα, προσδιορίστηκε με τον όρο ‘‘αναστοχαστικότητα’’. Με την αναστοχαστικότητα εννοείται η αναγνώριση και η συνειδητοποίηση των συνθηκών οι οποίες υπεισέρχονται στην ιστορική έρευνα, και κυριότερα η λειτουργία διαμεσολάβησης η οποία πραγματοποιείται σε πολλαπλές κατευθύνσεις και επάλληλα επίπεδα ανάλυσης. Έτσι, συνειδητοποιώντας τον εν λόγω περιορισμό, όχι μόνο διαλύονται οι απατηλές επιδιώξεις για μία απροσδιόριστη και τελικά κενή περιεχομένου αντικειμενική ανασύνθεση της παρελθούσας ιστορικής πραγματικότητας, αλλά καθίσταται δυνατή η μεθοδολογικά επιστημονική και εναργής προσέγγιση και απόπειρα κατανόησης αυτής της άλλης χρονικότητας.

β) ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ

Σε συνέχεια αυτού του συλλογισμού, θα επιχειρηθεί η κριτική επαναπροσέγγιση των πηγών στις οποίες βασίστηκε η παρούσα μελέτη, ώστε να αναδειχθούν πτυχές τις συγκυρίας στην οποία συγκροτήθηκαν ως ιστορικός λόγος.

Οι πρώτες καταγραφές σχετικά με την Π.Α.Ο. προέρχονται από το Γενικό Επιτελείο Στρατού, οπότε το 1949 βάσει νόμου αναγνωρίστηκε η εθνική αντίσταση. Όμως, η αναγνώριση αυτή νοούταν ως ανάδειξη των οργανώσεων, οι οποίες χωρούσαν στο ασφυκτικό μετεμφυλιακό πλαίσιο του ελληνικού κράτους. Έτσι, επιλέχθηκε η αναγνώριση μίας σειράς οργανώσεων, όπως του Ε.Δ.Ε.Σ. και της Π.Α.Ο., αλλά τελικά και του Ε.Ε.Σ., ο οποίος αυτοπροσδιορίστηκε ως τμήμα των Εθνικών Ομάδων Ανταρτών. Οι Ε.Ο.Α. αποτέλεσαν μία γενική ονομασία υπό την οποία συστεγάστηκαν υστερόχρονα διαφορετικές οργανώσεις. Κίνητρο για την αναγνώριση εκτός από το γεγονός καθ’ εαυτό, ήταν η παροχή υλικών απολαβών, σε μία διαδικασία, η οποία στην πραγματικότητα δεν τερματίστηκε σε ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, αλλά διεστάλη. Έτσι, επανέρχονται μαχητής του Ε.Ε.Σ. αιτούμενος την αναγνώριση και την παροχή υλικών απολαβών ακόμα στην διάρκεια της δικτατορίας με την επανεπικαιροποίηση του αντικομμουνισμού. Φυσικά η διαδικασία δεν ήταν χωρίς αντιλόγους και διενέξεις από

άλλα στελέχη της φερόμενης ως εθνικόφρονας αντίστασης, τα οποία θίγονταν από την αναγνώριση των δοσιλόγων ως αντιστασιακών, αν και ορισμένοι από αυτούς, όπως ο Κομνηνός Πυρομάγλου είχαν αποτελέσει συμπολεμιστές τους.

Τελικά, αυτή η διαδικασία αναπροσαρμογής με την εμπλοκή του Γ.Ε.Σ. ως θεσμικού φορέα αναγνώρισης της αντιστασιακής δράσης έληξε για την Π.Α.Ο. και την εθνικόφρονα αντίσταση σύντομα, όχι όμως και για τους αρνητές της, καθώς το μαζικότερο και πιο ενεργό αντιστασιακό μέτωπο το Ε.Α.Μ. και οι μετωπικές του οργανώσεις αναγνωρίστηκαν ως τμήμα της εθνικής αντίστασης μόλις το 1982 και ακολούθησε το 1989 η θεσμική άρση των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου.

Παράλληλα, σε μία διαδικασία που ξεκίνησε την επαύριον της απελευθέρωσης και υφίσταται διαρκείς μεταλλαγές και αναθεωρήσεις έως σήμερα, παρουσιάζονταν απομνημονεύματα, ημερολόγια, τμήματα αρχείου ή βιογραφίες προσώπων, τα οποία ενεπλάκησαν στην οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο..

Η πρώτη αναφορά στην Π.Α.Ο. γίνεται συνοπτικά από την “Λεγεώνα Εφεδρικών Πολεμιστικών Οργανώσεων Β. Ελλάδος”, στο βιβλίο της “Υπό το φώς της αλήθειας-Οργανώσεις Αντίστασης Β. Ελλάδος” το 1948, χωρίς να δίνει ιδιαίτερες πληροφορίες για την οργάνωση.

Ακολούθησε ο συνταγματάρχης και Γενικός Επιθεωρητής Νομαρχιών Μακεδονίας Αθ. Χρυσόχου, ο οποίος στο πεντάτομο έργο του με τίτλο “Η Κατοχή εν Μακεδονία” επιχείρησε να παρουσιάσει τις κατά την γνώμη του συνθήκες, οι οποίες επικρατούσαν στην Μακεδονία κατά την κατοχή, ενώ η δημοσίευση του έργου του ξεκίνησε το 1949 και διήρκησε έως το 1952 με ευθύνη της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Κινούμενος σε σαφώς αντικομμουνιστική κατεύθυνση εισήγαγε το σχήμα της “τετραμερούς κατοχής” και υπερασπίστηκε τον θεσμικό ρόλο του δοσιλογισμού ως πατριωτική στάση.

Όμως, τμήμα των στελεχών της Π.Α.Ο. αντέδρασε έντονα απαιτώντας την απόσυρση των βιβλίων του Χρυσόχου, θεωρώντας συκοφαντικούς και ψευδείς του ισχυρισμούς σχετικά με την αναφερόμενη εμπλοκή του ίδιου στην καθοδήγηση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., ζητήματα, τα οποία διατυπώθηκαν με υπόμνημα την 10^η Μαΐου 1962. Τελικά, πέτυχε τον στόχο της με την απόσυρση και την καταστροφή των περισσότερων αντιτύπων του 5^{ου} τόμου του έργου του Αθ. Χρυσόχου, καθιστώντας σήμερα αδύνατη την μελέτη του έργου του, καθώς αποσύρθηκε ακόμα και από δημόσιες βιβλιοθήκες.

Κατά αυτό τον τρόπο, είναι εντυπωσιακό, το γεγονός, ότι η οποιαδήποτε αντίδραση για ανεξήγητους λόγους άργησε να αρθρωθεί περισσότερα από δέκα χρόνια, ενώ όταν διατυπώθηκε έλαβε την μορφή βίαιης άρνησης και απαίτησης εφαρμογής λογοκρισίας. Έτσι, φαίνεται, ότι υπήρξε μία απόπειρα διατήρησης της αρραγούς ενότητας των “εθνικοφρόνων” δυνάμεων και στο ιστοριογραφικό επίπεδο κατά την σφόδρα αντικομμουνιστική δεκαετία του 1950. Βέβαια, η άρνηση στα λεγόμενα του συνταγματάρχη Χρυσόχου δεν είναι σαφές, ότι παρά την επίτευξη των στόχων της, δεν έτυχε ευρείας αποδοχής, καθώς το υπόμνημα έφερε την υπογραφή μόνο ενός στρατιωτικού της οργάνωσης, του Ι. Παπαθανασίου.

Όμως, ενδιαφέρον είναι, ότι παρά την απόκρουση των ισχυρισμών του Χρυσόχου και την απαίτηση απόσυρσης των βιβλίων του, κανείς δεν προσπάθησε να αφηγηθεί την όποια εκδοχή της ιστορία της οργάνωσης. Να σημειωθεί, ότι γενικά την πρότερη περίοδο είχαν δημοσιευτεί οι μαρτυρίες του Στ. Σαράφη με τον “Ε.Λ.Α.Σ.” το 1946, του Κομνηνού Πυρομάγλου, “Η Εθνική Αντίστασις” το 1947 και του Καϊμάρα Γεωργίου Δ. η “Ιστορία της Εθνικής Αντίστασεως του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων 1941-1944”,

1953. Έτσι, η Π.Α.Ο. όχι μόνο σιωπούσε, αλλά απαιτούσε την επιβολή λογοκρισίας στα κυκλοφορούντα βιβλία. Μόλις το 1963 εμφανίζεται η δημοσιογραφικού χαρακτήρα μελέτη του Χ. Καλινικίδη “Ελληνική Εθνική Αντίσταση : αίμα-δάκρυ-νίκη”.

Από την πλευρά των στελεχών της Π.Α.Ο., τα οποία έγραψαν κείμενα με τις αναμνήσεις τους ή την πρόσληψη τους για την αντίσταση και την κατοχή δημοσιεύτηκε το 1977 το έργο του Αθ. Φροντιστή “Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945”, το οποίο αποτελεί τελικά και την μοναδική δημοσίευση αυτού του είδους, καθώς όσα ακολούθησαν ήταν εκδόσεις διαμορφωμένες από τρίτους και όχι από τους δρώντες.

Σε αυτή την λογική των επεξεργασμένων και υπό την επιμέλεια τρίτων εκδόσεων, ήρθε καταρχάς το έργο του Π. Παπαθανασίου “Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου” το 1988. Σε κάθε περίπτωση η εν λόγω δημοσίευση δεν αποτελεί την απλή παράθεση του πρωτογενούς υλικού, αλλά την δημιουργική ανασύνθεσή του. Χαρακτηριστικό είναι, μόνο στον πίνακα περιεχομένων υπάρχει σαφής χρονική αλληλουχία, ενώ σε πολλά σημεία, όχι μόνο είναι ασαφής η χρονολόγηση, αλλά παρατηρείται έλλειψη λογικής συνέχειας, καθώς και διακριτική μεταχείριση των τεκμηρίων. Απτή απόδειξη αποτελεί το ζήτημα της διάλυσης της Π.Α.Ο. για το οποίο παρατίθεται η τελευταία μάχη ένοπλου τμήματος και στην επόμενη ενότητα οι απόπειρες ανασύνταξης της ηγεσίας της Π.Α.Ο., παραλείποντας να αναφερθεί, ότι είχε δημοσιευτεί η διαταγή διάλυσης των ενόπλων τμημάτων, η οποία τοποθετήθηκε σε απομονωμένο σημείο του βιβλίου. Δηλαδή, δημιουργήθηκαν οι όροι επιβεβαίωσης του ισχυρισμού, ότι η Π.Α.Ο. δεν διαλύθηκε ποτέ. Αυτή η χειραγωγημένη προσέγγιση των τεκμηρίων είναι εμφανής σε όλο το βιβλίο, όχι μόνο από την διάταξη, αλλά και από τα διακριτά σχόλια του επιμελητή τα οποία παρεμβάλλονται. Έτσι, ο γιός του αξιωματικού της Π.Α.Ο. ανέλαβε την δημοσίευση του έργου του πατέρα του, το οποίο δηλώνεται, ότι γράφτηκε, φυσικά όχι ως ενιαίο κείμενο και χωρίς προφανώς να είναι ούτε αρχείο, ούτε ημερολόγιο, αλλά διάφορες σημειώσεις και κείμενα μετά την “φλογισμένη 10ετία 1940-1950”¹¹⁸². Φαίνεται λοιπόν, ότι οι αναμνήσεις του Παπαθανασίου υπέστησαν πολλαπλές αναγνώσεις και αναθεωρήσεις τόσο από τον ίδιο όσο και από τον επιμελητή της έκδοσης.

Η απάντηση στην έκδοση ήρθε από τον γιό του αξιωματικού της Π.Α.Ο. Γ. Παπαγεωργίου, τον Δ. Παπαγεωργίου με την έκδοση της ίδια χρονιά του βιβλίου “Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»”. Επιχειρώντας την υπεράσπιση της θεωρούμενης ως θιγόμενης υπόληψης του πατέρα του, αλλά και προβαίνοντας σε κρίσεις οι οποίες αποδίδονταν επίσης στον αξιωματικό της Π.Α.Ο. Γ. Παπαγεωργίου.

Τέλος, δημοσιεύτηκε από τον Κωνσταντινίδη Κωνσταντίνο Ε., το βιογραφικό έργο “Στάθης Θ. Κωνσταντινίδης Χασίλας: Ένας αλλιώτικος καπετάνιος : Η κατοχή και ο “εμφύλιος πόλεμος” στην δυτική Μακεδονία” το 2010. Σε αυτό το βιβλίο επιχειρείται από τον συγγραφέα η σύνθεση της βιογραφίας ενός συγγενικού προσώπου του παππού του συγγραφέα. Έτσι, σημειώνεται η συναισθηματική φόρτιση του συγγραφέα, ενώ ως προς την ουσία των ισχυρισμών του σε καμία περίπτωση πέραν των ενδιαφερουσών ενδεχομένων λεπτομερειών της ιστορίας ενός αντικομμουνιστή οπλαρχηγού, δεν

¹¹⁸²Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, τ. 1, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 7

προέκυπταν στοιχεία αξιοποιήσιμα. Εκτός βέβαια από το ενδιαφέρον γεγονός, ότι ο συγγραφέας αναπαρήγαγε ένα ύφος αντικομμουνιστικού λόγου, το οποίο διάνθιζε με απόπειρες ευτελισμού του ήθους και των σκοπών των κομμουνιστικής προέλευσης δρώντων με κάθε είδους ασήμαντες και ανεπιβεβαίωτες αφηγήσεις.

Από την αντίπερα όχθη της σύγκρουσης, από την πλευρά του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., οι περισσότερες μαρτυρίες άμεσα εμπλεκομένων δημοσιεύτηκαν την δεκαετία του 1980, εξαιρώντας τον “Ε.Λ.Α.Σ.” του στρατηγού Σαράφη, το οποίο και αποτέλεσε την πρώτη μαρτυρία για την αντίσταση και μάλιστα κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου.

Έτσι, το έργο του Παπαγεωργίου Ε. Γ. “Παραλειπόμενα της Εθνικής Αντίστασης, Αναμνήσεις από τη δράση του 50^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.”. Ο Μ. Βαφειάδης, δημοσίευσε τα “Απομνημονεύματα” του και περιέλαβε τις μαρτυρίες άλλων αγωνιστών το 1985, ο Κρήτος Γεώργιος (Θαλής) την μαρτυρία του για το αντάρτικο με τίτλο “Περία-Β.Ολυμπος. Εθνική Αντίσταση. Δράση του 50ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ” το 1987 και την ίδια χρονιά ο Θ. Μητσόπουλος τις αναμνήσεις του από “το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ”. Ο επόμενος γύρος δημοσιεύσεων με το έργο του Θ. Μητσόπουλου “Αναμνήσεις αγωνιστών του Βερμίου και του Καϊμακτσαλάν, του Πάικου και του Κιλκίς” το 1995 και οι αναμνήσεις του Νταϊλιάνη Βασίλη από το αντάρτικο στην Δυτική Μακεδονία” το ίδιο έτος. Ακολούθησε το συνέδριο με τίτλο “Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία” το 1998, τα πρακτικά του οποίου δημοσιεύτηκαν. Στο εν λόγω συνέδριο αναδείχθηκαν οι μαρτυρίες αγωνιστών της εθνικής αντίστασης, οι οποίοι για πρώτη φορά παρουσίασαν την εμπειρία τους.

Τέλος, ακολούθησε από τον Θ. Μιχαλόπουλο “το Αντάρτικο στην Μακεδονία όπως το έζησα” το 2003 και του Δ. Κυριατζόπουλου (Φωτεινού) “Δυτική Μακεδονία – η Ελεύθερη Ελλάδα της Κατοχής” το 2004.

Το ενδιαφέρον από την πλευρά του Ε.Α.Μ. είναι, ότι τις αφηγήσεις διαπερνούν ορισμένες σταθερές, όπως η αναγνώριση της Π.Α.Ο. ως δοσίλογης, η κατηγορία σε βάρος της αγγλικής πλευρά για υποδούλιση της εμφύλιας διένεξης, αλλά και η εστίαση στις εμπειρίες των επιμέρους αγωνιστών με βάση την δράση τους, παραλείποντας εν μέρει τα κεντρικά γεγονότα, εάν οι αφηγητές δεν συμμετείχαν σε αυτά.

Συνολικά διαπιστώνεται, ότι η εκφορά ιστορικού λόγου σχετικά με την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., εξαρτήθηκε από τις ιστορικές συνθήκες στις οποίες εκφράστηκε. Έτσι, όχι μόνο η έκφραση και τα ιδεολογικά σημαινόμενα, αλλά ακόμα και η δυνατότητα εκφοράς του συναρτήθηκε από τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Σε αυτή την λογική οι αφηγήσεις των δρώντων της Π.Α.Ο. ενσωμάτωσαν εμφυλιοπολεμικά ιδεολογήματα, όπως η “τετραπλή κατοχή”, η “εαμοκρατία”, αλλά και οι μαρτυρίες των αγωνιστών του Ε.Α.Μ. εμφανίστηκαν μόλις την δεκαετία του 1980. Δηλαδή η προσέγγιση και η ιστοριογραφική καταγραφή της αντιστασιακής δράσης αντανάκλασε την συνολική εικόνα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μελετώντας συνολικά τα τεκμήρια, συγκρίνοντας τα, παραθέτοντας τα και αναλύοντας τα διαμορφώθηκε η εικόνα της οργάνωσης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. σχετικά με την παρουσία της και δράση της στην Μακεδονία κατά την κατοχή. Έτσι, είναι δυνατό να παρουσιαστούν τα συμπεράσματα αυτής της διαδικασίας συνοψίζοντας τα σημαντικότερα ζητήματα, αλλά και θέτοντας τους προβληματισμούς, οι οποίοι προέκυψαν.

Ο αρχικός πυρήνας της οργάνωσης σχηματίστηκε τον Ιούλιο του 1941 με σκοπό την ενσωμάτωση των αξιωματικών του διαλυμένου ελληνικού στρατού και την διεξαγωγή εθνικής προπαγάνδας, δηλαδή όπως πολλές άλλες οργανώσεις αντίστασης, οι οποίες λειτούργησαν χωρίς ιδιαίτερη ένταση ή στόχευση. Η Υ.Β.Ε. συνδέθηκε στενά με τις ελληνικές δοσίλογες κατοχικές αρχές της Μακεδονίας με δεδομένο και τον οργανικό δεσμό μεταξύ αξιωματικών και δοτών διοικήσεων, όπως στην περίπτωση της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις ενσωματώθηκαν στελέχη αυτού του χώρου ή σε άλλη περίπτωση το έργο των δοσίλογων αρχών συμβάδιζε με αυτό της οργάνωσης, όταν στρεφόταν στην θεωρούμενη ως εθνική κατεύθυνση, όπως για παράδειγμα η εθνική προπαγάνδα, όπως αποκαλούνταν. Οι καταγγελίες και οι λεκτικές επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον της Υ.Β.Ε. την οδήγησαν στην μετονομασία και την ουσία μετάβαση σε μία άλλη οργάνωση την Π.Α.Ο. το καλοκαίρι του 1942. Έτσι, αν και το στελεχικό δυναμικό της αρχικής οργάνωσης μετοίκησε στην νεοϊδρυμένη, ο προσανατολισμός της ριζοσπαστικοποιήθηκε στρεφόμενη όχι μόνο στην προπαγάνδα, αλλά και την ένοπλη δράση, ενώ παράλληλα διαρρήχθηκαν οι στενοί δεσμοί με την δοσίλογη διοίκηση, ώστε πλέον δεν εξαρτούσαν την κάλυψη των μελών από τις ενέργειες της.

Από ιδεολογικής πλευράς είναι σαφές ότι ήταν εθνικιστική, θέτοντας ζητήματα όχι μόνο για την απομάκρυνση των κατοχικών δυνάμεων, αλλά και την προσάρτηση εδαφών, τα οποία θεωρούσαν χαμένη εθνική επικράτεια. Ακόμα χαρακτηριζόταν από συντηρητισμό και προσήλωση στις παραδοσιακές αξίες, ενώ σύμφωνα με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., αλλά και βρετανικές εκτιμήσεις, ήταν μοναρχικοί. Σε αυτό το ζήτημα δεν μπορεί να ειπωθεί, ότι υπάρχουν σαφείς ενδείξεις με δεδομένη την διακηρυγμένα μη πολιτική τοποθέτηση της οργάνωσης και την άρνηση να συζητηθεί το πολιτειακό. Σημαντικό στοιχείο για την οργάνωση ήταν ακόμα, ότι αποτελούνταν στην συντριπτική της πλειοψηφία από μέλη των σωμάτων ασφαλείας, ήταν ιδιαίτερα γραφειοκρατικοποιημένη και η ηγεσία παρουσίαζε σημεία ελιτισμού, καθώς η αντίσταση νοούταν ως μία υπόθεση ομολόγων τους ιδεολογικά και αξιακά αξιωματικών και γενικότερα ειδικών. Παράλληλα δεν είχε δυνατότητα επιλογής ή την ικανότητα να το επιτύχει, αλλά ούτε επιδίωξε επαφές με τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα, και ήταν σε γενικές γραμμές ταυτισμένη με την έδρα της ηγεσίας στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Έτσι, το ιδεολογικό αυτό μείγμα συνέκλινε προς τον αντικομμουνισμό, στρεφόμενο τόσο εναντίον του θεμελιακού του στοιχείου του διεθνισμού, θεωρώντας ότι αποτελούσε αντεθνική ιδεολογία.

Όταν τελικά αποφασίστηκε ο σχηματισμός ένοπλων τμημάτων μετά την είσοδο των βουλγαρικών στρατευμάτων στην κεντρική Μακεδονία, διακατεχόταν από τις χαρακτηριστικές αγκυλώσεις της οργάνωσης. Η στρατολόγηση προήλθε κυρίως από τον στρατό, την χωροφυλακή και τον μειονοτικό προσφυγικό τουρκόφωνο ποντιακό πληθυσμό της Μακεδονίας. Σε μία προσπάθεια αναβίωσης του διαλυμένου ελληνικού

στρατού, το ένοπλο σκέλος έλαβα την ονομασία ‘‘Ελληνικός Στρατός’’ ακολουθώντας μάλιστα όμοια ονοματολογία των τμημάτων. Η συγκρότηση του ήταν εξαρχής προβληματική, καθώς μεταφέρθηκε η νοοτροπία του τακτικού στρατού στον πρωτόλειο αντάρτικο στρατό της Π.Α.Ο., ενώ οι επιτελείς δεν είχαν ιδέα και ούτε όμως το προσπάθησαν να ακολουθήσουν αντάρτικες μεθόδους ανεφοδιασμού και τακτικές ανορθόδοξου πολέμου. Έτσι, τα ένοπλα τμήματα τελμάτωσαν αδρανή σε περιοχές οι οποίες αργότερα προκάλεσαν προστριβές με τον Ε.Λ.Α.Σ.. Ακόμα, τα τμήματα αν και εξαρτώνταν από την κεντρική διοίκηση θεωρητικά τουλάχιστον για την κατεύθυνση τους και την λήψη εντολών, την τροφοδοσία και τον ανεφοδιασμό τους ουσία αποτέλεσαν στο σύνολο τους μία χαλαρή δομή αποκεντρωμένων ομάδων, με την διεύθυνση τους και την δράση τους να έχει απολύτως πρωτοβουλιακά χαρακτηριστικά, ενώ η ηγεσία διοικούσε τις ‘‘κτήσεις’’ της εκ του μακρώθεν δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την δημιουργία επιπλοκών, όπως η διάσταση μεταξύ της ηγεσίας και της βάσης με συνέπειες στην ακολουθούμενη στρατηγική και την εφαρμογή της.

Η οργάνωση από το ξεκίνημα της στράφηκε προς την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση και το συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, έχοντας αναπτύξει επαφή λόγω της συνεργασίας σε ζητήματα αντικατασκοπείας και φυγάδευσης εγκλωβισμένων βρετανών, αλλά και με υπομνήματα, τα οποία παρουσίαζαν στοιχεία για την φυσιογνωμία και δράση της οργάνωσης. Το αρχικό ενδιαφέρον της εξόριστης κυβέρνησης εξανεμίστηκε μπροστά στην αδράνεια της Π.Α.Ο., όπως εξανεμίστηκε και η οικονομική ενίσχυση, η οποία συνόδευσε την αναγνώριση της από την εξόριστη κυβέρνηση και το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, περιορίζοντας την μεταξύ τους σχέση, στην αποστολή από την Π.Α.Ο. αιτημάτων για κάθε μορφής στήριξη, εμφανίζοντας την σχεδόν σε απελπισία, παρά τις λεκτικές της υπερβολές και τις εντυπωσιακές δηλώσεις για το αριθμητικό της σθένος. Η κατάσταση μεταβλήθηκε οριακά με την αποστολή ως αντιπροσώπων των διαφυγόντων στελεχών της οργάνωσης από την Μακεδονία προς το Κάιρο τον χειμώνα του 1943, οι οποίοι και υπέβαλαν εκ νέου εκθέσεις και αιτήματα στήριξης χωρίς κάποια ανταπόκριση προς την ετοιμόρροπη πλέον οργάνωση.

Όμως, η οργάνωση είχε στραφεί και στην κατεύθυνση συνεργασίας με τις άλλες οργανώσεις αντίστασης από το ξεκίνημα της, χωρίς φαινομενικά να θέτει ιδεολογικά κριτήρια, αν και οι όροι, οι απαιτήσεις και η τακτική της ενείχαν τις ιδεολογικές προϋποθέσεις της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., καταλήγοντας σε ατελέσφορες διαπραγματεύσεις. Συγκεκριμένα, ορισμένες ιδιαίτερα περιορισμένης ισχύος ομάδες ενσωματώθηκαν, αναπτύχθηκε συνεργασία με οργανώσεις κατασκοπείας, και αναπτύχθηκαν επαφές με την Ε.Κ.Κ.Α. και τον Ε.Δ.Ε.Σ.. Σε κάθε περίπτωση ήταν ευκολότερο για τους επιτελείς της Π.Α.Ο. να συνδιαλλαγούν με μικρότερες οργανώσεις ή όμορες συντηρητικές ή εθνικιστικές οργανώσεις, οι οποίες σε τελική ανάλυση δεν είχαν οριοθετημένα συμφέροντα, τα οποία να συγκρούονται με αυτά της Π.Α.Ο.. Σε αυτό το πλαίσιο εμφανίστηκαν σχέδια ενοποίησης των οργανώσεων με ενιαία και την αρχηγεία, χωρίς τελικά επιτυχή έκβαση.

Βέβαια, δεν ήταν εξίσου απλή η σχέση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., καθώς ήταν σαφές, αφενός η ιδεολογική διαφοροποίηση των δύο οργανώσεων, αλλά και αφετέρου η διεκδίκηση των ίδιων περιοχών ως ζωνών οργανωτικού ελέγχου και ανάπτυξης. Η ιδεολογική διαπάλη και η σύγκρουση συμφερόντων και η αμοιβαία έλλειψη εμπιστοσύνης, ενισχύθηκε από σειρά περιστατικών βίας εναντίον μελών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και ένοπλων συγκρούσεων των τμημάτων των δύο οργανώσεων. Τα

γεγονότα αυτά ήταν αποτέλεσμα ενεργειών των μελών της Π.Α.Ο., τα οποία χωρίς να εφαρμόζουν κεντρικά αποφασισμένες κατευθύνσεις διαμόρφωναν την αντικομμουνιστική τους δράση με στόχο το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Έτσι, ενόσω η πλειοψηφία της ηγεσίας ήταν απασχολημένη με ασκήσεις επί χάρτου, αποστολή υπομνημάτων, επαφές κορυφής και ατέρμονους στρατηγικούς σχεδιασμούς, ένα ορισμένο τμήμα στελεχών ακολουθούσε τον δικό του δρόμο, όχι μόνο παραβλέποντας τους κεντρικούς σχεδιασμούς, αλλά και υπονομεύοντας τους, καθώς ένας διακηρυγμένος στόχος της Π.Α.Ο. ήταν η κατάληξη σε μία συναινετική λύση για την συνύπαρξη με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Όμως, αν και είναι σημαντικό στοιχείο, ότι δεν αποτελούσε συνολική κατευθυντήρια γραμμή η σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. και η αντικομμουνιστική δράση, το γεγονός δεν απέτρεπε την συνολική εμπλοκή της οργάνωσης και την ενοχοποίηση της.

Ενδεικτικό των σχέσεων μεταξύ των δύο οργάνωσης είναι, ότι η σημαντικότερη επιχείρηση στην οποία συνενυρέθηκαν και αποπειράθηκαν να συνεργαστούν οι δύο οργανώσεις ήταν η μάχη τους Φαρδύκαμπου. Το γεγονός δεν αποτέλεσε επιτυχία, αλλά μάλλον “κακό συναπάντημα” καθώς οι παράπλευρες συνέπειες της τόσο η συμπεριφορά των αξιωματικών και στελεχών, όσο και η έκβαση της μάχης αποτέλεσαν στην συνέχεια το αμοιβαίο ανάθεμα της μίας οργάνωσης προς την άλλη, αλλά και θεωρούμενη ως ακράδαντη απόδειξη ενοχής.

Πριν την ανοιχτή σύγκρουση, όταν ακόμα υπήρχε η ευκαιρία για μία συμβιβαστική προσέγγιση, η Π.Α.Ο. έγινε αποδέκτης αιτημάτων ή και ορισμένες φορές τελεσιγράφων από τον Ε.Λ.Α.Σ. για εκκαθάριση της οργάνωσης από τα πρόσωπα εκείνα, τα οποία εμπλέκονταν σε δοσίλογες ή εγκληματικές πράξεις, ώστε να υπάρξουν βήματα προς την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και οι αναγκαίοι όροι για την αποκλιμάκωση της έντασης. Όμως, η Π.Α.Ο. ως συντεταγμένη οργάνωση, επέλεξε να υποβάλει αυτά τα στοιχεία, αρνούμενη κάθε κίνηση για λύση του αδιεξόδου. Έτσι, οι επιθέσεις συνεχίζονταν και οι συγκρούσεις αυξάνονταν και κλιμακώνονταν, ενώ ταυτόχρονα η ηγεσία της οργάνωσης επιδίωκε πλέον την αναγνώριση της τόσο από τις συμμαχικές δυνάμεις και την παρούσα στην Ελλάδα Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή, όσο και από τις έτερες οργανώσεις αντίστασης στον νεοϊδρυόμενο θεσμό Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών το καλοκαίρι του 1943. Σε κάθε περίπτωση η ισχυρότερη και αμετάκλητη άρνηση προερχόταν από το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. προς την Π.Α.Ο. με δεδομένες τις μεταξύ τους συγκρουσιακές σχέσεις. Φυσικά, η κατάσταση αυτή κάθε άλλο παρά αποτέλεσμα ατυχών γεγονότων ήταν. Η Π.Α.Ο. καταλόγιζε στο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. την ευθύνη για την σύγκρουση θεωρώντας, ότι δίχαζε τον λαό και τις δυνάμεις αντίστασης, ασκούσε απρόκλητη εξοντωτική βία εναντίον των ανταγωνιστών ή αντιπάλων του και επιχειρούσε τον μονοπωλιακό έλεγχο της αντίστασης ως βήμα προς την κατάληψη της εξουσίας μεταπολεμικά, μία αγωνία που διακατείχε εμφανώς την Π.Α.Ο. ίσως ακόμα περισσότερο και από την προσλαμβανόμενη πρόσκαιρη συμφορά της κατοχής. Το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. κατηγορούσε την Π.Α.Ο. για σκευωρίες με δοσίλογες δυνάμεις, συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις, αντικομμουνισμό και απρόκλητη βία με σκοπό την επικράτηση στην δυτική και κεντρική Μακεδονία εξυπηρετώντας σχεδιασμούς αντιδραστικών δυνάμεων.

Έτσι, η απόπειρα διαπραγμάτευσης για την ένταξη της Π.Α.Ο. στον ενιαίο θεσμό των αντιστασιακών δυνάμεων, έπεσε στο κενό, καθώς το ίδιο διάστημα κλιμακωνόταν η βίαιη τακτική τμημάτων της οργάνωσης σε βάρος του Ε.Λ.Α.Σ. και η ηγεσία της Π.Α.Ο. αρνούνταν κάθε βήμα προς την κατεύθυνση της αποκήρυξης, δίκης και ενδεχόμενης τιμωρίας όσων θα αποδεικνύονταν αντικειμενικά ένοχοι, ώστε να ήταν δυνατό να

επέλθει κάθαρση στην οργάνωση. Ο συγκεκριμένος όρος είχε διατυπωθεί και από την βρετανική πλευρά, η οποία είχε θεωρήσει την Π.Α.Ο. υπεύθυνη για τα γεγονότα, αλλά η πλευρά της Π.Α.Ο. παρουσιαζόταν απρόθυμη και αμετάπειστη για την ανάληψη δράσης, ώστε να αναστραφεί η κατάσταση.

Η επόμενη κίνηση στο *brat de fer* μεταξύ των δύο οργανώσεων ήταν η σύλληψη και κράτηση των αντιπροσώπων της Π.Α.Ο. από τον Ε.Λ.Α.Σ., σηματοδοτώντας την κήρυξη ενός πολέμου εκμηδένισης σε βάρος της Π.Α.Ο.. Ο Ε.Λ.Α.Σ. από το σημείο εκείνο και ύστερα, δηλαδή κατά την διάρκεια του φθινοπώρου του 1943 επιδόθηκε σε μία κεραυνοβόλα εκστρατεία εναντίον των δυνάμεων της Π.Α.Ο., τα οποία ούτως ή άλλως δεν αποτελούσαν και αξιόμαχη δύναμη, καθώς ήταν κατακερματισμένα, ανεπαρκώς οπλισμένα, χωρίς οργανωτικό προσανατολισμό ή τακτική. Οπότε ήταν ιδιαιτέρως εύκολο για τον Ε.Λ.Α.Σ. να κατισχύσει της Π.Α.Ο. επιβάλλοντας την δύναμη του εναντίον των οργανωμένων τμημάτων της με διακηρυγμένο πλέον στόχο την εξάρθρωση της. Είναι σαφές, ότι ο Ε.Λ.Α.Σ. διεκδίκησε την διάλυση της Π.Α.Ο., τον μονοπωλιακό έλεγχο της περιοχής και τιμωρία των αντιδραστικών δυνάμεων και των υποστηρικτών τους.

Έτσι, δεν θεωρήθηκε δυνατόν, να υπάρξει ανοχή ή περιορισμένης κλίμακας βία, όταν μία οργάνωση με τα χαρακτηριστικά και την συμπεριφορά την οποία εκδήλωνε η Π.Α.Ο., αδύναμη ακόμα εξαπέλυε επιθέσεις εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ., ώστε υπέβαλε ως λύση την ανοιχτή αναμέτρηση με την οργάνωση, η οποία αναγνωρίστηκε ως υπαρκτή απειλή. Στις συνθήκες της κατεχόμενης Μακεδονίας δεν ήταν δυνατό να υπάρξει ανοχή προς τέτοια φαινόμενα, από μία ισχυρή οργάνωση αντίστασης προς την εκκολαπτόμενη αντιδραστική απειλή, την οποία αντιπροσώπευε η Π.Α.Ο.. Σε αυτή την κατεύθυνση, συνεχίστηκε η κράτηση των συλληφθέντων κορυφαίων στελεχών της Π.Α.Ο., ώστε να παραμείνει η οργάνωση ακέφαλη έως την εφαρμογή της τιμωρίας της. Η τύχη της είχε κριθεί, ίσως πολύ νωρίτερα από την ανοιχτή σύγκρουση, δηλαδή από την στιγμή, που τμήματα της Π.Α.Ο. στράφηκαν εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ. και η οργάνωση δεν έδρασε για να αντιμετωπίσει το φαινόμενο. Έτσι, έως τον Ιανουάριο του 1944 η Π.Α.Ο. είχε εκμηδενιστεί, τόσο λόγω της ολοκληρωτικής διάλυσης των ένοπλων τμημάτων της, αλλά και του καθολικού κατακερματισμού της ηγεσίας, η οποία πλέον παρουσίαζε έντονα φυγόκεντρες και αποκλίνουσες τάσεις. Ακολούθησε η δημοσίευση της διαταγής διάλυσης των ένοπλων τμημάτων. Ένα μέρος των διωκόμενων από τον Ε.Λ.Α.Σ. δυνάμεων της Π.Α.Ο. διέφυγε με ταχύπλοα στην Τουρκία και εν συνεχεία στην Μέση Ανατολή. Ακόμα, τμήμα των ενόπλων και στελεχών της Π.Α.Ο. σε όλη αυτή την περίοδο μεταπήδησε στον Ε.Λ.Α.Σ. και οριακά στον Ε.Δ.Ε.Σ.. Τα στελέχη της ηγεσίας τα οποία παρέμειναν στην ελληνική επικράτεια διχάστηκαν για την συνέχεια την Π.Α.Ο., ενώ ένα ευρύ τμήμα τάχθηκε με την πλήρη αναστολή δράσης της οργάνωσης, το οποίο και αποσύρθηκε από την ενεργό δράση, όπως και τμήμα των ενόπλων της οργάνωσης. Έτσι, το τμήμα εκείνο το οποίο αρνήθηκε, ότι είχε επέλθει το τέλος αποδύθηκε στην προσπάθεια, να νεκραναστήσει τα λείψανα της Π.Α.Ο., όχι τόσο σε επίπεδο ουσίας, αλλά κυριότερα σαν να κράδαιναν μία σφραγίδα, μία ταυτότητα, η οποία οι ίδιοι θεωρούσαν, ότι έδινε κύρος και διαπραγματευτική ισχύ. Τελικά, το εναπομείναν αυτό τμήμα περιφέροντας την επωνυμία της επί της ουσίας ανύπαρκτης Π.Α.Ο. και απαρτιζόμενο από ολιγάριθμα στελέχη και μαχητές μετέβη στην Ανατολική Μακεδονία, όπου συνδέθηκε με τις Εθνικές Ομάδες Ανταρτών, όπως είχαν συγκροτηθεί υπό την αρχηγεία τουρκόφωνων ποντίων οπλαρχηγών με βρετανική υποστήριξη, χωρίς όμως να επιτυγχάνουν σημαντικά αποτελέσματα, εκτός της εξασφάλισης της παρουσίας τους σε

αναγνωρισμένους ως αντιστασιακούς σχηματισμούς, προσβλέποντας στο μεταπελευθερωτικό πολιτικό τοπίο.

Ένα άλλο μέρος έχοντας αποφύγει την διάλυση και αψηφώντας την απόφαση παύσης της ένοπλης δράσης προσανατολίστηκε στην ανάληψη ή την συνέχιση αντικομμουνιστικών πρωτοβουλιών σε δοσίλογη κατεύθυνση λαμβάνοντας οπλισμό από τις γερμανικές κατοχικές δυνάμεις με σκοπό την συγκρότηση ένοπλων σωμάτων, τα οποία θα συγκρούονταν με τον Ε.Λ.Α.Σ., βάσει της λογικής, ότι η κατοχή αποτελούσε παροδική κατάσταση, ενώ η ενδεχόμενη κατάληψη της εξουσίας από το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. θα είχε μόνιμες συνέπειες. Τα σώματα αυτά τα οποία συγκροτήθηκαν από οπλαρχηγούς της Π.Α.Ο., δυνάμεις οι οποίες λειτουργούσαν σε καθεστώς αυτονομίας σε σχέση με την ηγεσία και αποτελούνταν από αξιωματικούς, πόντιους πρόσφυγες και χωροφύλακες κύρια, επιδόθηκαν σε αντικομμουνιστική και αντιαντάρτικη δράση σε τοπική κλίμακα.. Χωρίς να λαμβάνουν μέρος στον ευρύτερο σχεδιασμό των κατοχικών δυνάμεων, αναλάμβαναν ενίοτε από κοινού επιχειρήσεις εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ., αν και κυριότερο καθήκον τους ήταν η λειτουργία ως φρουρές σε χωριά και σημεία με στρατηγική σημασία, ώστε εξοικονομούνταν δυνάμεις από τον κατοχικό στρατό. Οι ένοπλοι δοσίλογοι έχοντας την αυταπάτη, ότι υπερασπίζονταν την επικράτεια τους και απολάμβαναν την ασφάλεια από τις επιθέσεις του Ε.Λ.Α.Σ., στην πραγματικότητα είχαν κηρύξει πόλεμο και αποτελούσαν το πρώτο ανάχωμα, που έπρεπε να ισοπεδώσουν οι αντάρτικες δυνάμεις πριν προσεγγίσουν τον κατοχικό στρατό. Έτσι, σε κάθε περίπτωση η σύγκρουση παροξύνθηκε και ο Ε.Λ.Α.Σ. ήταν αναγκασμένος λόγω της θέσης του να επιχειρήσει την συντριβή του οπλισμένου δοσιλογισμού. Στην πραγματικότητα το δίλημμα ασφαλείας, ο ακραίος αντικομμουνισμός και εθνικισμός των χωρικών στην Μακεδονία οδήγησε στην αυτοπαγίδευση σε μία σύγκρουση, την οποία δεν μπορούσαν να διαχειριστούν και ίσως να μην αντιλαμβάνοντας πλήρως το εύρος και την δυναμική της.

Σε κάθε περίπτωση μέρος των διαλυμένων δυνάμεων της Π.Α.Ο. αποτέλεσε τμήμα αυτού του ετερόκλητου δοσίλογου συνασπισμού, ο οποίος συγκροτήθηκε οργανωτικά υπό την ονομασία Ε.Ε.Σ. με συλλογική ηγεσία και σε χαλαρή οργανωτική σχέση μεταξύ των τμημάτων των ενόπλων. Ο Ε.Ε.Σ. σε ανοιχτή συνεργασία με τον κατοχικό γερμανικό στρατό ήρθε σε σφοδρή σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ.. Με δεδομένο, ότι η διαμορφώθηκε μία διένεξη μηδενικού αθροίσματος, μόνο μία από τις δύο πλευρές ήταν δυνατό να συνεχίσει να δρα στην γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας. Έτσι, ο Ε.Λ.Α.Σ. επιδόθηκε σε σειρά επιθέσεων εναντίον του Ε.Ε.Σ. και των γερμανικών κατοχικών δυνάμεων, οι οποίες καλύπτονταν πίσω από τα χωριά-προφυλακές του Ε.Ε.Σ.. Αν και από την πλευρά του Ε.Λ.Α.Σ. υπήρχε η πρόθεση να αποτραπεί η εμφύλια βία με μοναδικό όρο την παράδοση του οπλισμού από τους ενόπλους και να μην επιτίθενται εναντίον του Ε.Λ.Α.Σ., αφήνοντας ανοιχτή την δυνατότητα προσχώρησης στον αντάρτικο στρατό. Όμως, οι ένοπλοι δεν είχαν εμπιστοσύνη στον Ε.Λ.Α.Σ. και τις προθέσεις του, συνέχισαν στην αδιάλλακτη στάση σύγκρουσης με τον Ε.Λ.Α.Σ. χάνοντας σταδιακά την κάλυψη των γερμανικών στρατευμάτων τα οποία αποχωρούσαν. Έτσι, συνασπίστηκαν σε μία απέλπιδα προσπάθεια να σταματήσουν την προέλαση του Ε.Λ.Α.Σ. και να αποτρέψουν την συντριβή τους με μόνη ελπίδα για την επιβίωση τους την ελαστική ερμηνεία της συνθήκης της Καζέρτας, την οποία προσπάθησαν να προσαρμόσουν στις ανάγκες τους. Έτσι, η λύση φάνταζε για τον Ε.Ε.Σ. η προσποίηση τους ως τμήματα του Ε.Δ.Ε.Σ. ή ως αποστατήσαντα τμήματα τα οποία στρέφονταν εναντίον του κατακτητή ή η παράδοση

τους στις βρετανικές δυνάμεις με παροχή εγγυήσεων για την ασφάλεια τους και παράδοσή τους στην δικαιοσύνη μετά την εγκαθίδρυση της νέας κυβέρνησης. Σε κάθε περίπτωση αγνόφεγγε η ελπίδα της ατιμωρησίας και της διαφυγής από την επιβολή ποινών, θεωρώντας σε κάθε περίπτωση ως την χειρότερη επιλογή την παράδοση στον Ε.Λ.Α.Σ. παρά το γεγονός, ότι δεν υπήρχαν γεγονότα βίας εναντίον αιχμαλώτων. Αντίθετα, ο Ε.Λ.Α.Σ. μεριμνούσε για την ασφάλεια και περίθαλψη των αιχμαλωτισμένων δοσιλόγων, γεγονός για το οποίο όσοι κρατούσαν ακόμα τα όπλα τους δεν είχαν πειστεί. Για το ζήτημα άφηνε αιχμές ο Ε.Λ.Α.Σ. εναντίον της βρετανικής πλευράς, ότι στην πραγματικότητα ακολουθούσε παρελκυστική τακτική και αποθάρρυνε την παράδοση των ενόπλων. Το γεγονός είναι, ότι η βρετανική δύναμη δεν ήταν ιδιαίτερα πρόθυμη να ενδυναμώσει τον Ε.Λ.Α.Σ. με οπλισμό, στρατολογίες, κύρος και κυριότερα την απαλλαγή από κάθε ένοπλη επιβουλή στην βόρεια Ελλάδα, με δεδομένο, ότι η απελευθέρωση ήταν κοντά, τα βρετανικά σχέδια έρχονταν σε αντίθεση με την ευρεία πλειοψηφία του κινήματος της αντίστασης και οι πιθανές επιπλοκές ήταν αναρίθμητες.

Ο ρόλος της βρετανικής παρέμβασης, η οποία εκπορευόταν από το Foreign Office και εφαρμόζοταν με ορισμένες ενδεχομένως παραμορφώσεις ή διαφοροποιήσεις στην στόχευση από τον S.O.E. ήταν καταλυτικός. Το Foreign Office προσανατολιζόταν στην προώθηση της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής με ορίζοντα την διαμόρφωση του μεταπολεμικού πολιτικού σκηνικού στις συμμαχικές χώρες με τρόπο κατά τον οποίο, ήταν δυνατό να επωφεληθεί η Μ. Βρετανία. Έτσι, αναζητήθηκαν οργανώσεις, οι οποίες θα ήταν φίλα διακείμενες προς την Μ. Βρετανία, θα ήταν συντηρητικές και φιλομοναρχικές, ενώ θα έπρεπε να διαθέτουν την ικανότητα, να αποτελέσουν ανάχωμα στην ορμητική ανάπτυξη του μαζικού αντιστασιακού κινήματος του Ε.Α.Μ., το οποίο αντιπροσώπευε απειλή ανατροπής των βρετανικών σχεδιασμών στην Ελλάδα. Εξάλλου, θεωρούταν σαφές, ότι ο εμφύλιος πόλεμος για τον έλεγχο της εξουσίας και την επιλογή του πολιτεύματος, ενάντια στις μεθοδεύσεις για επιστροφή του Γεωργίου Β' ως βασιλιά της Ελλάδας, θεωρούνταν αναπόφευκτος. Έτσι, αντίσταση δεν θεωρούνταν προτεραιότητα με δεδομένο, ότι είχε υποτιμηθεί η αξία και η αποτελεσματικότητα αυτών των οργανώσεων σε τέτοιο βαθμό, ώστε αναζητείτο μόνο μικρά ευέλικτα τμήματα, τα οποία θα κάλυπταν τις ενέργειες σαμποτάζ των βρετανών συνδέσμων, γεγονός το οποίο εκφράστηκε emphaticά, όταν η συνολική ισορροπία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου άρχισε, να στρέφεται σε βάρος της γερμανικής ισχύος.

Αντίθετα, ο S.O.E. αν και δεν είχε αυτοτελή πολιτική, ασκούσε πίεση έστω στην προτιμητέα για αυτόν κατεύθυνση και εστίαζε στην συνεργασία με αξιόμαχες οργανώσεις αντίστασης ανεξάρτητα από τις πολιτικές τους στοχεύσεις, επιθυμώντας τον σεβασμό των επιθυμιών των λαών, οι οποίοι λάμβαναν μέρος στην αντίσταση σχετικά με την μελλοντική του πολιτική διακυβέρνηση, αλλά και θεωρώντας ως κρίσιμο ζήτημα για την επιτυχία της βρετανικής αποστολής και την έκβαση του ένοπλου ανταξονικού αγώνα, τον ρόλο του κινήματος αντίστασης, όχι απλά ως συμπλήρωμα, αλλά ως βασικό παράγοντα. Όμως, σε κάθε περίπτωση αναζητούσαν ένοπλα τμήματα πρόθυμα να εκτελέσουν τους βρετανικούς στρατιωτικούς σχεδιασμούς και πολεμικούς στόχους, και όχι να αναπτύσσουν ανεξάρτητη και ανεξέλεγκτη δράση, σημείο στο οποίο συνέκλινε ο S.O.E. με το Foreign Office.

Σε αυτό το πλαίσιο Foreign Office αναγνώριζε ως πιθανό στήριγμα την Π.Α.Ο. παρά την δυσλειτουργικότητα, την αναποτελεσματικότητα και τις υπόνοιες για δοσιλογισμό.

Αντίθετα, η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή αναγνώριζε την κατάσταση της ως προβληματική και σε κάθε περίπτωση δεν της παρεχόταν εν λευκώ στήριξη, καθώς εκτός των άλλων προβλημάτων της, σοβαρό ζήτημα ήταν και η κλιμακούμενη βία με τον Ε.Λ.Α.Σ.. Σε κάθε διαφορετική φάση οι βρετανοί σύνδεσμοι αντιμετώπισαν με σκεπτικισμό το ζήτημα της οργάνωσης αυτής, αλλά και τι στάση όφειλαν να επιδείξουν, ώστε να μην ζημιώσουν την συνολική υπόθεση της εθνικής αντίστασης. Η δυσεπίλυτη διένεξη της Π.Α.Ο. με τον Ε.Λ.Α.Σ. εντάθηκε από τις ανυπέρβλητες αντιφάσεις της, η οποία ούτε ήθελε, ούτε και μπορούσε να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων αφενός, αρνούταν να αντικρίσει την πραγματικότητα αφετέρου. Έτσι, απορρίφθηκαν όλες οι εναλλακτικές λύσεις, οι οποίες στις διάφορες εκφάνσεις τους όπως διατυπώθηκαν από την βρετανική πλευρά, συνέκλιναν στην παύση της αυτοτελούς λειτουργίας της Π.Α.Ο. και την συγχώνευση της ίδιας της οργάνωσης ή του δυναμικού της σε άλλους σχηματισμούς, ενώ σε καμία περίπτωση δεν υποστηριζόταν η ένοπλη παρουσία, η οποία αποτέλεσε πηγή πρόκλησης προστριβών μόνο με τον Ε.Λ.Α.Σ. χωρίς κάποια ουσιαστική συνεισφορά στην αντικατοχική πάλη. Η αποτυχία των διαπραγματεύσεων για το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών και η παράλληλη όξυνση της βίας ήταν στην ουσία η τελευταία πράξη για την Π.Α.Ο., χωρίς πλέον να απολαμβάνει την υλική ή ηθική στήριξη της βρετανικής πλευράς, η οποία πλέον την αντιμετώπιζε ως τελειωμένη υπόθεση.

Βέβαια, σε αυτό το σημείο καταγράφηκε η οβιδιακή μεταμόρφωση της βρετανικής στάσης απέναντι στην Π.Α.Ο., η οποία αρχικά απαιτούσε και απειλούσε τον Ε.Λ.Α.Σ. για την αναγνώριση της Π.Α.Ο. και την ένταξη της στον ενιαίο θεσμό των αντιστασιακών δυνάμεων το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών, ακόμα και όταν υπήρχαν ισχυρές και τεκμηριωμένες αποδείξεις για την αποσάρθρωση της οργάνωσης από δοσίλογα στοιχεία, απειλώντας ακόμα και με διακοπή του ανεφοδιασμού σε όπλα για τον Ε.Λ.Α.Σ.. Η θέση αυτή οπορτουνιστικά μεταστράφηκε στην ανάγκη για προσχώρηση του «υγιεινούς» τμήματος της χρεωκοπημένης οργάνωσης στον Ε.Δ.Ε.Σ., ενώ και στις δύο περιπτώσεις απαρέγκλιτος όρος ήταν η αποχώρηση του Ε.Λ.Α.Σ. από περιοχές της Μακεδονίας τα οποία έλεγχε και στα οποία είχε υποστεί επιθέσεις αντιδραστικών δυνάμεων μέσα από την Π.Α.Ο.. Τα εδάφη αυτά προορίζονταν να παίξουν το ρόλο σφήνας, η οποία θα κατακερμάτιζε τον ενιαίο εδαφικό έλεγχο, του Ε.Λ.Α.Σ., διαρρηγνύοντας την συνέχεια της Ομάδας Μεραρχιών Μακεδονίας, την επικοινωνία με την Θεσσαλία και την Ήπειρο, αλλά κυριότερα θα εκτοπιζόταν ο Ε.Λ.Α.Σ. από την δυνατότητα ταχείας προέλασης στην Θεσσαλονίκη κατά την απελευθέρωση.

Όμως, αν και η καταστροφή της Π.Α.Ο. ήταν τετελεσμένη, νέα ζητήματα ανέκυψαν με την εμφάνιση ένοπλων δοσίλογων τμημάτων, τα οποία χαρακτηρίστηκαν από μαζικότητα και πρόσδεση με τον τοπικό πληθυσμό. “Ο εξ αλλοφροσύνης εξοπλισμός των χωρικών”, όπως χαρακτήριζε το γεγονός ο συνταγματάρχης Χρυσόχου δεν φαίνεται να είχε προκαλέσει αλλοφροσύνη και στην βρετανική πλευρά, η οποία αν και ασαφής, θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι αναγνώριζε ευκαιρίες ευνοϊκών αποτελεσμάτων από την διαχείριση της κατάστασης.

Στο ζήτημα του Ε.Ε.Σ., η βρετανική πλευρά είναι δυνατό να αναγνώρισε την δυνατότητα αποδυνάμωσης του Ε.Λ.Α.Σ., καθώς ούτως ή άλλως επιζητούσε τον έλεγχο του τόσο με απόπειρες να εγκλωβιστεί σε δυσμενείς συμφωνίες, οι οποίες στην ουσία υπονόμευαν την αυτοτέλεια και ισχύ του, όσο και με την προσπάθεια να ενισχυθούν οι αντίπαλοι του, ακόμα και εάν επρόκειτο για σχηματισμούς ένοπλων δοσιλόγων. Έτσι, ήταν προτιμότερο να υπάρξει μία έσχατη εφεδρεία, ακόμα και δοσιλογισμού, η οποία θα

μπορούσε βασισμένη στον θεωρούμενο ως φιλοβρετανισμό και στην αντικειμενικά ενυπάρχουσα αντικομμουνιστική ιδεολογία, να χρησιμοποιηθεί ως ανάχωμα στο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Έτσι, οι βρετανοί πρόκριναν την εφαρμογή διασταλτικών ερμηνειών της συμφωνίας της Καζέρτας, οι οποίες άγγιζαν τα όρια της ειρωνείας, όπως στην περίπτωση της έκφρασης της επιθυμίας του στρατηγού Scobie προς τον αρχηγό του Ε.Λ.Α.Σ. στρατηγό Σαράφη για την αξιοποίηση των δοσιλόγων του Ε.Ε.Σ στην αντικατοχική δράση, ενώ οι ίδιοι ένοπλοι ήταν σε ανοιχτή σύγκρουση με τον Ε.Λ.Α.Σ. και δεν τον εμπιστεύονταν ούτε για την παράδοση τους, επιλέγοντας θανατηφόρες συγκρούσεις παρά την αιχμαλωσία. Με αυτό τον τρόπο ήταν σε κάθε περίπτωση αδύνατο, να ενταχθούν οι εξοπλισμένες δοσίλογες δυνάμεις στον Ε.Λ.Α.Σ. και να αναλάβουν αντι-αξονική δράση. Όμως, η επιλογή ένταξης στο χωνευτήρι το Ε.Δ.Ε.Σ. θα οδηγούσε αυτόματα σε ολοκληρωτική εμφύλια σύγκρουση. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο, θα οδηγούσε στην ασταμάτητη εξαπόλυση της ισχύος του Ε.Λ.Α.Σ. έως του σημείου της συντριβής των αντιπάλων ενόπλων σχηματισμών επικρατώντας στο πεδίο της μάχης, ενώ παράλληλα την παραμονή της απελευθέρωσης θα ήταν πλέον αποδεδειγμένο από τις αυτοκαταστροφικές δεσμεύσεις, τις οποίες είχε αναλάβει βάσει συμφωνιών. Σημαντικότερη θα ήταν η απώλεια για την βρετανική εξωτερική πολιτική με δεδομένη την αδυναμία πλέον, που θα εκδηλωνόταν όχι πλέον για την άσκηση παραπλανητικών και χειραγωγημένων διαπραγματεύσεων, αλλά ακόμα και για την άσκηση ένοπλης κατασταλτικής ισχύος σε βάρος του μετώπου Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., με δεδομένη την αδυναμία μεταφοράς στρατιωτικών δυνάμεων από τα μέτωπα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στην απελευθερωμένη Ελλάδα, ώστε να πολεμήσει για την μοναρχία και τις πολύμορφες εκδηλώσεις της ένοπλης αντίδρασης.

Έτσι, προκρίθηκε η παρακωλυτική τακτική επιδίωξης ενσωμάτωσης του Ε.Ε.Σ. στον Ε.Λ.Α.Σ. από την βρετανική πλευρά, όχι μόνο οδηγούσε σε αδιέξοδο, αλλά και χειραγωγούσε τις διατάξεις της συμφωνίας της Καζέρτας για το ζήτημα του ένοπλου δοσιλογισμού, καθιστώντας την σύγκρουση αναπόφευκτη. Αν και αυτός ο κρίσιμος χρόνος που μεσολάβησε με τον Ε.Λ.Α.Σ. να επιχειρεί την ευόδωση συμφωνιών υπονομευμένων, παρείχε σημαντική παράταση τόσο στην βρετανική πλευρά, όσο και στους δοσίλογους σχηματισμούς για ανασύνταξη και επανεξέταση στρατηγικής. Αυτή, την τακτική να υπέβαλε και η σκέψη, ότι έστω και ο ελάχιστος αριθμός διαφυγόντων ή αναβαπτισμένων σε Εθνικές Ομάδες Ανταρτών δοσιλόγων, όπως στην περίπτωση των διαφυγόντων δοσιλόγων από την Κοζάνη και το Κιλκίς, οι οποίοι κατευθύνθηκαν στα ένοπλα εθνικιστικά τμήματα της ανατολικής Μακεδονίας ή η ατιμωρησία, οπότε και σε αυτή την περίπτωση η διαφυγή των δοσιλόγων, θα δημιουργούσε την κρίσιμη εφεδρεία δυνάμεων για την διαβλεπόμενη από την βρετανική πλευρά γενικευμένη εμφύλια σύρραξη. Τελικά, το αποτέλεσμα αυτών των σχεδιασμών και ελιγμών δεν ήταν άλλο από την σφοδρή που επακολούθησε μεταξύ του Ε.Α.Μ. και του Ε.Ε.Σ., η οποία εκμηδένισε την ένοπλη αντίδραση, καταφέροντας συντριπτικά πλήγματα στον Ε.Ε.Σ. και σηματοδότησε την μετάβαση την απελευθέρωση.

Τέλος, σημαντικό είναι να ειπωθεί, ότι η αποτύπωση της ιστορικής πραγματικότητας στις πηγές διαμεσολαβήθηκε από τις διακυμάνσεις της πολιτικής συγκυρίας και των κοινωνικών συνθηκών της ελληνικής πραγματικότητας, διαμορφώνοντας τον λόγο των αφηγητών, καθώς είναι δεδομένο, ότι οι σχετικές πηγές εντοπίζονται κυρίως σε αφηγηματικά έργα και στο μέτρο του δυνατού από αρχειακά τεκμήρια. Εξάλλου, το κυριότερο ερώτημα στην πλειοψηφία των περιπτώσεων δεν ήταν η σύμπτωση των

αφηγήσεων για τα γεγονότα, αλλά κυριότερα οι εμφάνσεις και οι σιωπές, οι διαφοροποιήσεις, τις οποίες εκδήλωναν οι αφηγητές, ακόμα και στα πλαίσια της ίδιας συμπαράταξης, οι οποίοι παρουσίαζαν διαφορετικές προσλήψεις και οπτικές.

Καταλήγοντας, η Π.Α.Ο. αποτέλεσε μία οργάνωση αποτελούμενη από ετερόκλητα στοιχεία, η οποία βαδίζοντας χωρίς προσανατολισμό, χωρίς οριοθετήσεις, χωρίς επίγνωση των δυνατοτήτων της, οδηγήθηκε στην σύγκρουση και την συντριβή, διερχόμενη τον διχασμό, την ανυποληψία, τον δοσιλογισμό. Σε αυτό το σκηνικό η Π.Α.Ο. ως σύνολο, αλλά και τμήματα της Π.Α.Ο. χειραγωγήθηκαν από ξένες δυνάμεις προς ίδιον όφελος ή έγινε αντικείμενο απεργαζόμενων μηχανορραφιών. Ο κάθε συμμετέχων της οργάνωσης χάραξε την δική του πορεία υπερβαίνοντας τα όρια της σε διαφορετικές κατευθύνσεις, ενώ η αντικατοχική αντίσταση γνώρισε περιπλοκές, οι οποίες βρήκαν βίαιη διέξοδο και αμφίβολες λύσεις, οι οποίες σε τελική ανάλυση ανακλούσαν τις αντιφάσεις, τον κατακερματισμό και τις επερχόμενες οδύνες τις οποίες θα διερχόταν η μεταπελευθερωτική ελληνική κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

II. ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ

III. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

IV. Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο

- α) Σχηματισμός της Υ.Β.Ε. και μετάβαση στην σε Π.Α.Ο.
- β) συγκρότηση, λειτουργία και βάση στρατολόγησης, μέλη και ηγεσία
- γ) στοχοθεσία και τρόπος δράσης,
- χρήση μέσων προπαγάνδας και ένοπλης βίας.
- δ) σημαίνοντα και σημανόμενα στον ιδεολογικό λόγο της Υ.Β.Ε. – Π.Α.Ο.
- ε) Οι μειονοτικοί πληθυσμοί στην Μακεδονία και οι σχέσεις τους με την οργάνωση Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο.

V. Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΤΤΗ ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

- α) Η στάση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. προς την Ελληνική Πολιτεία, τον κατοχικό μηχανισμό και τις δοσίλογες ή συνεργατικές αρχές
- β) Η στάση της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. προς την Ελεύθερη Ελληνική Κυβέρνηση και οι σχέσεις της με το εξόριστο Ελληνικό Προσωπικό

VI. Η ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΜΕ ΤΙΣ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

- α) η επαφή της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με τις ελάσσονες και περιφερειακές οργανώσεις αντίστασης.
- β) η συνύπαρξη της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. με το μέτωπο Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.

VII. ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ Π.Α.Ο. ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ : ΜΙΑ ΑΠΑΤΗΛΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

- α) Η διάλυση της Π.Α.Ο. και η διάδοχη κατάσταση
- β) οι αντικομμουνιστές και δοσίλογοι οπλαρχηγοί

VIII. Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΜΕ ΤΗΝ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

- α) Η προσέγγιση του Foreign Office
- β) Η προσέγγιση του Special Operations Executive (S.O.E.)

IX. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ

- α) ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
- β) ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΕΣ

X. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΧΕΙΑ – ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Ακαδημία Αθηνών
Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας
Βιβλιοθήκη ‘Εθνική Αντίσταση’
Γενικό Επιτελείο Στρατού – Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού
Γεννάδιος Βιβλιοθήκη
Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο
Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων
Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
Ινστιτούτο Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

Ι. ΠΗΓΕΣ

Α. ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΟ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ:

Βρετανικά Αρχεία (αντίγραφα ευρισκόμενα σε μικροφίλμ στην Ακαδημία Αθηνών)
ειδικά F.O.-P.R.O. 371 και S.O.E.-HS 5
Γ.Ε.Σ.-Δ.Ι.Σ. ψηφειοποιημένο αρχείο

Β. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΟ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ

Αρχηγείο Β. Χωροφυλακής-Διεύθυνση Οργανώσεως-Τμήμα Μελετών, Δράσις της Χωροφυλακής κατά την περίοδο 1941-1950, Τυπογραφείο Β. Χωροφυλακής, Αθήνα 1962
Γενικό Επιτελείο Στρατού, Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944), τ.5, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα, 1998
Ενεπεκίδης Πολυχρόνης, Η Ελληνική Αντίστασις 1941-1944 όπως αποκαλύπτεται απο τα μυστικά αρχεία της Βέρμαχτ-Μια νεοελληνική τραγωδία, Εστία, Αθήνα 1964
Κ.Κ.Ε. – Επίσημα Κείμενα, τ. Δ’, Σύγχρονη Εποχή,
ΚΚΕ : ιστορικό τμήμα της Κ.Ε. (επιμ.) Κείμενα της Εθνικής Αντίστασης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1981

Γ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αντωνίου Κ.Σ., *Η σλαβική και κομμουνιστική επιβουλή και η αντίστασις των μακεδόνων*, αυτοέκδοση, Θεσσαλονίκη 1950
Βαφειάδη Μ., *Απομνημονεύματα*, τ. 5, , Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1985
Chandler G., *Διχασμένη Χώρα. Μια Αγγλοελληνική τραγωδία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 2000
Γασπαρινάτος Σπ., *Η Κατοχή*, τ. 3, Αθήνα, Ι. Σίδερης, 1998
Γατόπουλος Δ., *Ιστορία της Κατοχής, συμπληρωμένη με την ιστορία του παράνομου τύπου της Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα 1965
Γρηγοριάδης Σ., *Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941-1945)*, 3τ., Αθήνα, 1982
Γρηγοριάδης Φ., *Ιστορία της Εθνικής αντίστασης*, 7τ., Αθήνα, Νεόκοσμος, 1974
Διβάνη Λ., *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941-1944*, Αθήνα/Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1992
Dominigue E., *Οι Καπετάνιοι, Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα 1943-1949*, Αθήνα,

Εξάντας, 1975
 Δορδανάς Στρ., *το αίμα των αθώων*, Αθήνα, Εστία, 2007
 - *Έλληνες εναντίον Ελλήνων: Ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 2006
 Hammond N.G.L., *Δυτική Μακεδονία, Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1990
 Institute of Balkan Studies, *Μακεδονία-Θράκη 1941-1944, κατοχή και αντίσταση*, Θεσσαλονίκη, IMXA, 1998
 Ζαφειρόπουλου Δ., *Το ΚΚΕ και η Μακεδονία*, Αθήνα, 1948
 Καϊμάρια Δ. Γεωργίου, *Ιστορία της Εθνικής Αντιστάσεως του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων 1941-1944*, Αθήνα, 1953
 Καλινικίδης Χ., *Ελληνική Εθνική Αντίσταση : αίμα-δάκρυ-νίκη*, Θεσσαλονίκη, 1963
 Καλλιανώτης Αθ., «*το χειρόγραφο του παοτζή Πρόδρομου Γεωργιάδη, οπλίτη της ΠΑΟ από τον Βαθύλακκο*», Παρέμβαση (1995) 12
 Κανδυλάκης Μ., *Ο μυστικός τύπος της εθνικής αντιστάσεως στην Βόρεια Ελλάδα*, University Studio Press / Έκφραση, Θεσσαλονίκη, 2006
 Κανελλόπουλος Π., *Ημερολόγιο*, Αθήνα, Κέδρος, 1977
 Κέδρος Α., *Η Εθνική Αντίσταση 1940-1944*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1976
 Ι. Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων: Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία 1941-1944*, 2τ., Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1995
 Πυρομάγλου Κ., *Η Εθνική Αντίστασις*, Αθήνα 1947
 -*Ο Δούρειος Ίππος. Η Εθνική και πολιτική κρίσης κατά την κατοχή*, Αθήνα, Δωδώνη, 1975
 Κρήτος Γ. (Θαλής), Πιερία-Β.Ολυμπος. Εθνική Αντίσταση. Δράση του 50ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ, Θεσσαλονίκη 1987
 Κυριατζόπουλος Δ. (Φωτεινός), *Δυτική Μακεδονία – Η Ελεύθερη Ελλάδα της Κατοχής*, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004
 Κωνσταντινίδης Ε. Κ., *Στάθης Θ. Κωνσταντινίδης Χασίλας: Ένας αλλιώτικος καπετάνιος : Η κατοχή και ο “εμφύλιος πόλεμος” στην δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 2010.
 Κωστόπουλος Τ., *Η αυτολογοκριμένη μνήμη*, Αθήνα, Φιλίστωρ, 2005
 Λεγεώνα Εφεδρικών Πολεμικών Οργανώσεων Β. Ελλάδος, *Υπό το Φώς της Αλήθειας-Οργανώσεις Αντίστασης Β. Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη, 1948
 Λιθοξόου Δ., *Μειονοτικά ζητήματα και εθνική συνείδηση στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1991
 Λυμπεράτος Μ., «*ΚΚΕ και Σλαβομακεδονική μειονότητα στην Δ. Μακεδονία 1941-1944*», “Μνήμων” τ. 20, Αθήνα, Εταιρεία Μελέτης Ν. Ελληνισμού, 1998
 Mazower Μ., *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής 1941-1944*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1994
 Μαθιόπουλου Β., *Η Ελληνική Αντίσταση (1941-1944) και οι «Σύμμαχοι», όπως καταξιώνεται από τα επίσημα γερμανικά έγγραφα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1977
 Μαρατζίδης Ν., *Γιασασίν Μιλλέτ-Ζήτω το Έθνος*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2009
 Μαρατζίδης Ν. (επιμέλεια), *Οι Άλλοι Καπετάνιοι: αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, Αθήνα, Εστία, 2006
 Μητσόπουλος Θανάσης, *Αναμνήσεις αγωνιστών του Βερμίου και του Καϊμακτσαλάν, του Πάικου και του Κιλκίς*, Αθήνα, 1995
 Μητσόπουλος Θ. *το 30ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Αθήνα. Οδυσσέας, 1987

- Μιχαλόπουλος Θ., *το Αντάρτικο στην Μακεδονία όπως το έζησα*, Αθήνα. Προσκήνιο, 2003
- Μπράμου Κ., *Σλαβοκομμουνιστικές οργανώσεις εν Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1953
- Myers E.C.W., *Η Ελληνική περιπλοκή, Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, 1975 [α' αγγλική έκδ. 1955]
- Νταϊλιάνης Β., *το αντάρτικο στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Κώδικας, 1995
- Παπαγεωργίου Γ. Δ., *Αντίλογος επί θεμάτων τινών του άρτι εκδοθέντος «αρχείου-ημερολογίου της εθνικής αντίστασης Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. 1941-1944»*, Θεσσαλονίκη 1988
- Παπαγεωργίου Ε. Γ., *Παραλειπόμενα της Εθνικής Αντίστασης, Αναμνήσεις από τη δράση του 50^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1981
- Παπαθανασίου Ι. Π., *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, αντίσταση και τραγωδία-το αρχείο/ημερολόγιο του ταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου*, 2τ., Αθήνα Παπαζήσης, 1988
- Παπαστράτης Π. / Σπηλιωτοπούλου Μ., *Χρονολόγιο Γεγονότων, 1940-1944: από τα έγγραφα τα Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών-Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, 2004
- Πρωτόπαππα Σ. (Κικίτσα) (επιμέλεια Ν. Μάργαρη), *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ, Εθνική Αντίσταση στην Μακεδονία, 1941-1944*, Αθήνα 1978
- Αλβανός Ρ., «Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες: η μνήμη και η εμπειρία της δεκαετίας του 40 σε δύο χωριά της περιοχής Καστοριάς», περιοδικό "Ιστορικά", τ. 33, Αθήνα, Μέλισσα, 2000
- Richter H., *Επανάσταση και Αντεπανάσταση στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, 1975
- Ρούσος Π., *Η μεγάλη πενταετία*, 2τ. Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1976-1978
- Σαράφης Στ., *Ο ΕΛΑΣ*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1999 (α' έκδοση 1946)
- Σπανού Κ., *Εθνική Αντίσταση-εμφύλιος πόλεμος: αναμνήσεις ενός καπετάνιου*, Θεσσαλονίκη, Μπίμπης, 1986
- Τσολάκογλου Κ.Σ. Γ., *απομνημονεύματα*, Αθήνα, 1959
- Τσουδερός Ευ., *Διπλωματικά παρασκήνια 1941-1944*, Αθήνα 1949
- Ελληνικές Ανωμαλίες στην Μέση Ανατολή*, Αθήνα, Αετός, 1945,
- Ιστορικό Αρχείο, 1941-1944*, Αθήνα, 1990
- Χονδροματίδης Ι., «*Η μαύρης σκιά στην Ελλάδα, Εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και της Γερμανικής Κατοχής (1941-1944)*», Αθήνα, Στρατιωτική Ιστορία, 2001
- Φλάισερ Χ., *Στέμμα και Σβάστικα*, 2τ., Αθήνα, Παπαζήσης, 1987
- Φροντιστού Αθ., *Π.Α.Ο. : Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις, Ιστορία και Προσφορά εις την Εθνική Αντίστασιν, 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 1977
- Χρυσοχόου Αθ., *Κατοχή εν Μακεδονία*, 5τ, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1949-1952
- Wallace J. D., *Βρετανική πολιτική και αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα 1941-1944 : Η απόρρητη έκθεση του ταγματάρχη David J. Wallace (1943)*, Αθήνα, Ωκεανίδα, 2009
- Woodhouse M. C., *Το μήλο της έριδος: Η ελληνική αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων*, Εξάντας 1976

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Barker E., *British Policy in Southeastern Europe in the Second World War*, Bristol 1976
- Clogg R./ Phyllis A., *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, London 1975

Hondros L. J., *Occupation and Resistance, The Greek Agony 1941-1944*, New York, Pella, 1983
G. Chandler, *The Divided Land – an anglogreek tragedy*, Mac Millan, Oxford, 1959
Kontogiorgi E., *Population Exchange in Greece, The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, Oxford, Oxford Historical Monographs, 2006
Kofos K., *Nationalism and Communism in Macedonia*, Thessaloniki, 1964
Maurogordatos G. Th., *Stillborn Republic*, University of California Press, Berkeley, 1983
Papastratis P., *British Policy Towards Greece During the Second World War 1940-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984

ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Συλλογικό, *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, επιστημονική επιμέλεια Φλάϊσερ Χ.-Σβορώνος Ν.*, Ελλάδα 1936-1944 δικτατορία-κατοχή-αντίσταση, Αθήνα, ΜΙΑΤΕ 1989

Συλλογικό, *Πρακτικά συνεδρίου «εχθρός 'έντός των τειχών': όψεις το δοσιλογισμού στην Ελλάδα της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου»*, Σαμοθράκη, Δίκτυο Μελέτης Εμφυλίων Πολέμων-ΕΛΙΑ, 2004

Συλλογικό, *Πρακτικά συνεδρίου, Η δεκαετία 1940-1950 στην Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου, 1998

Συλλογικό, *Πρακτικά συμποσίου για την Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1985

Συλλογικό, (επιμέλεια Φλάϊσερ Χ.), *Η Ελλάδα '36- '49: από την δικτατορία στον εμφύλιο, τομές και συνέχειες*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003

Συλλογικό, (επιμέλεια Χρήστος Χατζηιωσήφ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα: Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση 1940-1945*, τ. Γ.1-Γ.2, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2007

Συλλογικό, (επιμέλεια Γούναρης Β./Παπαπολυβίου Π.), *Ο φόρος αίματος στην κατοχική Θεσσαλονίκη, Ξένη κυριαρχία-αντίσταση και επιβίωση*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 2001

Συλλογικό, *Μακεδονία και Θράκη 1941-1944, Κατοχή- Αντίσταση-Απελευθέρωση*, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1998

Συλλογικό, (επιμέλεια Κολιόπουλος Ι./Χασιώτης Ι.), *Η νεώτερη και σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία, Οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός*, Αθήνη/Θεσσαλονίκη, Παπαζήσης/Παρατηρητής, XX, τ.2

Συλλογικό, (επιμέλεια Μαρατζίδης Ν.), *Οι Άλλοι Καπετάνιοι: αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, Αθήνα², Εστία, 2006

Συλλογικό, *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στην νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2003

Συλλογικό, *Η ΕΑΜική Αντίσταση*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1994

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Αρχαιοτάξειο

Εθνική Αντίσταση

Ιστορικά

Μνήμων